

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ కృష్ణ కవిజీవితము.

(వజ్రాయుధశత్రుకడండి పునర్ముద్రితము)

20
1761

ఇ దీ

అనంతపంతుల రామలింగస్వామిగారు,

(గవర్న మెంటువీనింగుసూపరింటెండెంటు.)

ర చిం చి న ది.

No.

The Nellore Progressive Union

L. P. HALL ; : NELLORE.

Presented by:-

జ్ఞానిశాముద్రాక్షరశాలము,

ముద్రితము.

1985

వజ్రాయుధశత్రుకడండి

[వెల 1-0-0]

అంకితము.

ప్రతిభానుశాసన ప్రజ్ఞాప్రభుత్వముల్
 దసరించి మును కవిశ్రయముఁ బెంచి
 కనకాభిషేకాది గౌరవంబులు గూర్చి
 శ్రీనాథకవిని సగ్రీవీతిఁ బెంచి
 గండపెండెరము డాకాలను బిరుదుగా
 నిడిపెద్దనామాత్యు నెలమిఁ బెంచి
 తననుడిఁ దప్పలేదనుశక్తిఁ గలిగించి
 రామకృష్ణకవీంద్రుఁ బ్రేమఁ బెంచి
 దేశభాషావధూటులలో శతాధి
 శోత్త ముగైకవిఖ్యాతినొంది, నవన
 వత్స, మమృతత్వమలరారఁ బ్రబలుచుండు
 నాంధ్ర భారతి కీకృతి యంకితంబు

అనంతపంతుల రామలింగస్వామి.

కృతికర్తః

విజ్ఞాపనము.

కవిసార్వభౌమ శ్రీపాదకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు నాకుఁ జిరపరిచితులు. వారురచించిన గ్రంథములమూలమునను, ప్రకటించిన పత్రికలమూలమునను సుమారు రెండువందలవత్సరములనుండి వీరిని నేనెఱుంగుదును కాని కడచినపదేండ్లనుండియు వారినినేను స్వయముగఁ జూచి యెఱుంగుట తటస్థమైనది.

భాషాజ్ఞానము కలిగినదిమొదలు నాకుఁ గవులన నెంతోగౌరవము. వారు రచించిన గ్రంథములను జనుపుటయు దత్యంతానక్తి. అప్పటికాంధ్రలోకమునఁ గవిరాజులగుదును నొంది ప్రవర్తించువారు శ్రీకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారొక్కరు మాత్రమే. అందుచే వీరురచించిన గ్రంథములను ప్రత్యేకము ప్రేమతోఁ జదివి యానందించుచుఁ గవిరాజమూర్తిని మనంబునఁ జిత్తించుకొని తద్దర్శనముతూ హలాయత్త చిత్తుండ నైయుంటిని. తత్కాలంబున నామనస్సును మిగుల నాకర్షించినదివారు రచించిన కలభాషిణీశాటకరాజము. పిమ్మటఁ గొంతకాలమునకు శ్రీమహాభారతమును యథామూలముగ నాంధ్రీకరించుటకు వారు పూనిచేసిన ప్రతిజ్ఞాప్రకటనమును జూచిననాటనుండి ద్విగుణీకృతదర్శనేచ్ఛాసంభ్రమమున నుంటిని. ఏరాఁడుకవిశ్రయమువారు శ్రీమహాభారతమును దెనిఁగించిరో యానాటనుండి నేటివఱకు వారియనువాద మనంపూర్ణమనియు యథామూలము గాదనియు నెఱింగియు నొక్కకపియేలయు నాలోపమును దీర్చనూహించుటకైన సాహసంపలేదు. అట్టియెడ శ్రీకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు మహాసాహసమును బూనుటయేగాక తత్కార్యాచరణమునకుందొడంగి యనతి కాలములోన మొదటినంపుటమును బ్రకటించిరి. దానింజదివిన నుండి తొలియెడ నాక పరిమితగౌరవముగలిగినది. తోడనే మఱికాలయాపనముచేయక వారినిదర్శించుటకు రాజమహేంద్రవరమునకుఁజోయి దర్శించితదానందాతిశయమునుభవించితిని. తత్సందర్శమున వారిజీవితాంతర్గత విశేషములఁ గొన్నింటిని సంభాషణవశమున వారు నాకునొడివిరి. ఆదివితవిశేషములనునిని యద్భుతపడియానందించి స్వీయచరిత్రము వ్రాసికొనుఁడని వారిని గోరితిని. దానికివారిప్రపదలేదు. తదుపరినేను వారి ననేకపర్యాయములు నూచినప్పడెల్ల స్వీయచరిత్రవిషయము నెత్తుచుంటిని. అంతఁ గొంతకాలమునకు “అయ్యా! స్వీయచరిత్ర మరి పేరుపెట్టి ఆధునవ్యస్వప్రతికాధిపతిగా బలవంతమున నీరదురు 10 పేజీలగ్రంథ మువ్రాసి

వారిపత్రికలో బ్రకటించుటకిచ్చితిని. అంతకుఁదప్పనేను విస్తరించి వాయుటకిష్టపడ” ననివారు చెప్పిరి. అంతనేను “మిస్ట్రీయఁగరిత్రమును నేను వ్రాసెదను మీరియ్యకొందురా?” అని వారినిడిగితిని. దానికిని వారంతగానోష్యకొనినట్లుతోపలేదు. కాని నేనుమాత్రమాయూహను వదలక పడేపడే వారినడుగుచు వచ్చితిని. తుదకు ‘మీరు వ్రాయుచో వ్రాయుఁడుగాని నేనుమాత్రము నాజీవితచరిత్రము విస్తరించి యెన్నడును వ్రాయబూన” నని వారునాతోఖండితముగాఁ జెప్పిరి. అటులగుచో మీ జీవితచరిత్రాంశముల నన్నిటిఁ జెప్పడని కోరితిని. వారుదానికినమ్మితిని కావలసిన పరికరములన్నింటిని నాకొనంగిరి. ఇదిగాక వారిబంధువులయు స్నేహితులయు మూలమున మఱికొన్ని విషయములు తెలిసికొని వానిని విస్తరించి ‘శ్రీకృష్ణకవిజీవిత” మనుపేరుతో సీగంధమురచించియాంధ్రలోకమునకు నమర్పించఁజేరిగితిని.

తొలుత నిద్దాని నాంగ్లకవిజీవితచరిత్రములఁ బోలె వ్రాయునూహించినను నేను ప్రభుత్వోద్యోగమున నిమగ్నఁడనొట దీరికలేమిఁజేయు, కవిసార్వభౌములు వారిజీవితచరిత్రాంశములను నాకుఁ బరిచయముజేయుటలో వెనుకవిషయములు ముందును ముందువిషయములు వెనుకనుఅప్పుడప్పుడునాకుఁ జెందజేయుటచేతను, వారొనగుటయే తడవున నెప్పుడు తెలిసినవిషయములనప్పుడే విస్తరించివ్రాసి నాకందుబడిలోనున్న వ్రాయుధపత్రికలోఁ బ్రచురించుటచేతను ఏతచ్చరిత మిట్టిరూపముం బాల్చుటకుఁ గారణమైనది. కానిసాధనసామగ్రియంతయు సిందున్నదికదా! అందుచే సావధానముగఁ బునర్ముద్రణంబున నేర్పి కూర్చి మార్చి దీని సరిచేయవచ్చునని మనస్సుచు సమాధానపఱచు కొంటిని. ఈ లోపున దీనిం జదువు సాతకమహాశయలిందుఁ గల వివిధవిషయముల నన్నింటి నెట్లునమకూర్చి మార్పుచో నుదితముగ నుండునో కొంచెము నాకుఁ జెలుపుచో నాయాపలహాలను గృతజ్ఞతతో స్వీకరించి తత్రుకారమునువర్తించెదను మఱియునిందాయావ్యక్తులకు నంబంధించినవిషయములను నేవిన్నవిధమున వ్రాసితిని. వీనిలో నేవేని లోపములున్నచో నాకుఁ జెలిపినఁ బునర్ముద్రణమునఁ గృతజ్ఞతతో నవరించుకొందునని విన్నవించుచున్నాను. ప్రపమాదములను పెద్దలుమన్నించి నన్నాకీర్వదింతురుగాక. ఇట్లు,

మకాం గాజమహేంద్రవరం

అనంతవంతుల రామలింగస్వామి

శ్రీరస్తు.

శ్రీ కృష్ణ కవిజీవితము

20

176A

ప్రథమ ప్రకరణము.

తే. మానమభిమానమును గల్గి మంచివృత్తి, నొరులప్రోవున కాశింపకుండ నెంచి భరతవర్షంబునం బుట్టి భారతీయు, లైనదేశాభిమానుల కంజలి యిది.

“బాబ్బిలియుద్ధనాటకము.”

అని చెప్పియున్నట్లు బ్రహ్మశ్రీ కవిసార్వభౌమ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రులవారు భరతవర్షంబునం బుట్టి భారతీయులై దేశాభిమానము, మతాభిమానము, కులాభిమానముం గలిగి, మానధనులై, పరావీక్షించి బ్రవర్తించక ఆత్మగౌరవముం గాపాడుకొనుచు మంచివృత్తిం బ్రవర్తించుచు సర్వజనమృతులై యుండియు, వృత్తి చేర్చదమైనను దప్పదారి బ్రవర్తించునభికారుల నైనను సరకుగొనక త్రోసిరా జనునట్టిస్వభావమును, స్వీకరణమును, భూతదయయును, పరోపకారపరతయును గలవారు. తమకార్యము విడిచి పరులకార్యమునకై పాటుపడువారు. తమ కపకారము చేసినవారికిని నుపకారము చేయ నెంచు వారు. బీదలను సాధులను బ్రేమించువారు. ఉపన్యాసపీఠము లలంకరించి యెట్లో చెప్పి యెట్లో చేయువారివలె గాక వీరు యభ్యాసంస్కర్తలై యున్నవారు. వీరికి జాతిమత ద్వేషమిషన్మార్గమును లేదు. స్త్రీవిద్యాభిమానముకలదు. అతి బాల్యవివాహకన్యాశుల్కవరశుల్కము లనన్మృతములు. దైవభక్తియు, గురుభక్తియు, పితృభక్తియు, మాతృభక్తియు మెండు. పెద్దం బాడంగన్నవారి యెడ గురుభావంబు చేసీ ప్రవర్తించువారు, కౌశిక్గోత్రజు లగుటచే గాఢోలు వీరికి గోపమును మోగు. కాని యాకోపము “ఉత్తమస్య క్షణం కోప” మృదు నట్లు క్షణమాత్రీస్థాయి గాని చిరకాల స్థాయి కాదు. నేను నీవాడ నన్నచో నెవ్వనికైన నీవనుభామయిండు చేతనైన సాయముం జేయఁ బ్రయత్నించునట్టి నిష్కల్మషహృదయుండు. జంప నున్నశత్రు వైన శరణు జొచ్చె నేని తన చావున కైనం దులంకక పానిని తేరు దీయునమాయకుండు. కరుణాబాహుం

జూచి పరితపించుచిత్తము గల యితండు బాల్యమున విద్యాభ్యాసము చేసి వెనుక
 నెక్కుగ్రంథములు చేసి కొన్ని ప్రతికలు నెలకొల్పి విఖ్యాతి గాంచె. నానాదేశ
 ములు తిరిగి నానారాజసంస్థానములయం దష్టావధానశతావధానములు చేసి
 గౌరవింపబడి యనేకస్వర్ణపదకంబులును, కవిరాజుబిరుదంబును, ఈలోపలఁ
 గవిసార్వభౌమబిరుదంబును బడసె. మఱియు శౌతస్మాత్రాదివైదికవిద్యలం
 గ్రహించిన యీశ్వరీ యనేకయజ్ఞములు కావ్యర్యవాద్యార్విజ్యములం జేసి
 యుండె. అట్టి యిక్కవిరాజుచరిత్ర మొకగ్రంథముగా వ్రాయుట సమంజస
 మని తలంచి వారి గ్రంథములనుండియు, వారివంశజులయొద్దనుండియు, వారి
 యొద్దనుండియు, కొన్నికొన్ని విషయంబులు సంగ్రహించి నాతెలిసినచందంబున
 నిట్లు వ్రాసి ప్రకటింప నెంచితిని. ఈచరిత్రమును వ్రాయునాకు శ్రీ పాలెపు
 వేంకటసుబ్బారావు బి. యే., బి. యల్., యల్. టి., గారు వ్రాసి ప్రకటించిన
 “ఆంధ్రపురుషులజీవితములు” అనుపుస్తకమును కవిసార్వభౌములు వ్రాసిన
 స్వీయచరిత్రమును మిక్కిలిసాయము చేసి వి. నిమ్మలపాతబుద్ధిశో యథార్థసిద్ధి
 గనునరించి వ్రాసిన యీచరిత్రము సర్వజనాదరించుటం బగుగాక.

—* స ర శా ది క థ స ము *—

కవిసార్వభౌమ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు వెలనాటివైదికబ్రాహ్మ
 ణులు, కాశికగోత్రులు, ఆపస్తంబసూత్రులు, తమవంశజులు శ్రీవిద్యోపాసన
 చేసియుండుటంజేసి శ్రీపాదవారసుగృహనామము నొందినవారు. అని—

“సీ. అఖిలవిద్యాస్వయనాభ్యాస కాంచితవయకోవిదులు వెలనాటివారు

పాండరీకాదినవంశ కాండసుకరణానందసాంధ్రులు వెలనాటివారు

అశ్వయణీవేష్టరాద్వైత సుతవర్తనస్వభావులు వెలనాటివారు

ధిక్కుతక్కినకర్ణ దివ్యాగమవితరణకాశులు వెలనాటివారు

తే. వారిలోఁ గాశికమునీంద్రవర్యుగోత్రజలధిబెక్కొండపిలుగులు వెలసియధికు

లైరి శ్రీపాదసేవాపరాత్ము లగుట, కతన శ్రీపాదవారస ఘనత కెక్కి.

శా. సత్యోక్తి జ్ఞనుతగునిప్రచయశాస్త్రశౌతసంగీతపా

హిత్యజ్యోతిషవైద్యదర్శనకలాహృద్యుల్ అనత్సర్వభౌ

షాత్యర్థార్థచతుర్విధాధికకవిత్యాంశత్రయభౌఘని

ర్మిత్యత్యంతవిశారదల్ పోలుతు రాశీపాదవారున్నతిక.

మ. నకలప్రస్తుతస్తురోన్నతతపోచత్తేజః వేదమా

తృకకూర్క్తి ఋషి యమ్యైన్ సృష్టికే బునస్సృష్టి నిర్వినిర్మించె గౌ

శికుః డహ్మానివరేణ్యగోత్రభ్రు లాశ్రీపాదవా దుర్వి నం

తకునుం జాలినధీగు లంచు మఱియు న్వర్జింపఁగా నేటికి.

అను గౌతమీమాహాత్మ్యములోని పద్యములవలనం దెలియుచున్నది. వీరు వైదికు లైనను మొదటినుడియు వైదికవృత్తి బ్రవర్తించువారు గారు. మొట్టమొదట సరసాపురోపమాడుముదలి గుమ్మలూ రనుగ్రామమున నుండు వారు. వీరి పూర్వులు నువ్వోగము మొదలగు తాత్పర్యము బ్రవర్తించిన వారు. వీరి తాతతాత యగు సర్వేశ్వరదీక్షితులుగారు వేదశాస్త్రశాస్త్ర విద్య లభ్యించి కృతువు లొనరించినవారము గోవానీ ముడలముదలిరఘు దేవపురము రాజధానిగాఁ గలచుండపాటిరాజులసంస్థానము నువ్వోగపదము దుండిమాన్యులై శాశ్వతమాన్యముల్ వడసి ప్రసిద్ధి కెక్కి రని:—

“ఉ. శాశ్వతమాన్యము ల్వడసె సన్మతి నేర్చెను వేదశాస్త్రముల్
శశ్వదనంతకీర్తి విలసత్కృతుతంత్రీగుఁ డయ్యె సర్వభూ
మిశ్వరసేవ్యుడై బుధుల నేలె నుమేశ్వరతుల్యుఁ డట్టిగ
ర్వేశ్వరదీక్షి తాఘ్య నుతింపఁగ శక్యమె యెట్టివారికిన్.”

అను నీగౌతమీమాహాత్మ్యమునందలి పద్యమువలనం దెల్లమగుచున్నది. సర్వేశ్వరదీక్షితులుగారి యధాంగలక్ష్మి యగుపాపసోమిదేవమ్మగారు తనతండ్రి యగువారణాసి కేశవయ్యగారికడ నన్నదమ్ములతో ఘనాంతముగా యజుర్వేద మును, సయనాంతముగాశ్లోతమును సధ్యయనము చేసినవిదుషి యనియు, ప్రభావనిధి యనియు, సాక్షాత్పరదేవత యనియు నెఱింగి కవిసార్వభౌములు తన శ్రీకృష్ణభారతమున:—

“మ. ఘనపాతంబుగ వేదముం జనువుటే కా కార్యసంస్తుత్యమై
చనుమాహాత్మ్యమునం జగం బెఱుంగ నాసామిత్రివోలెం బఠిం
దనరం జేసినపాపసోమిదమనున్ నాతాతకుం దాతప
త్నిని సాక్షాత్పరదేవతామతిమెయిన్ నే నెంచి కీర్తించెదన్.”

అని స్తుతించి యున్నారు. ఆసోమిదమ్మగా రొకపర్వమునఁ దమయింట నిషి జరుగుచుండఁ దనభర్త యాజమానములలో నెటనో కొంచెము తప్పి

పోవగా గర్భలోను బగు నని నమ్మడిగా నిక మిద్ద మని చెప్పెనట ! దీక్షితు
 లది తనకుఁ బడుగురిలో నవచూన మని తలంచి మహాగ్రహగ్రస్తచిత్తుండై
 *వృష్టితో నామమోమునం గొట్టెనట ! అట గంటలు వడి రక్తము నీనింప నది
 భూమిపయి బడిన గీ డని పాపసోమిదమ్మ తనచేలచెట గన గంటలు గప్పి
 పుచ్చెనట ! రక్తప్రవాహము గాంచి యిష్టికాభ్యర్థనను చేయు నామె
 తమ్ముడు కాలాగ్నిరుద్రుండై మండిపడి తనచేత నున్న జుహూవభృత్తు భాత్రి
 బడవైచి యొక్కమొగి మిగిలినేయునునో యన భావుకునివయి బడె నట !
 అపుడు సోమిదమ్మ తమ్మునకడ్డు వోయు గుది నీకుఁకదను పగను శాంతింపుము
 శాంతింపు మని వారింప నతుడు ని న్నేల కొట్టవలయు నీరక్తము చూడం
 జూడ నాకు శాంతస్వభావము గాక యున్న దనిన నామె నీభావుకుని నన్నుఁ
 గొట్ట లేదు. ఇది రక్తము కాదు. చూడు మని గార్హ పత్యములోనిభస్మముగా
 గొని గంటపై గొంతయు, రక్తపత్రముపై గొంతయు, వ్రాసెననియె నట !
 అయ్యమ్మప్రభావంబునంజేసి గంటగాని రక్తముగాని యెవ్వరికిని గానరావయ్యె
 నట ! అహో పాపసోమిదమ్మనుహాశ్వ మేముగ వచ్చుచు !! మతియు నిట్టి పర
 మాదృశతంబు లేన్నియో యానతిమతల్లియందుఁ జూడఁ బడె నని జెలియని
 బసుచున్నయది. అమె తనకొడుకు వేంకటశర్మగారికిఁ బాప నేడశాస్త్రము
 అపవేళమాత్రంబున నొసంగినట్లు లొనంగె నని చెప్పెను. వేంకటశర్మగారు
 నరసాంబ యనుసాధ్యుని బరిణయంబై యామెచూడు సుబ్రహ్మణ్యము, నన్నే
 శ్వరచీక్షితు లనునిరువురఁ గుమారులు గాంచి ముప్పది రెండవవంతువైననున
 వైవల్యంబు నొందె ననియు నతనిపుత్తుఁడు సుబ్రహ్మణ్యముగాని వేదాధ్యయ
 నము మాత్రము చేసియు నప్రతిగ్రహితిలై యెగుల నెవ్వరి నాశ్రయించి
 నియమవ్రతంబున నుండి నర్వదా పరమేశ్వరాధానంబు నేయుచు గాలంబు
 గడపిరి. అనుధీతిలకమునకుఁ గామింబ యనునతినందు వేంకటసోమయాజు
 అనుపుత్తుఁడును సుందరమ్మ యజ్ఞమ్మ యనునిర్వృత పుత్రకలును బుట్టిరి.

—* తల్లిదండ్రుల వృత్తాంతము. *

ఈవేంకటసోమయాజులుగారే మరకవిపార్వభాయుని పితృపాదులు. వీరు
 నేడశాస్త్రశ్రోతము లభ్యసించి జ్యోతిషమందును వైద్యమునందును నిజ్ఞులై
 * వృష్టి = అగ్నిహోత్రమున గొలిండులకు నేర్పడి తెడ్డునలఁ జెక్కబడి యున్నచిహ్నము.

లోకజ్ఞులై కోట రామభూపతి దేవుగారి సన్ధానమున ముత్రిపదము నొంది ప్రఖ్యాతి గాంచి యగ్నిష్టోమాది యజ్ఞములు జేసి పవిత్రశరీరులై పరంధానులు నొందిరి. వేంకటసోమయాజులు గా గుభయ భాషాపాడిత్యము గలిగి ముచికవిత్వము చెప్ప నేర్చినవారు. వారు పురాణముచదివి యర్థము చెప్పనస్పడు శేషువు లాంకింపం దగు నట్లుండు నది యని ప్రసిద్ధి కలదు. ఏ రిట్టి ప్రతిభాశాలుని శ్రీకృష్ణ భారతములోని :—

“మ. సుకులీను డయి వేదశాస్త్రములు సంతోధించి సోమాసి యై

సుకవీంద్రుం డయి గామభూపతికడన్ శోధించి ముత్రింద్రుండై

సుకలుండై సకలావసీసురచర స్త్రోతాతిపాత్రుండునై

సుకృతం బుదిగ వేంకటాద్వరిబుధేశు గొల్తు మాతంజీనికా.”

ఈ పద్యముసూనం దేటపడుచున్నది. వేంకటసోమయాజులుగారు తమ బాల్యమున తండ్రి గృహలోకగతుం డగుటంజేసియుఁ దమకుఁ గలభూములు పాడమిజేసి కఱవ్రసట్టి వేశము పీకిపట్టుటం జేసియు భోజనభాజనములకు మిక్కిలి శ్రమచడి నివాసస్థు మగుకాటకగ్రామము విడిచి పీఠికాపురముదరి నున్న కొమరగిరిపురం బనుచూతామహాస్థానమునం జని యట మాధుకర వృత్తిం జేసి తాను జీవించి విద్యావ్యాసంగముజేయుటయే కాక తనతల్లిని జ్వల్లెండ్రును పోషించి నట్లు వినుకతిం దెలియవచ్చె. ఇట్లు పదునేను పదునాఱు సంవత్సరములంతకును నడచినసిమ్మట సోమయాజులగా లొక్కనమయమున గోకనరంబుకడ నున్నక్రాంతిస్థలి యనుగ్రామమునకుం జని యటఁ గొంచెము చుట్టటికము గల్గి యున్నరుద్రాధర్మయజ్ఞమ్మ యనునామెముటం జేరి కొంత కాలమున కాముసలమృగాదిదయకుఁ బాత్రులయి యామెచూపికిం గర్తలై సాలున కేడెనిమిదిపంకలరూప్యముల రాబడి గలభూస్వాస్థ్యము గలవారయిరి. ఆకాలమున నే కోటరామభూపతి దేవుగారిదర్శనము చేయుటయు పెనుక నట దివానుగా నుండుటయు గలిగినది. అప్పటికి సుమారు వారికి ముప్పదియైదు సంవత్సరము లుండవచ్చును. అంత వారి ప్రథమకళత్రము లక్ష్మీదేవమ్మగారు పుత్రవతియై కాలధర్మము నొందె నని విని తాళ్ళపూడిగ్రామవాస్తవ్యులు వేదశాస్త్రస్మార్తవిద్యావిధులు యాయజుకాన్వయసంజనితులు యజ్ఞకర్తలు కర్మములు పగుకల్లారిసుబ్రహ్మణ్యసోమయాజులుగారు తననహధర్మిణి మహా లక్ష్మీసోమిదేవమ్మగారు సందేహింపచున్నను తమద్రితీయపుత్రిక యగువేంకటా

సుబ్బసోమిదేవమ్మగారిని వివాహము గావించి రఁట. ఈసోమిదేవమ్మగారి
మనకవిసార్యభాముం గన్నతల్లి. ఈమె చదువను వ్రాయును నేరకున్నను దండ్రీ
కడఁ గొన్ని సామములును, కొన్ని పంసలును నేర్చి కొనిముఁడె నని శ్రీకృష్ణ
భారతపీఠికవలన నేవినియెఱుంగుదును. వేంకటసోమయాజులుగా రీ వేంకటసుబ్బ
సోమిదేవమ్మగారివలన గార్హస్థ్యధర్మముల నెఱవేర్చుచున్నాడు. బహుశబ్దము శ్రీ
పురుషసంతానముం గాంచెరి. అది పుడియగు పుత్రులు నిర్వసు పుత్రులును
నజీవులై యున్నారు. మఱి కవిసార్యభామునకు మున్ను పదుగురు పుట్టి గిట్టి రని
తెలియుచున్నది. ఆపదుగురిలో లక్ష్మీపతి యనునొకపుత్రుఁడు మోమునఁ దన
నామంబు వలెనొప్పముఁడురేఖలతోఁ బుట్టి లక్ష్మీపతియో యను బోలిది
నాలుగుముఁడువత్సరములు మాగ్రాము జీవించి కైవల్యము కొందె నని
విందుము. ఈలక్ష్మీపతి తనజీవితకాలములో నెన్నియో మహామృతము లగ
పఱచె నని శ్రీకృష్ణభారతమందలి విజ్ఞాపనసలనం చెలియ నచ్చెడిని. ఈపుణ్య
మూర్తి యగులక్ష్మీపతిం గూర్చి మనకవిసార్యభాముఁ డొకానొకసంకటనమ
మంబున :—

శా. శ్రీచూర్ణాంకితఫలభాగుఁ డయి లక్ష్మీపత్యభిఖ్యం ధరన్
బ్రాచుర్యప్రభ జన్మ మందనమదగ్రప్రద్యపుం బెక్కునా
శ్రీచాయం జరజీవిఁ జేయక ననుక హీనుం బశుసాయునిం
గాచంబుం గొఱ గానివాని నిలుపంగా నేల నర్వేశ్వరా.

అని చెప్పియున్నారు. అట్టిసుకుమారుండు తమ్ము విడిచి పరలోకంబు
కుం బోయినదుఃఖంబునంజేసి తల్లిదండ్రులు శోకార్ణవనిమగ్న మౌనములై
రంబు పరితపింపనై రనుట స్వభావమే. ఆవిచారంబునంజేసి వేంకటసోమయాజి
గారుద్యోగమును విడిచి కొత్త పల్లినుండి నకుటుంబముగా నెర్నగూడెము
గొద్ద మన్న దేవరపల్లె యకుగ్రామాంబున కరిగి యట నెట్లో దేహయాత్రంబుచ్చి
ని తెలియవచ్చినది. (ఈదేవరపల్లి సోమిదేవమ్మగారి తల్లి పుట్టి నిల్లగుటచేతఁ
రాళ్ళపూడిక విడిచి తల్లియు సోదరులు నందే యుండి రాకారణంబున వీరు
టఁ బోయి యుండి రని యెఱుంగునది) ఇట్లాగ్రామంబునఁ గొన్ని సంవత్సరం
బులు నివసించి యప్పటికిఁ దమగన్నబిడ్డ లందఱు నిట్లు వృథావోవుటయే కాక
జేపించి లక్ష్మీపతి వోవుట కాదంపతు లింతింతనరానిసంతాపంబునం గుండు
సందిరి. పురుషు లగుటచే సోమయాజులుగా రాకవిధముగాఁ బ్రవర్తింపఁ గలి

నను సోమిదేవమ్మగారు శరణవ్రతంబు పట్టి సర్వదా పల్యంకమే శరణంబుగా వేగి కృశించిరి. అట్టిసమయంబున నాయూరి కొక్కింతదూరంబున నున్న యచ్చమ్మ పేట యను గ్రామములో నొక యోగి కలం దనియు నతడు మహా తపస్వియు వాదమంత్రజ్ఞుడు ననియు నెఱింగి సోమయాజులుగారు తమ శ్యాల కులతో నటఁ జని యోగిం గని నిజవృత్తాంతం బంతయు నివేదించిన నమ్మహా త్మండు నిధ్యాననిశ్చలమనస్కుం డయి యొక్కంతతడ వుండి సోమయాజిం జూచి “నీవు పూర్వజన్మంబున నొకసర్పరాజముఁ జంపితివి. దాని కడుపులో నవుడు పదిగ్రుడ్లుండె. ఆపాము ప్రాణములు విడుచునప్పుడు తనపిల్లలలెక్క నీపిల్లలును హతు లగుదు రని శపించె. అకారణంబున నీ కెట్లు సంప్రాప్తంబయ్యె. నీ వాశానన్దం బనుభవించితివి. నీ కొక నాదోషము లేదు. నీ వింటికిం బోయి యపదియొక్కదినంబులు పశువృక్షశరణంబు నొక్కమహావల్మీకముకడ సర్ప పూజం జేయుము. దాన నీ కుత్తమునంతానంబు గలిగి జీవించు. మఱియు గరుడారాధనంబు స్వప్రదానంబు గావు. నీగరుడార్థహంబుం గొని పూజించు చుండుచు. నీకుఁ బుట్టినవారి కెల్ల నీతనిపేరు పెట్టు”మని దీవించుచు నొకగరుడ విక్రహ మొనంగి యగ్రభివృద్ధి. సోమయాజియు మిక్కిలి సంతసించుచు జేవర పల్లికి వచ్చి యోగి చెప్పినచొప్పున నాగపూజాదికంబు గావించె.

అప్పుడొక్కనాడను సోమయాజి భార్యబంధుజన పరివృతుండై యరుణోదయంబునఁ బుట్టపై జలంబు చల్లిపూజించుచుండగాఁ బరమాశ్చర్యకరంబు గా నొక్కమహాసర్పం బాపుట్టగనుండి మెఱుఁగు మెఱసినట్లు వచ్చి సోమయాజి కుత్తుకకుం జట్లఁ బెట్టి కొని నెత్తిపై పడగ విప్పి యాడీ చూచుచుండంగ మరలఁ బుట్టపైఁ బడి లోనికిం బోయె. అది నాగపూజావసానదినసంబు. నాఁ డట్లు నాగరాజదర్శనంబున సోమయాజిప్రభృతులు మునుమున్న భయం బందరి గాని వెనుక నిర్భీకులై సంతసించుచు నింటికిం బోయి బ్రాహ్మణసమారాధ నాదికం బానరించి వ్రతసమాప్తిం గావించిరి. అంత నాటిరేయి సోమయాజి గారికి స్వప్నములో గరుశ్మంతునెక్కి శ్రీకృష్ణుడు సత్వత్వంబై పూజింపఁబడి “నీకిరువురుపుత్రులు నిరువురు పుత్రికలుం బుట్టగలరు. వారికి నలువురకును మాయిరువురపేళ్ళుం గూర్చిపెట్టమని చెప్పి యంతర్ధానంబునొందె. ఈస్వప్న వృత్తాంతమంతయు మహనాఁ డసోమాజి బంధుమిత్రాదులకుం జెప్పి వారి

జేతఁ గొనియాడంబడి గరుడవిగ్రహారాధనంబును, కృష్ణవిగ్రహారాధనంబును జేయుచు నల్వరు బిడ్డలం గని వారికి గరుడ కృష్ణచామములు రెండును వచ్చు నట్లు పేళ్ళుపెట్టి పుత్రార్థియై వ్రతంబుచేసిన పుట్టకడ మననవిరాజు పుట్టినప్పు డొక్క- విస్సలవృత్తంబుం బ్రతిష్ఠించె, ఇట్లు పుత్రసంతోషై నకలైశ్వర్యంబులను భవించి యనేక పుణ్యకార్యంబులు చేసి కాటసరమున నొక్కచంద్రత్వంజేసి జగంబుమెచ్చ నగ్నిప్టేమాది యజ్ఞములంజేసి నూతులం భోటలును నిల్పి రాజ మహేంద్రవరపురంబునఁ బ్రవసంవత్సరాశ్వయుజ శుద్ధద్వితీ చా సోమవాసరం బున రాత్రి నాల్గుగంటలకుఁ గొడుకులుం, గూతులు, బిల్లులు, మనుషులు, మనుమరాండు, బంధువులు, మిత్రులు, కళత్రంబులు, బరివేష్టించియుండు బ్రతునివత్తుంబువై మేను డేర్చి నాచాయణ స్మరణలు నేయుటఁ బరంభామం బునొందె. పుత్రులగు మనకవిరాజున, వారిసోమంబును పునరిక్రికి బ్రహ్మమే ధవిధిం బ్రేరిసంస్కారావ్యుత్తర బోకక్రిగంకలహంబునయిం బెండ్లిచేసెట్లు చేసిరి. నౌత్యత్వవృత్తార్థంబు చేయును నానావాదప్రశ్నలు పెరిగి గోష్ఠి పంబులకు విధివిధానంబున వివాహంగామింబ స్వయంబు విధింబుచ్చిరి. అది కని నినిసవారెల్లఁ బ్రత్రుడన బట్టివాడే పుత్రుడని నోవరిఁ హింబుడను మన కవిరాజుం బస్తుతించి రీతిమయ మిల్లని మనకవిరాజు స్వసంవాదరాశ్వయుజ మాసములో (1901 శకంబునఁ) తమకలనతీవ్రతయందు స్వలింగముగాఁ బ్రకటించి రది యిండుఁ బొందుకొనుచున్నాడను.

“హే. అహస్యహాసభూతాని గచ్ఛంతియథా మందరం

శేషా జీవితమిచ్చంతి కిమాశ్వర్యమతః కరం.

అక్కటక్కటా!! మాకెంతసంతోషము నంద్రాస్తమైనది! ఎంతలో మేము హితబోధ చేయు పెద్దదక్కలేనిసారిమైతిమి! సుసారి సాగరంబునం బడని మాన్వేచ్ఛాజీవనంబున కెంతభంగవాటు వాటిల్లినది! హా హా! నర్వదా లేఖనింబునకంబులుం బట్టి మా చేతితోఁ దిల్లలుం దర్శయిం బట్టవలసివచ్చినది! కట్టా! ఈయంతకును నర్వసమస్థులు నాహితాన్నులు మాతాదీగారు వేంకట సోమయాజులుగారు లోకాంతర గతులగుటయేకదా కారణము! అయ్యయో! మూకై షడరానిపాట్లంబడి చేయలేని యనేక నియమప్రతీతంబులుచేసి కనిపించి పెద్దవారిం గావించి కంటిని తెప్పవలెం గాచి రక్షించుమాపితృపాదులు

మ మ్మండల విడిచిఁగొరమృత్యుముఖంబునంబడుటంజేసి తదాత్మనగు నే నిప్పుడు పడెడు పరితాపంబు చెప్పనలవిలేదుగదా! “జాతస్య మరణం ధృవం” బనుటం బట్టి పుట్టినదంతయు గిట్టుననియు, తాతవంటివాడే తండ్రియు, తండ్రివంటి వాడనే నేనునని యెఱుంగుదు విది కాలధర్మమే యని యెఱింగియు నిట్లు పరి దేవనంబునొందుట కాలధర్మంబునొందిరనుటకుంట ధర్మముకాదుగాని నా కలుగఁ బోవు కష్టపాటుల నాయుల్లం బిట్లు తల్లడించుచున్నది. ఎంతవృద్ధులైనఁ దల్లి దండ్రులుంట నేగియనువారుండరు. పితృనూతృపుత్రమైత్రియు ఘనం బనుటలోక సామాన్యమేగాని నావిషయమై మాతండ్రిగారు పడినశ్రమ యింతయనరాదు. లోకాతీతమయినది. నావలన వా రింతయును సుఖంపడలేదు. సుఖపడవలసి వచ్చునరికి మిత్తి వాతంబడవలసివచ్చెగదా యని నే నించుక విచారించుచుంటిని గాని సహస్రమాసజీవులగువారి మృతి కెవ్వరును విచారించవలసియుండదు. వా సుత్తమోత్తములు వారి చారిత్ర మించుక వివరించుచున్నాడను.

(శ్రీ) వేంకటయజ్ఞగారు సర్వజిన్నామనంపత్సర వైశాఖబహుళతృతీయా సోమవాసరంబున జన్మించినారు. ఈస్థవసంపత్స రాశ్వయుజ శుద్ధ ద్వితీయా సోమవాసరంబున బరమపదమునొందినారు. యీయంతరము డెబ్బదినాలుగునం పత్సరముల నాల్గుమాసముల పదమూడు దినములు. పై సంపత్సరములలో సుమా రిరువదియై దధికమాసములు రావచ్చును. కాబట్టి వీరు డెబ్బదియాలు సంపత్సరముల యైదుమాసముల పదమూడుదినములు జీవించినారని చెప్ప వచ్చును. వీరు బాల్యమున మిక్కిలి సుఖపడకపోయినను అన్ననత్రుములకు మాత్రము ఇక్కట్టుపడనట్లు తల్లిదండ్రులచే బెంపఁబడిరి. పిమ్మట తండ్రిగారు పోగాఁ దామే యొకవిధముగా గృహకృత్యములు చక్కఁబెట్టికొనుచు విద్యాభ్యాసమునుజేసి, సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యమును, జ్యోతిషమును, వైద్యమును, శాస్త్రసార్థములును, సంపాదించి పురాణపఠనమొదనాధారణప్రజ్ఞ గలవారయి లక్ష్మీదేవి యనునొకసతిని బెడ్లియాడి సుఖముగాఁ గాలయాపనంబు చేయుచుండిరి. అంతలో నాలక్ష్మీదేవి యత్యల్పజీవయై లోకాంతరగతురాలయ్యెను. పిమ్మట సోమయాజులుగారు గోకవరముకడనున్న శ్రొత్తపల్లిగ్రామములో రుద్రాభట్ల యజ్ఞమ్మ యనుచుట్టము నింటఁ బోవకపుత్రినివలెనుండి యామె వ్యవహారములన్నియుం జక్కఁబెట్టుచునుండి కోట రామభూతి దేవుగారి యాస్థానముంజేరి మంత్రియై రాజకీయ తంత్రంబుల నెరవేర్చుచు జరకాల

ముండి సర్వజనస్తోత్రపాత్రులయి విరాజిల్లిరి. ఇది విని తాళ్ళపూడి గ్రామవాసులు శ్రీకల్లూరి సుబ్రహ్మణ్యయజ్ఞగారు తమ కుమార్తెయు, మాతల్లియు నగు వేంకటసుబ్బసోమిదమ్మగారిని కన్యాదాన మొనంగిరి. వేంకటాధ్వరిగారు మరల దారసంగ్రహముఁ జేసినవారయి భాగ్యవంతులయి సుకలులయి క్రొత్త వల్లిలోనుండి వచ్చి పోవువారి కెంతయే మృష్టాన్న మిచ్చుచుఁ బెద్దల నారాధించుచుండియు గోదావరీతీరమును విడిచి మఱియొకచోట గాపురము జేయ నిష్ఠములేక జన్మభూమియగు కాటవరబునకు వచ్చి నిత్యనివాసంబుండిరి. వీరికి శ్రీపురుషసంతానము పడునల్లురు. అందు మేము సల్వరము మాత్రము చిక్కియుంటిమి. తక్కిన పడుగురును దక్కరయిరి. వారిలో లక్ష్మీపతియను నొక్కకుమారుఁడు శ్రీచూర్ణాకీతఫాలభాగుఁడయి లక్ష్మీపతియోయనంబుట్టి నాలుగువర్షంబులు వారి నానందవార్ధి దేల్చి మృతుండయ్యె. అల్లారుగూర్చుల పట్టియగు నామహామహుని యవతారాంతముగా వారు పడిన పరిదేవనంబు చెప్ప దరంబుకాదుగదా సర్వసుఖంబులం దులఁదూఁగుచుండియు నిట్లు పుత్ర శోకంబునం బొక్కుచు మూర్ఛిణిగాను కొందఱు మహాత్ముల ప్రబోధనంబునఁ గొన్ని వర్షంబులు కఠినవ్రతంబుల గరుత్మంతు నారాధించిరి అంతలో నొక్క రాత్రి స్వప్నంబునఁ గృష్ణనితోఁ గరుత్మంతుండు పొడగట్టి సీకింకఁ బట్టిన వారికి మాయగుప్తుపేర్లం గలిపిబెట్టుము. వారు చిరంజీవు లగుదరని చెప్పి నట్లు తోచె. అంత శాంతిగావించి బ్రాహ్మణాదుల కన్నదానాదు లొనంగి సుఖంబుండిరి. అంతఁ గొంత కాలమునకు నేనును, వెనుక పద్దతామబిడ్డలును, దగువాత నొక్కమగపిల్లవాడును గలిగితిమి. ఇట్లు పుత్రవంతులయి యనేక మాయత్మేత్రంబుల సంపాదించి యనేక దివ్యస్థలంబుల నేవించి యెరుల సరకు గొనక వైశ్యవిహీనజీవనంబునఁ గాలయాపనంబునేయుచు, అధికధనవ్యయం బుగా దీక్షితులయి హవిర్యాగంబుచేసి యజ్ఞుల నారాధించుచుఁ బిమ్మట సోమ యాజియై సర్వపర్వంబుల నిండ్రాది దేవతలఁ నిత్యదేవతల హవ్యకవ్యంబులఁ బరి త్యపులంజేయుచు వైరాగ్యంబు పడిసి సంసారంబునఁ గలాలకీటన్యాయ మను సంధించి సంచరించుచు సర్వదా పురాణకాలక్షేపంబును భగవద్గణాన కీర్తనం బును జేయుచు సహస్రమాసజీవు లనంజెల్లి, గోదావరీతీరంబున మార్కండేయ త్మేత్రంబున పుణ్యదీపంబున నారాయణస్మరణమునేజేయుచు సర్వబంధుమిత్రజన సమతుంబున నాహస్తంబులం దలపెట్టుకొనియుండి నానెచ్చి పోసిన భాగీరథీవారిం

గ్రోలుదు లోకాంతరగతు ముని. నావికశేఖరులు గుర్తించుకొని జరుగుల సమంత్రకంబుగ సభిషేకింపబడి బ్రహ్మమేధ వినివిధానులు సర్వమజ్జపాత్ర లతో దేతాగ్నుల కామతిగా నొచ్చి పునర్దహనవిధియు కొనగి సర్వ శల్యభస్మాదికంబును గుగార్పితంబు గావించి యథావిధిగాఁ బితృయజ్ఞం జూన గింపబడియె. పూతశరీరు లనుటకు వారి య గాయాన మరణము నా గాయణ స్మరణము పుణ్యదేశకాలాదులును బ్రమాణము. ఇంక మాపాట్లు దేవున కెఱుక. నారి యాశ్చర్యూపరమాత్మతోఁ గలిసి సుఖించుటగాక.

కాటవరము.

1—10—01

తిదాత్మపుత్రుడు

“శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి.”

అని వాసి ప్రకటించినారు. విమృటం బదిసంవత్సరములకు మన కవి సార్వభౌముల తల్లిగారు నేంకటసుబ్బసోమిదేవస్వామిగారు రాజమహేంద్రవర ములో వీరిచెంతకీ వరమపదముకొందిరి. సోమిదేవస్వామిగారికి కుమార్తెకి మూడు సంవత్సరములకు మున్న నేత్రావరోధము కలిగినది. కుమార్తెకి మున్నొకసంవ త్సరము వారి కవస్థారోగ మొదయించినది. జ్ఞానము చెడనది. దేహగేహము లెఱుగక అన్నచక్రము లెఱుగక శ్రవణపడినారు. ఆ కాలమున మన కవిగారు వారికిన్నానముచేయించి, అన్నముకలిపిపెట్టి, ముఖమూత్రములు తానేయెత్తిబా గుచేసి, పరినగృహేసినట్లుకనివిఁగెఱిగినవారు పెక్కురుచెప్పినారు. కవిరాజుగా రెపుడేని గ్రామరాంతనమునకుఁ బోయిననాఁ డాయమృకుఁ దిండి లేనేలేడు. ఎవ్వరుపెట్టినను దినరు. కవిరాజుగాగు ప్రతిదినము అన్నముఁ కలిపి తినుమని పెద్దపెద్దకేకలుపెట్టి భోజనముపెట్టువారట. ఇట్లుకనంవత్సరమైనపిమ్మట నల సంవత్సర భాద్రపద బహుళైకాదశీ దినమున రాత్రి బరలోకగతికైరి. తండ్రి గారికింబోలె నీతల్లిగారికిని బ్రహ్మమేధవిధిజేసి పితృకార్యము నిర్వహించిరిని తెలియుచున్నది.

మన కవిరాజుగారు తనవలనఁ దల్లిదండ్రులు సుఖపడ లేదనియుఁ బితృకార్యము తనకుఁ దీసిలేదనియు నొక్కప్పుడు నాతోఁ చెప్పి యున్నారు. నేంకట సోమయాజులు గారు బాల్యమున ధనలోపంబున నించుక కన్గి నొందినను బిమ్మట నామరణాంతము ధనముతోఁ దులఁ

దూగిసా రనియే చెప్పవచ్చును. రుద్రాభిల యజ్ఞమ్మగారిధనమే కాక కోట రామభూతిగారియెద్ద దివానుగా నుండి మిక్కిలిధనమును సంపాదించిరట! యజ్ఞమ్మగారు తన కిచ్చినభూములు స్వార్జితములైనను దనపితండ్రిగారికి వాని లో నగము భూములు పంచిపెట్టినారు. ధర్మకార్యములకువేలకొలది వ్యయము చేసినారు. సాలునకు నాలుగువేల రూప్యములు వచ్చుభూములను సంపాదించి నారు. అట్టివా రొగులప్రోవున కాశింప నక్కఱ లేదుకదా! వీరు రాజమహేంద్రావరములో మనకవిగారిం జూడ వచ్చి యచ్చట మరణము నొందిరి. వాగు మరణించినవాడు మనకవితోలో నొక్కకాని యైనను లేడు. కార్యమెట్లు గట్టెక్కునా యని విచారించుచుండ నాయన చిన్న చెల్లెలు కృష్ణవేణమ్మగారు వచ్చి నాయనగారు నిన్న సంధిమాటలలో నీడరంజాగూటిలో నేబదిరూప్య ములును గుండలములు పెట్టినట్లు చెప్పినారు. అది నిజమా యని నేను గూడు చూచితి నందుఁ చెప్పినచోప్పున రూపికలుఁ గుండలములు నున్నవని తెచ్చి యిచ్చెనట! ప్రథమదినకృత్య మారూపికలతో మనకవిరాజు నడపించినాడు. కర్మకాండము నొనర్చుటకు రాజమహేంద్రావరము నుండి కాటవరమునకు వెళ్లి ఉత్తరకీయలకు ఋణమునిమిత్త ముత్తరమువ్రాసి ములకల్లంక యనుగ్రామ మునకు మంగలిని బంపించినారు. అంతలో సంధిలోఁ దండ్రిగారు చెప్పినమాట నిజమగునో యని వారిచెల్లెలు గార్హపత్యము తీర్వగా నం దొకనిలుపుచెంబు లో పడునైదువందల రూప్యములుండె నట ఆరూప్యములం జెట్టి మహావైభవం బునఁ గర్మకలాప మంతయు నొనర్పఁ బడిన దనియుఁ దానుతండ్రి జీవించినప్పు డుగాక యనంతరమం దైనను వారికిఁ గా నొక్కదమ్మిడీ యైనను వినియోగము చేయలేక పోయితి ననియు మనకవిగారు నాయెగుట నెన్నోపరులు చెప్పి విచారించినారు. తల్లిగారి కైన నొకనంపత్సర మేమి యుపచారము చేసి యప్పుము పెట్టి పోపించినారో చెప్పఁ జాలము కాని ఆమె తల్లిదండ్రులిచ్చిన సొమ్ము వారికొరులసొమ్మున కాసింప నట్లున్నదట మనకవిగారు తమతల్లి దండ్రులకు జీవితకాలములో శుశ్రూష చేయలేకున్నను ఇప్పుడు ప్రత్యాబ్ధిక ములు బహుశ్రద్ధతో జరిగించుచుండురు. ఇది వీరి తల్లిదండ్రుల వృత్తాంతము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీకృష్ణకవిజీవితము

ద్వితీయ ప్రకరణము.

జన్మాదికము.

ల చ		కే	చ	శ	ర/శ శ
కు	రాశి	గు	కు	లింశ	
ర	ర.శ.	శు	లిమి		

ఇట్లు గ్రహంబు లమరియున్నప్పుడు మనకవిరాజు శాలివాహనశకంబు 1788 సంఖ్య నెనంగ తయనంపన్నరాశ్వయుజ శృష్ట వష్టి సోమవారము పున ర్వసూనక్షత్ర యుక్తమిధున లగ్నమును రాత్రి నాలుగు గడియలకు (29-10-1866) జనన మొందె నని :—

మ. జయకృచ్ఛాలిశకం విభేభశిఖరిత్యైసంఖ్య నొప్పారున
 తయనర్వాశ్వినకృష్ణపక్ష విలనత్తష్ఠీందువారంబునం
 బ్రియ మొప్పక జనియించినాడె గృతసావిత్రిచరిత్రాదికా
 గ్రియకావ్యుండ సుధీభిధేయుండ వరశ్రీపాదకృష్ణాఖ్యుండక.

అనుగౌతమిమాహాశ్మయమునందలి పద్యమువలనను—

చ. మిధునము లగ్నమును శశి, మీనునె గేతువు వృశ్చికంబునక
 బుధకవు లెట్టిభూమిజుడు పొల్తుక రాహువు నక్కరిమందు న
 బృధగురువుం దుంక శనియు బూషయు, నాగ నిభేభభూధిభూ
 పృథితశకంబునక తయశరత్కలితేషమునక జనించితిక.

అను పద్యమువలననుదెలియవచ్చుచున్నది. ఇక్కవిజయస్థాన మెన్నగూ
 డెమునొద్ద నున్న దేవరపల్లి యనిలోగడనే చెప్పియున్నాడను. ఇట్లు పుట్టినయ
 తండు తల్లిదండ్రులకు ను మాతానుహికిం మేనమామలకును నల్లారుముద్దుగాఁ
 బెరుగుచుండె. ఇతఁడు గర్భస్థుడైయుండఁ దల్లిగారు వెరుకఁ జెప్పిన కార
 ణాబుననే పల్కుకమే శరణుగా వేగించుచున్నది గావునఁ దాను గృశించి
 యున్న కారణాబున నిక్కుమారుండును బుట్టుకతోనే కృశాంగుడై యుండె
 జన్మప్రభృతి యేదియో యొకతెప్ర లీశిశువును బీశించుచునే యున్నది. ఇట్లు
 రోగపీడితుడై కృశించి యున్నవానికి రోగచరణవశ్యముచివరనో మూఁకన
 సంవత్సరము మొదటనో గాని విషాదివ్యాధి వచ్చినది. ఆకాలమున నాగ్రామ
 మున దినమునకుఁ గొన్నిపదులవలన మావ్యాధివాతం బశీ మడియుచుండెను.
 మనకవిరాజు నట్టిస్థితికే వచ్చినాఁడు సర్వము సంపూర్ణ మయినది. మృత్యువా
 నన్న మయిన దని వాని నవ్వలకుఁ గొనిపోయిరి. ఆలో దుఃఖనిమగ్నుండగు
 సోమయాజికి న్వస్నంబున నివ్వదైవం బగు గరుత్మాంతుఁడు పొడకట్టి “బాలునకుఁ
 బ్రాణధయంబు రాదు” అని చెప్పి పోయెనట! అంతఁ గ్రమక్రమంబున
 బాలుండు పునర్జీవితండై క్షీరపానంబు చేసి. దానంజేసి యతండు మఱిత
 కృశించినవాడయ్యె మఱియొకప్పుడు మనగ్రంథకర్తకు నెత్తివై మంత్రసంబంధ
 మైనమాద యనంబడు కురుపులు వైచి యవి గొన్ని మానములవఱకును
 నెన్నిమంత్రము లెన్నిమందులు వైచిననుఁ గునరక మిక్కిలి వేధించె. అపలఁ
 గోడూరు సుబ్బయ్య యనువైద్యుండు నూనితో మందుచేసి పదిదినములలోఁ
 గుదిర్చెనట. ఇదియు నప్పుడు కొంతకార్మ్యమునకుఁ గారణంబయ్యె. ఆకురుపుల
 మచ్చలిప్పటికిని గవిరాజుశిరంబునం బాడకట్టుచున్నది. (సోమయాజిగారికి
 మహాయోగి యొసంగిన గరుడవిగ్రహము నారాధించుటం జేసి సంతానప్రాప్తి
 యయ్యె నని వ్రాసియుంటిని. అది మొదలుకొని ఆయానకు గరుత్మాంతుఁ డిష్ట
 దైవంబయ్యె. సోమయాజిగారు లోఁగడఁ దన దేతార్చనములో నాగరుడవిగ్ర
 హమును బూజించునె యుండినారు. వారు కాలధర్మము నొందునప్పుడు తాము
 సంపాదించి యుంచిన సాలగ్రామముల నెల్లఁ బ్రాహ్మణులకిచ్చి నేను నిత్యమును
 పూజించు లక్ష్మీనరసింహ మనుసాలగ్రామమును గరుడవిగ్రహమును నీవు పూ
 జించుచుండు మని చెప్పెనట! కవిరా జాచెప్పిన చొప్పునఁ దండ్రిగారియంత్య
 కర్మావసానమున బ్రాహ్మణుల కొక్కసాలగ్రామము నొకరూప్యము చొప్పునఁ

రెండువందలకు మించినసాలగ్రామదానము లొనర్చి లక్ష్మీనరసింహసాలగ్రామము గరుడవిగ్రహమును దా నాధానించుచుండెనట! అసాలగ్రామమం దొక మహావిశేషము గలదు. అభిషేకానంతరము బిలములో గుడ్డపెట్టి తుడిచి సంపుటములోఁ బెట్టి మఱునాఁడు చూడ నాసాలగ్రామములో నాచమనమునకుఁ జాలినన్ని నీ ఘంటు నని తెలియ వచ్చినది. అట్లు పూజించుచు మనకవి తమకు నొకవృషుడు జాతాశౌచము రాఁగా వెండిసంపుటముతోఁ గూడిననాసాలగ్రామ గరుడవిగ్రహాదులను రాజమహేంద్రవరమున సుబ్బయ్య యను నొక బ్రాహ్మణునికే భూజనిమిత్త మిచ్చె నట? ఆ బ్రాహ్మణుఁడా వెండికానపడి మరల నా సాలగ్రామాదికము మనకవి కియ్యలేదు. ఆసాలగ్రామము వీరింట నైదువందల సంవత్సరములనుండి యున్న దని వాడుక. అట్టి దేవతార్చనము పోవుటచేత మనకవి మిక్కిలిచింతింపి దాని కెంతయో పయిత్నించెను. గాని లాభము లేక పోయినది. అది మొదల లితరసాలగ్రామములను బూజింప నిష్టములేని వాఁడయ్యె నని తెలియ వచ్చినది.)

అట్లుకొన్ని మానములు చనినవెనుక దేవరపల్లినుండి సోమయాజి సతీ సుతనహితుండై రాజమహేంద్రవరమున కుత్తరమున యోజనదూరముననున్న కాటవర మనునిజగ్రామమునకు వచ్చి నివసించియుండె. పిమ్మట నద్దంపత్తులకు నిద్దఱు పుత్రికలు నొక్కపుత్రుండును బుట్టిరి. ప్రథమపుత్రికడైన మనకవి రాజునకు గరుడాచల కృష్ణమూర్తి యనియు రెండవపుత్రికనకు గరుడాచల రామకృష్ణమూర్తి యనియు, ప్రథమపుత్రికకు గరుడాచల కృష్ణ వేణమ్మ యనియు ద్వితీయపుత్రికకు గంగాచల గరుడకృష్ణ వేణమ్మ యనియు, నామధేయములు పెట్టఁ బడియె. తల్లిదండ్రుల కతిశ్రద్ధయుండెనమనకవిరాజు బాల్యంబునుండియు గారాబంబునం బెరుగుచుఁ దనపట్టినపట్టు నెఱవేలుపఱకునుఁ బోరు వెట్టుచుండు వాఁడట. తండ్రిగారు ప్రతిదినము సుదయమున వెండిగిన్నెలో నన్నము గలుపుకొని తమయింటి కొక మైలుదూరమున నున్న మేకలమందకడకుం దనయుం గొంపోయి మేకకొకముద్ద పెట్టి వీని కొక ముద్ద దినిపించుచుండునట. ప్రతి దినమును మేకకుఁ బెట్టినపిమ్మటఁ గాని తానన్నము తిననని పట్టుపట్టి యేడ్చుచుండునట! లేకలేక పుట్టి పెరుగుచున్న బిడ్డఁడు గావునని దల్లిదండ్రులు వాని పట్టిన పట్టెల్లఁ జెల్లించుచుండిరని వినవచ్చినది. ప్రతిదినము నట్లు మేకలమందకడకుఁబోయివచ్చుచుండుట మనకవిరాజున కప్పటికి మూఁడువత్సరములే యున్న

ను దనకిప్పటికిని జ్వష్టిలో నున్నదని వారు నాతో నొక సందర్భమునఁ జెప్పి యున్నారు. ఇది గాక యొక విచిత్రము కలదు. వీరికేడవ సంస్కారమో తెలియదు గాని తాను గర్భములో నుండగాఁ దన యెడమ కాలొక పొరలో మడత పడి కాలు చాపుటకు వీలులేక బాధపడినట్లును, తన మరణ కాలముందుఁ గుత్తు కలలో శ్లేష్మము చుట్టుకొని శ్వాసమాడక బాధపడినవిధమును, అనుభవపూర్వకముగాఁ దెలిసినట్లుండెనని యొక్కనాఁడు మానంభాషణనమచుము చెప్పెను. వినుకుండు నాతోఁ జెప్పియుప్పించినారు ఈవిషయమే శ్రీకృష్ణభారతములో భీష్మ పర్వమున.

మ. జననంబున్ మరణంబునెట్టి వెత కై సంధిల్లునో తొల్లి నే

ననుభూతంబుగ లో నెఱుంగుదును గర్భాంత్రంబులం జిక్కి చాఁ

పను గాల్గడమిఁ గల్గె కుంతకఠుఁ గప్పన్ శ్వాసమహా రామి యా

తన కైతిఁ భయ మయ్యె నా కింక నటుల్ తప్పిపు మోరైనమా.

ఈపద్యమువలన సూచించినారు. దీనింబట్టి వీరియొ దమానుషచర్య కలదని నేను ద్వికరణశుద్ధిగా నిర్ణయించుకొంటిని. మఱియు మనకివికి దైవసాక్షాత్కారముఁ గలదు. ఆవిషయము ముందు వ్రాయుచును, మూఁడవసంవత్సరము మొదలుకొని మనకవిరాజునకు దనసెట్టియ, తనబట్టియ, తనయాటవస్తువులు నేర్పడి యుండు నవియటనుఁజీయు నైదివసంవత్సరముందే తమతండ్రిగారు చెప్పెనునుట జేసి పునాణయూనికఫలును విశేషించి భారతము నందలికథ లెల్లఁ దెలిసినవారై భారతశ్రీయు లయినట్లు.

మ. “అయిదారేడులయీసునం బ్రతిదినం బాభారతామ్నాయమునా

నియమం బొప్పఁ బురాణము నివించి నిర్విద్రవబోధాప్తి మా

యయగా రర్థము సెప్పి తత్కథలు లోనంటింప నెంతేనియునా

బ్రియ మయ్యెంజఁడి నాకు భారతముపై నిత్యానుబంధంబుగనా.”

అను శ్రీకృష్ణభారతమందలి పద్యమువలనఁ దెలియ వచ్చుచున్నది. వీరికిఁ బురాణశ్రవణమం దత్యంతాసక్తి యనియుఁ బ్రతిదినమును దమమూరి కరణమునింటఁ బురాణము చదువుచుండ విని తత్కథాంశము లెల్ల నెఱింగి యుండినట్లు శ్రీకృష్ణభారతమందు వీరివిజ్ఞాపనమునం బొడకట్టుచున్నది.

— వి ద్యా భ్యాసము. పంచమము

మన కవిసార్వభౌమునకు నెనిమిదవ సంవత్సరము దక్షరాభ్యాసముచేసి తండ్రిగారే యక్షరములు చెప్పిరి. 'స'కారము వీరికి రెండుమూడుమాసము లకుఁగాని రాలేదనియు, దరువాత వచ్చినదనియు శ్రీకృష్ణభారతమున వ్రాసి యున్నారు కాని సకారము వచ్చినదనట సత్యమునకు దూరమని చెప్పుచున్నారు. వీరి కక్షరాభ్యాసమై యిప్పటికి సుమారు రేబది వత్సరము లైనది. ఇప్పటికిని "స"కారము రాలేదనియే నానిశ్చయాభిప్రాయము. ఎవ్వరేని యాచకులు వచ్చి తమ కే దే నిమ్మని యడిగినప్పుడు వీరిజిహ్వాకు "స"కారము రాకుండుటజేసి నావాక్యము సత్యమునకుం గట్టుబడియున్నదని యెల్లరును దెలిసికొనవచ్చును. మఱియు వీరికి సాధువులన్నను, సన్యాసులన్నను, బ్రోవుమొండు. తనకు లేకున్నను యాచకులకు బెట్టవలయుననియే వీరు తలంచుచుండురు. దైన్య మనునది వీరికే కాదు వీరి వంశమునకేలేదు. ఇక్కవి బాల్యమునఁ గాట వరమునం దుండెడి కంబ్రెండుస్కూలునందుఁ జదువ మొదలుపెట్టెను. ఇంగ్లీషు కూడ ప్రారంభించి కొంతవఱకుఁ జదివెనుగాని తరువాత దానియం దీయన కిష్టతలేకపోయినదనియు, విడువఁబడినదనియుఁ దెలిసెడిని. బడిలోఁ జదువు కాలములో నెప్పుడో కాని యెల్లప్పుడు వీరే బడిపెద్దగా నుండిరి. (ఆయాతర గతులలోఁ బ్రీతిదినమును విద్యాధులకుఁ దమ తమ పాఠములలో నుపాధ్యాయులు మార్కు లిచ్చి యవియన్నియు మాసాంతమునఁగూడి దాని ననుసరించి మొదటిమార్కుగలవాఁడు మొదటివాఁడు, తరువాతి మార్కుగలవాఁడు తరువాతివాఁడునుగానుండేయుండురు. ఆ మొదటిమార్కుగలవాఁడే బడి పెద్ద లేకమానిట రనివ్యవహరింపఁబడుచుండును.) దీనిబట్టిచూడ మనకవి రాజు బడిలోఁ జదువునప్పుడునుఁ గుశలుఁడైయుండెనని తోచుచున్నది. ప్రీతిదినమున దన చదువు పాఠమునం దొక చిన్నపదమేని విడువకుండ సర్థము చెప్పించుకొనుచు నుపాధ్యాయులకుం దెలియని పదములకు నింటఁ దనతండ్రిగారి నడిగి యర్థముఁ దెలిసికొనివచ్చి యుపాధ్యాయులకుం దెప్పించును. అక్కాలమున నిన స్పెక్టింగుస్కూలుమాస్టరుగానున్న దేవరకొండ కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలు గారు పాఠశాలం బరీక్షింపవచ్చి మనకవి భాషాజ్ఞానమునకు మెచ్చి కొన్ని పుస్తకములు బహుమాన మొనంగినట్లును, ఆ నెనుక నిసన్నెట్లైన కోవి

దక్షిణామూర్తి శాస్త్రిగారికి నెఱింగించి వారిచేతం గొన్ని బహుమానములిప్పించి నట్లును, దెలియవచ్చుచున్నది. బాల్యమునుండియు వ్రాతలో వీరికి మిక్కిలి వడిగలదు. ఇప్పటికి నొరు లొక్కకాగితము వ్రాయునప్పటి కీయన నాలుగు కాగితములు వ్రాయగలరని చెప్పగలను. వీరు కాగితములమీఁదనేగాక తాటి యాకులమీఁదను వ్రాయగలదు. తాటియాకులమీఁద వీరు వ్రాసిన శ్రావ్య పుస్తకములు కొన్ని నేను చూచియున్నాఁడను. అవి ముత్యాలకోవలవలె ముద్దులుగులుకుచున్నవని చెప్పటతిశయోక్తి కాదు. ఇట్లుబడిలో నింగ్లీషుతోఁ గూడిన తెలుఁగు ప్రైమరీవఱకుఁ జదివీరి. వీరు చిన్నతనమునుండియు భారతము వినుచుండువారు గావునఁ దాను నొక భారతమువంటి గ్రంథముచేసి యందుఁ దిక్కనసోమయాజివలె గద్యము వ్రాసికొను భాగ్యముకలవాఁడ నగు డునా యని తలంచుచుండువారట ! ఆనంకల్ప మిట్లు నఫలమైనదని వ్రాయుటకు సంతసించుచున్నాను. “శ్రీమదుభయకవిమిత్రీ, కొమ్మనామాత్యపుత్రీ, బుధారాధనవిరాజి, తిక్కనసోమయాజి ప్రణీతంబైన” అని తిక్కన గద్యము; “శ్రీమదధునాతనోభయకవిమిత్రీ, వేంకటయజ్ఞాగ్రపుత్రీ, సమారాధిత విబుధ రాజ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి కవిరాజ ప్రణీతంబైన” అని మన కవిరాజుగారి గద్యము. ఇంచుమించు రెండుగద్యములు నొకవిధమునే పొందియున్నది. వీనికి కారణము వైనం జెప్పియున్నదే కావచ్చును.

అంతఁ దన్నింగిలేమహాశాలయందుఁ జేర్చి చదివెందుమను తండ్రిగారితో “నా కింగ్లీషునం దిష్టములేదు. అది విచేశభావ. అది నేర్చి శరీర మొరుల కమ్మకొని నే నుద్యోగము చేయఁదలఁచియుండలేదు. నాకు మనవిద్యలయందే ప్రేమ. సంస్కృతము చదివి కవిత్వము చప్పి గొప్పతనము సంపాదించవలయు నని యున్నది” అని చెప్పి వారి యంగీకారముం బుచ్చుకొని కాటవరములో నివసించియున్న వారును, సంస్కృతసాహిత్యచక్రవర్తులును, శివపూజాధురంధరులు నగు బ్ర॥ శ్రీ॥ యివలూరి నాగలింగశాస్త్రిగారియొద్ద రఘువంశము, కుమారిసంభవము, మేఘసంజేశము, భారవికృత కిరాతార్జునీయము, మాఘ కృత శిశుపాలవధము, నైషధము, భోజకృత చంపూరామాయణము, చంపూ భారతము, కాదంబరి, విశ్వగుణాదర్శనము, మొదలయిన కావ్యములును, శాకుంతలము, వేణీసంహారము, మృచ్ఛకతిక. అనర్థ రాఘవము, హనుమన్నాటకము వ్రాసిన రాఘవము, ప్రబోధచంద్రోదయము, మొదలయిన నాటకములును,

ప్రతాపరుద్రీయము, కువలయానందము, సాహిత్యరత్నాకరము, సాహిత్య దర్పణము, లోనగు నలంకార గ్రంథములును, అమరము లోనగు నిఘంటువులును, చదివి సాహిత్యము కుదిరిన వెనుకఁ గొముది, (వ్యాకరణము) చదివి శబ్దరూపం బెఱింగి, కృతకృత్యులయిరి. కుమారసంభవముఁ జదువునప్పుడు గురువైన నాగలింగశాస్త్రిగారు వేకువజామున పాతపాఠములుపుస్తకముఁజూడకుండఁ జింతననేయవలయు ననుటంజేసి జ్ఞాపకార్థ ముల్లోకముల మొదళ్ళన్నియుం

శ్లో. అథ వైవాహికై స్సూతా వృక్షైః గృహాద్య మైత్రీ సా
బభౌ తాం లోభ్ర విన్యస్త సామం తస్మా త్ప్రదేశతాం.

... ..

అని పద్యములుగా వ్రాసి, ఆశ్లోకముల మొదళ్ళన్నియుం దెలిసికొని చింతనఁ జేయుచుండెడివారట ! అప్పుడు—

శ్లో. సానుస్వారో విసర్గాంతో దీర్ఘోయక్తపరశ్చయః
గురూనేతాన్విజానీయా దన్యేతు లఘవస్త్వతాః.
ఆదిషఙ్ధ్యావసానేషు, యరతాయాంతి లాఘవం
భజనాగౌరవయాంతి మనోతు గురులాఘవం.

అని యీ రెండుశ్లోకములును మన గ్రంథకర్త తన భావుకుండగు మల్లాది వేంకటశాస్త్రిగారియొద్ద వ్రాసికొని గురువులు, లఘువులు, గణములు, నేర్చికొని వచ్చియు రాని సంస్కృతముతో మొట్టమొదట సంస్కృతకవిత్వముఁ జెప్ప నారంభించినారు.

సంస్కృత కవిత్వము.

మొట్టమొదటఁ గాటవరంబుననున్న రామలింగేశ్వరస్వామివారిమీఁద నొక శార్దూలవృత్తాష్టకము, రామాష్టకమును జెప్పియున్నారు. వాని నీక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాను.

రామలింగాష్టకం.

శ్లో. శ్రీమచ్ఛందోవిరాజమానమకుటం శ్రీవిష్ణుపుత్రాంతకం
నాగాధీశ్వరభూషణేన విలసద్దివ్యాంగసంశోభితం
వామాంకస్థితపార్వతిం హరినఖం నాగస్య కృత్తిం ధరం
శ్రీమత్కూటవరే నివాస మనిశం శ్రీరామలింగం భజే.

- శ్లో. గంగాభూమిత కేశపాశ మభవం బ్రహ్మాదిభిః పూజితం
 ధూతానా మధిపం హిమాలయసుతాజీవేశ్వరం శంకరం
 శ్రీలోదోద్భవ కాలకూలహరణం సూర్యాగ్నిచంద్రక్షణం॥శ్రీమ॥
- శ్లో. శ్రీమత్పర్వత రాజసూతిసుమనోమోడు కళానాం పతిం
 కాలాగ్నిం వృషపాహనం శశిధరం పంచాననంశూరినం
 శ్రీమత్పాపసుతాయ దత్తసుకరం దక్షాధ్వరధ్వంసినం॥శ్రీమ॥
- శ్లో. కృత్వా బ్రహ్మముఖోద్భవాం శ్వశురగా న్వేదా స్సువర్ణాచలం
 కోదంధం చ వసుధరాం దృఢరథం హస్తీం భుజంగాధిపం
 సూతం వేదస మచ్యుతం శుభకరం గ్రామత్రయం దాహకం॥శ్రీమ॥
- శ్లో. సాంబం లోకగురుం కృశానునయనం స్వచ్ఛన్మహాత్మధ్వజం
 లోకానుగ్రహకాంతయూ మదగజప్రాణాంతకం భీకరం
 శ్రీకంఠం శితివాసనానుజసఖం హేరంబతాతం శివం॥శ్రీమ॥
- శ్లో. సోహం భానుహిమాంశుశుక్రనయనం రుద్రాక్షమాలాధరం
 భస్మాద్ధూళితవిగ్రహం శుభకరం ఖట్వాంగిణం ధూర్జటిం
 నక్షత్రేశ్వరభ్రాతృపుత్ర సచిన్ద్రాశాంతకస్థాయినం॥శ్రీమ॥
- శ్లో. పద్మాసూనువిశాలశర్వరథరం శ్రీజహ్ను పుత్రేశ్వరం
 ఐకుంతాధిపవల్లభం శశిధరం గీర్వాణవక్త్రేంద్రియం
 శ్రీనిఘ్నేశ్వరతాత మ్రిదితనయాప్రాణేశ్వరం ధూర్జటిం॥శ్రీమ॥
- శ్లో. నిష్టబ్రహ్మసురాసురాశ్చ జలధే ర్జాతా ద్విహ చ్ఛంకరం
 యం దేవం శరణం గతా భయయుజః పాప్తా స్సుఖం శాశ్వతం
 తం శంభుం సకలాధిపం సురగురుం విశ్వస్థితేః శారణం॥శ్రీమ॥
- శ్లో. వీర్తిం సౌఖ్య మనంతశాశ్వతరమాం పాప్నోతి విద్యాధనం
 మర్త్య శ్రీవృషభధ్వజస్య పరతే శ్రీరామలింగస్య వై
 శ్రీపాదాఖ్యసుపంశజాతసుధినా కృష్ణేన సమ్యక్కృతం
 మోక్షప్రాప్తికరం శుభాష్టక మిదం పాపాపహం సర్వదా.
- శ్రీ రామాష్టకం—
- శ్లో. పద్మాక్ష మీశం సురనేవితాంఘ్రి వేదాంతవేద్యం వసుదేవపుత్రం
 నీతాపతిం సర్వగుణాతిరిక్తం రామం భజే నీరదనీలదేహం.
- శ్లో. ఆజానుబాహుం రఘువంశదీపం కౌసల్యపుత్రం పరమాత్మమీశం
 మృత్యుంజయ స్యోత్తమచాపఖండం॥రామం॥

శ్లో. సీతాపతిం సానుజ మబ్జనాభం, విశ్వాధిపం కౌశికయాగరక్షం
సంసారరోగస్య సుభేషజం శ్రీ॥ రామం॥

శ్లో. యం దేవ మీశం జలజంతుభంగః స్సంప్రార్థ్య హస్తీ సుమనా బభూవ
తం కౌసలేయం జితనర్వశత్రుం॥ రామం॥

శ్లో. సుగ్రీవనాథం వినతాసుపుత్రం గంధర్వ మీశం సురపత్ని పోషం
సీతానమితం విధుపుత్రనేత్రం॥ రామం॥

శ్లో. కందర్పతాతం కరుణానముద్రం లంకాహరం దానవవంశనాశం
ప్రీతాంబరం సూర్యసువంశజాతం॥ రామం॥

శ్లో. మాయాకురంగస్య మదాపహరం సౌమ్యం చతుర్బాహుమధోక్షజాఖ్యం
విశ్వంభర్తాణభుజం సుదేహం॥ రామం॥

శ్లో. రాజాధిరాజం రఘువంశజాతం సర్వేశ్వరం లోకగురుం త్రిమూర్తిం
రాజీవనేత్రం జితశత్రులోకం॥ రామం॥

ఇందు ఛందోవ్యాకరణ దోషములు పెక్కులుండవచ్చును. అప్పటికి మన కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారికిఁ బుడ్రెండువత్సరము లుండవచ్చును. అవల మేఘసందేశము చదువుచున్నప్పుడు సంస్కృతభాషలోఁ “జుద్రయశశ్చరిత్రే” నును నొక కావ్యము వ్రాయ నారంభించి కొన్ని సర్గములు వ్రాసియున్నారు. (అది ముద్రితముకాక శిథిలపా)యమైయున్నది. అందుఁ గొన్నిపద్యము ల్పీకింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

శ్లో. సత్ప్రతేశ దివాకరా దినదినే కళ్యాణశైలాధిపం

యోవృక్షో గమసే కరోతి చలనాభావౌతుశాఖాశ్చరైః

తంచ క్రాంగ మయూరకాది విహగ స్తోమోద్భవా రావక

వ్యాహారై ర్దశదిక్షుసంస్థితబుధవ్యూహాయ విద్యాపరాం.

శ్లో. సరో నిమగ్నాయతలోచనాంగనాముఖాని వీక్ష్యోడు పతి ధృష్టభేతికిం
ఇమాని పద్మాని కరోతి మ్లానతాం జనర్ననీచంహి తిరస్కరోతికః.

శ్లో. అత్రాంతరే క్షత్రియసార్వభౌమోవృక్షస్థితస్తాం జలకేళియుక్తాం

వీక్ష్యబలాం మోహవశేనదేహం విస్మృత్యరాజాక్షణ మంత్రతిష్ఠతం.

ఇందును పెక్కు ఛందోవ్యాకరణాదిదోషము లున్నవి. భారవికృత కిరాతార్జునీయమును, మాఘ కావ్యమును రెండుమూఁడుదినముల కొక సర్గము

చొప్పునఁ జదివినట్లు తెలియుచున్నది. మాఘకావ్యము చదువునప్పుడు పర
బ్రహ్మప్రకము రచించినారు. దాని నీక్రిందఁ జూడవగు :—

ప ర బ్ర హ్మ ప్ర క ము.

౧. శ్లో. అనన్తాదీ న్నానావిధబహులజన్తు ప్రకలితాన్
విలాసార్థం లోకాన్ జనిలయయుతాం స్తాన్ పరచయన్
వచశ్చేతోఽతీతో నూరిహరవిరించాడివినుతః
పరబ్రహ్మేశో మా మవతు శివతాతీ కరుణయా.
౨. మహామానీశ్చేతోఽమలకమలహంసో యచిరస
చ్చిదానన్తాకార స్సదనదసరో లోకజనకః
మహాత్మా ద్వైతాత్తా పరమపురుష శ్శాశ్వతతనుః॥పర॥
౩. పిపీలాదీన్ జన్తున్ సలిలజభవాన్తా ననుదినం
యథా వా పార్థిభం ప్రతిసుఖుటకున్ కర్మవివిధం
అవిస్మృత్యా యోఽన్తర్వహిరధికపూర్ణోపి జగతాం॥పర॥
౪. ప్రపంచాతీతాం యన్మహిమసరణీం నృప్తిః పతితా
మహిః కో నేదం ప్రకృతికలితం సర్వ మిహి యం
నిరాకారం దృష్టుం బలవిముఖతాం యాన్తి పిశుకాః॥పర॥
౫. అనాద్యన్తం శాంతంకలుషరహితం విష్టపమయం
మహాజ్యోతిర్మూర్తిం స్థిర మమల మాద్యం తు యతయః
యతస్తే బోధుం యం గురుతరవిసీతేన మనసా॥పర॥
౬. సహస్రీః పాతాళం పదసరసిశ్చై స్సత్యమపరై
శ్చిరోభి ర్వాక్యకీర్ణ శ్శతదశమహాత్తోఽతిమహతః
మహియాన్ దిగ్వాసః కలదళులవిశ్వం వితనుతే॥పర॥
౭. సదోంకారోక్తం యద్గురుతరమహత్త్వం విధిముఖాః
సదావిన్దన్త స్తే ప్రచుర మభవన్ కాతరహృదః
మహానన్తాప్తేజఃపవనగగనాత్మాపరశిః॥పర॥
౮. పితా లోకే క్రూరంసుత మపి నిహన్తుం నభవితా
యథా హం మూఢాత్మా ద్విపదపశుసంజ్ఞః కలుషవాన్
తేథా ప్యాత్మీయోఽయం పతితు మగతౌ నార్హ ఇతి వై॥పర॥

శ్లో. శ్రీపాదకృష్ణకవినా రచితం పరమార్థదం .

పరబ్రహ్మైక మిదం జీయా దాచంద్రితారకం.

ఇది మదగాసులో జ్యోతిష్మతీముద్రాక్షరశాలయందు శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారిచే సరిచూడఁబడి కరపత్రములుగా ముద్రింపఁబడియె.

—శ్రోత స్మార్త విద్యలు.—

నైషధ కావ్యము చదువునప్పుడు మనకవి శ్రోతియై జగదతీతభ్యాతింగాంచి శ్రీ వాజపేయయాజుల పాపయ్యసోమయాజులుగారియొద్ద నాధానపంచకము సోమపంచకము చదువవన్నయు లనంబడు సద్వరకాండము (శ్రోతము) చదివీరి. అప్పటికి మన కవికి బడునైడువర్షములవయస్సు వీరు నాగలింగశాస్త్రిగారియొద్దఁ బ్రీతిదినము నైషధమును గొనుదియుం జడువుచు బ్ర॥ వాజపేయయాజుల పాపయ్యసోమయాజులుగారు కోటిలింగ గ్రామమునుండి కాటవరమున కప్పుడప్పుడు వచ్చుచుండుట కలదు గావున అవచ్చినప్పుడు వారియొద్ద శ్రోతము రెండేసి పన్నముల చొప్పున నెనిమిది సంతలు మాత్రము చెప్పకొని వల్లెలు వేయకయే వారియొద్దనుండి శ్రోతపుస్తకమును సంగ్రహించి మరల సోమయాజిగారు వచ్చు నెలలో నారెండు పన్నములు ప్రీతిదినమును బారాయణముచేయ నియమము చేసికొని నారు వచ్చినపిదప నవి వారికడఁ గంతపాతముగా నప్పగించి మఱియు రెండుపన్నముల చొప్పున సంతలు చెప్పకొనుచువచ్చిరట ! మన కవి యిట్లే శ్రోతవిద్య సంగ్రహించినారు. వీ రిప్పటి వేదపాఠకులు చేయునట్లు సంతలు చెప్పకొనుటయేగానివల్లెలువేయునాచారము కలవారు కా రనియు నట్లు వల్లెలు వేయకున్నను తుష్ణముగా వీరికి శ్రోత మంతయు వచ్చినదనియు నేను వినియున్నాఁడను. అట్లు చదివి క్రియాభ్యాసము నొనర్చకయే పార్థివసంవత్సరములోఁ దమతండ్రిగారి యజ్ఞమునకు “పితరం యాజయే తృతీః పితృపుత్రం న యాజయేత్” అను శాస్త్రము ననుసరించి పడునెనిమిదవ సంవత్సరమున నాధ్వర్యవముఁజేసిరట ! ఆధ్వర్యవము చేయునప్పుడు తనకు రాని మంత్రీములు సహజతనము చేయు నభ్యాసముగలవారు గావున నితరర్షిజులతోగూడి వచ్చినవారు చదివినట్లు చదివి క్రియ నడపుచుండువారట ! ఆయజ్ఞములో నప్పటికి వీరికి రానివి ఘోష శాంతులు, త్రిపశుక విశేషములు మాత్రమే. అవి యెట్లు చేయవచ్చునో యని చింతించుచు దనతో నెప్పుడునుగూడియుండు ప్రతిపిన్ధితను బిలిచి సహస్య

ముగా అయ్యా! నాకు ఘోష శాంతిరాదు. నేను సహసరసముచేయునభ్యాసము కలవాడను. నన్ను మీరు కనిపెట్టి శాంతి పరింపవలెను. నేను మిమ్మును సరించి వత్తును. అని వారు శాంతిం జెప్పినప్పుడు వారి ననుసరించి తానుం జెప్పిన యది తనకు రాదని యెవ్వరికిం దెలియకుండునట్లు వచ్చినవారికన్న మిన్నయై ప్రవర్తించెనట! ఆసహసరసమునకుఁ బ్రతిప్రస్థాత మెచ్చిమగునాఁడుఋత్విజాల కందఱకు సీవృత్తాంతముం జెప్పెననియు వారు మన శ్రోతిని మేలని మెచ్చు కొనిరినియుం దెలియవచ్చుచున్నది. మఱియు నాయజ్ఞములో నుపద్రుప్తగా నున్నవారు తాత్పర్యాగ్రాహిమవాసులు బ్రహ్మశ్రీ యేలూరిపాటి సరసింహ యాజులుగారు. వారియెగుట నెవ్వరును ఖత్రపట్టుకొని, ఆర్తిజ్యము చేయఁ జాలరు. మన శ్రోతి యాధ్వర్యముచేయునప్పుడు ప్రసంగ్యహోమములు చేయు చుండఁగా మన యధ్వర్యుఁడు బాలుఁడు సుకుమార దేహుఁడగుటచే నాహోమ కాలమున నగ్ని వేడిమికిఁ దాళఁబాలక పాత్రీయను మాత్రీయ విడువక కొంచెము తొలఁగి హోమములు చేయఁజాలనివాడయ్యె. అంత నాయుప ద్ర్యుయే ఆహోమములుచేసె. అది చూచి మన శ్రోతి అయ్యా! నే నధ్వర్యుఁ డను. మీరు హోమములు చేసితిరి. ఇది క్రియాలోపమగును. కావున “అనిధి నాకృత మకృతం” అను న్యాయమున మఱియు హోమములు చేయునునని చెప్పి చేసెనట! అది మొదలుకొని ఆయజ్ఞములో నుపద్రుప్తగాగు మన శ్రోతి చెంతకు రాలేదనియు తన యాధ్వర్యము పండితులు మెచ్చునట్లు చేసి ప్రఖ్యాతిం గాంచెననియు లోకవిదితము.

వీరికి శ్రోత సంబంధమయిన రహస్యము లన్నియుం దెలియును. పూర్వప్రాయ శ్చిత్తుత్తర ప్రాయశ్చిత్తులను ప్రాయశ్చిత్త కాండమంతయుం గరత లామలకమగుటంజేసి తానిష్ఠి లోనగునవి జేయించుచున్నపు డెట్టి చిక్కుప్రాయ శ్చిత్త మువచ్చినను క్షణమాత్రమునఁ జేయించు నేర్పుకలదని నేనెఱుంగుచును. ఈకాలమున నర్త్విజాలకు నశేధమెండు. ఎట్లోతమ తమ పనులం జేసికొని కర్మహిని యగుచున్నను బరిగణింపక ప్రవర్తించుచుందురు. వీరట్లుగాక.

శ్లో. సకారే సూకరంవిద్వా ద్వకారే రిపువర్ధనం

హకారే బ్రహ్మహత్యాచ ఆహుతిఃకుత్రదీయతే

సకారే చవకారేచ హకారే చపరిత్యజేత్

స్వాహంతే జహుయాదగ్నా వత్సమేధఫలం లభేత్.

అని మొదలగు విధులన్నియు నెఱింగి పాత్ర మెట్లు పట్టవలయునో హోమ మెట్లు చేయవలయునో మంత్ర మెట్లు లుచ్చరింపవలయునో నియమ మెంత యుండవలయునో శ్రోతకలాప మెట్లు నడిపింపవలయునో లోనగునవి యన్నియు నెఱింగి చంద్రపాణియ కేశవీయాది వ్యాఖ్యానగ్రంథములు చదివి ఋత్విక్రౌఢ్యమనకు “యద్విద్వాగుంస” యను మంత్రమును, వాఙ్మయమము నకు “ఇదం విష్ణుస్త్రియంబక” మంత్రములును, స్వరాక్షరపదవృత్తవర్ణలోపము నకు “అభిర్భి” యను మంత్రమును, జ్ఞాతాజ్ఞాతాది సకల దోషములకు “అనాజ్ఞాతత్రయ మంత్రములును” సదా జపించుచు భయభక్తులం గలిగి వీరు శ్రోత తంత్రమునఁ బ్రవర్తించుటలగు. మన శ్రోతిగారు తండ్రిగారి యజ్ఞమునకు మున్నె తాళ్ళపూడిలో నేలూరిపాటి నరసింహయాజులుగారు మొదలగువారి సర్వతోముఖాత్తార్యామాది యజ్ఞములయందుఁ బ్రతిపగ్నిస్థా నాగ్నిధాన్యాధ్యర్చియజ్ఞములు చేసి వాసికెక్కియున్న వాగు. మఱియు నీస్థల మేన మామయగు కల్లూరి బ్రహ్మసోమయాజులుగారు సంతతము శిష్యులకుఁ జెప్పు చుండుటంజేసి విని స్మార్తమంతయు గ్రహించినవా రయిరి. పోడశక రాధికారి యగు నీయన పెద్దాపురములో మైసూరులునం దుపాధ్యాయులుగానున్న సమ యమునఁ బెదతిల్లిగారిభర్తయగు మెట్ట బ్రహ్మసోమయాజులుగారు కాల ధర్మముంబొందఁగ, అపరక్రియం జేయించువారికిఁ గాకినాడపురమునకుఁ దంతి వార్తఁ బంపియు వారు రా నాలస్యమయినంతలో నభిజ్ఞుండగు మనశ్రోతి పుస్తకముంగొని మిక్కిలి చిక్కులంగలిగియున్న బ్రహ్మమేధమంతయుఁ దొల్లి చూచి యెఱుంగనివా రయ్యును గ్రంథముంజూచి యథావిధి జేయించినైది కాగేసరుల మెప్పునకుం బ్రాత్రమయ్యెరని వినియున్నాడ. మఱియు మన శ్రోతి యొక్కనాఁ డొకవైదికుని యింటిలో నిష్టికి నాధ్వర్యముంజేయుచుండ గా నాయజనమానుడు సంస్కృతసాహిత్యము లేనివాఁడు గావున నొకవో నధ్వర్యుడు తప్పిపోయెననియెంచి “ఉదాదాయ” యనుమంత్రము చెప్పినప్పుడు చేతిక్రిందినుండి వేదిని జూడలే దిదితప్ప. తప్ప” అని పలికెనట ! శ్రోతు లందఱును దా మాధ్వర్యము చేయునప్పు డట్టి సమయమునఁ దమ చేతిలో నున్న కట్టకత్తి వేదికలోఁ గుద్ది పట్టుకొని పై మంత్ర ముచ్చరించుచు జేతి క్రిందినుండి వేదిని జూతురు) అట్లు పలుకఁగా శ్రీకృష్ణశ్రోతి “నేను నన్ను చేయలేదు. చేతిక్రిందినుండి గాని కాలిక్రిందినుండిగాని నేను వేదికను జూడను.

ఇప్పుడు నేను జూచినట్లే చూడవలయును. మీరు చూడుమన్నట్లు చూడఁ గూడదు” అని ప్రత్యుత్తర మొసంగ యజమానుఁడు తన యిష్టికి భంగపాటు కలిగఁ గర్మలోపమయ్యెనని నిశ్చయించుకొని “నేను బ్రహ్మాదవడి మీ మూర్ఖ ధ్వ ర్యవమునకుఁ బిలిచితిని. మీ రిట్టి వా రని తెలిసియున్నఁ బిలువకపోవును. నాయిష్టి పాడుచేయుట మీకు న్యాయముకాదు” అనియనేకవిధంబుల నిండా గర్భముగాఁ బలుకుట విని మన శ్రోత తన చేతిలోని పాత్ర నేలపైఁబడవేసి “నేనంత తగనివాఁడనని మీకుఁ దోచినచో మఱియొకనిచే నిది నడిపించుకొన వచ్చును. నేనిదె నాయుద్యోగమును పడలుకొనుచున్నాను” అని తొల్లి యజ మానుఁడు తన కిచ్చిన దర్భపుల్ల వానిపైఁ బాటవేయుచు “మాయిష్టిఁ బాడు చేసితిని గదా మీరంటిరి. ఇది చెడిపోయినయెడ దీనికైన సొమ్ము నే నిచ్చు కొనియెడ. “యజ్ఞోహి యజ్ఞస్య ప్రియశ్చిత్తిః” అనటంజేసి యిష్టి మరలఁ జేసికొనవచ్చును. దానఁ గర్మలోపమురాదు. నేను మాత్రము చేతిక్రిందినుండి మీరు చెప్పినచొప్పునం జూడను. మీకు శ్రోతము వచ్చునేమో కాని దాని పరమార్థము మీకుఁ దెలియదు. నామాటలు మీకు విశ్వాసపాత్రములు కాని యెడ మఱియొకరిని విచారించుకొనుఁడు. నన్ను దూషింపకుఁడు” అని గట్టిగా వచియించె. ఆసమయంబునఁ గానూ రగ్రహరవాస్తవ్యులును, వేదశాస్త్రశ్రోత నిధులును, జగదేకపండితులగు ఈవని పెద్దావధానులుగా రాగ్రామమునకు వచ్చియుండుట విని కొందఱు పోయి వారిని బ్రార్థించి దోహ్దానివచ్చిరి. వారు నీవృత్తాంత మంతయు నానుభూతిగా విని “వేది మనుషీక్షతే” వేది ననుసరించి యంతయుం జూడవలయునని యున్నది. కాని చేతిక్రిందినుండి చూడవలయునని లేదు. తరువాతఁ జేయునట్టి పనికిఁ గట్టకత్తిని గుచ్చి ప్రేమ యాయవలసి యున్నది. దానిపై చేయవలసిన పని నిపుడు చేసి శ్రోతు లందఱు స్వము నేల గుచ్చి చేతిక్రిందినుండి వేదిని జూచుచున్నా రిది తప్పు. శాస్త్రులుగారు చెప్పినదియే మంచిది. ఇట్లే చేయవలయును. అని మన కవిరాజును మెచ్చి స్తుతించి రఁట! అప్పుడు మన కవిసార్వభౌముఁడు వారికి సాష్టాంగనమస్కారము చేసి చేతులు జోడించుకొని :—

“శ్లో. నాన్నాచ విద్యయా బుధ్యావయసా యో గరీయసే

సమ మాప్యగ్నికా భిఖ్యాం పంచే పెద్దావధానినమ్”

అని శ్లోకము చెప్పి వినుతిగావించెననియు, అధ్వర్య తీరస్కారమునకు యజ

మానునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తము విధించి చేయించెననియు, అట్లు చేసి పెద్దావధాని గారి మెప్పులకుం బ్రతమయ్యె ననియుం జెప్పదురు.

మఱియు మన శ్రౌతి తాళ్ళపూడి గ్రామములోఁ దమ మేనమామ కల్లూరి బ్రహ్మసోమయాజులుగారి ప్రథమాధానమునకుఁ దా నాధ్వర్యవముం జేసె. ఆయాధానమునకు బులుసు వేంకటదీక్షితులుగారు మొదలగువారు ఋత్విజులైయున్నారు. తాళ్ళపూడి వేదశాస్త్ర శ్రౌతములకుఁ బుట్టినిల్లు. మున్నాపురంబున వేదవేదాంగవేత్తలు, ఘనాంత స్వాధ్యాయులు, పట్నాస్త్ర విజ్ఞులు, పాండరీకాంత శ్రౌతులు, నలరారుచుండువారు. కాలవశంబునంజేసి యట్టి తాళ్ళపూడి యివ్వడు సామాన్యస్థితింబొందినదని ప్రాయుటకుఁజూతించుచున్నాను. “చింత చచ్చినను బులుసు చావదు” అన్నట్లు తాళ్ళపూడిలో నితర గ్రామములలోనుండు పండితులకన్న నిష్పటికినివేదశాస్త్ర శ్రౌతాదివిద్యలం బండితులు కొందఱున్నారని చెప్పటకు సంతసించుచున్నాను. అట్లు మన శ్రౌతి మేనమామగారి ప్రథమాధానమున కధ్వర్యుడై ప్రయోగము నడుపుచుండగా “అనాహూతోధ్వ రంగచ్ఛేత్” అను న్యాయమున నాహూతులు ననాహూతులును బెక్కుమంది పండితు లటకు విచ్చేసియున్నారు. అందుఁ గల్లూరి రామసోమయాజులుగా రనువారు ప్రయోగములో నేదో తప్పువచ్చె నని యనుమానపడి “ఆమంత్రము మరలఁ జెప్పి ప్రయోగము చేయుము” అని మన శ్రౌతి నధిక్షేపించుచుఁ బలికెనట! అది విని మన శ్రౌతి వారు కోరి నట్లు చేసి “ఏమి మామగారూ! ఏల యిట్లు పలికితిరి?” అని యడిగెనట! “ఏమిలే దేమిలేదు. తప్పితి వనుకొంటిని” అని సోమయాజిగారు బదులుచెప్పగా పోతలుగానున్న బులుసు వేంకటదీక్షితులుగారు—నటానముత్పాటామర్షిత హర్యతుంబు చందంబున హుంకరించుచు లేచి రామసోమయాజిగారి కభిముఖులై “నీవు రుద్రమకోటలో హాత్రము పాడుచేసినట్లు చేయలేదు. మన కృష్ణమూర్తి శాస్త్రికిఁ దెలిసిన శ్రౌత సాంప్రదాయము మిముబోంట్లు తెలియఁ జాలరు. తూష్ణీంభావము వహింపుము. ముద్దులుమూటగట్టు నధ్వర్యునిప్రయోగము చూడుము. అనందింపు మని చెప్పి మన కవిరాజును మెప్పించిరని తాళ్ళపూడి పండితులు కొందఱు నాతో నొకకాలమునఁ జెప్పియున్నారు.

మఱియు రాజమహేంద్రవరమున, కంభమువారి సత్రములో వాజపేయ యాజులరమణస్వయాజులుగారురక్షాక్షి సంవత్సరమునపాండరీకమను యాగము

చేసినారు. (ఇది నలువదిదినములు చేయఁదగిన మహాకృతువు. దీని యనుక్రమణిక బహుమార్గములు గలదియై యుండును.) ఈయజ్ఞము మన కవిరాజునకు శ్రౌతగురువగు వాజపేయయూజుల పాపయ్యసోమయాజులుగారు గతించినవెనుక నీదేశములో స్వతంత్రతతోఁ జేయించినవారులేను. ఆకారణమున రమణప్ప యాజులుగారు దక్షిణదేశమునుండి శ్రౌతులను విలిపించి క్షతువుఁ జేసినారు. ఆదాక్షిణ్యాత్ములు క్షతువుచేయుచుటంబోది రాజును హేంద్రవరముతోనికొందఱు చూచి సైఃపలేకపోయిరి. వారితోఁ బ్రతిఘటించి మూటాడలేదు. తమరు చేయుపలేని యజ్ఞము వారు చేయుచుచున్నారే! యను దుఃఖము వారిని బాధించి యొక్కనాఁడు వారు మన కవిరాజునొద్దకువచ్చి “దాక్షిణ్యాత్ములు పౌండరీకము పాడుచేయుచున్నారు. మేము వారితో నిదమిద్దమని చెప్పటకు మాకు ద్రావిడభాషరాదు. వారికిఁ బెలుంగురాదు. నీవు వచ్చి యొక్కమాటు తగినట్లు మాటలాడుము” అని కోరిరి. మన కవిరాజును వల్లెయని వారితో నాయజ్ఞశాలకుంబోయి యొకచో విశ్రమించెనట! అప్పు డధ్వర్యుఁ డొక యిష్టిం జేయుచు “శుంభధ్వం” అను మంత్ర మారంభించి పాత్రప్రోక్షణము చేసెనట! అది మంత్రమంతయుఁ జెప్పిన పిదపఁ బ్రోక్షింపవలెను. అట్లుకాక యధ్వర్యుఁడు మంత్రారంభమందే క్రియ నొనర్చుటచేత రాజును హేంద్రవర పండితులచేఁ బ్రోత్సహింపఁబడిన మన శ్రౌతి కోషముతో లేచి “ఇది మంత్రాదిమ క్రియగాదు. ఇట్లు చేయుచున్నారేమి?” అని సంస్కృతభాషతో నడిగె నట! అది విని అధ్వర్యుఁడు మన శ్రౌతినిఁ గోషదృష్టిజేసి చెప్పెన నించుక విశ్రమింపుడని కొంతఁగో “అయ్యా! ఇది మంత్రాంతక్రియయేకాని సూర్యుఁ డస్తమించుచున్నాఁడు. ఈలోపునఁ బ్రధానహోమములు కావలెను. కాకున్న యజ్ఞము చెడును. నేఁ జేసిన యీస్వల్పదోషమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముకలదు. దానికిఁ బ్రాయశ్చిత్తములేదు.” అని సమూహానము చెప్పగా మన శ్రౌతి కోషము చల్లాఱినది. క్రమముగాఁ బౌరపక్షముమాని వారిపక్ష మవలంబించి వారు చేయు ప్రయోగమునకు మిక్కిలి సంతసింపి వారిపై—

శ్లో. శ్రీరంగాఖ్యపురీసమీపగమణకాల్గ్రామవాసీమహా

విద్యా నివద్వదభిష్టుతోఽఖలకలావైజ్ఞానికః కర్మః

అధ్వర్యు ర్భువి ముద్దుదీక్షిత ఇతి ఖ్యా తోఽత్ర సత్త్రే ద్వజ

శ్రేష్ఠో రాఘవపూర్వజో విజయతే గాణదీక్షిత స్యాత్మజః.

శ్లో. పంచనదతీరవాసీ, విద్యాన్ శ్రీబాలకృష్ణశాస్త్రి త్యార్యః

విఖ్యాతో ధ్వర్య రయం, ప్రాజ్ఞో నై కేషు తత్కృ తేషు మఖేషు.

ఈశ్లోకములు చెప్పి అధ్వర్యునకు నూటపదిమూడురూప్యములు వెలగల యొక బంగారుసింహతలూపు మురుగు చేయించివహూగ కాలముదులప్పుడు రాజమహేంద్రవరమున డిప్రీక్టు ముననబుగానున్న యం. కృష్ణమాచార్యులు గారిచే నధ్వర్యుని చేతికి వేయించెనట! మఱియు నాయజ్ఞములో సర్వము శూన్యముగానుండుటంజేసిమనకవికొండఱుధనికులనాశ్రయించిరెండుమూడువేల రూప్యములు సేకరించి యజ్ఞము సంపూర్తి గావించె నని రాజమహేంద్రవర ములోఁ బెక్కుమంది నాతోఁ జెప్పినారు. రాజమహేంద్రవరములో మన కవికి బలుకుఁబడి చాల కలదు. ఆయజ్ఞములో నుద్ధాతగారి మెడలోనుండు తావ శము పోయినది. దానికై యుద్ధాత పినారించుచుండగా మీరు విచారింపకుండు దాని సొమ్ముకన్న రెట్టింపు సొమ్మిప్పింతునని యజ్ఞము చూడవచ్చిన వారి యెదుటికిఁ బోయి చేతిలో నొకపల్లెరముంగొని “ఉద్ధాత తావశము నెవరో హరించిరి. వారికై మిమ్ము నేను యాదించుచున్నాను. మీకుఁ దోచిన ద్రవ్య మిందు వేయుండు” అని యొక్కసారి పలికినంతనే పదినిమిషములలో పల్లెరము నిండినది. రెండునూర్ల రూప్యములు వచ్చినవి. అవి యుద్ధాత కిచ్చె నట! ఇట్లు మన కవిరాజు శ్రావ్య మభ్యసించి తత్ఫలం బెఱిగిన కారణం బునఁ దాను యజ్ఞముల కాధ్వర్యవముచేయుఁ జేయించియు నిప్పుడు శాస్త్రా క్తముగా యజ్ఞములు జరుగుట లేదు గావున నీఘోరకాలమున నవి సామాన్యము చేయకుండుటయే శ్రేయమని నాతో సనేకవారములు చెప్పినారు.

—* ఆంధ్ర కవిత్వము. *

కవితాప్రియుం డగు మన కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి తనకుఁ బదియేనేండ్లు ఈడువచ్చినప్పు డొకనాఁడు తన నివాస గ్రామమునకుఁ బీఠికాపురముచేత నున్న గొల్లపోలు గ్రామవాసులగు నల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవిగారు పని గలిగివచ్చియున్నప్పుడు వారు కవులని విని వారితోఁ బ్రసంగించి మఱునాఁడు—
“క. తొర్రేటిగ్రామమందున, కుర్రా సంభానిచ్చి కుదురుగ నీకుఁ

బర్రేల బెటుగుతో నన్నము, జుర్రంగా బెట్టెగలరు చక్కం బోరా.”

అని పద్యము చెప్పి వారికిం జూపింప వారు దీని జూచి “నీకుఁ గవితాధార గలదు. లక్షణగ్రంథములు చదువుకొమ్ము” అని చెప్పి “నీ. టాకును కఖగ ఘల” అను పద్యముం జెప్పినారు. పై పద్యములో నివి యివి తప్పలని దిద్ది నారు. అదిద్దిన తప్ప లెట్టివో తెలిసికోగల శక్తి మన కవి కప్పటికిం గలుగ

లేదనియుఁ దెలుఁ గెట్లుండునో తెలియఁదనియుం దెల్లమగుచున్నది. అంత నానుబ్రహ్మణ్యకివిగారి నుపదేశ గురువుగా నెంచి మన కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు తన సహాధ్యాయులుగు మధిర సుబ్రహ్మణ్యపీఠీతులుగారితోఁగూడి లక్షణ గ్రంథములు వ్యాకరణము మొదలగు గ్రంథములు చదివి మునుము న్నేవియో కొన్ని పద్యములు రచించినారు.

ఆపద్యములలో మొదటిపాదమున హ్రస్వ ప్రాసము. రెండవపాదమున దీర్ఘము, మూడవపాదమున సంయుక్తము, నాల్గవపాదమున ననుస్వారము, ఇట్లు నానావిధములప్రాసములు, యతులు లోనగునవి యుపయోగించి “పద్యం పద్యస్య లక్షణం” అను న్యాయమునఁ బద్యము చూచి పద్య ముల్లుట నేర్పినారు. వీరికిం గల సందేహము తెల్లఁ గ్రమక్రమముగ భారతాది గ్రంథములు చూచియే సవరించుకొనిరి. అప్పటి కాధ్రభాషాజ్ఞానము తక్కువగుటచే నచ్చు పడియున్న తెలుఁగు గ్రంథము లన్నియుం గొని చదివి సాహిత్యము సంపాదించుకొనిరి.

మన కవిసార్వభౌముఁడు తెలుఁగుగ్రంథములు చదువునపుడు సకల విద్యాసనాధుండును, కవిరాజును, కవిసార్వభౌముఁడు నగుశ్రీనాథుని కవిత్వమందు మిక్కిలి గౌరవము కలిగి యుండుననియు నితర గ్రంథములు చదువక శ్రీనాథుని గ్రంథములే చదివి యతని శైలికి, నతని పదగుంభనమునకు నతని ధారాశుద్ధికి మెచ్చుచు నితఁడే కవి కులగురువు. ఇతని కవిత్వమే కవిత్వము. ఇతని రచనయే రచన కాని యొరులది కానేరదని నిశ్చయించి తా నాశ్రీనాథునిఁ దన కవితాగురువుగా నిర్ణయించుకొని తన గ్రంథములయందు “నాకవితాగురువు శ్రీనాథుఁ డని వ్రాముటయేగాక ప్రతిసభయందును నాంధ్రీకవులలో శ్రీనాథునిఁ బోలినకవి యొక్కఁడు లేఁడు. అతఁడే నాకు కవితాగురువని చెప్పుచుండును. ఇప్పటికిని మన కవికి శ్రీనాథునియందుఁగల గురుభక్తి దినదినాభివృద్ధియగుచునేయున్నది. నేటికిని శ్రీనాథుని గ్రంథములే చెంత నుంచుకొని చూచుచుండును. అతనినే కీర్తించుచుండును, ఇంచుమించుతని శైలియే మన కవిరాజు శైలియును. కవిత్వమం దక్షరసాజాత్య ముండవలయుననియు నది శ్రీనాథునకే కుదిరినదనియు నితర కవుల కెవ్వరికిం గుఱురలేదనియు చెప్పును. ఈనడుమమన కవి “శ్రీనాథకవిరాజీయ” మనునొక్కనాటకము వ్రాసి ప్రకటించియుండె. అది నేను సాకల్యముగాఁ జదివి తదభిప్రాయ మంతయుం గ్రహించి “శ్రీనాథకవి

రాజీయ నిర్మితీయండు మీయభిప్రాయమే”మని మన కవిరాజు నడుగ నతడు నవ్వుచు “మీయభిప్రాయమే నాయభిప్రాయమని బదులుచెప్పెను. అతడు చెప్పకున్నను శ్రీనాథకవిరాజీయమంతయు నించుమించుగా శ్రీకృష్ణకవిరాజీయమే యని నాసిద్ధాంతము.

శ్రీనాథుని తండ్రి మారన సంతానములేక తపస్సుచేసి శ్రీమహావిష్ణు ననుగ్రహంబున శ్రీనాథుం గాంచె. మనకవి తండ్రి వేంకటసోమయాజులుగారు సంతానము లేక తపస్సుచేసి గరుడారూఢుడైన శ్రీమహావిష్ణు ననుగ్రహంబునఁ గృష్ణమూర్తిశాస్త్రిం గాంచె. మారన కొండవీట ననవేమారెడ్డి ననుగ్రహంబున దేశముఖుండై ప్రఖ్యాతిం గాంచె. వేంకటసోమయాజుగారు కోట రామభూపతి దేవు ననుగ్రహంబున మంత్రియై ప్రఖ్యాతిం గాంచె. శ్రీనాథుని కాయావిద్యలఁ జన్నరాయుండు, ఘోడరావు భీమేశ్వరుండు, మృత్యుంజయుండు, భట్టారకుండు అను నల్వరు గురువులు. మనకవి కాయావిద్యల ననగాఁ గావ్యశాస్త్రంబుల నాగలింగశాస్త్రిగారు శౌతమునఁ బాపయ్యసోమయాజుగారు, స్మార్తమున బ్రహ్మసోమయాజుగారు, ధర్మశాస్త్ర పురాణాదులఁ దండ్రియగు వేంకటసోమయాజుగారు. అను నల్వరు గురువులు. శ్రీనాథునకుఁ బుత్రవియోగదుఃఖము కలిగినది. ఇతనికిఁ బుత్రవియోగ దుఃఖము నిలిగినది. అతడు పెదకోమటి వేమ భూపాలు నాశ్రయించెను. ఇతడు శ్రీచంద్రహాళిప్రసాదభూపాలు నాశ్రయించెను. అతడు నానాదేశములు తిరిగి నానాసంస్థానాధీశుల నాశ్రయించి బహుధనము సంపాదించెను. ఇతడు నానాదేశములు తిరిగి నానాసంస్థానాధీశ్వరుల నాశ్రయించి బహుధనము సంపాదించెను. అతడు బహుకృతులుచేసి బహుబహూకృతులందెను. ఇతడుబహుకృతులుచేసి బహుబహూకృతులందెను. అతడు కవిరాజు కవిసార్వభౌమ బిరుదముల నందెను. ఇతడు కవిరాజు కవిసార్వభౌమ బిరుదముల నందెను. అతడు దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాలలో స్వర్ణాభిషిక్తుడయ్యెను. ఇతడు క్షీరారామ రామలింగేశ్వర సన్నిధిని స్వర్ణాభిషిక్తుడయ్యెను. అతడు వేదశాస్త్ర శౌతాది విద్యలు నేర్చెను. ఇతడు వేదశాస్త్రశౌతాదివిద్యలు నేర్చెను. అతడు బ్రాహ్మదత్త వరప్రసాదుండు. ఇతడు బాలాత్రిపురసుందరీ మహామంత్రోపాసకుండు. అతడు పెక్కు విద్యావివాదములఁ గలుపొందెను, ఇతడు పెక్కు విద్యావివాదములఁ గలుపొందెను. అతడు శృంగారాగ్రేసరుడను కింవదంతి

పడెను. ఇతఁడు శృంగారాచార్యుడను కింపదంతిపడెను. అతఁడు బొడ్డుపల్లెను గుత్తచేసి వ్యవసాయనష్ట మందెను. ఇతఁడు పేటలంకాక్షేత్రముఁగుత్తచేసి వ్యవసాయనష్టమందెను. అతఁడు ధనహీనుడై దేశముగాని దేశములు తిరిగి నానా శ్రమలందెను. ఇతఁడు ధనహీనుడై దేశముగాని దేశములు తిరిగి నానాశ్రమలందెను. అతఁడు పూర్ణాయుర్దాయము కలవాఁడు. ఇతఁడు పూర్ణాయుర్దాయము కలవాఁడు. ఇత్యాదులు సరిపోల్పఁబడుచున్నవని నాకు తోచి యిట్లు వ్రాసితిని గాని మనశాస్త్రిని స్తుతించుటకు మాత్రము కాదని నమ్మి పెద్దలు నన్ను గర్హింపకుండురుగాక !

మఱియు నీసందర్భమున నొక్క దైవశోధనమును, చెప్పవలసివచ్చినది. ఈవిషయము మనకవిగారి పరమమిత్రులగు సుధీమణి పుల్లెల శ్రీరామశాస్త్రిగారు నాతో నొక్క యవసరమున రహస్య సంభాషణములో నీక్రిందివిధముగాఁ జెప్పినారు.

మన కవిరాజుగారును సుధీమణి పుల్లెల శ్రీరామశాస్త్రిగారు నొక సందర్భమున నగరము తాలూకాలోని యప్పనపల్లి గ్రామమునకుఁ జనిరఁట (అప్పనపల్లి గ్రామములో మైనరు రాజా అను సుప్రసిద్ధిగాంచిన శ్రీ అల్లూరి వేంకటపతి రాజుగారు మనకవిగారి కుమారుఁడు కాలధర్మము నొందియున్న దినములలో నదివఱ కెన్నఁడును జూడనివారైనను, ఏవిధమైన సంబంధములేనివారైనను, అయాచితముగా నూటపదియాలు రూప్యములు పెల్లిగ్రామ మణియార్డరుగా మనకవిరాజునకుఁ బంపించినారు. దానిం బురస్కరించుకొని తమ కృతజ్ఞతను దెలుపుటకై నాట్రతియోత్తముని సంస్కరించుటకు మనశాస్త్రిగా రటకు వెళ్ళి రని తెలియుచున్నది) అప్పనపల్లిలో రెండుపూటలుండి మఱునాఁడుదయమున లేచి రాజుగారిచే ననిపించుకొని యటకు సమీపమందున్న గ్రామమునకుఁ గాలినడకం గడలిపోవుచుండిరి. ఆసమయమునఁ బుత్రశోకసంతప్తచిత్తం డగు మన కవి కనులు మూసికొని భ్యానించుచు నడువనఁగెను. సుధీమణిగారు కొంచెము ముందై నడచిరి. అట్లు కొంతదూరము నడచునంతలో కవిరాజు “హారు” మని పెద్దకేకవైచి నేలం గూలఁబడి వెక్కి వెక్కి వెక్కసంబుగా నేడువసాగెను. అంత ముందు నడచుచున్న సుధీమణి రోదనము విని వెనుకకు మరలి పఱుగుపఱు గున పచ్చి మన కవిం బొడువకొని “ఏమిది ? పొట్టి లిట్లు పరి

దేవనంబు నేయవచ్చునా? ఊటడిల్లు, డూటడిల్లుడు. ఎట్టివానికైనా బ్రాహ్మ మనుభవింపక తప్పదు. వసిష్ఠాదు లంతలును బుర్రేశోక మనుభవించిరి. మన మన నెంత శాంతింపుడు శాంతింపుడు” అని యూతార్చుచు నుపశమిల్లం జేయుటయు సంత కవిరాజు—“ఇది పుత్రవియోగదూఃఖముకాదు. ఇష్టాచోక మహాద్భుతపషయము నాకంటఁబడినది. దానంజేసి నాకొడలు తెలియక యిట్ల యితిసని చెప్పఁగా

సుధీ—అయ్యా! నేనుమీకుఁ బరమమిత్రుడను. ఆమహాద్భుతంబేదియో విన నభివహించుచున్నవాడఁ జెప్ప ననుగ్రహింపుడు. (అనిప్రార్థించెను.)

కవిరా—అది దేవరహస్యమువంటిది. ప్రకటించుటకు నాకిష్టము గాకున్నది.

సుధీ—మిత్రోపాటు కష్టసుఖములకైన మిత్రునికడదేవరహస్యమైనను జెప్పవొప్పును. చెప్పక తప్పదు. నేను వినక తప్పను.

అని నిర్బంధించిన నెట్టకేటకు మన కవిరాజు సరే! చెప్పెదను వినుండు. నే నిపుడు కనులు మూసికొని యెద్దియో చిత్తంబున ధ్యానించుచు నడచు చుంటిని. అంతలో నాయెట్టమెదట నొక్క మెఱపు మెఱసినట్లయి, ఆకాంతి పుంజములో నొక మహావ్యక్తి నాకంటికిం దోచి “నేను శ్రీనాథుడను. నీవు మదంకసంభూతుడవు. మహాభారతము మూలానుసారముగా నాంధ్రీకరించు టకుఁ బుట్టితివి. నీమది కెట్టి దూఃఖంబును గలుగనీక నీకార్యము నిర్వర్తించుము. అని పనికి పలుకునంతలో సంతర్ధానమయ్యె” అని చెప్పి నాకమ్మహాపురుషునితో సంభాషించు భాగ్యము లేకపోయెగదాయని సంతాపించుచుంటి ననునంతలో సుధీమణి ఓహో! నాకును మెఱపు గనిపించి నాకన్నఁలు మిఱిమిల్లు గొఱ్ఱు నవి యని నడుమునకు బట్ట చుట్టుకొని కవిరాజునకు సాష్టాంగమస్కారము చేసి “నీవు ధన్యుడవు. నీవు శ్రీనాథుడవు. భారతమునకై పుట్టితివి. ఇంక నీకెట్టి దూఃఖముతో నవసరములేదు. నీచెలిమింజేసి నేను గృతార్థుడనైతి. తెమ్ము పోదము” అని లేవనెత్తి మెల్లఁగా నడపించెనట! ఇదియంతయునొక్క ఊహమాత్రములో జరిగిన పరమాద్భుతము. ఇది సాగ్రంథమునకు ముఖ్యవిషయ మని తెలంచి యిట్లు వ్రాసితిని. ఇంతతో నీవిషయమును విడిచి యింకఁ బ్రస్తు తమునకు వత్తము.

అట్లు సాహిత్యము సంపాదించిన మన కవిసార్వభౌముడు గ్రంథరచనకుం బ్రారంభించి కొన్ని శతకములు, అష్టకములు, చెప్పిన వెనుకఁ దన పదునాఱవ సంవత్సరము మొదలుకొని యీక్రిందిగ్రంథములు రచించె.

— గ్రంథముల పట్టిక —

1. సత్యనారాయణోపాఖ్యానము. ప.	26. విజయభ్యుదయము. ప.
2. సావిత్రీచరిత్రము. ప.	27. భవిష్యస్మహాపురాణము. ప.
3. ం చిత్రశతకము. ప.	28. ప్రసన్నయాదవనాటకవిమర్శనం. ప.
4. శాతమీమాహాత్యము. ప.	29. మాయావలీనాటకము. నా.
5. కాళిదాసవిలాసము. ప.	30. సావిత్రీనాటకము. నా.
6. తెనాలిరామకృష్ణచరిత్రము. ప.	31. భారతసారనాటకము. నా.
7. జగన్నాథమాహాత్యము. ప.	32. పరశుద్రవిజయనాటకము. నా.
8. గజాననవిజయము. ప.	33. స్వరాజ్యోదయనాటకము. నా.
9. కానేరీచరిత్రము. ప.	34. బాబ్బిలియుద్ధనాటకము. నా.
10. ఆనందోదయము. ప.	35. వేణీసంహారనాటకము. నా.
11. వధూవిజయము. నా.	36. కలభాషిణీనాటకము. నా.
12. కనకగిరి. ప.	37. రాజభక్తి నాటకము. నా.
13. వేంకటేశ్వరీయము. ప.	38. తాపదుద్రచరిత్రము. ప.
14. ఏకావలీపరిణయము. ప.	39. కమలినీపరిణయనాటకము. నా.
15. ప్రద్యుమ్నోపాఖ్యానము. ప.	40. భోజరాజవిజయము. నా.
16. భగద్విలాసము. ప.	41. కల్లూరపుశతకము. ప.
17. పతివ్రతలచరిత్రము. ప.	42. వేంకటస్వసంహారాయచరిత్రము. ప.
18. రామకృష్ణపరమహంసీయము. ప.	43. ఆంధ్రశాకుంతలనాటకవిమర్శనం.
19. ఆంధ్రవేణీసంహారవిమర్శనము. ప.	44. కురుపాండవదాయభాగవిమర్శనం.
20. ఆంధ్రవిక్రమోర్వశీయవిమర్శనము. ప.	45. విజయవిలాసకృతివిమర్శనము. ప.
21. ఇల్లందకుంటరామాయణము. ప.	46. లోడారి బుచ్చిగాడు. ప.
22. శుద్ధాంధ్రనిరోధ్యనిరూపణవిమర్శనము. ప.	47. భారతాంధ్రీకరణవిమర్శనము. ప.
23. సకలఫలసారసంగ్రహము. ప.	48. వేదాద్రిమాహాత్యము. ప.
24. అమృతరాజీయము. ప.	49. శ్రీరామకుమారవిజయనాటకం.
25. చాణక్యశతకము. ప.	50. శౌరాంగచరిత్రము. ప.
	51. ఆంధ్రమేఘసందేశవిమర్శనము. ప.

52. ఆంధ్రభాషాపన్యాసము. ప.
 53. నన్నయభట్టారకచారిత్రవిమర్శనం
 54. 1 శ్రీకృష్ణప్రసాదానుబంధము. ప.
 55. లక్ష్మీసరస్వతీసంవాదము. ప.
 56. ఆలక్ష్మీలక్ష్మీసంవాదము. ప.
 57. * కాళిదాస ప్రహసనము. నా.
 58. * రావుబహద్దూరు. ప.
 59. శద్రాచలరామచరితము. ప.
 60. తిలకమహారాజనాటకము. నా
 61. గాంధీవిజయధ్వజనాటకము, నా
 62. శకుంతలాచరిత్రము. ప.
 63. * ఉత్తరరామచరిత్రము. నా.
 64. గౌతమీపుష్కరమహాత్మ్యము. ప.
 65. సంస్కృతకవిజీవితములు. ప
 66. కుక్కుకాటువైద్యము. ప.
 67. సుదర్శనోదంతము. ప.
 68. మాదిరెడ్డివేంకటేశ్వరస్మృతి. ప.
 69. అన్నపూర్ణాపరిణయము. ప.
 70. మోహినీమనోహరనాటకము. నా
 71. * వీరసేనవిజయము. నా.
 72. * సుందోపసుందనాటకము. నా
 73. మహాభారతయుద్ధనాటకము. నా
 74. * అంజనేయచరిత్రము. ప.
 75. * తిక్కనచరిత్రము. ప.
 76. గ్రామ్యవ్యాకరణము.

77. * దుష్టచతుష్టయము. ప
 78. * అహల్యానాటకము. నా
 79. హంసద్వీపమాహాత్మ్యము. ప.
 80. శ్రీనాథకవిరాజీయము. నా.
 81. న్యాయపతి. ప.
 82. గారెబూరెసంవాదము. ప.
 83. మహాభారతచరిత్రనిరాకరణము. ప.
 84. * అయితేలంతే శతకము. ప.
 85. చంద్రికాపరిణయనాటకము. నా.
 86. * శనైశ్చరశతకము. ప.
 87. * చంద్రియశశ్వరిత్రము. సం. ప.
 88. శ్రీరామాష్టకము. సం. ప.
 89. పరబ్రహ్మశ్లకము. సం. ప.
 90. * శ్రీరామచరిత్రము. ప.
 91. శ్రీకృష్ణకవిరాజీయము. ప.
 92. ప్రసాదానుబంధము. ప.
 93. బ్రహ్మనందసరస్వత్యష్టకము. సం. ప.
 94. సరస్వత్యసునయము. ప.
 95. * ఆంధ్రభాషానుశాసనవిమర్శనం. ప
 96. స్వీయచరిత్రము. ప
 97. ముక్తిపురరాజేశ్వర్యష్టకము. సం. ప.
 98. జీడికంటిరామాయణము. ప.
 99. శ్రీకృష్ణభారతము. పదునెనిమిది
 పర్వములు. ప.

—

ఇందు * గుర్తుపెట్టినవి యసంపూర్ణములనియు, c గుర్తుపెట్టినవి నశించిన
 వనియు, 1 గుర్తుపెట్టినవి యముద్రితములనియు, తక్కినవి ముద్రితములై ప్రక
 టింపఁబడియున్నవనియు, ప. యనిన పద్యకావ్య మనియు. ప. యనిన పదన
 కావ్యమనియు, నా. యనిన నాటకమనియు, సం. ప. యనిన సంస్కృతపద్య
 మనియు నెఱుంగునది.

మఱియు సనేక విమర్శనములు, వ్యాసములు, స్తోత్రములు మొదలగు నవి యున్నవి. అందు గొన్ని శ్రీకృష్ణకవిరాజీయమున ముద్రింపబడుచున్నవి.

ఇందు గొన్ని పుస్తకములు మాత్రమే శ్రీకృష్ణభారతమున—

“నీ. పదియునా తెండ్రలో పలనత్యుకథయు సా, చిత్రచరిత్రంబు చిత్రశతక
మిరువ డేడులలోన వరగాతసూచువా, తల్లిమఱ కాళిదాస వృత్తాంతవచన
వినువదై డేండ్రలో నే కావలియు జగ, న్నాధనంద సహస్రవిజయము
ముప్ప డేడులలోన మునుమున్న కావేరి, కథ వధూనియచుము కనకగిరియు
తే. నవల శ్రీవేంకటేశ్వరీయమును పీఠ, రుద్రవిజయమా ప్రద్యున్నభద్రచరిత
బాబ్బిలియు వేణీసంహారముకలభాషి,ణియునుమోహినిరాజభక్తియునుమతియు.
తే. కమలినియును నానందోదయమును పీఠ, సేనవిజయము లోనుగాఁ జెప్పవైన
కృతులుశత కాష్టకంబులుకృతివిమర్శ, నంబులును బెక్కుగొనరించినాడ నేను”

ఇట్లు చెప్పబడియున్నది. ఇందు “లోనుగా” అను పదములో నేఁ జెప్పిన శతగ్రంథములు నిమిషియున్న వని యభిప్రాయము. ఇవిగాక మఱియు చైవ్యార్థ నములు, రాజప్రస్తుతులు, ప్రభుస్తుతులు, ఆశీర్వాదములు, నానావర్ణనములు, లోనగు సనేకపద్యములు రచియించి యున్నాడు. ఈనామ గ్రంథము చ్చియు జేర్పఁగలిగినచో సప్పటికి లెక్కకుఁ బదివేలకు హెచ్చినో యుండవచ్చునని యూహింపఁ దగు. ఈ చెప్పిన గ్రంథములు గూర్చి దేశకాలవిషయ లక్షణములు వివరించుచు ముందు విమర్శించి వ్రాయుచున్నాడను.

శ్రీ కృష్ణ విజీవితము.

—

—తృతీయ ప్రకరణము.—

ఉపనయనము. — పీఠమవివాహము.

మన శాస్త్రిగారికి బదియవ సంవత్సరము ప్రారంభమున నేలూరునం జేరిన ద్వారకాతిరుమల యునుగోమయన వేంకటేశ్వరస్వామివారిసన్నిధి నివసనయనము జరిగినది. వీరిపుట్టిన వెల్లడుకలుడు మొదట చలనేత్రయ్యవలదెను (వదేని రోగము నద్వినశ్వము కాని చుతి రేయికారణమునం గాని మొక్కి కొనుటం జేసి చివ్వునలములలో నిట్లు పుట్టిన వెండు) కలదీయుట, ఉపనయన వివాహములు చేయుట తటస్థించుచు నగు ప్రవిరాజునకు నెప్పడో మొక్కి కొనియుండుటంజేసి స్వామి సన్నిధి నవసనయనాదుకలుచేయుకలసివచ్చినది. ఆయు పనయనమునకు నల్లి దగ్గరలకుక బంధువరూపాదులు, న్నేహబంధమును వచ్చియున్నది. ఎల్లవారును ఎద్దులబుడ్డలూనం బ్రహ్మణమై దేవరపల్లి మూర్తమున నెర్నగూడెముమీఁదగూడ బడుతీకిం బోయిరి. ప్రమాణము చేయువారి బండ్లవరున యొక ఫర్లాంగు దూరమువఱకును వ్యాపించి యుండెనట. ఇట్లు మహావైభవంబున నాల్గుదిగములు నుపనయనోత్సవముం జరిగించుకొని యథావిభవ విస్తరంబున గృహప్రవేశంబు గావించి సంత బడునొక్కండవ సం వత్సరమున ఈశ్వర సంవత్సరములో మనకృత్తికర్త మొదటివివాహము జరిగినది. వధువు తల్లియును వరుని తడియు చక్క సెల్లెడ్రవిడ్డలు, ఇంచు మించు మేన టికమువంటి సంబంధము. ఆపిల్ల పుట్టినప్పడే మనకవిరాజున కిత్తుమని యామె దండ్రియైన వాడపల్లి లక్ష్మీవతిదీప్తితులుగారు కాశ్యపగోత్రజులు వాగ్దత్తము చేసినారు. కాని పిల్లకును బిల్ల కానికని గొన్నిదినములే వయస్సున హెచ్చు తగ్గు కలుగుటం జేసి యీడు చాలదను భయంబున మనకవిరాజుతండ్రిగారిష్టముకానివారయ్యును దనకుఁబిసితల్లి కూఁతురును వధువుతల్లియు నగు రామ సోమి దేవమ్మగారి ప్రతిబంధంబున నాసంబంధంబున కంగీకరించిన వారైరి. అది మొదలుకొని వారికిని వీరికిని రాకపోకలు, భోజనప్రతిభోజనములు మొదలగు

నవి నడచుచుండినవి. ఆకాలమున వాడపల్లివారు కాటవరమునకు నమీషమున నున్న తొట్టేటిగ్రామములో నుండువారు గనుక శుభశోభనములువచ్చినప్పుడు వారింటికి వీరును వీటింటికి వాగును వచ్చిపోవు నాచారము కలవారై యుండిరి. క్రమక్రమముగా జ్ఞానము వచ్చిన వెనుక మనకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగా రాపిల్ల కొంచెము బొద్దు గలిగి స్ఫోటకము మచ్చలు గల నల్లని శరీరము కలదగుటచేతనో, తన కన్నఁ బెద్దదిగాఁ గనిపించుచుండుటచేతనో, వాడపల్లి వారంతి స్థితిపరులు కాకపోవుటచేతనో, మఱికొన్ని కారణములచేతనో, తనకానంబుగ మక్కల లేదని పట్టు పట్టియుఁ ద్రొడ్డిగాఁ నిర్బంధమునఁ జేయునది లేక వేంకమాంబ యనునానతిమతల్లికను వివాహమాడిరి. వివాహమునది మొదలుకొని మన శాస్త్రిగా రామెయం దిష్టత లేకపోవుటచేతనో సిగ్గుచేతనో లేక విద్యావ్యాసం గముచేతనో మఱియేమి హేతువుచేతనో చెప్పఁ జాలము గాని యత్త వారింటికి నెప్పుడును వెళ్ళుట లేదు. కారణాంతరమున నావాడపల్లి లక్ష్మీవతిదీక్షితులు గారు తమ నివాసమును, తొట్టేటినుండి రామచంద్రపురము తాలూకాలోని దామరామపురంబునకు మార్చుకొనిరి. కవిరాజువివాహము గూడ దామరామమందే జరిగెను. కాటవరమునకు దామరామము దూరమగుటచేత నేపండుగకును నత్తవారింటికి వెళ్ళుటకు మన శాస్త్రిగారంగీకరింపలేదు. భార్య పేరు తలఁపెట్టిన వారిపై నాగ్రహించి కలహించుచుండువారఁట! ఇట్లుండఁ దనకుఁ బడునేనువత్సరములు వచ్చినప్పుడు వృషభ వత్సరములోఁ మనస్సంధానము చేసిరఁట! అప్పటికిని శాస్త్రిగారి కామెపై నిష్ఠము కలుగనేలేదు. వేంకమాంబ పుట్టినింటియందే యుండునది యైనను అత్తవారి యింటికి వచ్చి యప్పుడప్పుడు కొన్నికొన్ని మానములుండి పోవుచుండునది. “పెద్దపెండ్లామునుగదా” యని నలువురును బిలుచుటచేత శాస్త్రిగారి కామెయందు మఱింత యిష్టము తగ్గుటకుఁ గారణమైనది. పాపము! గుణమణియగు నావేంకమాంబ యత్తమత్స్వము వేనోళ్లఁ గీర్తిప వలయుంగదా! మగనికిఁ దనపై నభిమానము నిష్ఠము లేనప్పు డత్తమామలు లోనగువారికెల్ల నట్టిదియేకదా!!

“చ. మనమున భర్తృసోదరులు మామయుఁ జాలు నిదేటి నంగడం

బనియెడ రత్తయుం గఱకులాడి శపించెడు నాడుబిడ్డలుకా

గనలుచుఁ బండ్లు గీతెదరు గాటము దూరెడు తోడికోడలుకా

మనుజులకెల్లఁ జుల్కనగు నాథబహిష్కృతకాంత కాశ్యపిన్”

అని కవిరాజు ప్రద్యుమ్నాపఖ్యానములో జెప్పినట్లు మగఁడు తిన్నఁగ జూడకున్న దాని నెల్లరును జలకఁచేసి తిరస్కరించుట లోకాచారమే. అట్లు మగని దయకుం బాత్రురాలు కాకున్నను, త న్నితరులు మఱియొకవిధముగాఁ జూచుచున్నను, తనకు నగలు నాణెములు లేకున్నను, భోజనభోజనాదులైన నరిగ రాకున్నను, అరుంధతీ స్వరూపం బనువడనుండి యరుణోదయమున లేచి కాల్యకరణియములు నెరవేర్చి, యింటిలోని యూడిగ మంతయుం జేసి, యింటం గలవారి మడిబట్టలన్నియు నుదికి, యింటికిఁ బట్టినన్ని నీళ్లు మోచి తెచ్చిపోసి, కూరలు తఱిగి, పొయ్యిగరిల్పి, వంటపనులుచేసి, భోజనములు పెట్టి, యెం గి శ్లాత్తి సుద్దులు పెట్టి, యంట్లు చోమి, సందెదివ్వెలుపెట్టి, మఱియు వండిపెట్టి, మిక్కిలి పాటుపడుచుండు నీమె పడుపాటు చూచియే కాఁబోలు కవిరాజు తన ఆనందోదయము మూఁడనయూ శ్వాసమున—

“నీ. వేఁగునప్పుడు లేచి బాగుగ నిల్లు వా, కళ్ళు వీదులు నూడ్చి నీళ్లుచల్లి
యఱుగులు గుమ్మములఱులు సుద్దికిఁ బెండ, నలికి మ్రుగ్గులు పెట్టిపాలుపుమీఱ
బోలెలు చెంబులు ముంతలు తగఁదోమి, యిల్లుపట్టినపాచి నీళ్ళుమోసి
మడిదోవతు లుదికిపడినన్ని మడినీళ్లు, వడసి యెల్లరకును వంటఁ జేసి”

తే. వెనుక నెంగిళులెత్తి బల్వేడఁజేసి, వడ్లుదంపి పిండి వినరి పప్పుజేసి
సంజదివ్వెల పనిఁ దీర్చి సరగవండి, యూడపనులన్నియుంజేయునతఁడుగడఁగి”

అని జభరరుతుని చేయు పనులు వర్ణించినారు. ఇట్లు వేంకమాంబ పవ అంతయుం బాటుపడి రాత్రి భోజనానంతరమునఁ బడకగదిలోఁ బర్యంకమునం గల బరువుపై మడుగుం బక్కవైచి భర్త్రాగమనంబు నిరీక్షించి నీరీక్షించి తనకు నిద్ర పచ్చనట్లయినఁ బర్యంకమునం బూడక నేలమై జేల చెఱుగు పఱచుకొని వండుకొని నిద్రవోవుచుండు. ఇట్లు ప్రతిదినమును జేయుచుండు. ఆమెపట్ల నిష్కరుణుండయిన మనకవిరాజు వివ్యాభిరుచిం దగిలియో మఱియేమి కారణముచేత నో చెప్పజాలము గాని శయ్యాభ్యుపాంబునకు వచ్చుటయే లేదు. ఎట్లకేల కితరుల ప్రీతిబంధంబున వచ్చినను నేలఁ బండి నిద్రవోవు నాయమను లేవకయే శయ్యం బండుకొని నిద్రవోవుచుండు. ఇట్లే కాలము గడచిపోయినది. లెక్కకు నొక్కిన్ని దినములు తక్కు నామె భర్తృసౌఖ్య మెఱుంగదనియే చెప్పవచ్చును. ఆదినములందైనను సోటిమాటకు నోచుకొననేలేదు. ఇట్లునిజభర్తృనుగ్రహపేక్షు రాత్రై వేంకమాంబ మిక్కిలి శ్రమపడుచుండునది యనియు, నామె పరమో

త్తనురాలనియు, నామెనట్లు బాను దోహదమున, బాపిననియు, మనకవిరాజే నాతో నొక్కమాట పుస్తానవశమున నెన్నో చెప్పి కంటసరు పెట్టుకొనియె. ఆమాటలు వినునప్పుడు నాకుచు దుఃఖము వచ్చినదని చెప్పనేమిటికి? కటికినాని కైనం జిత్తెంబ కఱగి, నీరు గొకమానదు. బిక్కరాల్చి కవిరాజు గ్రంథావలోక నముచేయుచు మఱియొకచో బండుకొని యుండ ననియు లోపల బండుకొనిన వేంకమాంబ కిన్నరస్వరమునఁ గోయిల గ్రోల్చునట్లు పంచమశ్రుతిం బాడు చుండ ననియు నది విని యెవరో చదివి మనకవి బాబుంటి కిటికీయొద్దకు వెళ్ళి యానంగీతమంతయు వినుచుండ ననియు నబద్ధమునఁడు విని తేలియనట్లు తలుపు తెఱచుకొని బయట వచ్చి భర్తం బాచి “యెవరుబాడు” అని పలుకరించె ననియు, ఏమియుఁ బలుకక కవిరాజు తన శయ్యకుం బోయెననియు, అంత నా యమ యటకు వచ్చి “నీనంగీతము వినినట్టిత” అని చెప్పిన సంతోషితమని కాఁబోలు “నెండుల కటనబట్టితి నని యెన్నో సాగులకిగె ననియు, దానికి బ్రత్యుత్తరముగా నతండు పొమ్మని పలికెననియు, “అయ్యో మీనోగి మాటయే నా కుఁ గఱవయ్యె నే నింక జీవించ నేమిటికి? పోమెదను లెదు” అని దుఃఖించుచు లోనికిఁ బోయెననియు, నది త నిన్నునకిగె వెనెమిదన్న దనియు, మనశాస్త్రి గారు నాతోఁ జెప్పియున్నారు.

ఇది బరిగిన కొన్నినాళ్ళకే యొక్కచాఁడు పగలు నదిగంటలకు వేంక మాంబ మగనికి వంటచేసి యుంటి పొంతులలో మి. మిలదనన శబ్దము మువడ్డించి కూర వడ్డింపచుండగా మగవాడొకఁడు బట్టి యొకట పూచి సరిగానుడిచి వడ్డింప లేదని కాఁబోలు నా కౌగిలిన దానిని పొంతులలో నెరి వంగి వడ్డించు నామె నెత్తిపై వైచెనట ! అప్పుడంతయు నిల్చియున్నప్పుడు చెప్పవలసినదట ! నెత్తిపై నొడలిపైః బుట్టమీదపై పక్కమున నిలిచి యున్న వేంకమాంబ కంటసరు పెట్టుకొనుచు నర్తగాఁయొద్దకుం జరి పుత్తైంతమంతమను చెప్పి “నీదో కీడు రానున్నది” యని దుఃఖించెనట ! ఇది విని పిల్లియగు వేంకటసుబ్బసోమ దేవమ్మ గారు కుమారునొద్దకు వచ్చి కోపించినట్లును, కవెవనఁ గొన్నినాళ్ళకే వేం మాంబకు రోగ ముండుననినట్లును వినుచున్నాఁడను. అది నన్ని పాతరోగము. ఎవరును మొదట గ్రహించఁజాలలేరి. అయినలంఘనమునాఁడు తన భర్తను పిలిపించి తన స్థితియంతయుం చెప్పి “నే నింక బ్రదుకను. నాకుఁ గాల మానన్న ముంసది. నాయం దిప్పటికైన దయయుంచుడు. నన్ను మాత్ర మెప్పుడైన

దలంచుకొనుచుండుడు. ముందు కాబోవు నామెయందైన మీరు ప్రేమించి యుండుడు" అని చెప్పెనట ! అది కడపటిమాటగా నెంచుకొనక కవిరాజు నీకు వచ్చిన ప్రాణభయములేదు. ఈపిచ్చిమాటలు కట్టిపెట్టుము" అనిబదులు చెప్పి వెడలిపోవుచుండగా నామె యాతనిచేయి పట్టుకొని కన్నుల కద్దుకొని యేడ్చి పోయిరమ్మని చెప్పెనట ! ఇట్లామెతో మాటలాడి మన శాస్త్రీగారు బయటవచ్చినారు. అంతలో నామెకు మాటలేకపోయినది. చేష్టలు మాటినవి. ఎట్టి వైద్యము నుపకరించినదికాదు. తుదకు నమృతస్రయోగముకూడఁ జేసి నారు. విఠయైనది. ఆరాత్రి మరణబాధనజినది. మఱునాడు—అనఁగా వ్యయ సంవత్సర భాద్రపదశుద్ధ సప్తమీ దివసంబున నుదయకాలము దస్తమించి పరంధామంబునొందె. శ్వాస్త్రాపతపుఁ డయినమనకవిరాజున కష్టము కలిగిన దుఃఖమున కంతములేదు. అదుఃఖము చేతులు కాలిన వెనుక నాఁగులు పట్టుకొని నట్లున్నది కాని లాభించునదికాదుగదా ! ఆమె ప్రాణముపోయినందులకన్న నామెపట్ల దనచేసిన చేతలు తలంపునకు వచ్చి కాఁబోలు చెప్ప కక్యముకాని దుఃఖమునొందె. సంగీతము పాడుచున్ననాటి మాటలును, అన్నము నెత్తి మీఁదఁ బడవైచిననాటిమాటలును, వచ్చిపోవునప్పుడు చెప్పినమాటలును మన కవిరాజు మనమున నాటి నేటికిని శబ్దప్రాయములై వేసించు చున్నవను మాట నిశ్చయము. ఆసంగతి తలంపెట్టిన నిష్పటికి పీఠికఁ గన్నీరు మున్నీరు కాక మానదు. అట్లు పరమపదమునొందిన యామె కూర్చుండేపాకక్రియలు సలిపిన వెనుక నామె వాక్యములయందు బద్ధవృద్ధయందు డగుకవిరాజు సంతతము నామెను స్మరించుచు గొంతకాలము గృహము విడిచి బయటికిఁబోలేదు. చదువుచదువలేదు. సరిగా నన్నము తినలేదు. సుఖనిద్రం బొందలేదు. పరు లతోఁ బ్రసంగింపలేదు. ఇట్లు కొన్నినాళ్ళు గడచిన వెనుక మరలఁ జూపు ప్రారంభించి యప్పుడు వ్రాయుచున్న గొంతమీమాహాత్మ్యమందే చిత్తము నిల్చి కవిత్వమును జాగించుటకు ప్రారంభించి కొన్ని గ్రంథములు రచించెనని తెలియుచున్నది.

ద్వితీయ వివాహము.

ఇట్లు గ్రంథరచనాయత్తచిత్తుండై పరక్తుండై కొంతకాలంబు గడపిన యంత మన కవిరాజునకుఁ దమతమపిల్లలనిచ్చి వివాహము చేయుదుమని యనే

కులు వచ్చిరి. కాని కొన్ని రోజులచేత వచ్చినట్లే వెళ్ళవలసినవారైరి. అం
దొక్కరి పిల్లనైన మనశాస్త్రిగా రంగీకరించవలసివచ్చెను. వారి కందఱుకు నేదో
యోగవంక పెట్టుచునే వచ్చినాడు. సీతానగర మహారాష్ట్రములో నెవ్వరో తమ
కన్య నిత్తుమని చెప్పి పోగా నాకన్య జూచుటకు స్వయముగా నరుడే చని
పాతశాలయందుఁ జదువుకొను చున్న కన్యజూచి సర్వవిధములచేతను దనకు
వచ్చియుండుటజేసి దానిని వివాహమాడుటకు నిశ్చయించుకొనియెం గాని
వారికి గ్రామపురోహిత్య మున్నదని విని యది తగినదని విడుచుకొనియె.
అంత మఱియొక సంబంధము రఘుదేవపురమునుండి కాగా నటఁజని కన్య
తండ్రి మహానుభావుఁడని వినియును దల్లి మంచిది కాదని వినుటచే నాసంబం
ధమును విడుచుకొని తనపొయి వచ్చిననంగతి తెల్లినద్రుండుకుం డెప్పి మంచి
సంబంధమువచ్చినగాని నేనువివాహమాడవని నిశ్చయించుకొనియుండె. ఇట్లున్న
సమయమునఁ గుమార దేవగ్రామనాన్త వృక్షులును, మహాశ్రేతియు నగుపీనపాటి
అగ్నిహోత్రీశాస్త్రిగారు మన శాస్త్రిగారి కుంగ్రతాదికమే గాక విద్వావైశ
ద్యము నెఱింగియున్నవారు కావున సరసాపురముతాలూకాలో నున్ననుబ్ర
హ్మజ్యేష్ఠుని నడువూడి యన్తగ్రామమున నున్న తమభావుకు లగు బ్ర॥ కళా
లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రిగారికిఁ బ్రతికారూపముగను వాగ్రూపముగను మన
సార్వభౌమనింగూర్చి ప్రస్తావించి “యచుకూలవరుండు గావున నీకూతు నిచ్చి
వివాహముచేయు” మని చెప్పియున్నారట ! అంతలోఁ బెద్దాపురములో మైత్రి
వడసి యున్న పోతరాజు రాఘవయ్యగా రనువారికి నడువూడి కరణముగారి
కుమార్తె నిచ్చుటయును, ఆవివాహమునకు మన కవిరాజుగారు కూడఁబోవు
టయును దటస్థినినడి. అట్లు పోతయన్నవ్వకు కళా లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రి
గారును వారి కుటుంబమును, మనశాస్త్రిగారి సంగతి లోంగడనే వినియున్న
వారు గావున నవ్వడు తమ యూరికి వచ్చియుండుటను విని వా రందఱును
వారిం జూచి సంతసించి తమ తృతియపుత్రిక యగుచేంకటరత్నాంబను మన
కవిగారికిం జూపియన్యోన్య్యాగీకారంబులం బుచ్చుకొనిరి. వెనుక లక్ష్మీనారాయణ
శాస్త్రిగారు కాలవరమునకు వచ్చి తమకూతు నిత్తుమని చెప్పి ముహూర్తము
నిర్ణయించుకొనిపోయిరి. అంతట మనకవిరాజు తల్లిదండ్రులు, తమ్ముడు, అక్క
చెల్లెండు, బావలు, మఱియులు, లోనగుబంధువర్గంబును, గురువరుం డైన
యివఱువారి నాగలింగశాస్త్రులవారును, మిత్రు లగుమఱికొందఱును, పురో

హితప్రభృతివిప్రవర్తంబును, మఱికొందఱు భృత్యులును, పంపేప్పింప మహావైభవంబున వివాహమహోత్సవమునకుం దరలిపోయి నడువూడి గ్రామంబున విజయనంపత్సర చైత్రశుద్ధ నవమినాడు చేరితిరత్నంబు బెడ్డియాడి మరల గృహస్థుండై మహాన్నతివైభవంబునం బ్రవేశించె.

— సంతానము. —

ఇట్లు చదునగు వ్రాయను నేర్చిన కులీనం బెడ్డియాడి మన కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు సభార్యులై గార్హస్థ్యధర్మింబుల నెరవేర్చుకొనుచు గాటవరమునఁ దండ్రిగారియొద్దనే నివసించియుండియుం గొంతకాలమునకు రాజమహేంద్రవరమున నివాసంబు గావించుకొనిరి. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగిన వెనుక మన కవిరాజునకు వికారినామనంపత్సర మాఘశుద్ధ ౧౩ సోమనారమురాత్రి ౩ ఘటికలు ౩౧ విఘటికలకుఁ బున్యమీనతృతీసింహులగ్నమున నడిపూడి గ్రామమునఁ బ్రథమపుత్రికాజననము కలిగెను. ఆపుడు :—

శు		శు
చ	రాశి	కు
ల		ర

శు	ల	రా
అంశ		
శు	ర	గు

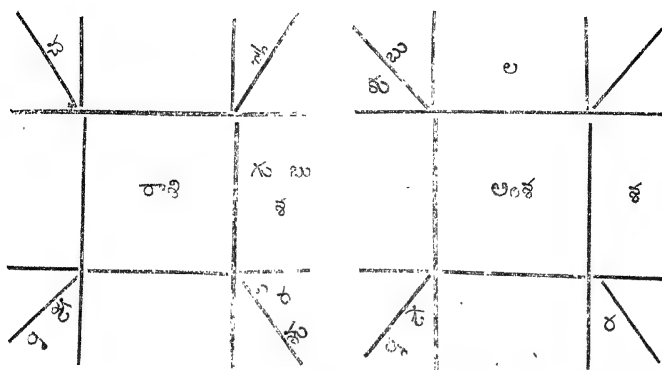
ఇట్లు గ్రహసంకల్పిగలిగియుండెను. మన కవిరాజుకుమార్తెకుబారసాల మహావైభవంబునంగావించె. ఆనంపత్సరమే శ్రీకృష్ణశాస్త్రిగారు కాశీపురంబునకుం బోయి పచ్చినవారగుటచే నారేయి తాము కాశికిం బోయినట్లును విశాలాక్షిం దర్శించి నేనించినట్లును తనకు స్వప్నమగుటంజేసియుఁ దాను ప్రత్యహంబును శ్రీబాలా మహామంత్రచూం జరించువారగుటంజేసియుఁ బుట్టినప్పిల్లకన్నులు పెద్దవియగుటంజేసియు “విశాలాక్షి” యను నామకరణముచేసిరి. విశాలాక్షికిఁ దొమ్మిదిమానవములు పుట్టివచ్చును నుండేదీమిగ నెఱ్ఱనిమచ్చ బయలుదేరెను. దానికి పెద్దయు పిల్లముహు లగువేదికటసోమయాజులుగారే

చేసిరి కాని మంత్రలో నా వేంకటసోమయాజులుగారు కాలధర్మమునొందుటం జేసి మన కవిరాజుగా సంతోషందరలోఁ బిల్లచేతిమీఁది యెఱుపుమచ్చకు వైద్యముచేయించుట కశ్రద్ధచేసిరి. అమచ్చ క్రమక్రమంబునం దెల్లఁబడి యాచేయి మంత్రయుం బ్రోకునట్లయినది. అది చూచి భయపడి కవిరాజు దానికి దేశాబులంగల మందులన్నియుం దెప్పించి చేయించినారు. అనేకవారము అనేకమండలములుగా సూర్యనమస్కారములు చేయించినారు. ఆవైద్యమునకు మొత్తము వీరికి రెండువేలరూప్యములకుం దైగానే న్యయమయినది. కాని దాని వలన నింతయు లాభము కలుగలేదు. తుద కొకపరమహంసక్రియ దొరకినది. అది కాటుగచ్చగింజలనంబడు బావంచాలు. (అవిపుల్లచల్లతోఁగాని మేకపంచిత ముతోఁగానినూతి తఱచుగామచ్చకు రాయుటయును, అదేకుంకుమగింజంతమాత్ర ప్రతిదినము రెండుపూటలును బోనికి వేయుటయును జేయవలయును. ఇట్లొక్క సంవత్సరము దీక్షగాఁ జేసినచో నెట్టి శ్వేతపుమచ్చలైనను బోవురు. దీని కిదియే మందు. దీనికిన్న మఱియొక్కటిలేదు. ఎవరు ఎచ్చి యెట్టిమందువేసినను బోఁ గొట్టఁజాలరు. ఇది మన కవిరాజుగా రనుభవముచేతఁ జెప్పినది గాని వట్టిది గాదు. తన కుమార్తెకేగాక వీ రీవైద్యమే పదుగురికిఁ జేయించినారు. అందఱు కును గుణమే కలిగినది.) ఇట్లు ప్రతిదినమును బావంచాలు నేవించుటచేత విశాలాక్షమృకుఁ జేతిమీఁదమాత్రమే బయలుదేరిన శ్వేత మిప్ప డినుమంతయును లేదు. మొదట నీశ్వేత మినుమంతగలిగియున్న కారణముచేతనే యామెకు మంచినంబంధము వచ్చినదికాదు. ఈ కారణముచేతనే మనశాస్త్రిగారు గొప్ప నంబంధమునకై ప్రయత్నింపనేలేదు. దైవముమీఁదనే భారమువేసియున్నారు. ఇట్లుండఁదార్భవ్రాడిగామవాసులునుకులీనులు నగుశ్రీకల్లాంబేంకటకృష్ణదీక్షితులుగారి పెద్దకుమారుడు వేంకటసుబ్బారాయఁడు మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్షం జేరియున్నవాఁడు తగినవాఁడు నని విని వారికి భూస్వాస్థ్యముమొదలగునవి యేమియు లేకున్నను విశాలాక్షమృనాతనికి సాలంకృతకన్యాదానముచేసి విరోధి కృష్ణామసంవత్సర ఫాల్గుణ శు ౧౧ బుధవారము (28-2-12) (రాత్రి పున ర్వనూనత్రయ మకరలగ్నమందు రాజమహేంద్రవరమున మహేంద్రవైభవ మున వివాహమహోత్సవము గావించినారు. ఆవివాహమహోత్సవమునకు మన కవిరాజు గారికి మూఁడు వేల రూప్యములకు నధికముగానే న్యయమయినది. వచ్చిన బ్రాహ్మణులకే గాక కుంటి గ్రుడ్డిలో నగ్నవాండ్రకు

నానాజాతులవారికిని గమపాతి భోజనముపెట్టిరి. ఉభయత్ర ఖర్చులును వీరే భరించిరి కావున సుముహూర్త సమయమందును సదస్యకాలమందును బంధువులు, కలువలు, దోవతులు, మొదలగునవి నూరులకొలది బ్రాహ్మణులకుఁ బంచిపెట్టినారు. ప్రితిదినమందును నానావిధములైన పిండివంటలు జేయించి భూతత్వప్తి గావించినారు. ఇట్లు గారాబంబునం బెరిగిన విశాలాక్షమ్మ చిన్న తనమునుండియుఁ దండ్రుగారియొద్దం గూరుచుండి చదువను వ్రాయను నేర్చుకొనియె. క్రమముగాఁ దెనుఁగు గ్రంథములన్నియుం జదివి తెనుఁగు సాహిత్యము కుదుర్చుకొని మొదట గోపాలశతకమును రచించినతరువాతఁ జంద్రమతీ చరిత్రము, దమయంతీచరిత్రము, రాజ్యలక్ష్మీసరిణయము, భారతకథామృతము భాగవతకథామృతము, రామాయణకథామృతము, పంచకన్యాప్రభావము, చిరంజీవులు, లోనగు పద్యకావ్యములును, బ్రహ్మవైవర్తపురాణములోని కృష్ణజన్మఖండము, సుచరిత్ర, లోనగు పదన కావ్యములును రచించినది. పదిరెండవ సంవత్సరమున రచించిన గోపాలశతకమున “రాణ్యపేంద్రపురగోపాలా” అని ముకుటము.

పదుమూడవ సంవత్సరమున రచించిన చంద్రమతీచరిత్రము గోపాల శతకమునకన్న మిక్కిలి రుచ్యముగా నున్నది. అంగు హరిశ్చంద్రునియొక్కయుఁ జంద్రమతీయొక్కయుఁ జరిత్రమంతయును మూఁడశ్వాసములుగా నుల భజైలిం బ్రబంధముగా వ్రాయబడినది. తత్సూర్యమామెకు వ్యాకరణము బాగుగాఁ దెలియదనియునప్పటికి దెలిసిననియుఁ విషయముల వివరించుచుఁ దండ్రియగు మనకవిరాజుగారు పీఠిక వ్రాసియున్నారు. ఆసంవత్సరమందే దమయంతీ చరిత్రము రచించినది. చంద్రమతీచరిత్రము శ్రీశ్రీరాజా వాసిరెడ్డి శ్రీ చంద్రమూళేశ్వరప్రసాద బహద్దరువారి రాజ్యలక్ష్మీ కంకితము చేయఁబడియె. ఆగ్రంథ మూమూలాగ్రముగఁ జదివి శ్రీరాజావాసు సంతసించి తమరాణిగారిచే గుంటూరిలో మన విశాలాక్షమ్మకు 116 రూప్యములను సుమారు 200వందల విలువగల వస్తువులును బహుగూన మిప్పించినారు. ఈపుస్తకము చదివి యానందించి తిరుపతిపురవాస్తవ్యులును న్యాయవాదులు సుభయభాషా భూషణులు నగు శ్రీనాగపూడి కుప్పసామయ్య బి. యే. గారు రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చి విశాలాక్షమ్మచూచి యామెచే నాశువుగాఁ గొన్ని పద్యములు చెప్పించి

మిక్కిలి కొనియాడి మాశీర్వదింది చూరని విషయమైనది. చంద్రమతీచరిత్రమును జదివి యానందించిన శ్రీరాజాచంద్రమహాశివ్వర ప్రసాదుబహద్దరువారు మనకవిరాజుం బిలిచి “మీలవగ్నాయిగారిచే నేనాదిలో నేంచేసియున్న రాజ్యలక్ష్మీకిని నృసింహునకును వివాహము వర్ణించుచు నొక్కగ్రంథముచేయింపుడు” అని యానతిచ్చి యానంతరమున గుంటూరులో వారి నారీమణిచే విశాలాక్షమ్మ కాజ్ఞ యొనంగింపిచిరట. కానంతేసి విశాలాక్షమ్మ “రాజ్యలక్ష్మీపరిణయ” మను పేర నాలుగశ్వాసముల గ్రంథము రచించినది. ఇందు సముద్రుడు తన కూతురైన లక్ష్మీదేవిని నరసింహమూర్తికిచ్చి వివాహము చేసేంత యంతయు వింతగావర్ణింపబడినది. గ్రంథమంతయు న్నుడువకుల పాఠమున నొప్పుచున్నది. ఈగ్రంథము శ్రీముక్త్యాలరాజావారి సతీమణి కవివర్ణననవరమైన కృతి చేయబడినది. దానికి శ్రీరాజావారి ము. విశాలాక్షమ్మకు సుమారు వేయిరూప్యములు వస్త్రాదికముతో నొనంగివారు. భారతకథామృతములో భారతకథమాల్రేమే కలదు. అందు సుమారు 2500 పద్యములున్నవి. రామాయణకథామృతము 3000 పద్యములు భాగవతకథామృతము 1500 పద్యములకు మించియేయున్నది. ఇందు గొన్ని గ్రంథములు మూత్రమే ముద్రితము. సుచరిత్ర యను గ్రంథమందు బ్రతీకృతకథలు చిత్రముగా ప్రామాణ్యముగ నున్నవి. ఇవి మూడు భాగములు. ఇందు రెండు భాగములు గలర్చి మోటుకొరిచే స్కూలుప్రొఫెసర్ కై యప్రూ చేయబడినవి. మూడవ భాగమును ముద్రితము కాలేదు. తక్కిన గ్రంథము లిప్పటి కను ద్రుతములు నుండినవి. విశాలాక్షమ్మకు బూసలతోఁ బొమ్మలు, చెట్లు మోడలులను కట్టుట ముఖ్యమై ఊహతో ననేక చిత్రములు కట్టుటయందును, మిక్కిలి చేష్టగలది. ఎన్నికను గలిగియొ యిట్టి చిత్రరచన మో చేయుచుండును. గాని వృథాగా నవ్యుత్తో గన్యాయాలతో నూటలతోఁ బెత్తనములతోఁ గాంతిచేయు చేయు చూడటము ము. విశాలాక్షమ్మకు లేదు. మనకవిరాజున కీవిశాలాక్షమ్మ పుట్టిన మూడునందొప్పింపాలకు శుభకృన్నామ సంవత్సర పుష్యశుద్ధ కృత్తి శుక్రవారమునానాగ్రహితి రి. ఘటింపకుఁ గల్గితా నతః త్ర ధనుర్దగ్గ ముండు.

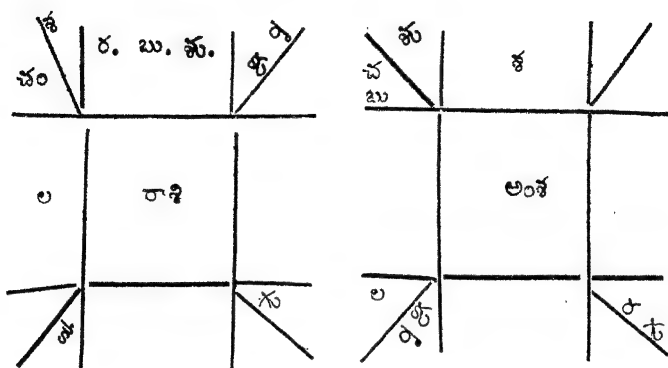

ఇట్లు గ్రహసంపత్తి గలిగియున్న కర్మము ద్వితీయపుత్రికా జననము గలిగెను, అక్కలంబున మనకవివాహ ప్రతిదినమునను సహస్రగాయత్రిం జపించుచుండినవారు గావునను, అనేకమండలములు సూర్యనమస్కారములు చేయించియు నపుడు చేయించుచున్నవారు గావునను అద్వితీయపుత్రికను సావిత్రి యని నామకరణము చేసిరి. సావిత్రి పుట్టినది మొదలుకొని నీరసముగా నుండు శరీరమున నొప్పుచుండును. ఈమెకు రెండవసంవత్సరమునఁ బిల్లలకు వచ్చు వాతము వచ్చినది. వచ్చినప్పుడు మోటవైద్యముగా మొగంబుమీదఁ గొంచెము కాలిచినారు. అమచ్చ యిట్టికిని గానుపించుచు నెయున్నది. అప్పుడు కర్పూరము నూరి యాగంధముతోఁ గలిపి త్రాగించినారు. అది మొదలుకొని సావిత్రమ్మకు నెనిమిది సంవత్సరములు వచ్చువఱకును బైఁ చెప్పిన జబ్బు కనుపించుటయుఁ గనిపించినప్పుడెల్లఁ గర్పూరము వేయుటయుం జరిగినది. దీనివలన నామె కృశించిన దేహముగలదియైయున్నది. సావిత్రమ్మ రాజమహేంద్రవరమున నున్న గవర్న మెంటు బాలికాపాఠశాలకుంబోయి చదువుకొనుచున్నచు భాషాజ్ఞానము చక్కగాఁ గలిగియుండలేదు కాని యామెకు సంగీత మందభిరుచికలిగినది. అది గ్రహించి తండ్రిగారొక సంగీతోపాధ్యాయునికి మాసవేతనమేర్పఱచి సంగీతము చెప్పించిరి. సావిత్రమ్మగాత్రము చాలమంచిది. కిన్నరవలె మ్రోగును చక్కగా నీమె హర్మోనియమునుజువ్రచును గొంచెము వీణయును వాయించుచుఁ గృతులు లోనగునవి శ్రావ్యముగాఁ బాడఁగలదు. సావిత్రమ్మయు విశాలాక్షమ్మవలెనే ఊలుపనులు, పూసలపనులును జక్కగాఁ దెలిసియుండెను. ఈసావిత్రమ్మకు రాశి సంవత్సర .వైశాఖశుద్ధములో యథావిభవ నిస్తర

ముగా వివాహము జరిగినది. వరుడు రాజోలుతాలూకాలోని గన్నవరమునకు సమీపమున నున్న రావిపాటియగ్రహారమునందు గాపురంబున్న శ్రీకడియాల లక్ష్మీనరసింహముగారి ద్వితీయపుత్రుడు సుబ్రహ్మణ్యుని పేరుగలవాడు కడియాలవారు సత్సంప్రదాయము గలవార, యోగ్యులు. వీరికి వరదక్షిణ లేక వరశుల్కము నానేమియు మన శాస్త్రిగారొసంగలేదు. ఉభయులభర్తులును దామేభరించి మహావైభవమున సాలంకృతకన్యాదానముచేసినారు. విశాలాత్మమృ వివాహముకన్న సావిత్రీమృవివాహమునకు నైడువందలరూప్యము లధికమయ్యెనట! అన్నప్రదానము బ్రాహ్మణదక్షిణలు, వధువునకలంకారములకే యయ్యెను. ఈధనమంతయు శ్రీశ్రీ వాసిరెడ్డి శ్రీ చంద్రమాళేశ్వర ప్రసాద బహద్దరువారు మనకవిరాజుగారికొసంగిరని వినుచున్నారము.

సావిత్రీమృ వివాహము ఆంధ్రభీష్మ న్యాయతి సుబ్బారావు పంతులుగారి భవమున జరిగినది. ఆవివాహమునకుఁ బెక్కురు మహాపండితులు వచ్చియున్నారు. వేదములందును, శాస్త్రములందును, కవిత్వమునందును, సంగీతమునందును ఆరితేరిన విద్వాంసులు పెక్కుమంది వచ్చియున్నారు. వారి నెల్లఁదగునట్లాదరించి కవిరాజుగారు సత్కరించిరని వినుచున్నాను. ప్రతిదినమును బ్రాహ్మణ భోజనములైన పిమ్మట కుంటి, గ్రుడ్డివాలడ్రకు, అన్నము పెట్టఁబడుచుండునట! అట్లు పెట్టుచున్నను సంట్టబ్రాహ్మణులలోపమవలన ప్రతిదినమును మిగిలిన అన్నము చెడిపోవునట్లు కాగా నదియంతట భూదేవికి సమర్పింపఁబడుచుండెనని తెలిసినది. ఇట్లతి వైభవమున జరిగిన వివాహములో మనకవిరాజుచేత నున్నధనము సరిపడినది. సదస్యమునాఁడు ఎఱుదువందల రూప్యములు కావలసి వచ్చినది. అప్పుడు రాజమహేంద్రవరమునఁ బ్రసిద్ధిగాంచిన బారుశ్రీరామ నరసింహారావుగారి యొద్దకుం బోయి సంగతి తెప్పఁగా వారు నోటైనను వ్రాయించుకొనక యైదువందలరూప్యము లిచ్చి సలక్షణముగా వివాహము జరిగించిరట!

ఇట్లురువురు పుత్రికలుపుట్టిన వెనుక మన కవిరాజు గారికి స్వస్తి శ్రీ ప్రమాదీచనామసంవత్సర వైశాఖశుద్ధ పంచమ్యాదిత్య వారమున(11-5-13) ఉదయము 10 గంటల 15 నిమిషములకుఁ బునర్వసూ నక్షత్ర కర్కటక లగ్నమందుఁ.

ఇట్లు గ్రహసంపత్తిగలిగియున్నప్పుడు పుత్రోదయమయ్యెను. ఈపుత్రోదయమునకుఁ బదిదినములకుఁ బూర్వమునఁ దల్లిగారికి రక్తగ్రహణి వచ్చినది. ఊనమునకుఁ గొన్నివందల విరేచనములయినవి. ఎండఁజేతనోయెన్నోమందులు వేయించినారు కాని యెందునను శాంతి కలుగలేదు. అది యెనిమిదవమాసమని యందఱకు ననుమానము. ఇట్లే దీనికిమున్ను రెండుద్రవములకువిరేచనములు వచ్చి శిశువులకుఁ భంగము కలిగినది. ఇదియు నట్లే యగునని యెల్లరును భయపడుచుండిరి. అంతలోఁ బ్రసవకాల మానన్నమయ్యె. మంత్రసాని వచ్చినది. కవిరాజు కస్తూరిఁ దెచ్చుటకుం జనియె. వచ్చునంతలోఁ బుత్రుఁడు పుట్టినవాడు. మంత్రసాని శాస్త్రీగారిం జూచి “పిల్లవానికిఁ దొమ్మిదవమాసము కాని పోరను కొన్న ప్లేమిదవమాసముకాదు. పిల్లవాడు చక్కనిస్థితిలోనున్నాడు” అని చెప్పినది. ఆమాటలు విని యెల్లరును సంతసంబునొంది మంత్రసానికి బహుమానం బాసంగిరి. తండ్రి పుట్టిన నక్షత్రమందే పిల్లవాడును బుట్టినవాడు గనుక మన కవిరాజుగారు గ్రహశాంతింజేసిరి. పిల్లవాడు శంకరభగవత్పాదాచార్యులు పుట్టిన దినము తిథివారనక్షత్రాదులును సరిపడినవేళఁ బుట్టినవాడు గావున “శంకరుఁ” డని పేరు పెట్టఁదలంచిరి గాని నాటి యరుణోదయకాలమునైన న్వష్ణమును బట్టియు, మంత్రసాని చేతులలోనుండి తండ్రికి మంచి దర్శన మిచ్చినవాఁడైనవాఁడు గనుకను “సుదర్శన” మని పేరు పెట్టినారు. (ఆనాటి యరుణోదయకాలమున మనకవిరాజుగారి న్వష్ణములో నొక వైష్ణవుఁడు పొడకట్టి “నేను మున్ను మీతండ్రికిఁ బుట్టితిని. నీకు మఱియుఁ బుట్టు

చున్నాను" అని చెప్పి అర్ధానమయ్యెనట. ఆస్వప్నమదయమునకు మనకవికి జ్ఞప్తిలో లేకపోయెను గాని రాత్రి భోజనానంతరమున నెల్లరు నిద్రించుచుండ వేకువనైన స్వప్నము జ్ఞప్తికి రాగా మనకవి భక్తిని రాగ్యభరితుండై యొండరయఁ జాలక పురిటింటిగుమ్మముకడఁ కేగి తలుపు తెఱచి పిల్లవానిని జూచి అతఁడు శ్రీమహావిష్ణువేయని నిశ్చయించుకొని చేతులు జోడించి నమస్కరించుచు "శాంతాకారం" అను శ్లోకము చదివి స్తుతించెనట! అంతలో బ్రాహ్మచారిక జ్ఞానము కలవాడై "ఏమి ఇట్లు తప్ప చేసితిని. పిల్లవానికి నమస్కరించితిని. ఇది కీడున కగునని మోహపరవశుండై యానంగితి యెవ్వరికిం జెప్పక శయనస్థులంబునకుం బోయి పండుకొనియెనట! ఈకారణంబునం జేసి యాపిల్లవాఁడు చిరం జీవి కాఁజేమా! తనతండ్రిగారికిఁ బుట్టిన లక్ష్మీపతి యట్టివాఁడే యితఁడునని సంజేహించుచుండెం గాని యట్లేరికినిం చెప్పలేదట! ఆపిల్లవాఁడు పుట్టిననాఁడు మొదలుకొని శబ్దమందేమియుముగలవాఁడు. ఏడ్చుచున్నప్పుడే దేనిశబ్దముజేసిలేని యేడ్చువిడిచి యది వినుచుండును. అది తెలిసికొని తండ్రిగా రొకగంట; బూరా మొదలైనవి తెచ్చి శిశువునకు వినోదముగా వాయించుచుండురట! తరువాతను సుదర్శనము వీధిలోనున్న యిల్లు గనుక బాజాలు మొదలగునవి వచ్చినప్పుడు వెళ్ళి చూచి విని యానందించి గంతులువేయుచుండును. ప్రతిదినమును ఆక్కయగు సావిత్రిమ్మ హార్యోనియము వాయించుచుండఁ దానును వాయించుచు "సా-సా-కా" యని కూనిరాగముతీయుచుండును. సుదర్శనముబాడ్డులో బంతిపువ్వునలెఁ బెద్దపుట్టుమచ్చకలదు. అది సామూద్రికశాస్త్రప్రకార ముత్తమ మనిపెద్దలుచెప్పదురు. జాతకమునునర్వోత్తమమనిజ్యోతిష్కులు చెప్పియున్నారు. బాడ్డునందు శ్రీవత్సము గలదు. హస్తముల హలకులిశాదిరేఖలుగలవు. డెబ్బది నంవత్సరములు జీవించునుఅనిచెప్పిరి. మనకవి ఐదుగురిచే జాతకములు వాయించి వారికి విశేష బహుమానములు చేసిరి. కాని వారి మాటలన్నియును నీటిలోని మూటలైనవి. వారివ్యాఖ్యలన్నియును నీటిపై వ్రాతలైనవి. ఈవిషయ మంతయు మఱియొక ప్రకరణమున వ్రాయనెంచి మఱియొక విషయమునకు వచ్చుచున్నాను.

శ్రీకృష్ణకవిజీవితము

చతుర్థప్రకరణము.

— వర్తకము. —

మన కవిరాజునకు బాల్యమునుండియు స్వయంకృషివలననే కీర్తిపవల
యునని యభిప్రాయము గాని యెరుల చేతికింద నడగియుండుట కభిప్ర
ాయములేదు. అది వీరు నీచమునకన్న నీచముగానే చూచుచుండురు. వీరు చిత్ర
భాను సంవత్సరమందుఁ గాటవరమునఁ జదువుకొనుచుండియుఁ గోమట్లు చిల్లర
వస్తువులమ్ముటలోఁ బెట్టటారి ప్రజలను మోసముచేయుచురని తలంచి తమ
గ్రామము దానోపములేకుండఁ జేయఁదలంచి సహాధ్యాయి యగుమధిరసుబ్బన్న
దీక్షితులుగారితో నాలోచించి తన తల్లిదండ్రులయొద్దను మేనమామల
యొద్దను బెడతల్లియొద్దను సంపాదించి నిలవచేసియుంచినసొమ్ముపెట్టి, ఉప్పు,
మిర్చి, చింతపండు, జీలకఱ్ఱ, ఇంగువ, మెంతులు, బెల్లము మొదలగు చిల్లర
వస్తువులం దెప్పించి కాటవరములో నొక దుకాణముపెట్టించి తాము కొన్న
ధరలకే పరోపకార మపేక్షించి యమ్మించుచుండువారు. ఇట్లు కొన్నిమాన
ములు చేయువఱకుఁ గొంతనష్టమువచ్చినది. చదువునకు సంతరాయమైనది.
అంతతో నితరులప్రార్థలమువలన వానిని విడుచుట కిష్టములేనివారైనను విడువ
వలసినవారైరి. ఈచిల్లరవస్తువులమ్మించునప్పుడే దానికి ధనము సంపాదించవల
యుననునభిప్రాయముతో నెచ్చటనో కొన్ని వందలరూప్యములు బడులుతెచ్చి
పుట్లకొలఁది మిర్చి, జొన్నలు, ఉలవలుఁ ధాన్యము మొదలగు సరకులు గొని
నిలువఁ జేయుచువచ్చినారు. ఆవర్తకములోఁ గొన్నిసారులు లాభము, కొన్ని
సారులు నష్టమును వచ్చినది. ఒకసంవత్సరమున వీరు కొన్ని వేల రూప్యములు
పెట్టి జొన్నలు కొని కార్తికమాసమువఱకు నిలువఁ చేసి యుంచవలయునను
నభిప్రాయముతో నాజొన్నలన్ని పాతళ్ల వేయించిరి. ఆయేడు శ్రావణభాద్రపద
మాసములలో మిక్కిలివర్షములు కురిసినవి, ఎలుకలబలములనుండి ఆపాతళ్లలో
నీరు పడి మా జొన్నలన్నియుఁ గుల్లిపోయినవి. ఆగౌలు చెప్పితేకృష్ణముఁ
గాఁకుండెను. కొన్న సొమ్ముంతయు నట్లుగంగపాలైనది. అట్లుచేసిన వర్తకములో

మొత్తముమీఁద లాభముకన్న నష్టమే యధికము. తండ్రిగారి కిది యెంత మాత్రము నిష్టము లేకున్నను గుమారునిష్టమునకు భంగపాటు గలిగించిన వార మగుదుమని నలదనియు వలదనకుంజిరి. ఇట్లు కొన్ని సంవత్సరములు వర్తకముచేసిరి. వర్తకమం దనత్యమత్యా వశ్యకము. అట్టిది వీరికడఁ బనికొనదు. ముక్కునకు సూటిగ నడచినవారు. దానంజేసి యీవర్తకమందును గొన్ని వేలు నష్టమే గలిగినది గాని లాభము కలుగలేదు. వర్తకమిట్లయినది.

—* వ్యవసాయము. *—

ఇంక వ్యవసాయముం గూర్చి ముచ్చటించెదను. కాటవరమునకు సమీపమున నినుగంటివారిపేట యనునొక గ్రామము కలదు. ఆపేటకులంకలుమిక్కిలి గలవు. (లంక యనఁగా నేటిమధ్యమున బతులు చేరి దుబ్బాకోఁగూడిన ప్రదేశము. అది యకరమున కొక్కయేను వ్యవసాయము చేసేకొని ఫలమనుభవించుటకుఁగాను నాలుగైదుచందలవఱకును శిస్తుగలిగి యుండును. ఆలంకలు రయితలు అకు నేలము వేయుదురు.) అట్టిచో మనశాస్త్రీగా రాగ్రామమునకు వెళ్ళి పది పదునైదువేలరూప్యముల లంకాభూమిలు పాడి తనపేర పాట ఖాయము చేయించుకొనియె. అప్పుడు మఱికొందఱు రహితులు వచ్చి “మీ రీభూములు మాకు వదలివేయఁడు. మీకు వేయిరూప్యములు బహుమాన మొనంగెదము” అని మనశాస్త్రీగారిని గోరిరి. కాని శాస్త్రీగా రట్టిచ్చుట కంగీకరింపక యింటికి వచ్చి యీ వృత్తాంతము తండ్రి గారి తోఁ జెప్పక మరునాఁడుకయమునలేది ములకల్లంక యనుగ్రామమునకుంబోయి యట నొక ధనవంతునితో మాటలాడి వ్యవసాయము జేయించుటకుఁ జాలినంతసొమ్ము పెట్టుబడి పెట్టుటకు వాని నేర్పాటుచేసుకొని యప్పుడే రెండువేలరూప్యములు తాజి యాకులపద్దుపై వ్రాసి బదులుపుచ్చుకొని పితాపురమునకుంబోయి యట జల యొకటికి రెండువందలు వెలగల మంచియెడ్లంగొని వాని నన్నింటిని నాటు మార్గమున నింటికిందోలి తెప్పించి వాని నంరక్షణార్థము గడ్డిబీళ్ళు, గడ్డి, ఉల పలు మొదలగునవి కొని పశువులను గాచుటకు దున్నుటకుఁ దగినవాండ్రను శాలికాపుల నొకడబ్బునకు రెండు డబ్బు లిచ్చి నిర్ణయించుకొని, కొందఱు శాలివాండ్రొంటెట్టి వాండ్రకు నూఱులకొలంది సొమ్ముపెట్టి లంకల దున్నించి యందుఁ బాగాకుతోటలు నాటించినారు. ఎండలచేత భూమిలోని పదును తోయి నేల పడిపోవునని తోచి దినమునకు నాగలి యొకటికిఁ మూడు

హాపికల చొప్పునఁ గూలి యిచ్చి లేబవళ్ళు లంకయే నివాసముగానుండి వ్యవ
 హాయముచేయించినారు. ఒకనాఁడు లంక కాటుమైళ్ళదూరమందున్న తమ
 యింటికి భోజనమునకు వెళ్ళుటకు నెండ మిక్కిలి కాయుచుండు
 ఁచే ఏలువడినదికాదు. భోజనవేళ దాటిపోయినది. తినుట కేమియు నట తొర
 కదు. అప్పు జాలంకలలోఁ గాపురమున్న యొకపాలికమతపువాండ్రొద్ద
 కొన్ని గంటిలియ్యము సంపాదించి యొకదుబ్బుక్రింద నుడక వేసికొని భోజనము
 చేసినారు. కాల్యన్నముకాక యెప్పుడును జూచి యెఱుగనివా రాగంటికూ
 డెట్లు తినఁగలిగిరో? కటకటా ! ఇట్లు ప్రతిదినము నరుణోదయమున లేచి లంక
 తొలివచ్చి పనులెట్లు చేయింపవలయునో యట్లన్నియుం జేయించి భోజనము
 నకుఁ గాటవరమునకుఁ బోవుచుండురు. ఇట్లు లంకలోఁ బనులు చేయించివచ్చు
 పుడు నడుమ నడుమెడ్లకు మేఁత బీడు కలదు. లంకలో దున్నివచ్చి యెడ్లందు
 మేయించును. నాఁడు సాయంతనముపక్షకుం దున్నినయెడ్లను బాలికాపు
 వాండ్రు తోలుకొనివచ్చి బీటిలో మేఁపక బంధములు వేసి యిండ్లకుఁ బోయి
 తఱు. మనకవిరాజు చీకటిలో నొక్కరుఁడును బీటి సమీపమునకు రాగాఁ
 నార్తధ్వని యొకటి విసవచ్చినది. అదియేమోయని పడివడింబోయి తమ యెడ్లు
 బంధుకొనియున్నచోటికిం బోగా రెండెడ్లు బంధముతో మేతకై వెనఁగులాడి
 పడి బంధముగోఁ జిక్కుకొన్నవి. అది చూచి మిక్కిలి వగచి నోటితోఁ గొఱకి
 బంధమును ద్రొంగివరఁట, అంతలో నొకయెడ్డు లేచిపోయినది, రెండవయెడ్డు పడి
 చచ్చిపోయినది. దానికి మిగుల వగచి పశువులు మేతలేకయున్న పని తెలిసికొని
 యన్నిటి బంధములును విప్పి తా నాబీటిలోనికిఁ దోలి మేసి యెడ్లన్ని యుమరలఁ
 కమంత నవి స్థానములొనికివచ్చి పండుకొనువఱకు నట మేపుచునుండెనట.
 అంత వేఁగుచుక్క పొడుచునప్పుడు వచ్చిన పాలికాపును బదరి యింటికింబోయె
 నట. రాత్రియంతయు నిద్రాహారములు లేక యిట్లు పాటుపడిరిని తెలియం
 కగు. ఇట్లు కొన్ని నాళ్లు లంకకు నడచియే పోవుచు లంక దూరమం దుండుట
 చేతను, ఎండలు మిక్కిలిగా గాయుచుండుటచేతను నడచిపోవుటకు శక్యములేక
 మాటయేబదిహావ్యములు పెట్టి యొకగుఱమును గొని దాని నెక్కి పోయి
 వచ్చుచుండురు. ఆగుఱమునకు నిజముగా మాటలువచ్చునని చెప్పవచ్చునట.
 అరుణోదయమున నింటియొద్ద దానిపైఁ గూరుచుండి నిద్రపోవుచుండురట.
 అది యే యపాయమును గలుగనియక మిట్టపల్లములు వచ్చినపుడు నకిలించి

లేసి జాగరూకులై యుండిరని తెలిసికొని గమ్యస్థానముం జేరుచుండునట. దాని కా లంకనుండి యింటికి వచ్చుటకు నొక యరగంటకాలమునకన్న నెక్కువ పట్టడట! గాలితో సమానముగా నాగుఱిము పటవఁగలదని తెలియవచ్చి నది. దాని వయస్సు నాలుగవత్సరములు మాత్రమే. ఒకనాడు శాస్త్రిగారు దానివైఁ గూరుచుండి కనులు మూసికొని నిదించుచు లంకలోనుండి యింటికి వచ్చుచుండగా మార్గమధ్యమం దొకచోట లంకలలోఁ దిరుగు రెండు పొగరుగుఱిములు వచ్చి తనవైఁ బడుటకు సిద్ధముకాఁగా నీబుద్ధిగలగుఱిము యజమానున కెక్కడ భంగపాటు కలిగిపోవునో యని యాయుపద్రవము తెలియఁజెప్పనట్టిలువచేసి పఱచినదట. కొంచెము మూఁగెన్ను వెట్టియున్న మనశాస్త్రిగా రావడికి నిలువఁజాలక గుఱిము కాల్యలోఁ గ్రిందఁబడిరట. అంతపడిలో గ్రిందఁబడియున్న వీరి కావల రెండుకాళ్లు నీవల రెండుకాళ్లును చెట్టి నిలిచి నకితించుచుండెనట! అంతలో శాస్త్రిగారు లేచి గుఱిమును దట్టి మరల నెక్కి కనుమూసి తెఱచునంతలో నాయపాయమునకుం దప్పి యిలుసేరి రని వినుచున్నాను. ఈగుఱిము గమనమండేకాక బుద్ధియందును బాగడిత నెక్కినదియేకాని దానికి “గీవావర్తనము” లనుసుడులుగలవు. అది యజమాను నకు దరిద్రమును గలిగించును. దశేధ్రువులును మఱియుఁ గంతాభరణమును దానికి గలవు. తండ్రిగారు వేంకటసోమయాజులుగా రత్వశాస్త్ర మెఱిగినవారు గనుక కవిరాజుం జేరి “యాగుఱిము మనయింట నుండఁదగినదికాదు. దీనిని దక్ష ణము విడిచివేయుము” అని చెప్పిరట కాని మన కవిరాజు దాని గుణమునకు దాని బుద్ధిని నలరియున్నవారు కావున దానిని విడుచుట కిష్టములేనివారై యుండిరట. ఇంతలో నొకనాఁ జేదియోషనివై శాస్త్రిగారు గ్రామాంతరమునకు వెళ్ళియుండఁగాఁ దండ్రిగారు వేంకటసోమయాజులుగా రాగుఱిము నెవరికో యమ్మివేసినారట. శాస్త్రిగారు వచ్చి గుఱిము నంగరి విని మిక్కిలి పొక్కి నట్లు తెలిసినది. మరల నాగుఱిమును వెదకినాడు తెంతయో పోయిత్తుము చేసిరి కాని యది కార్యమైనది కాదట. తండ్రిగారి కిష్టములేకుండఁజేసినకారణముచేతనో. కీవావర్తనములుగల గుఱిమును గొన్న కారణముచేతనో చెప్పఁ జాలముగాని లంకావ్యవసాయము మిక్కిలి దండుగునకే యుయినది. పొగాకు తోట మొదట యేపుగావచ్చివచ్చును “శాస్త్రిగారి కీనంవత్సరము పదివేలు కూష్యములు బాధమునచ్చును” అని పడుగుధను బలికినారు. అంతలో వైవాసు

కూల్కములేమింజేసి యానందనందవత్సరములో మాఘమాసములో నకాలమున గోదావరి వచ్చినది. వెల్లువవలన శాస్త్రిగారి పొగాకుతోటయంతయు మునిగినది. ఆగోదావరి యొకనాఁడు మాత్రమే యున్నది కాని చేనిలోని నీరు పడిదినము లున్నది. ఆకుతోటయంతయుం గుళ్ళిపోయినది. గోదావరిపడని భూములలోఁ దోటకుఁ బురువునట్టి నాశనముచేసినది. శాస్త్రిగారు లేనినమయవలం గనిపెట్టి దొంగలైన పాలికాపులు పొగాకును బుట్లకొలది దొంగిలించిరి. “నరవర నీచే నాచే వర మడిగిన కుంతిచేత” అనునట్లన్నివిధముల నష్టమువచ్చినది. తుద కాలంకల వ్యవసాయమువలన నానందవత్సరము మన కవి రాజుగారికి ముప్పదివేలరూప్యము లప్పగుట తటస్థించినది.

— ఋణ బాధ —

వ్యవసాయముచేసిన లంకాక్షేత్రము శిస్తు పూర్తిగాఁ జెల్లినదికాదు. లంకాక్షేత్రాధికారు లగుశ్రీరాజా యినుగంటి వేంకటరాజగోపాల బుచ్చి తమ్మయ్యబహద్దూర్ వారికి నాలుగువేలరూప్యము లిచ్చుకోవలసివచ్చినది. అప్పుడు మన పరిబంధకవి యొక విచిత్రసాధబంధము మూఁడుమాసములు దీక్షచేసి వ్రాసి దానిని జిత్రకారునిచే జిత్రింపించి రాజునకు సమర్పించిరి. ఆసాధబంధమందు నడుమ కచ్చములోఁ బైదుండి క్రిందకుఁ జదివిన “శ్రీరాజా యినుగంటి వేంకటరాజగోపాల బుచ్చితమ్మయ్యబహద్దూర్ వారనుగ్రహించుత” అనియు, మధ్యభాగములో నున్నకచ్చములో నెడమనుండి కుడికిఁ జదివిన “కవిరాజు శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి ప్రణీతము” అనియు, మఱియు నందందుఁ జదివిన “యరలనమదనన” అనుపద్యమును “పరమదయోకర”యను పద్యమును, “అక్కఱకురానిచుట్టము” అనుపద్యమును చుట్టు నంచులయందుఁ గల యక్షరములన్నియుం జదివినచో మూఁ డనుష్టుప్ జ్యోతికములును మొదటి శ్రీకారమునుండి ప్రతి కక్ష్యమును వరుసగా చదివినచో రాజుగారి నాశీర్వాదించు నొకసీసపద్యమును గలవఁట? మఱియు నాబంధము దనేకచిత్రము లున్నవని కవిసార్వభౌముఁడు నాతో చెప్పియుండె. అది కిర్లమపూడిలో రాజువారి భవనముననున్న దేమోకాని కవిరాజకడనున్న నకలు నష్టమయినది.” అట్లు బంధకవిత్వము చెప్పి రాజుగారి దర్శనముఁ జేసి ఆబంధవిశేషములు

జెప్పచుండగా రాజు మనకవి యాచనకు వచ్చె ననుయభిప్రాయపడి దివానును బిలిచి “వీరికి నేఁబదిరూప్యములిండు” అని చెప్పచుండగా మనకవి తక్షణమే దాశువుగా—

“ఉ. అల్పనివేడి మిక్కిలిగ సర్థములందుటకంటె సన్నతా
నల్పగుణాధ్యుని సుకృతి నారసి లేదనిపించుకొంటయున్
మేల్పనియంద్రుగాన నిల నీవు కులేనుడ వుర్వినేత వ
త్యల్పితకల్పపాదపుడ వం చిటువచ్చితిఁ బుచ్చితమృయా.

ఉ. వారునువీరుఁబోలె నొకవచ్చియురాని కవిత్వమల్లి జ
ల్లారుమెఱుంగునేలువలు తద్దయుఁ జుట్టకమాట లెన్నియే
నేరిచినట్టివారిఁ దగ నెందఱనో వెనువెంటఁగొంచు గ
ష్టా రచియించి మిమ్ములఁ గ్రమంబుకఱచి ధనంబుఁగొంచుఁబోఁ
జేరినవాడఁగాను ననుఁ జిత్తమునన్ బహుమానవృత్తిమై
నారయుమంత సంతసమునొందెద నిచ్చిన నీయకుండినన్”

... ..

అని పెద్ద యుత్సలమాలికం జదివెనట! అప్పుడు మన కవివృత్తాంతము రాజు దివానువలన విని “మీరు కిర్లమపూడికి రావలయును” అని యానతిచ్చె నట! పిమ్మట గొన్నినాళ్ళకు మనకవి నిమ్మన జియ్యన్న గారనుమిత్రునితోఁ గలిసి కిర్లమపూడికి వెళ్ళెననియు రాజు తమ కీయవలసిన శిస్తు బాకీ నాలుగు వేలును మాఘీచేయటయేగాక నూటపదిరూపులురూప్యములును విలుగల రెండు వేలువులును మనకవి కిచ్చి సన్మానించినట్లు వినుచున్నాను.

అప్పుడు తనకు ఋణ మిచ్చినవాండ్రందఱును దొందరచేయఁజొచ్చిరి. ఆసమయమున మనశాస్త్రీగా రేమియుం దోపనివారై కాకినాడలో నిమ్మన జియ్యన్న గారనుతనమిత్రునియొద్దయు వెళ్ళి జరిగిన సంగతి యంతయుఁ జెప్పి యింటిలోని తండ్రిగారివలని బాధయుం జెప్పి దీని కేమి యుపాయమని యడిగిన నతండు వారితో కాటవరమునకు వచ్చి తండ్రిగారి నెట్లో యొప్పించి వారికిఁగల భూములు మొదలగునవి తాకట్టుపెట్టించి వంగలపూడిగ్రామవాసుం డగుపంతము వెంకన్న యనునాతనియొద్దఁ గొన్నివేలు తక్కువ వడ్డీకి బదు లిప్పించి తొందరైన ఋణములు తీర్చించినట్లును తరువాత నీఋణమంతయుం దీర్చుటకుఁ దగినమార్గము చూపించినట్లును తనకు మిత్రులైన ధనవంతుల

యొద్దకుఁ దీసికొని పోయి యవధానములు చేయించి విశేషధన మిప్పించి ఋణముతీర్పించినట్లును దెలియవచ్చినది. అట్టి సమయమున మన కవిరాజు—
 “నీ. గౌరవిమామాహత్యకర్త కంఠముఁ జుట్టుకొనియుండెనేకదా ఋణముచిలువ కవిమిత్రుఁ) మేనెల్లఁ జివికించెనేకదా యవ్వలవారి వాక్యాయుధములు శ్రౌతిమాన్యత్రైత్రసమితి కొడువఁబెట్టఁబడెఁగదా వృషలసంభవునియొద్ద అవ్వతావధానాధ్యున కిప్పుడు చేరియున్నదికదా నీరసంబు

తే. శేట లంకలపాట లీపాటుఁదెచ్చు, మాలపురువులపాలయ్యె మఱి పొగాకు
 అవ్వ ముప్పదివేలరూప్యంబు లింక, నెట్లు తీర్చెడు శ్రీపాదకృష్ణమూర్తి”
 అని శ్రీనాథునింబోలఁ బద్యము చెప్పినారు. ఇట్లే శ్రీనాథుఁడును కృష్ణాతీర మునందలి బొడ్డుపల్లెను గుత్తచేసి వ్యవసాయముఁజేయింపగాఁ గొంతనష్టము వచ్చినప్పుడును సర్కారువలనఁ దన కిక్కట్టవచ్చినప్పుడును రెండు నీనపద్య ములు చెప్పియున్నాఁడు. అవి సర్వజనైకవేద్యములగుటచేత నిట శుదాహరింప లేదు. ఇట్లు లంకావ్యవసాయంబున ఋణమువచ్చుటచేతనే మన కవిరాజు నానాదేశములు తిరిగి నానాసంస్థానముల శతావధానాష్టావధానములు చేసి, ప్రఖ్యాతిం బొందుటకుఁ గారణమైనది. లేనిచో వీరితరదేశములకుఁ జోరదలం పరు. పోకున్న వీరి కిట్టి విఖ్యాతి రానేరదు. “కీడును మేలునకే వచ్చును” అను న్యాయ విటఁబట్టినది. ఇట్లు తటస్థించిన ఋణమంతయు సనేకస్థలములకుం బోయి కవిరాజుగారు మూఁడు నాలుగుసంవత్సరములలోఁ దీర్చివేసి తండ్రిగారు జీవించియుండగా వారు వ్రాసిన తనఖాశత్రమును చెల్లువ్రాయించితెచ్చి తండ్రి గారి కిచ్చి వారి మెప్పునకుం బాత్రమయిరని విన్నవించుచున్నాఁడను. మనకవికి లంకాత్రైత్రమున దండుగవచ్చినప్పుడు తండ్రిగారు తమచిన్నకుమారునికొగూడ నవ్వ తగులుకొనునేమోయనుభయంబునఁ దమకుఁగలభూములు విభజించి పాత్ర ఖస్తులు వ్రాయించినారట ! అప్పటికిఁ జిన్నకొడుకునకు వివాహము కాలేదు గావున దానికై వాని భాగములో నూఱురూప్యములు శిస్తువచ్చుభూమి హెచ్చు వేసియిచ్చినారట ! మనశాస్త్రి తండ్రిగా రెట్లుచేసినను సంతసించుటచేతకాక “చరాస్థి” యనంబడుపాత్రములు, మంచములు, కుంచములు, బిందెలు, వేట్టలు లో కునవి యన్నియుఁ దమ్మునికి వదలివైచి కట్టుబట్టలతో భార్యానహితుఁడై పరము విడిచి దుర్మఖసంవత్సరములో రాజమహేంద్రవరమునకుఁ గాపురము వచ్చె నని మున్నే చెప్పియున్నాఁడను.

—♦ ఉద్యోగము. ♦—

ఉద్యోగము చేయుటయందు మన కవిరాజుగారి కిష్టతలేకపోయినను వర్తకములో నష్టము వచ్చిన వెనుక లంకా వ్యవసాయమునకు మున్ను కొన్ని సంవత్సరములు ఉద్యోగము చేసినవారైరి. ఖరసంవత్సరములో గోదావరీమండలము నందలి పెద్దాపురములో వర్తకులు మొదలగువా రొకహస్తాస్కాలును స్థాపించిరి. అందుఁ గవిరాజు మిత్రులగుపానుగంటి లక్ష్మీనరసింహరావుపంతులుగారు ప్రధానోపాధ్యాయులుగా నుండుటంజేసివారు మనశాస్త్రిగారిని బలవంతముచేసి తీసికొనిపోయి యందు సంస్కృతోపాధ్యాయునిగాఁజేసిరి. ఆసంస్కృతోపాధ్యాయపదమం దొకసంవత్సరము మాత్రమే యుండి మనశాస్త్రిగా రాపనిని విడిచి యాపురంబునం గల కొండఱు మిత్రులంగూడి యట నొక ముద్రాక్షరశాలఁ నెలకొల్పి కొన్ని నెలలుండి వారి కాపనియంతయుం జెప్పి తాను మరల కాటవరమునకు వచ్చి లంకల వ్యవసాయము చేసెను. ఆవ్యవసాయ మట్లయిన వెనుక దేశాటనముచేసి ఋణములన్నియుం దీర్చి చెన్నపురంబునకుం జని యట నొకసంవత్సరముండి విలంబిసంవత్సర మార్గశీర్షమాసమున 1899 జనవరి నెలలో కలావతిపత్రికఁ స్థాపించి ప్రవర్తింపఁజేసినారు.

అనంతర మాసత్రికను రాజమహేంద్రవరమునకు మార్చుకొని తొల్లితాము తెచ్చి పెద్దాపురములో భాగములతోనుంచిన ముద్రాక్షరశాలను తామొక్కరే పుచ్చుకొని దానిని గూడ రాజమహేంద్రవరమునకుఁదెచ్చి ముద్రాకార్యమును, బ్రతికాకార్యమును, గ్రంథరచనయును బానర్పుచుండియు నధికారుల కోరికపై రాజమహేంద్రవరమునంగలమిషన్ హైస్కూలునందునాంధ్రోపాధ్యాయులుగా నొక్కసంవత్సర ముండిరి. అక్కాలమున నాస్కూలునందున్నవిద్యార్థు లందఱును వీరియం దత్యంతభయభక్తులతోఁ జిగివర్తించిరి. ప్రథమోపాధ్యాయునిచెంతనైన నల్లరిచేయుచు వచ్చిరి కానివీరిచెంత నల్లరియనునది లేక వీరు చెప్పినపాఠము మిక్కిలి శ్రద్ధతో విని గ్రహించుచుండువారు. ఆసంవత్సరమునం దాస్కూలులోఁ దెలుఁగునం దొక్కరుఁడును దప్పిపోయినవాఁడు లేడని త్రికరణశుద్ధిగాఁ జెప్పఁగలను. ఆమరుసంవత్సరము శాస్త్రిగారు తమ కాయఉద్యోగ మక్కఱలేదని రిజిగ్నేషన్ పెట్టిరి. అప్పు డుపాధ్యాయులును, విద్యార్థులును, విగ్నిపాలును రిజిగ్నేషన్ చేయవలదని యెంతో కోరిరి. “నేను

విలాసార్థముసాధ్యముడనైతిని గాని నాకీయవ్యోగము చేయవలసిన తువ
వరములేదు” అని చెప్పి స్కూలును విడిచి పత్రికాకార్యము మొదలగునవి
చేసికొనుచు రాజమహేంద్రవరముననే నివసించియున్నారు. తెన్నపురిలో
స్థాపించి రాజమహేంద్రవరమునకుం దెచ్చిన కలావతి నవిచ్చిన్నముగాఁ బది
సంవత్సరములు నడిపించినారు. అం దనేక మంచిపుస్తకములు ప్రకటించినారు.
తెనాలి రామకృష్ణప్రణీతమైన ఘటికాచలమాహాత్య మంతయో శ్రమచేసి
తంజావూరు పుస్తకభాండాగారమునుండి తెచ్చి మిక్కిలి శ్రమచేసి సంస్కరించి
ప్రకటించినారు. మఱియుఁ గూచిమంచి జగ్గకవిప్రణీత మైనసుభద్రాపరిణయము,
కపిలగోసంవాద మనువేదాంతగ్రంథము లోనగు నమూల్యగ్రంథములు ప్రక
టించి యనేకవిమర్శనములు వ్రాసి జగ దుపకారముచేసినారు. ఇతరుల మెప్పు
నకు లోనుగాఁక నిర్భయముగా వీ రేవిషయమైనఁ బ్రకటించుటకు వెనుదీయ
వారు కా రని కలావతిలో వీరు ప్రకటించిన వ్యాసములే వేయినోళ్ళ చాటు
చున్నవి. కలావతిపై ననేకులు మంచి యభిప్రాయము లిచ్చియున్నారు. అవి
యన్నియు మఱియొక్క ప్రకరణమునఁ బ్రకటింపఁబడును. ఆకలావతిముఖనూన-

పంచచామరము.

“చరాచరాత్మక ప్రపంచకాలము నివిలాసవై

ఖరికా సృజింపఁ బెంపఁ దుంపఁ గర్తభర్తహర్తయై

నిరామయుండునై వెలుంగు నిత్యుఁ డప్రరాత్మరుం

దురుప్రభావుఁ డెల్లకాల మోముతం గలావతికా”

అని స్తుతించిన పద్యము ప్రతిమానమునందును జూపటుచుండును. మఱియుఁ ప్లవ
సంవత్సరమున “గౌతమి” యనుపేరితో దినపత్రికంబెట్టి యొకసంవత్సర మవి
చ్చిన్నముగా నడపినారు. గౌతమిని ప్రకటించు కాలమునందే వీరి తల్లిగారి
కాలధర్మమునొందినారు. ఆనాఁ డుదయమున మామూలుప్రకారము పత్రికను
బ్రకటించితే తల్లిగారి శవమును సంస్కారముచేయుటకుం బోయినారు.
కార్యమునందు వీరి కున్నపట్టు నైననీయము. మఱియు “పంచమాతరం” అను
పేరుతో నొకవారపత్రికం బెట్టి కొన్ని మాసములు మాత్రమే నడపఁగలిగినారు.
ఆకాలమున “పంచమాతర” మనిన మనవ్రథువు లన్యథా భావించుచుండినా
రగుటచేతను బత్రికలో మన గవర్న మెంటునకువ్యతిరేకముగా వ్రాయకున్నను
జేమిన్నబట్టి దానిపై నెట్టిచిక్కులు వచ్చునో యని కొందఱు బుద్ధిమంతుల

ప్రాతాహంబున నాపత్రిక సంతలోనే విడిచివేయవలసినవారైరి. పిమ్మట “మానవసేవ” యనుమాసపత్రికను మూడుసంవత్సరములు నడిపినారు. ఇందును మంచిమంచిగ్రంథములు ప్రకటింపఁబడినవి. ఆసమయమున మనకవి కాజుగారికి శ్రీకృష్ణభారతమును రచించుచుచుండుటంజేసి మాసమునకు నూటపదియాణురూప్యములిచ్చి ముక్త్యాలసంస్థానాధీశ్వరు లగు శ్రీరాజా వాసిరెడ్డి శ్రీచంద్రమాళేశ్వరప్రసాదబహద్దరు మన్నెనుల్లాదుగా నాదరించుచున్నారని వ్రాయుట సంతయు సంతసించుచున్నాను.

మన కవికి జన్మతనమునుండియు భారతముపై నభిమానముమొండు. వీరు కవిత్వభారతమును 2, 3 తడవలు చదివిరి. ఇట్లు చదువునప్పుడు కొన్ని కొన్ని స్థలములలో మూలముతోఁ దెలుగుసరికాక వ్యత్యయ వినిమయములు కలిగియుండుటంజేసి తత్తద్భాగములు మూలానుసారముగా సరిపెట్టివ్రాసి ప్రకటింపవలయునని తలంచియు నది సర్వత్ర కలిగియుండుటచేత నాపని సాధ్యము కాదని యెంచి వ్యాసభారతమంతయు సరిగాఁ దెలుగుచేయనెంచి అది సభావర్ణములు రచించి యీగ్రంథము ముద్రించుట యెట్లని ధనవంతుల నెందఱనో తూచినారు. కాని యిసుమంతయు లాభించినదికాదు. భద్రాచలము పాలకంచ సంస్థానముల కధీశ్వరులు శ్రీరాజా పార్థసారథి అప్పారావు సత్యేశ్వరారావు బహద్దరువారు మనకవిగారి కయూచితముగా నొక్క వేయిరూప్యము లొసంగిరి. మఱియొకసమయమున 4, 5 వందలరూప్యముల వెలగల పచ్చల యుంగరమిచ్చి యాదరించి మిక్కిలితునుగ్రహముంజూపిరి. అంతలో నీవృత్తాంతమును కృష్ణాజిల్లా నందిగామ తాలూకాలోని ముక్త్యాలసంస్థానాధీశ్వరు లగు శ్రీరాజా వాసిరెడ్డి శ్రీచంద్రమాళేశ్వరప్రసాదబహద్దరువారు జగ్గయ్యపేట పురవాస్తవ్యులును సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యవంతులు నగు బి. పిర్రాల్లమృత్యుంజయశాస్త్రిగారివలన విని వారిచేతనే మన కవిసార్వభౌమున కొకజాబు వ్రాయించినారు. పీఠికాపురము లోనగు మహారాజులే యీకార్యచూసఁజూచి దోడుపడఁజాలకుండిన ముక్త్యాలవారు మాత్రము గ్రంథము నాదరింతురా? యనుననుమానమున మనకవి యటకుఁబోలేడు. అంతలో మఱియొక యుత్తరము వచ్చినది. “మీరొక్కసారి ముక్త్యాలవారి దర్శనముచేయుఁడు మీకార్యము నఫలమగు నని నాయభిప్రాయ” మని మృత్యుంజయశాస్త్రిగారి వ్రాసినారు. ఆయుత్తరముపై జాతుమని మనకవిరా జటకుఁజూచి యుత్తరముజయ

కాశ్మీరీగారిం గలిసికొని వారితో ముక్త్యాలకు వెళ్ళి ప్రభుదర్శనమునకు నిరీ
క్షించినారు కాని వారికి ఏ, రి దినములవఱకును బ్రభుదర్శనముకాలేదు. ఒక
గృహస్థు నింటిలో నివాస మేర్పఱచినారు. శిష్యసహితముగా నటనూండి భోజ
నము చేయుట మాత్రము కలిగినది. అంత రాజావారి సంస్థానమునుండి యొక
కాగితము వచ్చినది. అందు “మీరు భారతమున కేమి తీసికొందురు? పర్వమున
కింత యని కాని, ఆశ్వాసమున కింతయని కాని కోరుడు” అని యందుఁగలదు.
అది చూచి రాజదర్శనములేక యట్లు కాగితము వచ్చిన దనునభిప్రాయముతో
“నేను భేరములాడువారిలోనివాఁడనుకాను. నే నిప్పుడే వెడలిపోవుచున్నాను”
అని బదులువాసి ప్రయాణమయ్యెను. అంతలో శ్రీవారు దర్శనమిత్తుమని
వర్తమానము పంపించినారు. నాడు సాయంకాలమున దర్శనముచేసి మనకవి
రాజ ముక్త్యాలకు వెళ్ళినది మొదలుకొని నాలుగుదినములు మిక్కిలి పరిశీలించి
రాజున కాశీర్వచనముగా రచించిన యొక్కపద్యము చదివి అది రాజునకు నమ
ర్పించి “ఇది మీరు పూజలో నుంచుకొనుడు. మీ కొకసంవత్సరములోఁ
బుత్రోదయము కలుగు”నని చెప్పినారట. అట్లే వారికిఁ బుత్రోదయమైనది.
అప్పుడు రాజుగారు “మీకు నెల కెంతయైన సరిపడును” అని పలుకగా మన
కవి నెలకు నా కెనుబదిరూప్యములైనఁ జాలు ననఁగా నారాజేంద్రుఁడు సంవత్స
రమునకు వేయిరూప్యముల చొప్పున నిత్తుమని జాంబూనదాంబరాదులతోకృతి
తాంబూల మిచ్చినారు. మరునాడు సెలవు తీసికొనునప్పుడు ప్రతిమానమున
నూటరూప్యము లిత్తుమని చెప్పి పిమ్మట నెలకు నూటపదిరూపరూప్యముల
చొప్పున నిచ్చుచు వచ్చినారు. దీనింబట్టి మనకవి తన శ్రీకృష్ణభారతములో—
“చ. అడిగినదానికన్న నధికార్థము లధులకిచ్చు నోటితో”

నొడవినదానికన్నఁ గడునూల్కొని చేయును జెన్నుమీఱ నె

య్యెడ దురితంబులం దలఁప డిప్పటి రాజమహేంద్రుఁ డెన్న మా

యొడయఁడు భారతప్రియుఁడహో! యని యెంచెద భాగధేయముక.”

అని వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయము విపులముగా గ్రంథవిమర్శన ప్రకరణమున
వ్రాయుదును.

శ్రీ కృష్ణ కవిజీవితము

పంచమ ప్రకరణము.

— శ్రీరాటనము —

మన కవిరాజుగారికి బల్యమునుండి దేశాటనము చేయవలయుననియుఁ దీర్ఘసేవ చేయవలయుననియు నపేక్ష మొడు. స్వభానుసంవత్సరములో వీరు సహాధ్యాయితోడంగూడి శ్రీశైలయాత్రంజేసి యది మొదలుకొని దక్షిణోత్తరతీర్థంబులును త్రేతంబులును సేవించివచ్చినారు. అందు ముఖ్యములు:— కాశీ, శిరోగయ, ప్రయాగము, అయోధ్య, మధుర, గోకులము, కాశీపుట్టము, నాభిగయ, శ్రీజగన్నాథము, శ్రీకూర్మము, సింహశైలము, దాతారామము, భీమారామము, పాదగయ, పట్టనము, వేదాచలము, వేంకటాచలము, కంచి, భద్రాచలము, శ్రీకాళహస్తీశ్వరము, చిదంబరము, చిర్యాలి, కుంభకోణము, శ్రీరంగము, జంబుకేశ్వరము, పత్తితీర్థము, మధుర, రామనాథము, నవపాషాణములు, రామేశ్వరము, సేతుబంధము లోనగునవి. వీరుసామాన్యులవలెంబోయి తాలకు అప్పలకు నమస్కరించి వచ్చునట్టి స్వభావముగలవారుకారు. ఎక్కడ నేవిదితమున్నదో యది సమగ్రముగా గ్రహించివచ్చు నభిప్రాయముగలవారు. అందు నా తెలిసిన కొన్నియంశము లీక్రింద వివరించెదను.

మొదట శ్రీశైలమునకు బయనంబై పడవలమీద నేలూరునుండి బెజవాడకుంబోయి బెజవాడలో సదరకనురాటా రైలుబండినెక్కి శివపురమునొడ్డదిగి యటనుండి నడచియే శ్రీగిరికిఁ బోయినాడు. మార్గమధ్యమున విశేషమేమియును జరుగలేదు గాని దిగువపాలెములో వంటకముచేసికొనుటకుఁ గట్టెలు దొరకినవికావు. అది యడవిగ్రామము గనుక కట్టెలుమాత్ర మమ్ముఁబడవు. అనాఁడు పొద్దుపోవుటచే నొడలోఁ గట్టెలు తెచ్చి వంటచేసికొనుటకు శక్తిలేకపోయినది. అయూరి కరణమును నాల్గకట్టె లిప్పింపుడని ప్రార్థించినారు. అయిన యాయలేదు. అప్పు ఁక చాకెతయిచ్చినది. ఆకరణముచెంతకు వచ్చి నీకన్నచాకెత మేలని కరణముమీఁదఁ గొన్ని పద్యములు చెప్పినారు. ఆకరణము భయపడి పాదాక్రాంతుఁ డయినాఁడు. ఆపద్యములు నాకునర్హముకాలేదు.

కావున నిట వ్రాయబడ లేదు. ఎగువపాలెములో నాయూరి కరణముగాకు పొలము దున్నుచుండగా నొక నంది దొరకెంట. ఆనంది సుమారొక యడుగె త్తుకలదట! అది సాలగ్రామమునం దేయబడినదనియు నేరేడుపండువంటి రంగున నిగనిగలాడుచు శ్రీమై దర్శనీయమై యున్నదనియు మనకవిరాజుగారు దానిం జూచి యానందించితీ నునియు చెప్పియున్నారు. శ్రీశైలమార్గమం దెల్ల ప్రజలును దెలగ రాయని చెరువులోఁ జెట్లక్రింద నొకరేయి నిద్రించి పోవుదురు. బడబానల భట్టారకుండనుకవి రవికి నర్జుమిడువేళ పోలియుంగరము జారి చెఱవునీటిలోఁబడియె ననియు నప్పుడు నీ రెండునట్లు—

“క. బడబానలభట్టారకు, కుడిచే యుంగరము రవికి గొబ్బున నర్జుం
బిడువేళ నూడి నీలోఁ, బడియె తటాకంబ వీగిపాయమువేగకా.”

అని పద్యము చెప్పినట్లును నీ శ్లోనిపొయినట్లును అప్పకవి తనగ్రంథమందు వ్రాసియున్నాడు. ఎంత నిజమో కాని యేనుఁ గీదందగినట్లు నీ శ్లోండనగు నాపెద్ద చెఱవులో నీటిచుక్కయు నిపుడులేదు. పెద్దయరణ్యమువలెఁ జెట్లతో నిండియుండును. ఆరాత్రి యాచెట్లక్రిందఁ బెద్దనెగళ్లువేయుదురు. వానికిచుట్టును బ్రజలు పండుకొందురు. రాత్రి రెండుయూమము లగువఱకు మహావర్షమున శాంతించునట్లమండు నిష్పంతయు శాంతించి యట మంచు చీలమండల లోతునఁ బ్రవహించునట. ఆమంచులో నారాత్రి మనకవిరాజు చెప్పలేనంత బాధపడి మఱునాడు ప్రజంగూడి చారిలో ననేకవిచిత్రములు చూచుచుఁ జక్కలకొండమీఁదుగా ననేకము లగుకొండలు, వనములు దాటి శ్రీశైలము చేరిరి. ఇరువదియేడు మెలికలతో నాకొండ యున్నది గావున దానికిఁ జక్కల కొండయని పేరు వచ్చినది. ఆమార్గములో నొకచోఁ “బాలధార, పంచధార” యని రెండుధారలు కలవు. అవి యొకరాతిపగులునుండి యరణాకాసు దళ నరిని ప్రవహించుచుండును. అనీళ్ళు పాలవలెను బంచదారవలె నుండును, ఈధారలు శ్రీనాథుఁడు తన కాశీఖండమునందు వర్ణించినాడు. శ్రీశైలమునకు నమీషములో శిఖరేశ్వర మనువ్రీసిద్ధనలముకలదు. అట నొక పెద్దరుబ్బుతోలు కలదు. అందు బియ్యము, నువ్వులు నీళ్ళును బోసి తైర్దికులు టుబ్బుదురు. అట్లు టుబ్బునప్పుడు బిందువులు శిరస్సుపై ధరింతురు. పిమ్మట నట నున్న శిఖరేశ్వర స్వామిని దర్శించి దానికిఁ బశ్చిమముగాఁ జూపుమేఱలో నున్న శ్రీశైలమల్లి కాద్దనస్వామి దేవాలయ శిఖరమును జూతురు. ఆకారణముననే యట స్వామికి

శిఖరేశ్వరుడను పేరువచ్చినది. దాని కింతలో విభూతికుండముకలదు. అందు జలముండదు. తైర్థికులుపోయి “భం మహా దేవా” యని పెద్దధ్వనితో శివస్మరణ చేసినమాత్రాన వారికిఁ దృప్తియగునట్లు జలము లూరునని చెప్పదురు. తత్సమీ పముననే లంజబావికలను. అది యొకవేశ్యవలన నైనదట. ఆకథ యింఁచుక వివరించెద.

కైలాసమున నొక్కనాడు పార్వతీదేవి షరమేశ్వరునిగాంచి దేవా ! శ్రీకైలములో శివలింగదర్శనముచేసినవారి కేపాపములు నుండవనియు, మోక్ష మండటకు వచ్చుననియుం జెప్పదురు. అండలు మోక్ష మండగలిగినచో యమ లోకము పాడుపడును. స్వర్గాదులు పట్టపగ్గములేవగును. దీని కేమిచెప్పెదరని ప్రశ్నింపఁగాఁ బరమశివుడు నీ యడిగిన యర్థంబునకు నదుత్తరంబు చెప్పెద నీవు నేఁ జెప్పినట్లు చేయుమని తా నొకవృద్ధబ్రాహ్మణుడు నామె యొకవృద్ధ బ్రాహ్మణియునై శిఖరేశ్వరమునొద్ద మార్గములో నొకచోట విశ్రమించిరి. బ్రాహ్మణుడు నీరువట్టన వడఁగొట్టి నో రెండుకొని పోఁ బ్రాణావశిష్టుడై పడి యుండె. అప్పు డాబ్రాహ్మణి శివరాత్రమునకు శ్రీకైలమునకుం బోవువారిం బిలిచి, “అమ్మలారా ! నాయనలారా ! నామగఁడు నీరువట్టనఁ బడియుండె. ఇన్నిసీళ్ళు నోటిలోఁబోసి బ్రదికింపుడు. ప్రాణరక్షణముచేసిన పుణ్యముం గట్టు కొనుడని ప్రార్థింపఁగా నామార్గమున నడచువారు “అమ్మా ! అట్లేసీళ్ళుపోసెద మని పాత్రములలోని సీళ్ళు వృద్ధబ్రాహ్మణునినోటిలోఁ బోయఁబోగా వృద్ధ బ్రాహ్మణి “అయ్యా ! మీరు పాపముచేయనివారైన సీళ్ళుపోయుడు. ఏయింతి పాపము నేనియుఁజేసినవారైన మీసీళ్ళునోటికిఁదగిలినంతమాత్రముననామగఁడు మరణించును. మీకు మఱింత పాపమువచ్చును. నామగఁడుపోయిన కేనుదుఃఖము నొందవలసినదానగుదును” అని చెప్పఁగా నందఱును “నేనెప్పు డేమి పాపము చేసినానో నా కెందుల కీబ్రహ్మహత్య యని శంకించుకొని నందేహించి సీళ్ళు పోయ మానిరట ! అంతలో నాదారింబోవు వేశ్య యొకతె బ్రాహ్మణి వాక్య ములు విని “అమ్మా ! భయపడకుము. నేను సీళ్ళుపోసెదనని వెనుకఁ జెప్పిన బావికింబోయి యిన్ని సీళ్ళుతెచ్చి నోటిలోఁ బోయఁబోగా బ్రాహ్మణి మున్నెల్ల వారితోఁ జెప్పినట్లుగానే చెప్పినట ! అది విని యావేశ్య—“అమ్మా ! నేను వేశ్యను. పడుచుకొనుటయే నావృత్తి. నే ననేకపాపములు చేసినాను. అయి నను “శ్లో. శ్రీకైశిఖరం దృష్ట్వా పునర్జన్మ నవిద్యతే” అనుటంబట్టి నేను

శైలిశిఖరమును దర్శించినాను. నాపాదము లన్నియుం బటాపంచలైనవి. నాకింక జన్మములేదు. నేను పుణ్యాత్ముడాలనైతి. నీమగని నోటిలో నీళ్ళుపోయి టకు నా కేమాత్రము సందేహములేదు. నీమగనికి బ్రాణభయమురాదు. సంక యింపకుము” అని వృద్ధ బ్రాహ్మణుని నోటిలో నీరుపోసెనట! అంతలో వారిర్వు రును బార్వతీపరమేశ్వరులైరి. అంత నీశ్వరుడు దేవీ! దీని కొక్కదానికే మోక్షమువచ్చును. తక్కినవారికి రాజోడు. వారు నిశ్చయజ్ఞానములేనివారు. ఇది నిశ్చయజ్ఞానము కలది యని చెప్పి యంతర్ధానమునొందిరిని గ్రంథప్రమాణము. ఆమార్గములో జెచువాండ్రు తక్క మృగము లేవయు మన కవిరాజు నకుం గానరాలేదట! చెంచులే మృగములవలెనుండిరిని తెలియుచున్నది. శ్రీశైలమున కొకమైలుదూరమున బాతాళగంగ కలదు. అది కృష్ణానదియే. అడుగున లోతుగానున్నది గడుక దీనికి బాతాళగంగ యనుపేరు వచ్చినది. మనకవిరాజుగంగయొడ్డున నొక్కరుడు పదిమైళ్లదూరము నడలియున్నారట అది మోచేలివంపుగానున్నది. అట కొకనాడు చెంచువాండ్రురాగా దాని వృత్తాంతమేమని యడుగఁగా వాండు) వైన జంధ్రగుప్పునిపట్టణముండునది యనియు దాని కిది చుట్టునుండు కందకమనియు నీకొండయే దానికి గోటగోడ యనియు నిప్పటికి నాచంద్రగుప్పునిపురములో రాత్రి గడుంగడుచిత్రములు చూపట్టిననియు మేమప్పడప్పడు తేనెకుఁబోయివచ్చుచుఁజూచుచుండుమనియుఁ జెప్పిరట. శాస్త్రిగా రావలకుఁబోవుటకై దానిం జూచుటకై ప్రియత్నింఁచి గాని పాతాళగంగ నీదిపోలేక విరమించిరి. లింగాలఘాటునకుఁబోయిన్నానము చేయుచుండఁగా నంద మైనలింగ మొకటి వీరికి దొరకినదట. అది చెంబులో పెట్టుకొని స్నానముచేసి వచ్చుచో నెటనో బోఁగొట్టుకొనిరి. అది పోవుటకు మిక్కిలి విచారించిరట. అదారిలోనే నారసింహానిలముకలడు. అందులో ఋషు లుండురనియు దీని కవ్వల బిల్వవనము కదలేవన మున్నదనియుఁ జెప్పి డురు. కవిరా బాగుహలో బ్రేవేశించి నడుచుటకు వలనునడివంత దూరము పోయి మరలివచ్చెనట. ఏమియు విశేషములు చూపట్టలేదని చెప్పిరి. (కల్లాది రామావధానులుగా రనుమహావైద్యకుడు ము న్నొక్కనాఁ డానారసింహానిల ములో నొకానొక కాలమున రాత్రులయందుఁ గొన్ని దినములు శయనించిరట! రేయి రెండుజాము లైనప్పడు ఆనిలములో ధూరముగా ఘంటానినాదము

శంఖనాదము నోంకారనాదమును వినిపింపఁజేయునందు మహర్షులుండీరనియు మనశాస్త్రిగారితోఁ జెప్పియున్నారట!) మఱియొకనాఁడు శ్రీశైలజేపతాభవ సమునకుఁ బశ్చిమముగా నరణ్యమునంబడిపోవఁబోన ననేక విచిత్రములు చూడ గలిగిరట. అందుఁ ముఖ్యమైనది యేమనగా వేంకటాద్రి దేవాలయములు పొడఁగాంచుటయే. ఎటఁజూచినను జిన్నగుడి గుడిలో లింగము ముందునంది. ఇట్లు వనమంతయు లింగమయమైయున్నదట. ఇట్లు కొన్నిమైళ్ళుపోవఁబోవ నట వేయితేళ్ళు గుట్టనట్లు మంటపోటు బయలుదేరగా కవిరాజు భయంపడి యవ్వలంబోక మరలివచ్చెనట! అడవిలో నానావిధములైన చెట్లుండును. అందులో “దూలగొండి” చెట్టువంటిది యేదో యొకచెట్టు నేహమునకుఁ దాకుటంజేసి యట్లు పోటువచ్చియుండునని నిశ్చయించుకొనవైనది. శ్రీగిరిలో వీరి కింతకన్న మఱియేవిధమైన చిత్రమును జూపట్టలేదా. కాని యరణ్యముల వైచిత్ర్యము చూడవలయునన్న శ్రీశైలమార్గమే చూడవలయును !!

నేతుబంధరామేశ్వరమునకుఁ బోయినప్పుడు నేతుప్రకడకుం బోయి చూచినారట. అట సముద్రమును జూపానునంతదూరము చూడగా నీళ్ళపై నొక తిన్ననిమార్గ మేర్పడి కన్పడుచుండును. అది నేతువే కావచ్చును. దాని కిరుగడల సముద్రము రత్నాకరమనియు, మహాదధి యనియు రెండుపేరులం బిలువఁబడుచుండును. “ననపాషాణయా” అనునొకస్థలముకలదు. శ్రీరాముండు మున్నట నవగ్రహములం బ్రతిష్ఠించినట్లు చెప్పదురు. విగ్రహములు మిక్కిలి చక్కఁగా సమాద్రము నొరసికొనియున్నవి.

చిదంబరములో నాకాశేలింగ మున్నదనియు నది సరమాశ్వర్యమును గలిగించుననియు మనము వినుచుండుము. చిదంబరము దేవాలయములో రెండు నిలువులమీద ప్రేలాడుచుండు లింగ మయోమయమనియు దానికి నలుగడల గోడలలో సూదంటుతాలు స్థానంజేయఁబడినవనియు నవి సమముగా నాకర్షించుచుండుటచేత నా లింగము నడుమ నిలిచియున్నదనియుఁ దెలియవచ్చెడిని. వత్సీతీరములో నగలు 12 గంటలకు రెండుగ్రద్దలు వచ్చి అటఁ బూజారిపెట్టిన యాహారము స్వీకరించిపోవుచుండునట! ఇది సంతత పరిచయమువలనగలిగి నదయే కాని మఱియొకటిగాదని కవిగారు నాతోఁ జెప్పినారు. శ్రీకాళహస్తీ శ్వరము సాలెపురుగు, పాము, ఏనుఁగు వీనివలన నాస్వామి కాపేరు వచ్చినదట! ఈక్షేత్రమున గూర్చి స్థానపురాణ మశ్వజ్యోతిసుగాఁగలదు. శ్రీరంగమున

రంగనాథస్వామి యాలయముకలదు. ఈరంగనాథుడు తొల్లి యిత్వోకునాటి నుండియు నయోధ్యలోనున్న వాడనియు రాముడు విభీషణునికీయఁగా నజ్ఞుల సతఁడు తెచ్చి యట నిలిపెనని చెప్పుదురు. దేవళమునకు సప్తసాకారములు మనోహరముగా నున్నవి. దాని సమీపములో జంబుకేశ్వరస్వామి కలఁడు. అటఁ బ్రతికాలమందు నైవేద్యమున కొక నేరేడుకలఁడు పడుచుండునని చెప్పుదురు. తిరుపతి వేంకటేశ్వరస్వామిని దర్శించి మనకవి మహాప్రభూ! మరల నీకొండకు నన్ను రాకుండఁ జేయుమని మొక్కిక్కుకొనియెనట! ఆయెడు కొండ లెక్కుట కంతకస్తి కలిగించినదని తెలియందగు.

దక్షిణదేశమందుఁగల దివ్యస్థలములలోఁ గవిరాజు వర్ణింపఁగల చిత్రము గల స్థల మేదియుం గనిపింపలేదట. శ్రీజగన్నాథమువోయి యింద్రద్యుమ్నుని పేరం బరఁగు సరస్సున (పూర్వకాలమున పూరి జగన్నాథముననింద్రీద్యుమ్నుఁ డనునొక్కమహారాజుకలఁడు. అతఁడు మహాదాత. అతఁడు గోవుల నిచ్చిన యాస్థలమునందు గోవులఁజేక్కలచే గొయ్యిపడినదనియు దానోదకమందు నిలిచె ననియు నదియే సరస్వతినదనియు దాని క్షిద్రద్యుమ్ను మని పేరువచ్చిన దనియు భారతము చెప్పుచున్నది. ఆయింద్రద్యుమ్నుఁడు స్వర్గమునకుం జని పెద్దకాల ముండగా “క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశంతి” అనున్యాయమున నతని స్వర్గమునుండి క్రిందికిఁ ద్రోచిరనియు నతఁడు నేను గొప్పకార్యములు చేసినాను. నాపేరు భూమిలో మాసిపోలేదు. నేను భూలోకమునకుఁబోయి విచారించి వచ్చెదనంతవఱకు నాదేవత్వమును నిలుపుఁడని ప్రార్థింప వారట్లను గ్రహించిరనియు, ఇంద్రీద్యుమ్నుఁడు భూలోకములో మార్కండేయునికడకు వచ్చి “నే నింద్రీద్యుమ్నుఁడను న న్నెఱుంగుదువా?” అనగానతఁడునేనెఱుంగను. నాకంటె ముదునలికొంగ కలదని చెప్పఁగా నతఁడతనితో నాకొంగకడకుఁ బోయి మార్కండేయునికడఁ బలికినట్లుగాఁ బలికినఁ గొంగయు నేనంత బగుగా నెఱుంగను. నాకన్న పెద్దది యొకమడుగునో నొకతాఁబేలు కలదది యెఱుంగు నేమో యన నందఱు నటకుఁజని తాఁబేలును బ్రార్థింప నది గట్టునకు వచ్చి యింద్రద్యుమ్ను నేనెఱుంగుదను. అతఁడు గోదానములుచేసినస్థలమిది. తటాక మయ్యె. దీని కింద్రీద్యుమ్ను మనిపేరు” అని చెప్పెనట! అంతలో దేవ దూతలు వచ్చి యింద్రద్యుమ్నుని స్వర్గమునకుఁ దీసికొనిపోయిరనియు గథ గలదు.) స్నానము చేయుచుండఁగాఁ బదిమూఱుసంవత్సరముల వయస్సుగల

బంగారువంటిరూపుననొప్పు పురుషుఁ డొకఁడు గోచిపెట్టుకొని పావలం దొడిగి
కొని యటకు వచ్చి గంజాయి ద్రావుచుండెనట ! స్నానముచేయు మనకవి
రాజు చిత్త మామునినత్తమునియందుఁదగిలివానియొద్దకుఁబోయిహిందీభాషతో
మాట్లాడెనట. ఆమాటలోఁ “బా నట నమీపముననున్న యొకయరణ్యములో
నుండువాడననియుఁ దన కట నొకసింగము రక్షకముగా చుండెననియుఁ జెప్పి
తనతో మన కవిని రమ్మని పిలిచెనట ! పిలువఁగా వాని నొకపిచ్చివానిగా
మనకవీరాజు తలంచి జలంబుకడకు వచ్చి సంధ్యవాస్యకు నాచమించెనట.
అంతలోనాబాలరూపధరుఁ డైనమహర్షియంతర్ధానమయ్యెనట. ఎఁడుజూచినను
గానరాడయ్యెనట. అంత చూపు సాగినంతలోఁ జెట్లు మొదలగు నడ్డు
గల వేమియు నటలేవట ! దానికిఁ బరమాత్మర్యమునొందు ను నూరి గోపికివచ్చి
యూవృత్తాంతమంతయు నృద్ధగు లోకనాథపండాగారికిం దెలియఁజెప్పిన నాయన
పరమానందభరితాంతరంగుండై “మూ రుత్తములు మహాత్ముని దర్శింపఁగలిగి
నారు” అని పలికి “మీకుఁ గానుపించిన మహాత్ముఁ డొకమహాయోగి యిట్లే
కొండఱకుఁ గానుపించి పలుకుచుండును. మాతాతలు, తాతలతాతలు నెఱుం
గుదురు. ఆమహాత్మునకు వేయినవత్సరము లుండవచ్చును. ఆతఁడునరసింహా
పానకుఁడు. అడవిలో సింగము రక్షించునని చెప్పట కర్థమిది” అని చెప్పెనట !
ఆచెప్పినది మొదలుకొని మనకవీరాజునకుఁ బిచ్చినట్టిపట్లయినదట. ఎన్నియో
సాకులు తా నాయంద్రద్యక్షమున కేగెను గాని యోగిదర్శనము మరల
కాలేదట ! దీనింబట్టి విచారింపఁగా మనకవీరా జొకమహాయోగి దర్శనము
చేసిన పుణ్యమూర్తి యని తేలుచున్నది.

— కా శీ వి శే ష ము లు. —

కాశీవాసము పుణ్యప్రదము కాశీమరణము మోక్షప్రదము. కాశిలో
విశ్వేశ్వరాలయము కలదు. మఱియు మణిర్ణికాదిస్నానమంతఃఫల స్రావణబని
పెద్దలు చెప్పచుండురు. కాశీగంగలో నొక విశ్వేశ్వర విగ్రహము కలదనియు
మన మొక మారేడుదళము నీటిపై వైచిన నది మునిగి శివుని శిరస్సుపైఁ బడు
ననియు నొక కింవదంతి కలదు. ఆమారేడుదళమంగు రసమధికముగా నుండుట
చేతనే మునుంగును గాని పై కారణము కాదనియు సద్దళముం దెచ్చి మఱియొక
చెఱువునీటిలో మఱియొక కుండ నీటిలో వేసి మునుగుటం బట్టి పరీక్షించి చెప్పిన
మనశాస్త్రీగారివలనం దెల్లమగుచున్నది. వరుణుఁ అసియును రెండునదులనడుమ

నుండుటచేత వారణాసియనియు, అవిముక్తమనియు, మహాశ్మశానమనియు లోనగు పేర్లు కాశికి కలవు. కాశి, యనగాఁ బ్రకాశించునది ఎప్పుడు నశింప నది. కాశిలో విశ్వేశ్వరస్వామి మాధవస్వామి, డుంఠగణపతి, దండపాణి, భైరవుఁడు వందేశాశి, గుహ, గంగ, యివి ముఖ్యములు. మఱియు నన్నపూర్ణావిశాలాక్షుల యాలయములు కలవు. పెక్కు లన్న సత్రములు కలవు. అందన్న పూర్ణ సత్రము, నాటకోటిసెట్టి సత్రము ముఖ్యములు. కాశీగంగలోని శవము గొలు గొట్టను. దానికిఁగారణము నీటిలో విస్తారముగా మంచు చేరియుండుటయే కాని మఱియొకటి కాదు. పంచక్రోశమధ్యమందు మొసలి మనుష్యులు పశువులు మొదలగువానిం బట్టి చంపదు. ఏజుతువునకైనను బ్రాణముపోవునప్పుడు కుడిచేవి మీఁదికివచ్చును. గొలును పెట్టి కట్టిన నట్లు రాకమానదు. ఆనమయమున నాచేవిలో శివుఁ డొంకారమున దేశించునని స్కాందములోని కాశీఖండి మను గ్రంథము చెప్పుచున్నది. ఇవి మనకవిరాజు స్వయముగాఁ గంటితోఁ జూచి నవియే దీనిశేమి కారణమో యూహించు బాలకుంటినని చెప్పుచున్నారు. కాశిలో గుహయని యొకగదికిఁ బేరుపెట్టి తైర్థికులవారిన ధనము సంపాదించుదురు. ఆగుహనుండి కైలాసమునకు మార్గమున్నదని చెప్పుదురు. మనశాస్త్రిగారటకుఁ బోయి దీనివిశేషమేమి యని యటనున్నవారి నడిగి వారికియ్యవలసిన దాని కన్న నెక్కువ సామ్యుచ్చి పాములున్నవి దిగనద్దను చున్నను గోయలెనున్న దానిలోకి దుమికి చీకటిచేత నేమియుఁ గానుపింపకున్న నాయిల్లువలెనున్న దానిలోఁ జేతులతోఁదడిమినలుమూలలఁజూచెను. కైలాసమార్గముగానిపాములు గాని గాములు గాని యేమియుఁ గానుపింపలేదని చెప్పుచున్నారు. కాశిలోనత్య శౌచములు కలవు గాని భూతదయ తక్కువయేమోయని మనకవిరాజు చెప్పుచున్నాఁడు. గయలో ఫల్గుననదియైనది రద్వాహిని యగుట పరిశీలించబడినదియే ఇసుకలో నొక్కిరిత గుంట తీసినచో నీరొకమూలనుండి మఱియొక మూలకు బ్రవహించునట! వటవృక్షమిదియే ప్రయాగములో నున్నదియునని చెప్పుదురు గాని యది యసత్యమని కవిరాజుగారు చెప్పుచున్నారు. ప్రయాగములో భూమిలో నొక చక్కని కోట కలదట! దానిలోనుండి నానావిధమార్గములు కలవని గ్రహింపవలయునని చెప్పుచున్నారు. అయోధ్యకోతులకు ముఖ్యస్థానము. అంత పెద్ద కోతులు మఱియొక్కడను గానరావట! యాత్రికుఁడొక యిన్ని సెనఁగపప్పుబద్దలు కొని కోతులకుఁ బెట్టకున్నచో వాని కేదోహానియవి

చేయకమానవు. మన కవిరాజయోధ్యకుఁ బోయిచప్పుడు కోతులఁజేమియు బెట్టలేదట. అంతలో నొక గండుకోతి యొకటి యెటనుండియో వచ్చి శాస్త్రీ గారిచేతిలోనున్న నూలురూఢ్యముల విలువగల కరెప్పివోటును సంగ్రహించు కొని నక్షత్రమార్గము నొండునున్న యొక చింతిచ్చట్టుమీఁదికిఁ బోయెనట. ఆసంగతి కవిరాజందఱివోడఁ జెప్పగా వాడు మీరు కోతులకేమియు బెట్టలేదు కాబోలు పుట్టుదులు తెచ్చిపెట్టుడు అని చెప్పగా రెండణల సెనగపప్పు తెప్పించి బుట్టలో పోసి యూషిడమీఁద నిలిచి కోతులరేని బ్రార్థించుచు నిలిచియుండిరట! అంతలో నాకోతి వచ్చి వోటు నటఁ బాటవైచి పప్పుబుట్టం దీసికొని పోయెనని వాగు నాతోఁ చెప్పినారు. మఱియు నాయయోధ్య నొరసి కొని పాటుసరయూనబోలో నానావిధములైన తాబేళ్ళు పెద్ద పెద్ద కొడుగులవలె నల్లగాఁ దెల్లగాఁ బచ్చగాఁ నాకు పచ్చగా నెఱ్ఱగా దుండునట. అది నీరాడు రేవులందు విస్తరించియుండును. స్నానార్థము వచ్చిన జనులొకచ్ఛవములకింత యాహారము వెట్టిపోవుచుండును. అచటివారొక దిబ్బను జూపి యిది రాముని జన్మస్థలమని చెప్పున రది విశ్వసనీయముకాదు. ఆకాలమునాటి యయోధ్యనదీ పాతమైనదనియే వాడుక. అట బాగాదుసీతావిగ్రహము కలదు. అది రాముఁ డశ్వమేధము చేసికట్టి విగ్రహమందును. ఇదియు ననన్యమే. ఇట్లు చెప్పట సత్యమునకుఁ జాలదూరముని తెలియబడుచున్నది. మఱియు మన కవి యనేక దివ్యస్థలములు చూచి నేలించినాడు. ఓటగంటప్రతాపదుర్గిఁడు వాని పూర్వులు కట్టించిన దేవాలయములు పాడుగల్లు, హనుమకొండ, లోనగుజోట్లపిరుచూచి యున్నారు. ఆ దేవాలయముల బిమ్మణిలూ దేవతానిర్మాణమనఁదగియున్నదట. మఱియు నైజాము గేశములోనొకమహారథ్యమస్థమునమంధెవపురికి రియోజనము లదూరములో రామగిరి అనునొకపహాడ్యేతము కలదు. అటభూవివరములోనొక దేవాలయము కట్టఁబడియున్నది అది మూడు 1, 2 వేలవత్సరములకు మున్ను కట్టియుండు గేమో? అది యీనాఁడు కట్టికట్టు మనోహరముగాఁ జూపట్టుచున్న దట! అటఁ గల విచిత్రములు వర్ణించి శత్రుము గాదని మనశాస్త్రీగారు చెప్పినారు. అటఁ బలులు సిలికలఁ బలుకునట్లుండునట! ఆర్యతముమీఁద సంజీవి వ్యాధిమహాపథులున్న నట! మహాయోగులట కప్పడప్పుడువచ్చియోషధులు స్వీకరించుకొని పోవుచుండునని చెప్పినారు. ఇవి గాక మనకవిరాజనేక దివ్య

దేశంబులు తిరిగి నేపించినారు గ్రాంథవిస్తరభావమున నట్లు సంక్షేపించినని విన్నవించుచున్నాను.

ఇట్లనేక దివ్యస్థలములు నేమియు కష్టములు లేకవియున్న వారగుట చేతనే వారికి భూతదాసులను శత్రుపాదులను, గలిగినవి. వీరు చిన్నతనమునుండియు నెట్టి దొంగతనమును, శత్రులేతనియు, నెట్టియనశ్యము నాడలేదనియు దెలియుచున్నది. హత్యవీరికి బాలిను ద్వేషము లేదనియు. సర్వమతములు సమ్యతములే యనియు, లోకగు సంతకములు వారిస్వీకృతచరిత్రమువలన దెలియుచున్నవి. ఈవిశ్వామిత్రుని కోపము తాటి మాకులమంటనంటిదనియు నప్పుడే చల్లారుననియు నేనెఱుంగుచును. కాని ప్రతిఘటించిన వారిని నిగ్రహింపక మానరనియు నెవ్వరు చెప్పినను దుష్కర్తలకట్లు విడువరనియు నేనెఱుంగుచును.

—* ప్రభువంద్యము. *

లంకావ్యవసాయమున నిష్ఠునిచ్చుకన్నడు మనకవిరాజుగారు దేశములంగల ప్రభువుల నందర్నించుచునై నానాదేశములు తిరిగివిశేషధనమును యశము నార్జించిరి. 1890 సంవత్సరమున బ్రాద్దేశప్రభువులగుపజయనగరము బాబ్బిలి, పల్లకిమిడి లోనగు రాజులు దర్శించి యాయాస్థలములలో నవధానములు చేయుచుం బోయి బరంపురములో మహాప్రసిద్ధిగాంచియున్న శ్రీపాద సుబ్బారావుపంతులుగారి నాశ్రయించిరి. వారును వీరిని స్వసంతోష లగుటచేత మఱిత యెక్కువ తాత్పర్యమున మన్నించి తనయింటు బెట్టుకొని కొందఱు ప్రభువుల దర్శనంబు గలిగించిరి. బరంపురములో స్వామివాదిగానుండి బాసకర్లు డనిప్రఖ్యాతిగాంచిన కీర్తిశేషు లయినజయంతి కామేశముపంతులుగారి పిమ్మట నీశ్రీపాద సుబ్బారావుపంతులుగారే సర్వవిధములచేతను నమర్చులై మహాశ్రాంతి గాంచినారు. ప్రతిదినమును దనయింటి కెందఱు బ్రాహ్మణులు వచ్చి నేను లేదనక తనపంక్తిని ప్రద్రోహితముగా భోజనముపెట్టుచుండెడివారు. ఎన్ని దినము లట్లున్నను పొమ్మని వారి నడుటలేదు. ఆవచ్చినవారు వారంత వారు పోవలసినదియే కాని వీరు పొమ్మని చెప్ప నాచారములేదు. ఇప్పటికిని తనయింటి కెందఱువచ్చినను భోజనముపెట్టి యాదరించు నాచారము వారికుమారుడు సుందరరామశాస్త్రిగారును నడుపుచున్నారని వినుటకు మిక్కిలి సంతసించుచున్నాను. కాలాంతరమున 1895 వ సంవత్సరమున మనకవిరాజుగారు శత్రువురంబునం బాలుపోందు ఉన్నవ శ్రీవేంకటేశ్వరరావుపంతులుగారి దర్శ

నముచేసి వారి మూలమున శ్రీ శ్రీ కల్పికోట రాజా హరిహరమర్దరాజదేవు
 గారి దర్శనముచేసి వారి యనుగ్రహమునకుం బాత్రులై వారి యాజ్ఞానుసార
 ముగా నట రెండుమాసములుండి యటనుండి వారి వివాహమునకు వారితోఁ
 గూడి బంగళారాజధానియందున్న “మయూరభంజి” యనుపురంబునకుఁబోయి
 యట సంస్కృతముతో నొకశతావధానము నొకఁజాప్తావధానముచేసి మహా
 పండితుల సమక్షమున “గవిరాజ”ను బిరుదముతో నొకస్వర్ణపతకము నొంది
 నారు. మయూరభంజిని “మోరోబంజో” యని యోధ్యమునం బిలుతురు. అది
 మహారణ్యములో నున్నది. దానికి జట్టున నొండలు కలవు. ఆరాజు ప్రతి
 సంవత్సరము నేనుగల నడవిలోఁ బట్టింగి తనకుఁ గావలసినవి యుంచుకొని
 తక్కినవి యమ్మించుచుండును. ఆరాజుపేరు శ్రీరామచంద్రభంజిదేవుగారు.
 వారు నల్వ రన్నదమ్ములు. నల్వరును శరువుచేసి కూర్చున్నప్పుడును, వెల్ల
 యేనుఁగ నెక్కి తిరుగుచున్నప్పుడును శ్రీరామాత్మగభరణశత్రుఘ్నులవలెం బోల
 దోచుచుండును. జూరెక్కు తెల్లయేనుఁగ నడవిలో దొరకినదియే. దాని
 కొమ్ములు నిజముగాఁ దెగబాటెడంకను. అది యొక నడగొండవలెం బొడకట్టు
 చుండును. వారికి సివిల్ మేజిస్ట్రేటువనరుకలదు; వారి జడ్జులే కేసులు విచారించి
 తీర్పులు తీర్చుచుండురు. రాజు మిక్కిలి కన్న వాడు. అప్పటికి నిరుపదిమూఁడు
 సంవత్సరముల వయసుగలవాడు. సుందరమూర్తి. మితభాషి. మనకవిరాజు
 గారి యవధానమును జూచి పరమానందభరితాఁడై వేయినూట పదియాఱు
 రూప్యములు, నేలువులు, దోవతులు, నుంగరములు, నిచ్చి యాదరించెనట!
 వారిమీఁదఁ సంస్కృతముతోఁ గొన్ని పద్యములేఁ కాక కీర్తనలును జేసి తన
 తోఁ జెండ్లికి వచ్చిన నందిగాని వెంకయ్యగారను మహావైణికునిచే గానము
 చేయించి రాజుగారి మెప్పునకు దానకమయ్యెనని తెలియవచ్చినది. ఆకీర్తన
 లన్నిటియందును “రామచంద్రభంజిదేవశ్రీ” అను కీర్తనం బాడుచున్నప్పుడు
 రాజుగారెంతయో సంతసించుచుండురట. వారిపై ననేక శ్లోకములు రచింపఁ
 బడినవి యని యన్నియు మఱియొకచోఁ బ్రకటింపఁబడును. వీరట నొకనాడ
 ప్తావధానము చేయుచుండ సృగరావృత్తమున నారాయణమూర్తిని వర్ణింపు
 మని కాశీపండితుండగు రామచంద్రశాస్త్రిగారు కొరగా “శీమల్లక్ష్మీననాధస్స
 కల సుజగతా మీశ్వరస్సర్వసేవ్యః” ఇందు లక్ష్మీనాధయని యోధాక్షరముల
 తో వ్రాయన గానిచే వ్రాయఁబడినదట. ఓడ్రపండితుండగు రామచంద్రశాస్త్రి

గారది తప్పని గడ్డరింపగా మనశాస్త్రిగాకు నేనట్లు చెప్పలేదు “సనాథ” యని చెప్పితిని. ఇట్లయినను దప్పలేదు. “లక్ష్మీశుడు, నాథుడు” నని సమర్థించుకొన వచ్చునని చెప్పగా సంస్కృతభాషయందుఁ గవిత్వము చెప్పఁ దగిన మహారాజు తనపండితుని వాదము సరిగా లేదని మనకవిరాజును మెప్పించెనని చెప్పదురు. మఱియు నాయవధానమందుఁబుష్పగణనము, అంకగణనము, ఘంటాగణనము, వ్యస్తాక్షరి, న్యస్తాక్షరి, లిఖితాక్షరి, నిషేధాక్షరి, పురాణ పఠనము, సహపఠనము, కావ్యపాఠము, ప్రసంగము, చతురంగఖేలనము, లోనగు ముప్పది పనులొక్కసారి నడపింపబడియె. పుష్పగుణనములో మన యవధాని గారిలెక్కకు నేకోనశతమే వచ్చినదట గాని మీఁచి ఇట్లొక్కటి తక్కువచేయ వచ్చినారా! మనము ప్రమాదపడిన మేమో యని పుష్పములు నూఱని చెప్పి రట రామచంద్రశాస్త్రి ప్రభృతులు తప్పని కేకలు వైచిరట. అప్పుడు మనకవి మీరు వేసిన యొక పువ్వు నాకు రెండుసారులు తగిలినది. అది నేను రెండు సారులు లెక్కపెట్టుకొంటిని గావున నాకు నూఱు లెక్కవచ్చినదని చెప్పఁగా రాజు పరమానంద భరితాంతరంగుండై బావమఱుదియగు హరిహరమర్దరాజు దేవుం బ్రశంసించెనట! ఇట్లు మహావధానంబున సుతీర్ణుడైన మనకవిరాజు రాజసన్మానపాత్రుండై గండు మిగిలెనని వినవచ్చెడిని.

మఱియును మనకవిరాజుగారు నైజామునందలి హనుమకొండపురంబున కుం జని యట న్యాయవాదిగానున్న శ్రీమోదుకూరి రాజేశ్వరరావు పంతులు గారి యిష్టమును సంపాదించుకొని వారితో మంధనపురంబునకు సమీపమున నున్న పెద్దపల్లియను రాజధానికిం బోయి యట జమీందారుడై యున్న శ్రీ రాజాపోలేపల్లి వేంకటరాజేశ్వరరావు సర్దేశముఖు సర్కారామగీరు దొరవారి దర్శనము చేసి వారి సంస్థానములో నొక యవధానము చేయుచున్న సమయం బున నొక వైష్ణవోత్తముండటకు వచ్చి కవిరాజుం గాంచి “అయ్యా! సీతారామ స్వామి కంకితము చేసి యొక కంకణబంధము చెప్పఁడు” అని యడిగెను.

అడుగగా నవధానముచేయుచున్న మనశాస్త్రిగారు దొరవారి కొక చీటిని వాసిరి. అందులో “కంకణబంధము స్థిమితముగాఁ గోశములు చెంత నుంచుకొని కొన్ని దినము లాలోచించి చేయఁదగినది. వ న్నిపు డీయన దానిం గోరుచున్నవాడు. కంకణబంధ మిప్పు డెవ్వరునుఁ జెప్పజాలరు. ఈయఁ కా

బంధమేమో దాని కష్ట మేమియో తెలియదు. శ్రీవారి సెలవయినచోఁ జను త్కారము చేసెద" ననియున్నది. దాని కాచార్యుఁడు "తమ చిత్తమువచ్చినట్లు చేయుఁడు" అని బదులు వ్రాసిరి. అంతలో నాచార్యులుగారు ముఱియొకసారి "అయ్యా! కంకణబంధము" అని యడిగిరి. అప్పుడు మనశాస్త్రిగారు దేవీ స్తవముచేసి "కంకణబంధము కావలయునా? ఒకటియూ? రెండూ? నూనె? ఎన్నియైనఁ జెప్పెన వ్రాసికొనుఁడు" అని చెప్పినారట. దాని కాచార్యులుగా "రమ్మయ్యో" అని యాశ్చర్యము నొందుచు వ్రాయుటకు సిద్ధమయ్యె. అప్పుడు మన యవధాని పాదపాదనియమమున :—

“విద్యున్నాలావృత్తము. మారాకారాశారామారా రామాదూరాదూరామారా
భారోడారాదారాభారాభీరాసారా సీతాగమా.”

అని యేవో వట్టి యర్థములేనిపదములువేసి పద్యమల్లి “ఇదిగో కంకణబంధము. ఇం దనేకపద్యము లున్నవి. దీని యర్థము చెప్పటకు మూడుదినములుపట్టును గావలసినచో మాబసకువచ్చిన రేపు చెప్పుడు” ననిన నాచార్యులు పరమా శ్చర్యమునొందెనట! అవధానములలో నట్టి చమత్కారములు కూడఁ గొన్ని యుండును. అనంతరిము జగ్గయ్యపేటలో గొప్పగానవధానము జరిగెను. ఆయవ ధానములో—

“వడ్డణ ములంకరించె వసితకుచములకా”

“కుశీరకుహరే కరిఁరిలునాతిఁచాననం”

అని మొదలైన సమస్య లీయఁబడినవి. అవి యీక్రిందివిధమునఁ బూరింపఁ బడియె :—

“క. వడ్డకులు పోరుచో భూ, రాడ్డమ్మున నుడువనేగు రభసమ్ముననౌ
నడ్డకఁదెగుడుమెడఁగొను, వడ్డణములంకరించె వసిత కుచములకా.”

శ్లో. అహోమధువనంచయః కవికులాధి నాధంసదా।

పదప్రచర ఉత్పత్తౌ హరిగతావధానస్థిం।

కరోతి యదిచేత్త్తిరస్కృతి మిహోఘయుక్తేకతౌ।

కుశీరకుహరే కరిఁరిలునాతి ఁచాననం.”

అని పూరించిరట. ఈకడపటిశ్లోకమునందు స్లేష కలదు. మఱియు నా సభలోఁ బేరూరి సూర్యనారాయణగారు “అన్వితాతా, డంకానగారా, రారా ప్రోరా, మేనానవారి,” ఈమాటలువచ్చునట్లు ఊర్వశి యర్జునుం గోరి యతఁడు లెనకు వెనుఁడు గామిం చేసి పక్షిని విహర మొక శార్దూలములోఁ జెప్పవలయు నని కోరగాఁ బడినిమిషములలో—

‘శా. ఆపాకారికుమారుఁ డట్లు విభవంబవ్వారిగారాగ, రా
రాపోరాయను సందడిం బడుసుధర్మం జూచి నేనవ్వతా
తాపాల్యాల వరింపకేగెనను వాఁ డుకానగా రా కహం
మీపాలం బడితిం జెలుకా మనుపరే మేనానవారింబితిన్”

ఇట్లు చెప్పినారట! దానికి సంతసించి సూర్యనారాయణగారు రెండువం
దల రూప్యములవ్వడే యిచ్చినారట! ఆసభలో మొత్తము పదునాఱువందల
రూప్యములు వచ్చినవని తెలిసినది. మఱియు గోదావరీతీరంబున మంథెన యను
నొక పెద్దగ్రామము గలదు. అది నైజాముసర్కారులోఁ జేరినది. అందుఁ
దహశ్రీలుదారు కచ్చేరీ మొదలగు కచ్చేరీలుగలవు రెండువేల బ్రాహ్మణగృహ
ములున్నవి. అందు వేదము ఘనాంతము చదివినవారిప్పటికి 5, 6, వందల వం
దికిఁ దక్కువ యుండరు. ఒకానొక కాలంబున వీరు హనుకొండపురవాసులగు
మోదుకూరి అమృతరావుపంతులుగా రటకుఁ దహశ్రీలుదారుగాఁ బోయియు
న్నప్పుడు వారియాహ్వానంబున నటకుఁ బోయి వారిప్రోత్సాహంబున నొకయవ
ధాన మాఁగ్రామములోఁ జేసిరి. మహావిద్వాంసులెందఱో యాసభకుఁ వచ్చి
యున్నారు. సహపఠనములో వారు చదివిన వేదములలోని పనసలు స్వరము
తప్పక చదివినారట. ఆవిద్వాంసులు మనయవధానినిమెచ్చి “యీయనకువేదము
లన్నియువచ్చును” అనిరి. అంత నొక స్త్రీచుట్టు వచ్చి “నేనరలిక్కు చదు
వుదును అదివీరు చదవగలరా” అనఁగాఁ జదువుఁడని మనకవిబదులుచెప్పి ఆస్త్రీ
చుట్టుతో నరలిక్కుపద్యములు తప్పక చదివి మెప్పందిరని వినుచున్నాను. మన
యవధాని యిప్పటికిని, ఇగ్గీషు, అరవము, కన్నడము, ఓఢ్రము మొదలగునే
భాష యెవ్వరు చదువుచున్నను వచ్చినవాఁడు చదివినట్లు వారితోఁ గలసి
చదువునని కఠోక్తిగాఁ జెప్పుచున్నాడను. నేనుస్వయముగాఁ బరీక్షించినాను.
నాతో నిగ్గీషు చదివినారు. “మీరెట్లు చదువఁగలుగుచున్నారు” అని నేనడు
గగా శాస్త్రీగా “రిదియొకపట్టు. మీరుచ్చరించునట్టు నేను నుచ్చరింతును” అని
చెప్పిరి. ఇదిగాక వీరుఇంగ్లీషులోఁగాని తెలుఁగులోఁగాని వ్రాసినజాబులు మొదలై
నవి చూచి ఈతఁడన్ని యెండవాఁడు, వీనిగుణమియ్యది, సాధువు, అసాధువు,
ఇత్యాదులు జాతకము చెప్పినట్లుఁ చెప్పఁగలరు. వేంకటగిరి, జటపోరీలు, బొబ్బి
మొదలగు పృథువులం జూచి వారిచే నత్కరింపఁబడిరి. గృంథవిస్తరభయంబున
నవి యన్నియును విడిచి నైజాముగారి దివానగు శ్రీరాజారాజయ్యకాకిమ్మ

ప్రసాద బహద్దరుగారి దర్శనము చేసిన సంగతి యిందుక వ్రాసి యివిషయ మింతతోఁ ముగించుచున్నాను హైదరాబాదు నవాబునుఁ జూడవలయునను కుతూహలముతో మానుమకొండకుం బోయి యట సుబేదారుగానున్నరాయ మురళీధరును దర్శనము చేసి.

“సీ. మురళీధరుఁడె కాని మురళీధరుఁడు కాదు,

మురళీధరుఁడవన భూపయిండు.

... ..

ఇత్యాదులు వారొ బద్వములు చెప్పి వారిదయకుం బాత్రులై మన కవిరాజుగారు సుబేదారుగారిచేఁ చెప్పఁబడిన పోలీసులో ముదటియద్యోగిగా నున్న హంకిందొరగారి కడ క్యూబ్రూటు మొదలయిన గణితచిత్రములు చేసిన సంతసించి వాగు తనతోఁ వీరిం గొనిపోయి హైదరాబాదులోకిష్క ప్రసాద బహద్దరుగారి ప్రయివేటుసెక్రటరీకిం దెలియఁజెప్పి తన్వార్తమునఁగిష్క ప్రసాదు బహద్దరుగారి దర్శనము చేయించినారు. పాలకడఁ మనకవిరాజుగారవ ధాన చిత్రములెన్ని యోకనబరచి యీక్రిందివిధమునఁ బద్వములు చెప్పినారు.

శ్లో. విద్వద్భాజ కిషన్ ప్రసాద మమభోదారిద్యహోగోఽజని

... ..

పరాజ్ఞుఖగతా వైద్యాస్సమస్తాభవి

... ..

శ్లో. ఆరభ్య బహుహువాన్వి కోత్తమ మహానత్రి పవిత్రీముదా

తత్రార్చిజ్యవదం కుటుంబ అగమత్రాజ్యః

హవిశ్శాకపాకాదికం

ఈశ్లోకములుచిత్తులో దొరికినవి. అవి చదువుటకు వీలు లేనట్లులు మైనవి. ఇట్లనేక సంస్కృతాంశ్రీ పద్వములు చతురగా గానన సంతసించి నైజామునర్కారు మహాబూబుదాలాగారి దర్శనము చేయింతుమని చెప్పినారు కాని అది మన కవిరాజుగారికిఁ దటస్థించినది కాదు. హైదరాబాదులో నొక్క మానముండిరి. అప్పడేదో యింటికిఁ బోవలసిన యవసరమువచ్చుటచేత నాలా భమును మానుకొని యింటికి రావలసినవారైరి. ఇట్లే మనదేశములో గొప్ప వారన్న వారి నందఱుం బూచి యనేకావధానములుచేసి లంకలవ్యవసాయమునఁ గలిగిన అటువదినేలు వడ్డీతోనైన ఋణమంతయుఁ దీర్చి కృతకృత్యులైరి.

౧ కృష్ణ క విజీవితము

వ స్థ పృ క రణ ము.

—♦ మాయాపులు. ♦—

రాజమహేంద్రవరమున మహాకవిరాజు శ్రీకాకాశ్యము నిర్వహించుచు గ్రంథములు రచించి ముద్రించి ప్రకటించుచు సుఖముగాఁ గాలక్షేపము నేయుచున్న సమయమున నొక్కనాడు కృతపరిచయుండగు పులిగెడ్డ భీమశంకరుఁడను నొకమాయావి విస్సాదగడ సూర్యనారాయణ యనునొకవృద్ధబ్రాహ్మణునిగూడి కవిరాజుయొద్దకు వచ్చెను. భీమశంకరుఁడు మున్నొకప్పుడు మనకవి కేదియో మోసముచేసియున్నవాఁడగుటచేత నతనితో మాటలాడుటకు నిష్ఠములేకపోయినను, ఇంటికివచ్చి కూర్చున్నవారితో మాటలాడుకుండుట ధర్మము కాదని కొంచెము కుశలప్రశ్నముచేసినారట! అంతలో శంకరుండు సూర్యనారాయణను జూసి “వీరు లక్షాధికారులు, వీరి కాపురము చికాకోలు, వీరు మీతోనొకపనికిలిగి మీదర్శనము నిమిత్తము వచ్చినారు” అని చెప్పెనట. చెప్పఁగా కవిరాజు సూర్యనారాయణ రూపమునుబట్టి ధనవంతుఁడనితోపకున్నను ధనవంతులైనం గొందఁ టిట్లుందురని నిర్ణయించుకొని వానితో నించుక సంభాషించి శంకరుండు మోసగాఁడని యెఱింగియును “మీరు వచ్చిన కార్యమేమి” అని యడిగెను. అంత సూర్యనారాయణగారు “పెద్దకార్యము మీవలనఁ గావలసియున్నది”. రేపు వచ్చి మనవిచేయుదుమని నిష్క్రమించిరి. ఆవెనుకఁ గొంతసేటికి మరల శంకరుండు వచ్చి గురువుగారూ! అని సంబోధించుచు “నాతో వచ్చిన సూర్యనారాయణగారు గొప్పదాత. మీవలనఁజిన్న కృతి పుచ్చుకొని మీకు రెండువేలరూప్యము లిచ్చుటకు నిర్ణయించుకొన్నారు. మీరు మాత్రము వారి కొకయుపకారము చేయవలయును” అని పలుకగా “నీవు దొంగవు. నీమూట నాకు విశ్వాసపాత్రముకాదు. నీతో మాట్లాడుట నాకిష్టములేదు. ఇం దేమి మోసముండునో నాకు మీగొడవతోఁ బనిలేదు. నేనేమియుఁ జేయఁజాలను. మీ కార్యము మఱియొకరిచేతం జేయించుకొనుడు”

అని కవిరాజు చెప్పెను. శంకరుడు మఱియును నామాట మీకు సత్యమని తోపియెడల సూర్యనారాయణగారే వచ్చి చెప్పదురని వెంటనే పోయి తీసికొనివచ్చి “రేపేమి యిప్పుడే శాస్త్రీగారితో మీసంగతి మనవిచేయండి” యని చెప్పగా నాసూర్యనారాయణ “నేనుపిశేషధనము కలవాడను గాకున్న మానెగాని కొంచెము కలవాడను. మీకు లంచ మిత్తునన్న మీ రంగీకరింపరు గావున నాకొకకృత్యియిండు. మీకు రెండువేలు ముట్టజేయుదును” అని చెప్పి మఱియు “అయ్యా! డల్లామును మీరు వినియున్నారకదా! పౌకృతము జమిందారిణిగానున్న మహాలక్ష్మమ్మగారి యనంతరము రాజ్యముపొందఁదగిన వారు కందుకూరి సన్యాసిరాజుగారికొమాల్లిద్దఱు కలరు. వారిపుడు హైదరాబాదులో నున్నారు. సన్యాసిరాజుగారికి నేను ముప్పదివేలిచ్చి ప్రామిస్సెరి నోటు వ్రాయించుకొంటిని. ఆనోటున కిపుడు కాలదోషము పట్టినది. నేనేదో యొక యెత్తువేసి వారి నిటకుం దీసికొనివచ్చెదను. మీ రెట్లయినను వారిచే నాకానోటు తిరుగ వ్రాయించి యిప్పించుడు. ఇదియే నాకు మీరు చేయు నుపకారము. నిష్కారణముగా నారూపాయలు పోవుచున్నవి. మీకిందులోఁ బనిచేసినయెడలఁ బుణ్యము పురుషార్థమువచ్చును” అనిన నేనరే కానిండు. వారిటకువచ్చిన నాచేయఁగలది చేయుటకుఁ బ్రయత్నించెద” అని కవిరాజుబదులు చెప్పిన వారుమరునాఁడే బయలుదేరి బెజవాడకుం బోయిరి. ఇదియంతయు శంకరుని మాయయని మాత్రము కవిరాజున కనుమానముపోలేదు. అనంతర మిరువదిదినముల కీయిద్దఱును మరలవచ్చి “రెండుమూఁడుదినములలో డల్లాము రివర్సనర్లు వత్తురు. వారిని వంటపూటి యింటికిఁ దీసికొనిపోవుట బాగుండదు కావున మీరు కొంచెము నడుపాయము చేయవలయును” అని కోరిరి. కోరగా “నరే వారు వచ్చినఁ జూచుకొందుములెండి” యని కవిరా జనియె. ఆమరు నాడు కవిరాజుపేరనే హైదరాబాదునుండి తెల్లిగ్రాము వచ్చినది. అందు “నేనీమెయిలులో వచ్చుచున్నాను. రైలువద్దకు రావలెను. ప్రసాదరావు” అని యున్నది. అప్పుడు మనకవిరాజున కేరో కొంతనమ్మముతోచి సూర్యనారాయణను బిలిపించి “యిదిగో తెల్లిగ్రామువచ్చినది. మీరు, రైలునకు వెళ్ళి మాయంటిగో వారినిఁ దీసికొనిరెండు” అని చెప్పిరి. వారును నరే యని పోయి చిన్నప్రసాదరావుని పిలువఁబడు లక్ష్మీప్రసాదరావుగారిని గలిసికొని కవిరాజుగారి సంగతియేమియుంజెప్పక వారింటికిఁదీసికొనినాక మఱియొకఁ టికిఁదీసికొనిపోయి

రి. మనకవిగారి కాయన వచ్చినట్లయినం దెలియలేదు. అంత మూఁడుదినములకు నోరు నెత్తి మొత్తుకొనుచు సూర్యనారాయణవచ్చి “శాస్త్రులుగారూ! కొంపముని గినది. ఈనాఁడు మాపెట్టిలో నైదువేలు వెలగలనోట్లు నొంగ లెత్తుకొనిపోయి నాడు. పోలీసువారికి రిపోర్టుచేసినాము. వారు వచ్చి మమ్ము తర్జనభర్జనలుచేయు చున్నారు. మానోట్లు పోతేపోయివని. మూఁడునిమిషములలో సంగపాదించు కొందుము. ఊర్లాము రివర్షనరు వచ్చినాఁడు. కొన్ని యిబ్బందులచే మీయిం టికిఁ దీసికొనిరాలేదు. వారి ప్రయాణమునకుఁ బదిరూపాయలు మాప్రయాణ మునకుఁ బదిరూపాయలు పోలీసు మొగమున వేయుటకుఁ బదిరూపాయలు ముప్పదిరూపాయలు మాకు బదులిప్పించుశి. మేము యానామువెళ్ళి నాయడు గారికి నోటువాసిని కొన్నివేలు తెచ్చి యుర్లామువారికిచ్చి మీచేతనే వ్యవహారము పరిష్కారము చేసికొందుము. పెద్దవారు తూర్పున నున్నారట వారి నెల్లండికి వీరు పోయి తీసికొనివత్తురు. మాచేతిలోఁ బై నయయిన లేకుండఁ బోయినది” అని యనేకవిధముల బతిమాలిరి. “నరే పోలీసున కిచ్చుట యేమి టికి నేను వత్తును బదుండు” అని శాస్త్రుగారు వారివెంట వంటపూటి యింటికి వెళ్ళిరి. అంతలో నట లక్ష్మీప్రసాదరావుగారు, భీమశంకరుఁడు, మఱికొందఱు తినవచ్చినవారు, నొకపోలీసు సబినస్సెక్టరు, నొకరిద్దఱు కానిస్టేబులు కూరు చుండి జరిగిన సంగతి విచారించుచుండిరి.

పోలీసుయిన స్సెక్టరు—“పోయిన రూపాయల మొత్తమెంత?

సూర్యనారాయణ—బాబూ! అయిదువేలు.

పో. యి—అయిదువేలును రూపాయలా? నోట్లా?

సూర్య—నోట్లండి. నోట్లు. బ్యాంకినోట్లు బాబు! బ్యాంకినోట్లు.

పో. యి—ఎన్ని నోట్లు? వానినెంబర్లు నోటు చేసినారా?

సూర్య—అయిదునోట్లుబాబు! అన్నీ వేలు. మేము నెంబర్లు వేసికోలేదు.

పో. యి—పోలీస్ యివి యెక్కడ తెచ్చినారు? చెప్పండి మనము పోయి వారిని విచారించి పని చేయుదము.

శంకరుఁడు—బాబోయి బాబోయి! నోట్లెచ్చినవారి పేరు చెప్పఁగూడదు బాబూ! మాకొంప మునిగింది కాకుండా వారికొంప కూడా ముంచమా?

పో. యి—వారికొంప మునుఁగుటేమి? వారిపేరెందుకుఁ జెప్పరాదు. ఇవి మీరెక్కడనైనఁ దొంగిలించితిరా యేమి?

సూర్య — బాబూ! మేమొక యాడమనిషిదగ్గర తెచ్చినాము. చెప్పితే ఆమెకు చిక్కు నచ్చును. అందుచేత నిట్లుంటిమిబాబూ!

పో. యి—ఆనోట్టిచ్చినది ధనవంతు కాలా?

సూర్య—కా—

శంక—కాకపోవడమేమి? ఆమెనుగఁడు పెద్దయుద్యోగము చేసి సంపాదించినాఁడు.—

పో. యి— ఏమోనాకు సంజేహముగా నున్నది. సరే యటుండనిండు. మీనోట్లెప్పుడు పోయినవి. ఎవరు వచ్చినారు? మీ కెవరిమీఁద ననుమానము?

శంక—(లక్ష్మీప్రసాదరావునుజూపి) ఈమనకు మెయిలులో విజయనగరము పంపుటకు నిశ్చయించి, భోజనము పెట్టించినాము. ఇంతలో రైలు ఛార్జీ నిమిత్తము సొమ్ము తీసి యిత్తుమని నేనింతకుఁజూచే పెట్టితాళము తీసి చూచినాను. అన్నియు నున్నవి గాని నోట్లు మాత్రములేవు. ఒకప్పివాఁడు నిన్నరాత్రి యిటు భోజనము చేసి వెళ్ళినాఁడు. ఆతఁడు నోట్లు నేను దీయుచుంటే చూచినాఁడు. చేతిలో నొక డబ్బుశీయైనా లేకపోయినది. మాకొంప యిట్లు మునిగినది.—

పో. యి—(ప్రసాదరావునజూచి) ఏమండీ! మీరేమి చెప్పడరు?

ప్రసా—(గడగడవడకుచు) అయ్యో! నాకేమియుఁ దెలియదు. వీరు హైదరాబాదువచ్చి “మీకై దాఁజువేల రూపాయలిత్తుము. మీకు యెట్టేటు వచ్చినతరువాత మాకు లాభము చేయుఁడు” అని కోరినారు. మాకు ధనమవసరమగుటచేత సరే నేను రాజమండ్రి వచ్చి “విజయనగరములో నున్న మాయన్నను దీసుకొనివచ్చి మీకు దస్తావేజు వ్రాసి యిచ్చి పుచ్చుకొందుము. నాయొద్ద రైలుఛార్జీలేదు. మీరిచ్చిన పోయి మాయన్నను దెచ్చెద” అని నేను జెప్పఁగా రెండుదినములనుండి యిప్పుడు రేపు మాపు అని చెప్ప నేఁడు భోజనము చేసి ప్రయాణమని చెప్పినారు అంతలో నీశంకరుఁడు పెట్టితాళము తీసి చూచి గుండెలు దిబదిబ కొట్టికొని నేలమీఁదఁ బడి యేడ్చుచు నోట్లు పోయినవి అని యేడ్చు మొదలుపెట్టినాఁడు. ఇది నేను వీరితోఁ గూడవచ్చి పోలీసులోఁ జెప్పినాము. నాకింతకన్న నేమియును దెలియదు.

పో. యి—ఈపెట్టిలో వేతే కొంత డబ్బు కూడఁబెట్టినారా?

సూర—వేతే డబ్బులేదుబాబూ! నోట్లుమాత్రమే.

అంత శాస్త్రీగారు పోలీస్ స్టేషనుగారితో నేమో చెప్పి పంపించి రహస్యముగా బ్రసాద రావుగారిని గదిలోనికి బిలిచి, 'ఏం చెప్తారు? ఏంకినిమీకును సంబంధమేమి? మీరండీగారికిని ఏంకి నిచ్చివుచ్చుకొను వ్యవహారమున్నదా? ఏమి ధనవంతులా? మీరేమి యెఱుంగుదురు? ఇక్కడకు మీరెందులకు వచ్చినారు?' అని యడుగడగా బ్రసాద రావుగా 'రయ్యా! మీరేనా కృష్ణమూర్తి శాస్త్రీగారు? మీ రుత్తములని మొదట నాతో ఏమి చెప్పి తరువాత రైలు వద్దకు నాకొఱకు వచ్చివచ్చుదు నన్ను మీయింటికిఁజేరివలదని యాహూతులుకు దీసికొనివచ్చినారు. ఏరిది శ్రీకాకుళము. మాకిప్పుడు ధనలోపమున్నదికావునఁ గొన్ని వేలరూపాయలు తామిత్తుమనియు మాకు యస్తేటువచ్చిన పెనుకరెండు రెండు ముట్టఁజెప్పవలయుననియుఁ గోరి యిక్కడకుఁ దీసికొనివచ్చినారు. మా రండీగారికి ఏంకి నేమియుఁ బరిచయముగాని మఱియేమియుఁగానిలేదు. ఏరిని నేను బాగుగా నెఱుంగను ఏమి భాగ్యవంతులని నే నూహింపను" అనినమనఁ కవిరాజుగారు వారిని జూచి 'మీరు గొప్పయింటివారులాగున నున్నారు' వీరిండు) మోనగాండు) మిమ్ము వందించి మువ్వదినలువదివేలకు దస్తావేజు వ్రాయించుకొందుమని నాతోఁ జెప్పియున్నారు. మీరండీగారి కీసూర్యనారాయణ బడులుపెట్టివట్టు చెప్పినాడు. నేడు నోట్లుబోయినమాట సత్యముకాదు. వీరిట్లు వేషమువేసినారు. నన్ను రూపాయలు బదులు అడుగుచున్నారు. వీరితో మీ రుండవలదు." అని చెప్పగా బ్రసాద రావుగారు "నాచేతితో సామ్ములేదు. నేను మాయన్నదగ్గఱకు వెళ్లుటకుఁ గాని సికింద్రాబాదునకు వెళ్లుటకుఁ గానివచ్చులేదు. నేనేమిచేయుచునో తెలియదనిరి. అంతశాస్త్రీగారాయన ను జూచి 'మీకుఁ గావలసిన నే నిచ్చెదను. మీపెట్టిమొదలగునవి మాయింటి కిఁ బట్టించుకొనిరండు' అనిచెప్పి దుఃఖాకాంతచిత్తులై కాళ్ళపైఁబడిన సూర్య నారాయణకుఁ బదిరూపాయ లుచితముగానిచ్చి సాగవంపిరి. రాత్రికిఁ బ్రసాద రావుగారువచ్చి కవిరాజగృహంబున విశ్రామించి తమయావద్యత్రాంతమును జెప్పిరి. కొన్ని కాగితములనుజూపిరి. ఈనందర్భమున వారియస్తేటునుగూర్చియు వారిం గూర్చియు నించుక చెప్పట యవసరము కాకపోదు వినుండు;—

—† ఉల్లాసు యెన్నేటు †—

గంజాము మండలములో శ్రీకూర్మమునకు నమీషమున నుల్లాసును నొకచిన్న పల్లికలదు. దానికి సంబంధించిన దేవాలయని మఱియొక చిన్ననల్లె కలదు. ఈరెండును బ్రకృతము రెండు యస్తేటుగా విభజింపఁబడెను. తొల్లి యిస్టిండియాకంపెనీ మన దేశమునఁ బ్రఖ్యాతింఁగాంచినప్పుడు ప్రియాగ్రహారమునఁ గాపురంబున్న శ్రీకన్నేపల్లి యాజులుగా రనువారు ఉల్లాసు దేవాలయము

మొదట గు నేడు బేదీకాకు గోమమలను గుత్తకుఁ దీసికొనిరి. గుత్తకుఁ దీసి
కొనెనుగానిదానివలనఫలము నొందుటలేదు. అంతలోఁ బేరూరునుండి అయిదు
సోలలవా రనునయ్యలసోమయాజులు పేరమ్మగారు (ఆకాలములో నీమె ధన
వంతురాలు, ధర్మాత్మురాలును) కాశీప్రయాణముచేయుచుఁ బ్రయాగోహారము
వకువచ్చినది. అప్పుడు యాజులుగారామెను దృష్టిచిరమగ్రాహణిని విన్న
వించెను. అప్పుడామె దానట నొకచెఱువుఁ దొగ్గివ్వించుటకు వాగ్దానముచేసి
7, 8 వందలరూప్యము లాయాజులుగారికిచ్చి ప్రయాణముచేసెను. యాజులు
గా రాధనములోగొంచెము కొంచెము వాడి కూలివాండ్రీకుఁ జోడిజావ
కాపించి ప్రతిదినమును బోయించి చెఱువు వ్రేల్చించిరారు. దానికి రెండువందలు
మాత్రమే వ్యయమయినది. మఱికొన్ని మానములకుఁ గాశీనుండి పేరమ్మగారు
ప్రియాగ్రహారమువచ్చి తనచెఱువు జంఘారితి మైయుండుటంజూచి మిక్కిలి సంత
సించెనట! యాజులుగారు ఆచెఱువుకు రెండువందలుమాత్రమే యైనవని
చెప్పగా నామె నరే! ఆసామ్మ నాకు మీరివ్వవక్కఱలేదు. అని మఱి
కొన్ని వందలాయనకు బహుమానమిచ్చి పేరూరునకుఁ బ్రయాణము చేసి
రట! యాజులుగారా సామ్మిపెట్టి తనగ్రామములు కొన్ని ఆబాదుచేయించె
ననియు దానివలన నాలుగుకు 4, 5 వందలు లాభము వచ్చుచుండెననియుఁ
తెప్పుదురు. సిమ్మట వారికుమారులగు కన్నేనల్లి రామావధానలుగారు
అయేడు గ్రామములను బాగుచేయించి నర్కారుపన్నలు పెల్లించుచు దాని
వలనఁ గొంతలాభమునుబొందినారు. ఇట్లుండ దేశము వండుకపుటచేత
తొమ్మిదికలిగినది. అప్పుడు నర్కారుపైకము పెల్లించిగాను, అందుపైనర్కారు
తాలూకాను జపుచేసి సివిల్ పేషముచేసిరి. ఆపేషములో బుద్ధిరాజు బనవరాజు
గారుపాడిరి. అట్లుసంపాదించి బనవరాజుగారు విరాటరాజుముగా నుగ్రాము
ననుభవించుచు మొదటిభార్యకుం దిద్దుపుపుత్రీకలును రెండవభార్యయం
దొక్కపుత్రీకంగాంచి తనయెన్నేటకుయుఁ గూతులకుఁ జేదనలు విల్లువ్రాసి
యావజ్జీవ మనుభవించుటకు ద్వితీయభార్యవరముచేసి కాలధర్యమునొందె.
అంత నాద్వితీయభార్య తనయల్లునిపేర యెన్నేటవానియిచ్చి నర్కాధికారము
వెలిగించె. అప్పుడు మొదటిభార్యకూతులకును వీరికిని గొన్ని సంవత్సరములు
హోరాహోరిని వ్యాజ్యములభియోగములు మొదలగునవి జరిగినవి. తరువా
తగొంతకాలమున కపుత్రవతియై మొదటిభార్యమొదటికూతురును, రెండవభా
ర్యయునీమెకూతురును మృతిశెందిరి. అప్పుడు యెన్నేటతయు బనవరాజుగారి
మొదటిభార్యరెండవకూతురుగు వియ్యమ్మగారిపరమయ్యె. ఆవియ్యమ్మగారు
శంసుకూరి పేరయ్యలింగముగారిభార్య వారికినన్యాసిరాజుగారుబనవరాజుగారను

దక్షిణపుత్రులు. అందాబసవరాజుగారే కొంచెము ప్రసిద్ధిఁజేసినవారు. పిమ్మటసికందుకూరి బసవరాజుగారికి నుద్దాముమనోబుద్ధివచ్చింది. కొన్ని సంవత్సరములవిచ్చిన్నముగాఁ బరిచాలించినారు. వేదపరిక్షించెట్టి బహుమానము లేర్పఱచినారు. అయినకువిశ్వేశ్వరరావును నొకమూలము. పిమ్మటవిశ్వేశ్వరరావుగారికి బుద్ధిరాజువారిపడుచునుమహాలక్ష్మమ్మవిచ్చి వివాహముచేసి తానుస్వామినినొందెననియు విశ్వేశ్వరరావు మునునరుగాన యెట్లుకోర్కాఫ వార్డువాకు స్వాధీరముచేసి కొనిగియు నెఱుంగుచుము. విశ్వేశ్వరరావుతనకుఁ బడునాఁకువత్సరములుగాను వచ్చిపప్పుకు స్కూలునుండివచ్చుచు చికాకోలులో గుట్టబురుడమీఁదనుండి క్రిందఁబడి యాదెబ్బతో నకాలమరణమునొందె అప్పుడొకవిల్లు బుద్ధిరాజు వియ్యన్నపంతులువభృతులు పౌదర్భిఁచిరి అదివృష్టియని బరంభురముజిల్లాకోర్టులోవ్యాజ్యమువచ్చినదిదావాకుకారకుయిలోగడఁజెప్పినవ్యాపిరాజుగారు. ఈనవ్యాపిరాజుగారిత్పండియుబసవరాజుగారిత్పండియు నన్నదమ్ములు ఇదిమోకోర్టువరకువెళ్ళినది. విల్లునరియైనదికాదనినవ్యాపిరాజుగారునువారి పుత్రులునుమహాలక్ష్మమ్మగారికనంతరవారసులనిర్ణయమైతీసుత్పన్నాగు. పిమ్మటమహాలక్ష్మమ్మజైరె పిమ్మటనామెకు రాజ్యమువచ్చింది. ఆమె శ్రీయైనకు మామగారు నెలకొల్పిన వేదపరిక్షాబహుమానములన్నియు మఱాధిధికఁజేసినది. నత్రములనుకూలముగా నడపించినది. సంస్కృతమును వృద్ధిచేయించినది. ఇంగ్లీషుస్కూలునుబెట్టించి విద్యార్థులకన్నవస్త్రములిచ్చి పోషించినది. ఆమె రాజ్యముచేయుకాలమున నీనవ్యాపిరాజుగారును బుత్రులును ధనములేక మిక్కిలి కష్టములపాలైరి. నవ్యాపిరాజుగారికి మొదటిభార్యయందఁ జరంజీవిరావనునొక్కఁడును రెండవభార్యయందఁ నిద్దఱుకొడుకులునుగలక. ఫ్రెంచివారియూనాముపురంబునకుఁ బోయి కాపురముండిరి. అక్కడనే కొన్నాళ్ళకు నవ్యాపిరాజుగారును జరంజీవిరావుగారును కాలధర్మమునొందినారు. పిమ్మట వారిపుత్రులగు పెద్దప్రసాదరావు చిన్నప్రసాదరావు ననబడుబాలనూగ్యప్రసాదరావు లక్ష్మీప్రసాదరావుగార్లు తెల్లియగు పెంకటసుబ్బమ్మగారితో ద్విగేశములుదిరిగినారు. తగువాత బెజవాడలో సుమారు రెండునెలవత్సరములకాలముండి సికింద్రాబాదునకుఁబోయి అక్కడ నెట్లోకాలక్షేపముచేయుచుండి. ఇతలో సూర్యనారాయణగోపావేశమున నిల్లు రాజమహేంద్రవరమునకు రావలసినవారైరి.

— శ్రీకృష్ణప్రసాదము —

అట్లుతనగృహమునకు వచ్చిన లక్ష్మీప్రసాదరావుగారి నాదరించి మనకవిరాజు తనయులం బెట్లకొని భోజనముపెట్టించి మీరుఁ బడులు గావలసినవారు ను మీనిప్పించుటయేల నేనిప్పించునని వారియొద్దనున్న రికార్డుపట్టుకొని కొంచె

ము ధనవంతులన్న వారియిందలకుఁ దిరిగితిరిగివనికి వేసారిపోయిరి. ఎవరును పీరికి బదులిచ్చుట కంగీకరింపలేదు. సూరిరాజుమూర్తిగారన వారియొద్ద కవిరాజు తనహామీమీఁద బదులిప్పించుట కేర్పఱచుకొని లక్ష్మీప్రసాదరావుగారినిదీసికొని రావలయునని పదియైదురూప్యములిచ్చి విజయనగరమునకుఁ బంపించినారు. వారు గొన్ని నాళ్ళకు రాజమహేంద్రవరముఁ జేరినారు. పెద్దప్రసాదరావుగారును జిన్నప్రసాదరావుగారును మనశాస్త్రిగారియొద్ద గొన్నాళ్ళుండినవెనుక సూరిరామూర్తిగారు మొదట నిత్తునని చెప్పినంత సామ్యియ్య కైదువందలరూప్యములు మాత్రమే బదులుగానిచ్చిరి. వారారూప్యములుపుచ్చుకొని ప్రాదరాబాదునకు వెళ్ళి యక్కడఁ దమచిక్కులు గొన్ని తీర్చుకొని మనశాస్త్రిగారి మాటమీఁదనే రాజమహేంద్రవరము కాపురమునకువచ్చినారు. 'మీ కుర్లాము యెట్లెటు వచ్చుకొనును మీ కుటుంబబోధణము నేను జేయుచుండును' అని శాస్త్రులు గారు వాగ్దత్తముచేసి వారిని బిలిపించినారు. వారో 'మాకు యున్నట్లు వచ్చినచో సంతయు మీదే' యని చెప్పినారు. ఇట్లున్న సమయమునఁ జిన్నప్రసాదరావుగారు మన శాస్త్రిగారితో "మేము శ్రమిపడలేము. మీ కుర్లాముకు వెళ్ళిచూడఁదగినవారిని జూచి మాట్లాడిమా కెట్లయినఁ గొంచెమిచ్చునట్లురాజీచేసికొనిరావలయును అని కోరిరి. కోరగా తన చేతిసాము పెట్టుకొని 1903 నవంబరు 2 వ పిబ్రివరి తేదీని బయలుదేరి కుర్లామునకు వెళ్ళిచూచి మేనేజరుగానున్న ప్రకాశరావుగారితో మాట్లాడి రాజీ తనకును యిష్టములేదు కావున దానిం గుదురునట్లు మాటలాడక యెట్లో మాటలాడి వచ్చినారు. ఈ కందుకూరివారు గొప్ప వడయు నొందవలసినవారు. వారివలన మనమును బాగుపడవచ్చునని మనకవిరాజు వారిని బేరమించి భావిపరిణామ మెరుంగఁజాలక వారికిని దమకును భేదమొచ్చక ప్రవర్తించుచుండిరి. ఇట్లు కొంతకాల ముజిగినవెనుక కవిరాజుగారు లక్ష్మీప్రసాదరావుగారికి బాలామహామంత్రముపదేశించినారు. ఆయన మన కవిరాజుగారిని గురువుగా నెంచి సర్వదా యమ్యహామంత్రమునె ధ్యానించుచుఁ కాలము గడుపుచుండె అంతఁ గవిరాజు తనకు గ్రామాంతరమునకుఁ బోవలసినయవసరము వచ్చినప్పుడు తన ముద్రాయంత్రీ వ్యవహారమును, బుస్తక విక్రయ వ్యవహారము లొనగనవి వారిపైనిడి ప్రయాణమేగె. లక్ష్మీప్రసాదరావుగారు మన కవిగారి వ్యవహారమును జూచుచు హనుమకొండ కీవిధమున సుత్తరము వ్రాసియున్నారు. దానివలన వీరి యనుబంధము తేటపడఁగలదు.

"బ్రహ్మశ్రీ వేదమూర్తులైన శ్రీప్రసాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రులువారి సముఖమునకు, తమ శిష్యుఁడు కందుకూరి లక్ష్మీప్రసాదరావు నిత్యం త్రికాలము లయందు ఆనేక సమస్కారములు చేసి చాఁచుంగల విధమున యిందుతో నావద్ద

పున్న లెక్కకుకాపి పంపించినాను (కళాపంతులు పంపినవి 42-వి-వి-లు రిట ను అయినవి. 17 సామ్య ముట్టినవి. 13 వాటియొక్క కాగితం మా అన్నయ్య పెట్టో యున్నది. నావంట్లో కొంచెం స్వస్థత లేనందున మా అన్నయ్యను చూడుమన్నాను. ఖర్చులు మాత్రం విడికాగితము మీఁద నేను యిక్కడ వ్రాసుకున్నాను. శేపు సాయంకాలము అత్తవాణి యింటివద్దనుంచి మా అన్నయ్యరాగానే దానిలెక్క వతారీఖున యెంత వచ్చినది అంపుతున్నాను. నా యింట్లో చిక్కులు. ఈ చిక్కులు నన్ను పెరి పెంకటశాస్త్రులను చేసినవి.

“చిత్తగించవలెను లక్ష్మీప్రసాదరావు”

ఇట్లనేకములు వీరి యనుబంధాదికమును చెలుపునవి యున్నవి. కాని గ్రంథవిస్తరభయంబున నవియన్నియుఁ బ్రకటింపఁ బడలేదు.

శ్రీ కృష్ణ క వి జీవితము

నప్తమప్రకరణము

— ఉల్లాము మాహాత్మ్యము —

ఉల్లాము యన్వేటు జమీందారీజీయైన మహాలక్ష్మీగారు తల్లివయసు ౪౭ దగుటచేత నామె యనంతరమందుఁ బొందఁదగిన మన కందుకూరి ప్రభుత్వము ల కెవ్వడు యపైటు వచ్చుకో యడ “నందోరాజాభవిష్యతి” యనునట్లున్న దనియు వీరిపోషణమున కేదియైన నొక యుపాయ మాలోచింప వలయుననియు నొచి మన కవిరాజు హనుమకొండనుండి మంధెనపురంబున మోడుపూరి కమలాకర రావుగారను తన మిత్రుఁడు తహశీలుదారుగా నుండెనని విని వానియొద్దకుం జొయి వారితో యావద్వృత్తాంతమును తెప్పి కొన్ని వేల యకరములు గలిగిన చినతూడ్ల పెదతూడ్ల యను రెండుబేదిరాకు గ్రామములు దరఖాస్తుజేసి దాని విషయమయిన కృషి చేయుచుండగా నిట నుల్లాము మహాలక్ష్మమ్మ సకాలమరణంబు నొందె. ఈ వృత్తాంతము విని వీరు చికాకోలు పెళ్ళి నబుకలెక్టరువద్ద పిటీషన్ పెట్టియున్నారు. (అప్పటికి జమీందారీజీ పోవుటయు నరసన్నపేట నబుమేజిస్ట్రేటు వచ్చి లోగిలి యాక్రమించుకొని తాళములు వేయించుటయు జరిగినది) నబుకలెక్టరుగాఁ పిటీషన్ రికార్డుతో ఛత్రపుతము పెద్దకలెక్టరుగారికి బంపింపఁగా నాతఁడు వారికి యపైటు నప్పగింప వలసినదని యార్డరు దయచేసిరి అంతలో కందుకూరి బసవరాజుగారి యన్నభార్య యగు నరసాయమ్మ పెంచుకొన్న పిల్లవాఁడు కందుకూరి వీరబసవరాజుగారు ఉల్లామునకు నేను వారనునని మఱియొక పిటీషన్ పెట్టివాఁడు. అది రెండు దినము లాలస్యమైనది. వారి లోగఁడనే యపైటు నప్పగించిరి, కావున వ్యాజ్యము వేసి న్యాయమును బొం

జుడని వారి కుత్తరునిచ్చిరి. వారు పెద్దకల్పకర్షణ మరల పట్టిననే యిచ్చియు న్నారు. మహాత్మ్యమృగాలు పోయినప్పుడు గాని, వీరు చికాకోలు జెల్పినప్పుడు గాని, తా ముల్లాములో బ్రవేశించినప్పుడుగాని, తరువాతఁ తాని మన శాస్త్రీ గారి కుత్తరముకాని తెల్లిగ్రాముగాని పంపించినవారు కారు. వారా కాలమందు వీరిని బోపించు పనిమీఁదనేకదా మధెనకు వెళ్ళియున్నారు. ఈ సంగతి మం థెనకు శాస్త్రీగారి భావమిఁది యుత్తరము వ్రాయఁగా విని పరమానందమును బొంది తమ చేయుచున్న పని విడిచి కవిరాజు రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చి తనరాక కందకూరివారి కెఱిగించి యుల్లామునకు వెళ్ళినారు.

ఉల్లాములో మెయిలు నిలువగు గనిక, ఆముదాలవలన స్త్రీపక్షలోడిగు చున్నానని తెల్లిగ్రాము నిచ్చియున్నారు. ఆముదాలవలన స్త్రీపక్షలో డిగినారు. ఉల్లామువా రెవ్వరును లేరు. బండిలేదు దానిచేతనే కవిరాజు మనస్సు చివుక్కు రుమన్నది. వచ్చి మరలిపోవుట న్యాయముకాదు కావున నొక యెద్దులబండి బా డిగకు గట్టించుకొని శాస్త్రీ యెనిమిది గంటల కుల్లామునకు వెళ్ళినారు. దేడిగు మృముదగ్గరకు వెళ్ళి లోనికి వర్తమానము జేసినారు. అంతలో నా లోనికిఁబో యిన మనస్సుఁడు వచ్చి 'జమిందారువారు భోజనము జేయుచున్నారు' అని జెప్పెను. జెప్పఁగా నది యుల్లాముకాదో జమిందారుఁ డనఁగాఁ బ్రసాదరావు గారో కారోయని కొంచెము సందేహించి 'మీరు చెప్పిన జమిందారుగారు రా జమహేంద్ర వరమునుండి వచ్చినవారెనా? వారిపేరు ప్రసాదరావుగా శేనా అనిన వాఁ డవుననియె. అయిన రాజమహేంద్ర వరమునుండి శ్రీపాద కృ మూర్తికా శాస్త్రీగారు వచ్చిరిని చెప్పుచునిరి. వాఁడు మరలవచ్చి లోప లికి రమ్మని చెప్పమనిరిని జెప్పెను. తన యింటియొద్దకు వచ్చినదు దానుగాని తమ్ముడుగాని యెదురుపచ్చినవాడు కాశే. చికాకోలునకు రాకున్నమానె నిట కైన వచ్చినవారు కారని కొంచెము విపాదమునొంది, యిదివరకు మీరుపోయి చెప్పినది పెద్దవారితోఁ గాఁబోలు మరియొక్కవారి పోయి చిన్నవారితోఁగూడ జెప్పఁగలరా? యని కోరగా వాఁడు పోయి మరల వచ్చి "వారు తలనొప్పి వచ్చి యిప్పుడే పండుకొని నిద్రపోయి కారు. అనిజెప్పి రమ్మనిపిలచెను. అంతలో మన కవిరాజు పెద్దవారు భోజనము చేయుచున్నారు, జిన్నవారు నిద్రపోవు చున్నారు. గావున నిటవచ్చుటకు వీలుపడినదికాదు. మనమెపోవుదమనివానితో లోపలికిఁ బోయినారు. పోవువరకుఁ జెడ్డప్రసాదరావుగారు వరండాలో నెవ్వ నికో తలనొప్పి కమ్మతాంజనము రుద్దుచు "వచ్చినారా" యని పలుకరించివారె ట. "చిత్తము" అని కవిరాజు పలుకుచుండునంతలో నెటునుండియో పనిగు పరు గునఁ జిన్నప్రసాదరావుగారు వచ్చి సాష్టాంగ నమస్కారముజేసి 'మీ కరుణక

టాకుమున నిట్లు నంపాప్రమేనది" అని జెప్పి లోపలకుఁ దీసికొనిపోయి భార్యచే తన దల్లిచేతను నమస్కారము జేయించి పెరుకన్నానముజేయించినగర్వకూరుచుండిభోజనము పెట్టించి తాను స్వయముగా నొక గదిలోఁ బక్కవేసినరసనుగూరుచుండి సంగతులు లేవియో మాట్లాడుచుండెనట. "నాకుత్తరమైన వేసినారుకాగదా" అని కవిరా జడుగగా, నేను నాల్గుత్తరములు వ్రాసితిని. అని యెవల్లేట్లు జేసినారో తెలియదు. నేడు మీరు వచ్చునంగతి నాకు దెలియదు. తెలిసి నచో నాముదాలవలన స్తేపకము రాకపోదువా? అని మొదలగు ననేక విషయములు జెప్పి నాటికిఁ దన సత్యవృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పి సంతోషపరచెనని మన కవిరాజుగా నొక సందర్భమున నాతొ జెప్పినారు.

మరునాఁ డరుణోదయమున లేచి కాల్యకృత్యములు దీర్చుకొని శాస్త్రిగారు లక్ష్మీప్రసాదరావుగారితో "మీపుణ్యము మంచిది మీకు యట్లేటు వచ్చినది. కాని మీయన్న దమ్ములకు విరోధము వచ్చుట మిక్కిలి విచారకరము. నేను మీయన్న పక్షముగా నున్నట్లుండి యెట్లయిన నీ విరోధమును గొన్ని నాళ్ళలోఁ జల్లార్చెదను" అని జెప్పి యొప్పించి బాలసూర్యప్రసాదరావుగారి మేడమీదికిఁ బోయి వారు తిన్నగా మాటలాడకున్నచు తామె యొకదాని కొకటి గల్పించుకొని వారితోడనే యుండి వారినే పొగడుచుఁ గొన్ని నాళ్ళు గడపి వారి యిష్టమునకుం బాత్రులైరి. ఇట్లుజేయుదుని జెప్పి వెళ్ళిననులక్ష్మీప్రసాదరావుగారు మన శాస్త్రిగారిమీఁదనిజముగా ద్వేషించిపెలిచిననుబలుకుట మానివేసిరి. అంతట నన్నదమ్ములకుఁ గ్రమ క్రమముగా విరోధ మతిశయించినది. పిమ్మటఁ గాలక్రమమున నుద్దామువారి చిక్కు లన్నియుఁదీతమువారు నుభయమున్న కాలమున నొక సమయమున కవిరాజుగారికి మిక్కిలి సొమ్ము అవసరమువచ్చినది. పిమ్మన జియ్యన్నగారియొద్ద బాలసూర్యప్రసాదరావుగారు రూపాయిలు తెప్పించుకొనుచున్నప్పుడు 1909 సెలరం ఆగష్టు 8 తేదీని కవిరాజుగారిచేత ప్రామిసెరినోటు వ్రాయించుకొని రెండువేలరూపాయలు బదులుగాని ద్దినారు. కొంత కాలమునకు నదరురూపాయలు రిసెక్యూనక్కుఅలేదని నోటుపై నీక్కిందివిధమునఁ జెల్లువ్రాయించి నోటిచ్చివేసినారు. "శ్రీ. వే. బ్రా. శ్రీప్రసాదకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలుగారికి శ్రీ. కం. బాలసూర్యప్రసాదరావు పం. గారు సమస్కారములు త. మీకు మాకు పుండుకున్న స్నేహభావముద్వారా యీనోటు త. విరోధం మాకుపూర్తిగా ముట్టినది. కాన దీనిని రద్దు పర్చి మీకు యిచ్చివేయడమైనది. మాకు లోగడ అపదలో మాకు మీరు చేసిన సహాయమున్ను సమైక్యము మీరుచేస్తున్న ఉపకృతిన్నీ మనస్నేహమున్ను మీరుఁ బిమ్మక్కి చేసినది. కందుకూరి బాలసూర్యప్రసాద రావు" ఇట్లు

వాసి యిచ్చిరి. కందుకూరివారికి యట్లేట రాకపూర్వమునఁ జేసినదానికి, ముప్పదివేలు బడులు యిప్పించినదానికి, రెండునెలలపాటు తనయింటనున్న పనులువిడిచి కొని చాకిరీచేసినదానికి తన ప్రేమిటింగున నేనా రి యాధీనముచేసినదానికి నిదియే పరీతఫలము.

వీడుకోటుమహార్యనము.

అది మొదలుకొని కవిరాజుగా రాచోట నుండుటవలనఁ దనకనేకపట్టములు గలిగినవనియు, ధనవస్తుమేకాక నిష్కారణముగా లక్ష్మీప్రసాదరావు గారితోపిరోధము వచ్చినదనియు, నింతటితో నట విడిచి, యిల్లుచేరుకొనుట పరమోత్తమకార్యమని నిశ్చయించి 'నేను శేషప్రాతఃకాలమున బయలుదేరి రాజమహేంద్రవరమునకుఁబోగల' ననిచెప్పి యామరునాడే రాజమండ్రికివచ్చి నారు. వచ్చినవెనుక బాలసూర్యప్రసాదరావుగారు ఈ కిందివిధమున శాస్త్రిగారికి జాబులు వ్రాసినారు.

శ్రీ వేదమూర్తులైన బ్రహ్మశ్రీ కవిరాజు శ్రీపాదకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారికి!

శ్రీకందుకూరు బాలసూర్యప్రసాదరావుపంతులుగారు అనేకసమస్కారములు తమ మీరు వ్రాసినపుత్రరము చేరినది, యిట్టిమోస్తరు మీరు వ్రాయడము నామనస్సు చాలా నొప్పిగలిగించుచున్నది. మీరు అకారణముగాకల కలిగించుకొని నాకు కలకలిగిస్తుంటారు. తేనిపోని అశ్రద్ధమలు పొందుదురుగాని మరేమీలేదు. యిక్కడిస్థితులు వేరేవ్రాయనక్కరలేదు. మీరు ఎరుగనికేపు మీరు ఎంతకట్టుదిట్టముగలవారో నాకుబాగా దెలుసును. మాతమ్ముడు పిలిచినా మీరెట్లుప్రవర్తించురో నాకే సమ్యక్ము శ్రీమహాలక్ష్మీసమానురాలయిన మా సోదరి నాకన్న చిన్నదైనప్పటికి యింతచక్కని అలోచన చెప్పినందుకు (అనగా మిమ్ములను వారించినందుక) నానమస్కారములు అని చెప్పవలెను. మీరు ది 20 తేదీ వాయిదాలోపున పనులుయావత్తు చక్కబెట్టుకొని రావలెను. యిక్కడ మేమంతా డేమముగామున్నాము పిల్లలక్షేమం వ్రాయించవలెను—

ఏరుదాటవచ్చి ఎండమావులలో దగుల్కునుదురా? మీరుపడ్డ అనుమానము లేకము నిజము కాదని ప్రమాణపూర్తిగా వ్రాయగలను. మీకుయిప్పుడు సమ్యక్ కలగకపోయినా మనము చెన్నపట్నం వెళ్ళినతర్వాత సమ్యక్ కలగగలదు. యింతకన్న అధికం వ్రాయను. జత్తగించవలెను.

కలఁ ప్రసాదరావు.

ఇట్లు వ్రాసినను మనకవిరాజులాఠమునకు వెళ్ళలేదు. తరువాత లక్ష్మీప్రసాదరావుగారితో మరల ప్రైతికునిరినది. వారికో కప్రకారము జియ్యన్నవారి వద్దవారికిని బదులేర్పాటుచేసినారు. అంతనొకసమయమున వారు శ్రావణికిరమ్మనికోరుటచే

జిల్లామునకు వచ్చి యచ్చట రెండుదినములుమాత్రముండిరాజమహేంద్రముఁ జేసినారు. శ్రీలక్ష్మీప్రసాదరావుగారు మనకవిరాజుగారికి సాలున కైదువందల రూప్యములిత్తుననియు లేక ముప్పదిబస్తాల ధాన్యమిత్తుననియు వాగ్దానము చేసినారు. రూపాయలిత్తుమన్న సాలున రెండునూర్లొచ్చినారు. ధాన్యమిత్తుమన్న సాలున నొక్కముప్పదిబస్తాలును మాత్రమే యిచ్చినారు. పిమ్మట రెంటికిని సున్నయే చుట్టినారు. వీరిని గురించి యింతకన్న విస్తరించి చెప్పవలసియున్నను గ్రంథ విస్తరభయంబున నింతటితో నీవిషయము విరమించి ప్రకృతమునకు వచ్చుచున్నాను.

—ముక్త్యుల సస్థానా శ్రీయము.—

జిల్లామునుండి రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చినకవిరాజుతోటి లేనవృత్తి చెడిపోవుటచేతను అనగా నచ్చుకూటము పోవుటచేతను, తనపుస్తకము జిల్లాము ప్రయాణములో యథాయథలగుటచేతను, నవుకరీచేసికొనుటయఁ జిష్టములేనివారగుటచేతను, పరుల నాశ్రయించి జీవించుతలంపులేనివారగుటచేతను, అభిమానవంతులగుటచేతనుమిక్కిలి చిక్కుపడిరనిచెప్పటనత్యదూరముకాదు. అంత మనకవిరాజుగారు తామెనర్పఁబూనిన శ్రీకృష్ణభారతమునుబూరింపవలయుననియు దానికెవరిసాయము గలుగునోయని పితాపురముమొదలైన గ్రామముల కరిగెను. గాని యెందును లాభము లేకపోయినది. తానికై భద్రాచలము జమిందారులగుశ్రీరాజాపార్థసారథి అప్పారావునవైయశ్వారావు బహుష్టరువాకొక్కవేయిరూప్యములొసంగిరి. గుంటూరు నర్సిలు నందుస్థూళ్ళయిన సైక్తరుగానున్న మంథపూడి కామేశ్వరరావువంతులుగారు మనకవిరాజుగారికిష్టలగుటచే నెల కలువదిరూప్యముల వేతనముగలనుపాధ్యాయుడని నిష్ఠింతుము రావలయునని కోరినను వీరు తమకది యిష్టములేమిఁ జేసి పోయియింపలేదు. వారాలో రెండుమూఁడుసారులు రాజమహేంద్రవరమునకుఁ వచ్చి పని యిప్పించెదను రావలయునని నొక్కిచెప్పిరి. మాటి పదిదినములలోఁ దప్పక రాఁగలనని వారికి మనకవిరాజు బదులుచెప్పి అంతలో ముక్త్యుల దొరవారుత్తములని వినివారి వర్తనము నిమిత్తము కొంత ప్రయత్నముచేసి గుంటూరులోఁ జిరుమామిళ్ళ భానుప్రసాదరావునాయుడుగారిలోఁ బోవనిశ్చయించియు నుత్తమునియొద్దకు మఱియొక్కనితో వెళ్ళవనరములేదు. అనుత్తమునొద్దకు మఱియొక్కనితో

గ్రామములో నిలిచినారు తా ను శిష్యుఁడను నడచి ముందు బోయిరి. అప్పు
డు వీరియొద్ద రైలుసంచలలో రైలు వేల హాస్యములకుఁ దక్కువకాని సొమ్ము
లు వస్త్రములు నున్నవట! అవి భాగ్యహ్ను మున నెటనో వండుకొని యింతరిని
నాలుగుగంటల కొక బోయవల్లెం జేరఁట! అటకుఖమ్మముమెట్టు 10 మైళ్ళ
దూరముగ నున్నది. సూర్యుఁ డెన్నమొసఁగున్నాఁడు అమార్గములో నిటునటుం
గొండలుగలచోట దొంగలు మునుప్పుగా నుండినారు. జాపు మిక్కిలి
గా నున్నది. అట్టిచో నాబోయవల్లెం గొండలు “అమర్యా మీరుఖమ్మము
మెట్టునకుఁబోఁజాలరు. నడుమదొంగలున్నాఁడు చావకొనిమ్ము” అనివేయుదురు మీసా
మ్ములువారితరు. ఈరాత్రియిటునుండి పోవఁజూడఁ బయ్యెతగానో చెప్పిరట! కాని
శాస్త్రీగారట్లుచేయలేదు. కారణమేమనఁగా నీటిపద్ధత్యముగాఁ జూచుకులు దొం
గలువీరిని పోవద్దనితమయూరిలో నిలిచిరాత్రివచ్చివైచుట నిశ్చయము. ఈసంగతి
మనకవి యెఱుంగును. అప్పుడు వారితో దొంగలు ముఁగ్గెను చేయుదురు?
మాకడ నేమి యున్నది? (రైలుసంచలంజూపి) ఇదిగో గుడ్డముక్కలివి మా
జోలికి గాఁకుడు. మీకుఁ గావలెనన్న నివి తీసికొండవి కొప్పునము” అని రైలు
సంచులుక్రిందఁ బెట్టికొట్టెనట! అందువలన వాండ్లు వారియొద్దనేమియు లేదని
నిర్ణయించుకొనిరట! (ఇట్లు తెలిసికొనిన వీండ్రోమాటదానిని నాగుట్టయొద్దకు
బోయి బాటసారుల వేధించి సొమ్ము గ్రహింతురు) అట్లు చెప్పి మాకేమియు
భయము లేదని మనకవిరాజు శిష్యునితోఁ గదలి నడచెనట! అట్లు చేయకు
న్నచో నారాత్రి యాపక్కసంబునఁ జచ్చుటయే నిశ్చయమగునని నాతోఁ
జెప్పిరి. కొండల నడుమఁ జాపు సంజేహమని సాహసించి సూర్యుడస్తమించిన
కొంతవడికి మీఁదఁ జెప్పిన కొండలనడిమికిఁ జేరినారు. మనకవిరాజునకు ధైర్య
మేకాని ఏమి జరుగునో యని భయమును గొంత గలదు. అప్పుడేమియుం దో
వక కొండలు పగులునట్లు “లావొక్కింతయులేదు” ఇత్యాది పద్యములు చదువ
నారంభించినారు. ఈధ్వనిపైనఁ జెప్పినవల్లెకు వినవచ్చును. దొంగలెవ్వరును రా
లేదు. కొండలదారి దాటవచ్చినది. అంతలో మనకవికిఁ బెద్దభూతమువలె
నెదుట నొక నల్లని పసార్థము కానవచ్చెను. అది యేమియో? దొంగలగుంపో
యని మిక్కిలి భయపడుచుండెను. అట్లుండఁగా “కోకోరే” అను శబ్దము వచ్చి
నది. అది విని నగే! దొంగలు నచ్చుచున్నారు మన పని నేటితోనరి! అను
కొని మనకవిరాజు “అదేమిట!” అని బోలు జెప్పెను. అంత మఱియు “ఖబడ్

వెళ్ళనవసరములేదా. ఎట్లుకాదలచియున్నదో యట్లు పసఁ జేసిరాజు స్వయముగా బయలుదేరి జగ్గయ్యపేటకు వెళ్లి యట మిత్రుడైన సీరాట్ల మృత్యుంజయశాస్త్రిగారిని దోడ్కొని యుక్త్యాగ్రామమునకు వెళ్ళి లఘుకాక మృత్యుంజయశాస్త్రిగారివలన రాజున కెఱింగించి యట నెనిమిది దినములు విశ్రమించిరి. రాజుగారి దర్శనము మొదట యలభసాభ్యుయ; కాలేయ కాని సిద్ధులు నొకనాడు తత్సరిశ్వరుండగు శ్రీ బాబాసీరెడ్డి శ్రీచంద్రహాళీశ్వరస్వామి బహుద్దరు మన్నెనుల్తానేదారుని ద్వారాగాని నూటపదిహేను రూప్యములును పెలగల కొన్ని వస్తువులు నిచ్చి సోదరాదులను నూటపదియారు లిచ్చునట్లు చెప్పి గ్రంథము పూర్తిచెంది యిచ్చునట్లు చేయించినాడు. అది మొదలుకొని మన కవిరాజుగారు ఉర్దూముఖమునను దయనీయగలిగి కిల్చినసంకమును గృష్ణగోదావరి జలంబులం గడువలెనను దురదృష్టవశాత్తూ నూడే నివసించి శ్రీకృష్ణ భారతంబనుపేర శ్రీమహాభారతమును శ్రీకృష్ణ భారతమునందుండిన నానంతోప మిట్లు వెల్లడించుచున్నాడు.

పై ల్య సా మ స రు లు.

మనకవిసార్వభౌముడొక కాలమునైజామునందలి కల్లూరను గాఢములున కేగి యటఁ బదిదినంబులుండె నత్యంత “కల్లూరప్స” శతకమున జెప్పినారు. అది యరణ్యప్రదేశమగుటచే నటన, యట మిక్కిలి కష్టముగాఁ దోచనట నుండి నడకదారిని తాత్రి ఖమ్మముపైట్టి కుం బొంబలమునని పట్టుపట్టి కల్లూరులోఁ దెల్లవాటుజామున సాయాంతరణమున నుండుగురు తుపాకీలవారితోఁ బయనము చేయుచుండగా వీరును శిక్షుగును హరితోఁ బయనమైరి. మార్గమధ్యమందు నొక లోయనుండి పదుగురుం గలసి నడచి యుండిరి. అంతలో పేటకారణం పులిజాడలగపడుచున్నవనియు నది మనమందఱునే చూచుచున్నదనియు నిశ్చయించిరి. మనకవి తా నరణ్యములో కుండు పులిని జూడనెంచి యాశ్చర్యవారు కావున నాజాడ లెట్లుండెనో పరీక్షించుచు నడువఁజొచ్చె. అంతలో నింతసమీపమునఁ బులియొక్క కేక వైచి యాటునండి యటు లోయలో నున్న మనకవి నెత్తిమీఁదనుండి దుమికి పాటిపోయినదట! పులి వచ్చినప్పుడెట్టివారికిని భయము పుట్టుట సహజము మనకవికి భయమన్నది యెట్లుండెనో యనునట్లుండుటయే కాక “అయ్యో! పులిని బాగుగా జూడనైతినే” అని వారితోఁ బలికినారట! అంతఁ దెల్లవారినిది. కరణము లోనగువారు మధ్యమార్గ

దార్ మారుంగ" అని కబ్బము వచ్చెను. అంతమనకవి శ్రోత్యముతో "ఖమ్మంకు బాసేనాలాహం" అని బదులు చెప్పనుండ నల్లగ మున్ను కనుపించిన వ్యక్తి. గుట్టముపై నెక్కిన యొక మనుష్యుడు, ముందు దునాకీని లోడుచేయుచున్న పాతీయొకమనుష్యుడుగా మారెను. సమీపించిన మన కవిరాజు బరికించి గుట్టముమీదనున్న వ్యక్తిస్వరమునుబట్టి తెలుఁగుతో "నెవరువారు? కృష్ణ మూర్తిశాస్త్రిగారా" అని పలికెను. "అవును మీరెవరు?" అని మనకవి పలుకగా "నేను రివిన్యూషనర్స్ కర్తరును హనుమంతరావు" నని పలికి గుట్టముదిగి మిరింతసాహసము చేయనొప్పదు. ఈకొండదారిలో నిన్నను, మొన్నను దొంగలు కొందఱను జంపినారు. ఇట్లేలవచ్చితి, రని హనుమంతరావు యావద్వృత్తాంతమును విని "మీరు నాతోరండు ఖమ్మముమెట్టునకుఁ బోలేరు. దారిలో వేయించుది త్రాఁగి తాటితోటలో నల్లరి చేయుచున్నారు" అని యెంతో బతిమాలెను. గాని కవిరాజు దాని కంగీకరింపక ఆయనవద్ద సెలవు గొని దారిలో నల్లరి చేయువారికి గానుపింపకుండ దారి తొలంగి ముళ్ళలో తాలగోఁ బడి శక్తి రము రిక్తప్రసాదము చేసికొని రాతి) 12 గంటలకు ఖమ్మముమెట్టుచేరియట ఖలాలు ఖానుజారాదారుగా నున్న గెంటిల వేంకటరామయ్యగారింటికివీరి తొల గట్టులు తీసికొని వాకిటిలోనికి వెల్లినారు. అక్కడ నొక తక్తా వేసియున్నది దానిపైఁ గవిరాజును గుమ్మముతినెవైశిష్యుడునుమేనులు వైచి శవాకారములై పడి నిద్ర వోయిరి. గెంటిల వేంకటరామయ్యగారు మనకవికిఁ గృతపరిచితులు. అంతఁ గొంతవడికి నింటిలో నెవ్వరో తలుపు తీసి శవములవలె పడియున్న వీరిం జూచి భయపడిరి. వేంకటరామయ్యగారు దీక్షము తెచ్చి మనకవిన పోల్చి లేపిరట! కాని యెంత పిల్చినను లేవకుండుటచే "ఈయనయెటనుండియో సాహసము చేసి నడచివచ్చియున్నాడు" అని నీళ్ళు కాపించి కొంతగంజి వార్పించి పిమ్మటఁ గుంభకర్ణుల లేపినట్లు లేపి వేడినీళ్ళు పోయించి గంజి త్రావించి రట! ఆనంగతి వినకవికి స్వప్నమువలె నున్నదట. అంత మనకవిన, శిష్యుని మఱియొకయింటిలోఁ బక్కలువేసి పండుకొనఁ జేసిరట! వీరిద్దఱును మరునాడు 1 గంటవేళకు లేచిరనియు ఈసామానాసము 10 దినములులపలకుఁ దీఱలేదనియు నీవదినాళ్ళు నక్కడనే యుండిరనియుఁ దెలియుచున్నది.

మఱియు నొకకాలంబున నైజాము నక్కారులోని పెద్దవల్లెయింట్లో గా మంబునుండి బండి చేసుకొని హనుమకొండపురికి వచ్చుచుండిరి. తనతో బుడి

తాడు తప్ప మఱియొవ్వరును లేరు. అప్పుడును మనకవియొద్ద వస్తుములు, నేర్వాలు లోనగునవి జేయరూఢ్యముల సొమ్ము కలదు. హనుమకొండకు రి మైళ్ళ దూరమునకు వచ్చువఱకు రాత్రి 8 గంటలైనది. దొంగలాదారిని మిక్కిలిగాఁ గలరు. అప్పుడు చేయున దేమియు లేక తన పెట్టేలో నున్న విలువగలబట్టలు లో నగునవి తీసి బండలోనున్న చొప్పకింద పెట్టి పెట్టె మరల తాళము వేసి స్వర్ణపతకములు రెండు మిక్కిలి పెద్దదయైన తనజుట్టులోఁ బెట్టుకొని గట్టిగా దారము గట్టికొనియెనట. కొంతదూరముపోగాఁ దలచినట్లుగానే దొంగలువచ్చి “బండి ఆపు” అని యెదురుపడిరి. తక్షణము మనకవి బండిదిగి “నేను బ్రాహ్మణుడను. కవిని నాయొద్దనేమియు సొమ్ములేదు ఇదిగో చూచుకొనుడు నన్నుఁ గొట్టుకుడు” అని పెట్టితెచ్చి యెదుఁటఁ బెట్టగా వాండు చూచి అందు చిన్న చెంబు పుస్తకములు కొన్ని సామాన్యపుబట్టలుమాత్రీచూడగాఁ “ఈయనకయి యంట సావమిన్నోదిలిమెట్టండిరా” యని యందులో నొకఁడు పలుకగా వాఁడ్రాబట్టలు తీసికోక పొమ్మని వదలివేసినారు. ఆసమయములో నట్లు చెయ్యునన్న సొమ్ముపోవుటయే కాక దెబ్బలును దగులుట నిజము. దీనివలన మనకవి నమయజ్ఞతయు, ధైర్యమును బ్రకాశనీయములు.

మఱియొక్కప్పుడు మనకవిసార్వభౌముఁడు కాశీప్రయాణము చేయువాఁడని విని రాజమహేంద్రవరమున కుత్తరముగా నున్న మిర్తివాటిగ్రామమున ముననబుగానున్న మద్దిపోటు వేంకటరామన్న గారను సంపన్నగృహస్థుఁడు మనకవిరాజనోద్దకువచ్చి “మీరు కాశీకి వెళ్లుచున్నారట! నేనును వత్తును. నాకొక మంచి గుఱ్ఱము కావలెను. మీరత్వశాస్త్రములో నిపుడు లిఖించు కటనేని గుఱ్ఱమును గొనిపెట్టుడు,, అని వీరితో వారును మఱికొందఱును బ్రయాణమయిరి. అప్పుడు కటకమువఱకే రయిలు నడుచుచున్నది. నడుమఁ గొంత బండిమోదను, కాలువలో బోటుమోదనుం బోయి “జట్నీ” యను చోటికిఁ బోయిరట! దారిలో వర్షముచేఁ దడిసినారు జట్నీ గ్రామమున కింత దూరములో నొక పెద్దబుంగాళా కలదు. దాని చుట్టును జెల్లు చేమలనుగలవు. మనకవిరాజు మొదలగు వారటకుఁ బోవునప్పటికి వగలు 4 గంటలైనది. గ్రామములో వసతి యుండునో లేదో యట ననుకూలముగ నుండునని గృహపాలుర నడిగి యట వంటకము చేసికొని యాబుంగాళా వరండాలో నారాత్రి శయనించిరి. అప్పుడు మన మకవితోముగురుమగవాండుగ్రామమున మఱియొద్దరాదువాండుగ్రామము

గలరు. అడువారు దారిలో గురిచినవారు. అంతాకతె యమలాపురము తొలూ
కాలోనుండు నొక వివరు. అందునున్న చెల్లివది. తన తొంటియోభరణము
లన్నియుం బుచ్చుకొని తానును నొక బోవుచున్నది. ఇట్లందఱును దమ
తమ వస్తువులన్నియు నొకచోట కప్పి వచ్చి బుచ్చుకొనిరి. అప్పుడు
వారియొద్ద 4 వేల గావీక నెను వస్తువులు సామ్యము గలను. మీకటివడి
నది. కృష్ణపక్షము మేఘాలయమున కొంచెం దూరమును గలదు మనవారెవ
రును నిద్రపోక జాగ్రహకులై నొకకొనియున్నాడు. వగలు మిక్కిలి విషయము
తో మూటలాడిన గృహపాలులు విడిచిన వెలుకలేదు. వాడు కొందఱు
దొంగల నేర్పాటుచేసినాడు విత్త గుసగుసలు రాకపోకలు వచ్చుచు మనకవి
రాజు కనిపెట్టి తన మనసాచారము తెప్పెను గాని చేయనదిమోదియు నెన్న
రికిని దో: లేదు. భగవంతుని పై దారము వేసియుండిరి. రాత్రి రెండుగూనుము
లైనది. అంధకారబంధుగలైయు దొంగలు సుమారు ముప్పదినలునదిమంది
నమీషమందు చెట్లలో నిద్దనలుకొనిరి. ఒక నిమేషములో వీరివైబడి యేమి
చేయవలయునో అట్లు చేయుచును ఆలోభ గలమతిని ప్రేరణంబున నింతదప్పు
లో భయంకరమైన యొకధ్వనిమ్రోచి. అది వినిన మనవారికి గుఱిలు బద్దలై
నవనుటలో నతిశయోక్తి యుండదు. మనవాని హరిస్థరణనూ తక్కు నితర
మేమియుం జేయజాలరు. అట్లున్నతేజమున గేటుకడకు జెందకొండ యేదియో
వచ్చుచున్నట్లు నల్లనిహువమొకటి మాచీకటిలో లోచన గోచకమయ్యెను.
ఆక్షణమండే “చలో” అను శబ్దమైనది. అదియొక పెద్దయేనుగ దాని నధిష్ఠించి
యొక మావటివాడును మనవారు పండుకొనుచోటికి ప్రత్యక్షమయ్యె వనుగును
మావటినిం జూచినంత మనవారికి బోయిన ప్రాణములు లేచినవ్వినవి. మావటి
వాడు గృహపాలుకులిల్లి గజముపై గలి సామాగ్రిం దించి యొకచో వైచి
మనకవిరాజుచెతకు వచ్చి హిందీభాషతో మీ రెవ్వరు? అని నమస్కరింప నం
భాషణముచేసెను. మనకవిరాజు వారికి గనికరము పుట్టినట్లు తమనంగతి
యంతయుం జెప్పి తమభయంబు నెఱిగించెను మావటిడు మిక్కిలి మంచినా
డు. దూర్ద్రాప్యనయు ను. అబద్ధాలా కలకత్తాలోనావన్న గృహస్థుడైయున్న
యొక బంగాళీపాదుకొండ మావటికడ వానినియు, మాయగునారి దే నని
యు నిటనున్న గృహపాలులను నొక నొకరినియు, గుర్రాగ్రధనియు, దొంగ
యనియు, దొంగలసకననిం బు తెచ్చి “కేదార్ధమును ముచ్చో” మనస్తువులు,

సొమ్ములు పోవుటయే గాక మీప్రాణములు నక్కకుండుననియు లోనగు సంగతులు చెప్పగా మనకవి తనుకట మొదటను నాయు జరిగిన సంగతులును, గృహపాలుడు చేసిన చేతలును, దొంగల యలుకుడును, జారి దురాలోచనములును జెప్పినారట! అంత మాటటియై గృహమును బిలిచి “నీప్రవర్తనము బాగుగాలేదు. నీవిషయమై యజమాని యగు రాజవశమున్నాడనియు, లోనగు సంగతులు చెప్పి “ఇప్పుడీ బాటసారుల విషయమై నీవు చేయవలసిన సంగతియు నాకుఁ దెలిసినది. నీవు పెరిగిన దొంగలు నేను నన్నునంతనే పాటిపోవుటయు నేను గనిపెట్టితిని. ఈసంగతి యంతయుఁ బ్రభువులకు విన్నవించి తగు నట్లు చేయించెద”నని బెడరింపగా నాయు మనకవి జాడఁకొనఁచి “అయ్యా! నేను మిమ్మేమి చేసితిని. నుటకు నెవరి గొప్పించితిని. ఒకకొక జాగ్రత్తయిచ్చితిని అదరించితిని. నేను మీకుఁ జేసిన దోషములేమి యని పలికి నతఁడల్పలేమి వెల్లడించె. అంత సూర్యోదయమైనది. కాని నీవు లోనరించుకొని మన వారలనే మరల ఎంతకము చేసికొని మాటటియై నీ దూష్టులు బహుమాన మొనంగి స్టేషన్ కు వచ్చి రైల్వే మఱువాఁడు చేయూరవలెనకుఁ జేరి. అవలంబుఁ జేయవలసిన కృత్యములు చేసి పాత్రోధునియై అలహాబాద్ స్టేషనుకు వచ్చువఱకు రైలు దాటిపోయినది. మరల నీ దుష్ట గుంటకుఁ గాని కాశీకిఁ బోవు బండిరాదు. తమ సామగ్రియంతయు స్టేషనుకడ మైదానములో గుట్టగా జెట్టి తక్కినవారి నందఱు నట నుండ నిడుమించి కవిరాజు తానును ముననబును అలహాబాదు చూచివత్తము రైలు నెక్కువేళ కని యొకర్పుట్కాబండిని మాట్లాడుచుండి రంతలోఁ బోలీసుజవాన్ గారు ముమ్ముఁ బోలీసిన స్పెక్టరు గారు పిలుచుచున్నారు. రగడు” అని పిలువఁగా “పోలీసు స్పెక్టరు పిలిచినప్పుడు పోకుండరాదని వీరిద్దఱు నతనితోఁ గదలిరి. అపోలీసుబంటురాతు వీరిని స్టేషనుకుఁ గొంతదూరములో నున్న నొక యింటికిఁ గొనిపోయెను. అట చిన్న కిరసనాయులుబుడ్డిదీపము మిగుకు మిగుకుమని యున్నది. దానిప్రక్కఁ గొందరు తురకలు కూర్చుండిరి! అందొకడు తురుష్కభాషతో “మీరెవరు? ఇంత రాత్రి నేళ నక్కడకుఁ బోయెదరు? మీరు దొంగలని తోచుచున్నది. మిమ్ము విచారింపవలెను” అనెను. అనఁగా మనకవి “మేము దొంగలము గాము. రాజమహేంద్రవరము మాకాపురము. నేడు ప్రయాగమునకు వచ్చితిమి. కాశీకి

బోవుచున్నాము రైలు మేమువచ్చునట్లుకు దాటిపోయినది. మరల 1 గంటకు వచ్చు రైలుమీద బోదలచితిమి. ఈలోగా అలహాబాదు మేమిద్దఱును జూని 1 నెచి బడి మాటలాడుకొనుచున్నాము” అని చెప్పగా నాదొంగ యిన స్పెక్టరు “జవాబ్! వీరిద్దఱును నేటిరాత్రి జైలుఖానాలోవేయము. రేపు విచారించెదము” అనెను. అత మన కవి కోపావస్థఁజే “మేము జడిచి నీకు చేదేని యిస్తుమునుకొంటివేమో? మేము దొంగలమా? అట్లే జైలులోఁజెట్టుము. ఈతఁడు అమోఘకారి. మిమ్మెట్లుచేయవలయునో అట్లు జేయకమానము. మీ రెవ్వరో తెలియదు. మీరు ద్రుష్టులేదు. మీరిన స్పెక్టరని తెలిసికొనుటకు వీలు లేదు. మీరే దొంగలని యాపించవలసియున్నది.” అని జేబులో పిన్నలు కా గితము తీసి “మీ రెవరో తెలియకున్నను ఈతఁడు పోలీసుబంధాతుకానిండు” అని చాని నెంబరు నోటు జేసికొనియె. అంతలో పోలీసువాడు గడగడవడక మొదలుపెట్టెను అంత లోఁలిచుండి మఱియొక ముసలివాడు వచ్చి “అయ్యా మీరు పిల్లవాఁడ్రు తెలియక మిక్కిలి బిలిచివారు కుమించి దయచేయుడఁని మెన్నో విధములఁ బ్రార్థించి వీడికోవచు చల్లార్చెను. పిమ్మట వారు మనకవి రాజును సాహగ్రియు నుచోటికి నీసికొనివచ్చి యొకచాన తెచ్చివేసి యందు గూరుచుండుబెట్టి రైలు వచ్చునట్లుకు గలిపియుండి మన వారి వస్తువులన్నియు రైలు రాగా దానిలోకి కెక్కించి కూలిపని చేసి నెంపుగొనిపోయిరని మన కవి గాత్రో జెప్పివారు పరితేరములో వెళ్లినో ధైర్యమున్న గాని యిట్లు చేయుట గర్హమని నె యభిప్రాయము.

శ్రీభాను సంస్కారములో నొకచిత్రము జరిగినది. కాటవరములో మన కవిరాజున్న కాలమున నొకచానెటనుండియో యొక వెట్టియావు వచ్చి నది. అది యంత పెద్దదికాదు. వీధిలో బడి కొన్నిదూడలను గుక్కులను గజచియల్లత ల్లడంపెట్టెను. జనులు దఱునఁబందిరి వఁదరగాఁ బరువు లిడఁజొచ్చిరి. అప్పుడొక పెద్ద యరుగుపై గొండఱుండ నట కాయావు వచ్చివారిని గజచుటకుఁ బ్రయత్నించుచుఁగలిచెను. వారెత్తఁమీఁదనున్నాడు. అవున కందుటలేదు. ఆవువారినిబ గబట్టి యున్నది. ప్రజలపై జూపు పెట్టియున్నది. అందున్న మనకవిరాజుగారు దిగి వెనుకతట్లు వచ్చి సాహసించి దాని రెండు కొమ్ములుం బట్టిదానికిముక్కు తాను వేసి బిగించి యంత మఱికొందఱు సహాయమున నట నున్న చెట్టునకుఁ గట్టిపెట్టెను. ఆవుమిక్కిలిదిక్కి శల్యావశిష్టముగానున్నది. గడ్డిమేయలే ము.

కీర్తి పొందెను. తన గౌరవి నాశనం చేసి చచ్చివది. దానిచే గతవబడిన మాడలు, పక్షులు మొదలగునవియును వెట్టియెత్తి చచ్చివవి. బక్కచిక్కిన యావునుబట్టి కట్టుటంత సాహసకార్యమా యందులేని జనులందఱు భయపడి పాటిపోవుచున్నప్పుడు అట్టియావునుబట్టి కట్టుట సాహసకార్యమని నాయభిప్రాయము. మఱియు నొకకాలమున మనకవిసార్వభౌములు వైజాముదేశములోనున్న కొత్తపల్లి యనుగ్రామమునుండి రెండెద్దులబండి (చిన్నచక్క)ములుకలిగి చక్కని గూడుగలిగియుండు. దానిని కచ్చడమందుకు) చేసికొని పదిమైళ్ళదూరములోనున్న మఱియొకగ్రామమునకు మిశ్రీదర్శనార్థముపోవుచుండిరి. దారిలో నొకవాగు నిండి పారుచుండెను. ఆవాగులో నొకపెద్ద దిగుడుబావియుండి వేనవికాలము జనులకు నీర్నిచ్చుచుండును. అప్పుడు వర్షకాలముగాన దానివీడ నొక గజమెత్తుగా నీరున్నది. బండివాడది యెటుంగక బండిని దిగుడుబావిలో పడవైచెను. ఎద్దులీతగొట్ట మొదలుపెట్టెను, బండి మానుంగఁజొచ్చెను. అప్పుడు మనసాహసికుడు— ఎద్దులకర్ణములఁ బట్టుకొని నీటిలోదుమికి ఆవలియొడ్డువఱకిది నీటిమట్టమునకు సుమారు గజమెత్తుననున్న యొడ్డెక్కి యెట్లో యెద్దులను, బండిని బండివానిని, బండిలోనున్న తనశిష్యుని ఒడ్డెక్కించెనని వినియుంటిని.

మనకవిరాజునకు శత సంవత్సరములు వచ్చినపుడు కాటవరములోనుండు కైకాలమున పెద్దవరదవచ్చి గోదావరి యిద్దరద్దలు మోసి మిన్నుముట్టి యున్నది. అప్పుడు చిన్నపిల్లలు విలాసముగ నీమట్ల కేర్పడియున్న చిన్నతెప్పకొయ్యను స్నానమునకేగుదుఁ జంకనుబెట్టుకొనిపోయి యేటిలోదిగి రెండుబారలు వేసివంతలో నొకనువీవచ్చి మనకవిరాజును నీటిలోముంచి రెండుమైళ్ళదూరములో తేల్చివది. అప్పుడు మనయీశగానికి గాళ్ళు, చేతులు నాడకుండెను. దాని కలమాత్రము తేల్చుకల్గిన తెప్పకొయ్యను విడువకుండెను. అప్పుడదానినిపోవు తొట్టినవరమునుఁగలవారు మనకవిని పట్టుకొని పడవవీడఁ జెల్లి యొడ్డుకేప్పిరి. మఱియొకకాలమున హరిహరక్షేత్రమొన సోమేశ్వరమునఁ గార్తికపూర్ణిమనాడటకున్న గంధకేసదిలో స్నానమునకుదిగగా నదికత్తిరియొడ్డుగట్టచే రోనికేప్పివేసెను. మనకవి కీకవచ్చుచుగాని ఆనీరు శరీరముదాకి కట్టెకలెం జేసినది. కాటవకు లాడలేను. అంత నుండిపోయివంతలో వైజాముకూలమున గట్టువకుఁ ద్రోయబడె. ఇత్యాదులెన్న గంధమును తప్పినది.

ఈనడుము (14—10—10) ముక్తనంది ఆశ్వయుజ బహుళపక్షములో తమగృహమున నిద్రించుచుండ నొకకూటిరాత్రి 1 గంటయైనప్పుడు దొంగలు పడి గదిలోనున్న ట్రంకుపెట్టెను (అందు పెండిహత్రోములు, పట్టుపెత్త్రములు, నగలు కలిసి వేయిరూప్యములకు మించినసాత్తుగలదు) తీసుకొనిపోయి వీధిలోనికి బోవునందులో పెట్టి రెండవపెట్టె నిమిత్తము మరలలోనికి దొంగవచ్చెను. మరియుద్దదొంగలు వానితోవచ్చి వీధిలో కావలియున్నట్లు తరువాత తెలియవచ్చెను. రాత్రి 2 గంటలు కొట్టువఱకును మేలుకొని గ్రంథరచన చేయు నభ్యాసముగల మనకనికి మొదటిపెట్టెను కదిపినప్పుడే చప్పుడు వినవచ్చెనుగాని యెలుకలేమో యని లేవరైరి పెట్టినందులో పెట్టినప్పటి శబ్దమువిని, ఇదియేమి సందులోఁ బెట్టెచప్పుశబ్దమన్నది, అని కన్నువిచ్చి చూచువఱకు దీపము గానరాలేదు. (అప్పుడు తాను తనభార్యయు, తనదాహతుడు మాత్రమే యింటిలో నుండిరి) అంతలో భార్యనులేపి దీపమేది యని యడుగగా నామె దీపమొగదిలోనికివచ్చినది. అని తొలుతవదెను. తక్షణము మనకవిగారు లేచి, గదిలోనికిఁ బోయి దీపము పుచ్చుకొని నందులోనికి నడచెను. దీపమునకు పెల్లినపుడు రెండవపెట్టె నిమిత్తము వచ్చి నగుకులగదిలోనే తలుపుచాటున దాగి యుండినదొంగ కవిరాజు సందులోనికిఁ బోవుటచూచి పాతీపోవుచుండగా కవిరాజుగారియజమానురాలు దొంగనుజూచి “ఇదిగో పాతీపోవుచున్నాడని యొక క్షేప్రమైనెను. అదివిని మనకవిగారి కెదుర్కొని వానిని నందిట నిరియఁబట్టెను. దొంగఁ ఘుప్పదినందిరముల యీడుగలవాడు. అట్టిటికి 2, 3 సార్లు జైలులో బడ్డవాడు. గొప్పకాడీ అప్పుడు బాగుగా త్రాగియున్నవాడు. తప్పించుకొని పాతీపోవుటకెంతయైనను పోయితినిదివాడు కాని వజ్రపంజరములో బడినట్లు మనకవిగారి నందిటఁబడి కదలలేకపోయినాడు. ఆపెరుగులాటలో వారిగురువును మండువారోఁ బడినారు. మనకవిరాజునకు శరీరమంతయు రక్తప్రవాహమైనది కాని దొంగను విడువలేదు. అంతలో నెదుటనున్న వారిముద్రాలయములో పండుకొనియున్న వారిమేనల్లుడు వచ్చి తమకు తోడ్పడగా అప్పుడే వానిసీడ్చుకొనిపోయి పోలీసుస్టేషనులో నప్పగించి తెల్లవారుసరి కింటికివచ్చిరి. పోలీసువారు వానిపై కేసుచేయగా మేజిస్ట్రేటు వానికిఁ దొమ్మిదిమాసములు కఠింశిక్ష విధించినాడు. మనకవిసార్వభౌముడు మెచ్చి గవర్నమెంటువారు 10—0—0 లు గ్రాంటుగా నిచ్చిరి.

మఱియు నిత్యాదు లెన్నియో సామాన్యకార్యములు మనకవిరాజుగారు నేరీవియ్యెన్నను. బారికి కలరాకున్నను దయ్యమున్నను భూతములన్నను ప్లేగన్నను భయములేదు. కలరా మొదలయిన రోగములు వచ్చువారి యిండ్లకు నిర్భయముగాఁ బోయి విచారించి వచ్చునాచారము కలదు. కాటవ రములో పీసున్నప్పుడు వదిమైళ్ళుగో నున్న వంగలపూడియను గ్రామమున కొకనాడుపెట్టి అక్కడ పంతుము వెంకన్నగారను ఋణదాతతో మాటలాడుచు సాయంకాలమువఱకు నటనుండి “ఈరాత్రి నిటనుండి మరునాడు పోవల యునని వెంకన్నగా రెంతనిర్బంధించినను నిలువక యింటికిఁ బ్రయాణమైవచ్చు చుండ రెండుమైళ్ళునడచి వచ్చువఱకుఁ బోయిద్దుగుంకినది. చీకటి వచ్చినది. అంతలోఁ బెద్దమట్టు పట్టి తాడివాన గురిసినది. మనకవిగారి బట్టలన్నియుఁ ద డిసివి. చలి వడవడ లాడించినది. కన్నుమిన్నుమన్ను కానరాకుండెను. నడ చుదారి పెద్దపోతగట్టగుటచే కాలుజారి దారిలోఁ బెక్కుసారులు క్రిందఁబడుట యుఁ దటస్థించినది. అప్పుడు కలరా వ్యాపించి ప్రతిగ్రామముందును బ్రజలను మ్రింగుచున్నది. దారిలో ప్రతిగ్రామముందును రోదనధ్వనులే మనకవికి వివ వచ్చును. పట్టి టమ్మచీకటిలో నెట్లో నడచి కాటవరమునకు మైలుదూరము లోనన్న ముఁకూడలి యను గ్రామము ననుపమునకురాగా నట వాల్లుచితు లుపెరుగుచున్నవి. (నలుపురుమనుష్యులు కలరాచే మృతినొండగా వర్షముపెలి సినపిమ్మట దహనసంస్కారము చేయఁబడిరి. శరీరమంతయుఁ గాలనిర్ధితిలో నపుచున్నవి) అదితులవెలుగుఁ జూచి మనకవి భయపడలేదు. అప్పుడా చితు లనడుమకుంబోయి చలిగొట్టియన్న తనశరీరమును గాచుకొని వస్త్రములు తడి యార్చి కట్టుకొని 2 గంటలవేళకు నిల్లు చేరెనని తెలియుచున్నది. ఇట్లేదైత్య పంతుఁడును జేయఁబొందనుట నర్విజనైకవేద్యము. ఇత్యాదులవలన మన కవి రాజునకుఁ బిరికికండ యేకోశమందును లేదని ముమ్మాటికిఁ జెప్పవచ్చును.

మంత్రి శాస్త్రము.

మనకవిసార్వభౌములు మంత్రశాస్త్రములో పాదుకాంతపీఠీతులనియు మహాసామ్రాజ్యాధిపిక్కులనియు నే నెరుంగును. ఉపనయనమునా దుపదేశము నొందిన గాయత్రీమహామంత్రమందు భక్తితాత్పర్యము కలవారై చాలకాలము

ప్రత్యహము నహస్రగాయత్రి మృతజపమునుచేసి దేవి యుగ్రహము కలిగిం
యకొనిరనుట నిర్వివాదాంశము “గాతారాత్రామృత ఇతి గాయత్రి” జపము
చేసినవారిని రక్షింతునని చిరువనామము నొంది “వేదమాతాచ గాయత్రి” మం
త్రమాతామడతురీ” అనున్వాయమున నవిత్పదేవతాకమైన సావిత్రీం జపించు
టంజేసియే వీరికిట్టి మహాన్నతస్థితి గలిగినదని చెప్పవచ్చును. ఈగాయత్రిప్రభా
వముచేతనే వీరికెప్పుడు నెట్టిగ్రహబాధయు తటస్థింపలేదు. వీరు పుట్టినదిమొద
లు నేటివరకు నెప్పుడు లంఘనము చేసియెరుగరు. జ్వరమువచ్చినదని తెలిసి
నప్పుడు వేడియన్నముమీద గేదెపెరుగు వేసికొని తిని దుప్పటము కప్పకొని
పండుకొని నిద్రపోవుదురట. కొంతనేపటికి బట్టలన్నియు తడియినట్లు చెమటలు
పట్టి జ్వరము జారుననియు, అప్పుడే తిరుగుదురనియు తెలియవచ్చుచిది. మరియు
మనకవి “మడతురీ” అనగా నొంకారనహిరిమగు పంచాక్షరి తనవిద్యాగురువగు
నివటూరి నాగలింగారాధ్యులవారియొద్ద నుపదేశము నొందనొంది కొందరు
తెద్దంతో శిష్యుగా వారు “నాగలింగళాస్త్రిగా రపట్నీకులు, వారియొద్ద మం
తోపదేశము నొందగూడదు” అని చెప్పినను వివేక శ్రేష్ఠునొద్దనే శ్రేష్ఠమంత్ర
ముపదేశ మొందవలయు, విద్యాగురువునొద్ద నుపదేశము నొందుటయు విశే
షము.” అని నాగలింగళాస్త్రిగారియొద్దనే మడతురీ నుపదేశము నొందిరి.
అంతః గొంతకాలమునకు భద్రాచలమునొద్ద పెక్కువర్షములు పొడిచూత్రియ
ుచిది తపస్సుచేసి పిండికాస్తులుగారని పేరుపొందిన యొకబ్రాహ్మణోత్తముడు
సాక్షాత్పరమేశ్వరునివలె దమగృహమునకు రాగ వారిని దమయిట గొంత
కాలముంచుకొని పానివలన శ్రీ బాలాత్రిపురసుందరీ మహామూర్తి ముప
దేశము నొందిరి. ఈ బాలాత్రిపురసుందరీయే వీరి కిష్టదైవమని “శ్రీ బాలాత్రి
పురసుందర్యై నమః” అని వీరు గ్రంథాదిని తప్పక పాఠ్యమంటవలసి
తెలియవచ్చుచున్నది. కాలాంతరమున వీరు శ్రీభోదానందభారతిమాతా
చాత్యులవారియొద్ద రాజశ్యామల నుపదేశము నొందినట్లు తెలియగలదు.

వీరికి దుష్టులవలనం గలుగు ప్రయోగాదిబాధలుండవని నేనినగుచును
మన యవధానిగారొకప్పుడు హనుమకొండపురమునందలి మ్రొమ్మాయిలో నవ
ధానము చేయుచుండగా నాయులో మహామాంత్రికుడని, ప్రయోగములు

చేయువాడని యెల్లరకు భీతికలిగియు నొకవైష్ణవునితో వాగ్వాదము కలిగెను. 'జానితో' కలహింపవలదు. వాడు కష్టవాడనియు, ప్రయోగములు చేయుననియు, తనమిత్రులు చెప్పినను వినక మనకవి పానితో ప్రతిఘటించి యవధానము నిర్విఘ్నముగా సాగించి ఆరాతీతనబనలో నిద్రించుచుండ రాతీరెండు యామ లైంపుడు శివుని కేకవైదిరి. అదివిని యింటిలోనివారందరును లేచి మన కవి రాజనౌద్దకువచ్చి చూచి "ఇది వైష్ణవుని ప్రయోగమే" యని భయపడసాగిరి. అంతలో మనకవి మేలుకాంచి "మీరు భయపడవలదు. నా కేమియు భయము లేదు. ఇది ప్రయోగముకాదు. ప్రయోగములు నాదరికరావు" అని చెప్పితన వీపుపైనున్న శట్టును (అరచేతితో గొట్టగా బైకితేలినబాబ్బు) వారికి చూపి "మీరుపోయి పండుకొనుడు" అని వారి వెళ్ళనంపిపుచ్చి తానప్పుడు స్నానముచేసి, శుభియై బాలామంత్రిమును జపించుచు దెల్లవార్యనట (మనకవిసార్వభౌము డేనాడైన ప్రమాదమువలన నశుభియై బాలను జపించినను, ఏదేని యవచారము చేసినను బాల బాలికారూపమున స్వస్థదర్శనమిచ్చి తప్పకేసిన బిడ్డనుఁ దల్లి శిశింపుటలు శిశింపునట, పైనజెప్పిన వీపుమీదితట్టు బాలాతీపురసుందరి చేతితో చరచిన చరుచే)

ఇట్లు భగవదనుగ్రహపాత్రుడైన మనకవి తనచేతితో విభూతిమంత్రించి యిచ్చినను, జవత్తిర్గమిచ్చినను వీడలు, పికాచములు, గ్రహబాధలు, సామాన్య జ్వరములు లోనగునవి నశించునని కొందరు చెప్పగా నేను వినియున్నాడను.

ఒకానొక కాలంబున మనకవిరాజుగారు నైజాములోని పెద్దపల్లి గ్రామమున కరిగి యట దొరగానున్న పోలేపల్లి వేంకటరాజేశ్వరరావు బహద్దరు వారి దర్శనము జేసియుండిరిని చెప్పియున్నాను. ఆనమయములో నొకనాడు దొరగారు మనకవిరాజుం బిలిచి మీరు నాకొకయువతారముం జేయవలయును. నూపురోహిణుని కుమారుని బ్రహ్మరక్షుని పట్టినది. దానిని మీరు నిర్వర్తింప జేయగలరు. అట్లుచేసి వారివంశమును నిలువఁబెట్టుడు. వారి కాయొక్కఁడే కుమారుడు అని పార్థింపఁగా మనకవిరాజు 'నేను మంత్రశాస్త్రవేత్తనుగాను నాకేమియుఁ జెలియదు. నేను బ్రహ్మగ్రహమును వనలగొట్టబాలను. నన్ను మన్నింపుడు' అని బదులుచెప్పగా రాజుగారు 'మీరు మాంత్రికులు గాకున్నను

మీదా తంత్రము తెలియకున్నను, హరింతజానులేసి పీఠమిచ్చినచోలును, అందువలన గ్రహవాద నివారించుచు వారును నేనును సమ్మియున్నాము. అట్లుగ్రహింపుడని మనకవిరాజు నొప్పించి నివాసముననున్న పురోహితిని గ్రామమునకు మనకవిని దీసికొనిపోయిరి. ఆగ్రామమున కేగునప్పటికి సాయంకాలము కావచ్చినది. పురోహితుని యింటియెదుట జమిందారుతో మనకవి బండి దిగి గేటుదాటి లోపలికడుగుపెట్టెను. అప్పుడింటియెదుటనున్న వీధివాకిట నొక పెద్దబల్లమీదనలుపురు గ్రహముపట్టినవాని నాగబట్టికొనియుండిరి. అంతగ్రహ పీడితుడగు మనకవినిజూచి కొండలు వగులునట్లు పెద్ద కేకవైచి “గోదావరి వాడా! నిన్ను మింగుదునురా” అని మఱియు నటచెను. అదివినిన మనకవికి గుండెపగిలినది. పెద్దవిరోచనమైనది. అంత మనకవి నూతియొద్దకుబోయి 20 బిందెలు నీళ్ళుపోసికొని బట్టలారవేసికొని మడిగట్టి జవముచేసికొనివచ్చి గ్రహ పీడితునొకస్తంభమునకు విరిచిగట్టించి ముందొక యంత్రమునేసి జపించుటకు మొదలుపెట్టెను. కొన్ని చింతబరికలు చెప్పించి కేకలువైచినపుడు వీధుమీదఁ దగిలించెను. ఇట్లు కొంతవఱకు నడిచినపిమ్మట నటనెవ్వరును లేనిజాడఁగనిపెట్టి గ్రహముమనకవిం బిలిచి “అయ్యా! నేనొక బ్రాహ్మణుండను. భువాంతము యజుర్వేదము చదివినవాడను. దరిమ్రోడనగుటచే గాలపురుషశాసముబట్టితిని. దానంజేసి నాకు బ్రహ్మరాక్షసత్వము వచ్చినది. ఈకుఱ్ఱివాడు పాలమురాగా నేనొక మట్టిచెట్టునుండి వీని నాశ్రయించితిని. నీవు ఉత్తమనంశజాడవని నే నెఱుంగుచును. నీవు నేను జెప్పినచోప్పున గాయత్రిం జపించి నాకు నాగోత్రమునామములుచెప్పిధారవిడుపుము. అట్లుచేసిన నేనువీనినివిడిచిపెట్టుటకుకాక నారాక్షసత్వమును బాసి పరమవిదము నొందుదును. అనిచెప్పగా మనకవి మిక్కిలి విచారించి యట్లుచేయుట కంగీకరించెను. అంత బ్రాహ్మరాక్షసుని వీచాత్తరములు చెప్పి అది గాయత్రీమంత్రములో నాటుకుత్సులయంచును బెట్టిజపించుచుని యువదేశింపగా మనకవి యట్లు చేసెనట. నడుమనడుమ అక్షరములు తప్పుచుండరాక్షసుడే దిట్టుచుండెను. అట్లునహనోజవమైనపిమ్మట ధారవిడుచుటకుఁ బూర్వము మఱియునారాక్షసుఁడు ఇంకనాగోత్రనామములతో ధారవిడువవలెను. పునస్సకల్పము చేయవలెను, బ్రాహ్మరాక్షసత్వ నివృత్త్యర్థమని ధారవిడువవలెను. లేవు నేయిమిదికి భోజనము పెట్టవలెను. నేను వదలిపోవునట్లు గురుగా వీధి

గుమ్మము పగిలి క్రిందబడును. అని చెప్పి భారవిడిపించుకొని బోయెను. గుమ్మము విరిగిపడినది. అంత మనకవి పెద్దపల్లిదొరవారికింజెప్పి చురునాడు బ్రాహ్మణుని గోత్రనామములతో సమారాధనము చేయించెను. రాత్రి గ్రహము తొలగినవిమ్మట పగ్గములు విప్పింపగా పురోహితునికొడుకు శవాకార మైబోయెను. రెండునెలలకుగాని వానికి శక్తిరాలేదు. ఇట్లు గ్రహబాధ నివారించిన మనకవిగారి కాపురోహితుడు వేయిసూటపదియాలులియ్యఁ బోయెను గాని వీరు దానిని నిరాకరించిరని తెలియుచున్నది.

మనకవిసార్వభౌముల యింటిలో గొంతకాలము ఉర్లాం జమిందారు శ్రీకందుకూరి లక్ష్మీప్రసాదరావుగా రున్నపుడు వారికోరికపై వారిశొకనాడు గోదావరిలో నాశంతదమ్ము మగు జలంబున నిలిచి మనకవి బాలా మహామంత్రముపదేశించి, దీనిని మీరు దీక్షతో జపింపుడు. మీశొక సువత్సరములో నైశ్వర్యము కలుగు' నని చెప్పిరట! వారట్లు చేసిరట! తత్త్వభావముననే వారి కాటుమాసములలో సుర్లాముజమిందారీపచ్చినదనివినియున్నాడను అట్లేయినాడును శ్రీశ్రీ జయపురముమహారాజా విక్రదేవవర్మగారికిఁ దైవప్రబోధితులై మనకవిసార్వభౌములు శ్రీ బాలాత్రిపురసుందరీ మహామంత్ర మొక యేకాదశీ దినంబున జయపురములో నుపదేశించినట్లు తెలిసినది. అందున శ్రీవారికి వీరి యందు గురుభక్తి యుండుననుట నిశ్చయము.

—o—

శ్రీ కృష్ణ కవిజీవితము.

అష్టమ ప్రకరణము.

—* చెడ్డ కాలము *—

మనకవిసార్వభౌముఁడు శ్రీమహాభారత మాంధ్రీకరించుచు రాజమహేంద్రవరమున భార్యాపుత్రపుత్రికావమేతుడై సుఖాబంధెనని వెనుకటి ప్రకరణమునఁ చెప్పియుంటిమి. అక్కలంబున వారిశేలోపంబును లేదని చెప్పవచ్చును. ఎక్కడఁజూచినను రూపాయలే. ఏపుస్తకముక్రిందఁగన్నను కరెన్న

నోటే ఏవఱుపు దిగువం దిలకించినను బీతాంబరములే. ఏమూల సీతీంచినను బదార్థనముదయమే. ఇట్లుండి శ్రీకృష్ణభారత మాదివర్వము మొదలుకొని ద్రోణవర్వము సగమువఱకు నాంధ్రీకరించిరి. ఆరణ్యవర్వము నాంధ్రీకరించు నప్పుడు ఆధివ్యాధులు కలుగుటయు మాత గతింతుటయు లోనగుకష్టములు తటస్థించినని శ్రీకృష్ణభారతమందలి—

మ. ఘనవాతామయ వీడితుండనయి హృద్భూతంబునం గుండి మా
తను గోతపోయి నగోత్రమిత్రహితభృత్యవ్రాతవైరంబు గ
ల్గి నితాంతాత్మ గతార్తికై వెడఁగువోలెఁ జెప్పనై యివఁపడి
వనపర్వాభి దరించి యిట్లు విను గొల్వం గంటి లోకేశ్వరా.

ఈపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. పిమ్మటఁ గొన్నిదినములలోఁ దనకు నెలకు నూటపదియాఱు రూప్యములిచ్చుచున్న ముక్త్యాలసంస్థానాధీశ్వరులకును తమకును ఒక్కింతలోఁ గొంతవైరుధ్యము కలిగినది. కారణ మత్యల్పము. అది విశదీకరించుటంత పోలకున్నను నర్వవిషయములను గోడికరించి జీతము చువ్రాయు నాకు నిదివ్రాయుటయే పోలునని వోచినది. మనశాస్త్రిగారు తమ భారతమునందలి ఆశ్వాసాంతమున—

య. తనయాస్థానికపీఠద్ర మాత్రునిగఁ జిత్తంబందుఁ జర్పింప కి
ష్టునిగా మిత్రునిగా గురూత్త మునిగా జుట్టంబుగా నెంచుచుక

ఇట్లు వ్రాసియున్నాడు. ఈపద్యము ముక్త్యాలరాజుగారి యశస్సునకు బెంపు గూర్చునదైనను రాజుగారికి గురువుననిపించుకొను నొక మహాపురుషుఁడు తన యశస్సునకెక్కడ భంగముకలిగిపోవునో యని నందియమున రాజుగారియొద్దకుఁ బోయి ‘రాజా, కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు మీకు గురూత్త ముఁడా’ అని యేమేమో చెప్పగా రాజుగారు మనకవిరాజుగారికి ‘ఆశ్వాసాంతపద్యములు మాకుఁ జూపక ప్రకటింపవలదు. అని జాబువ్రాయించిరి. అంతఁ గొంతకాలమునకు మనకవిరాజుగారు రాజుగారియొద్దకుఁ బోయి ‘అయ్యా ఇష్టునిగా, మిత్రునిగాఁ గురూత్త మునిగా జుట్టంబుగా నెంచుచుక’ ఇంచున్న ‘గో’లకర్తమును విచారించినచో అట్టి ప్రేమతో, అట్టికారవముతో, అట్టిభక్తితో జూచుచున్నారని యర్థముకాని మీరు తలచినట్లు గురువునుగాను, చుట్టమునుగాను.

దీనికింత రాక్షాంతమున కవశాశమునులేదు" అని చెప్పిరట. ఇదియే వారిపొరలకు బీజమైనది. ఇదిగాక గురువృద్ధులువలన మరికొన్ని సంగతులును నడువబడినవని విధికి. నెలనెలకిచ్చు నూటపదియారులు పోయి కి, 4 నెలలకు 100, 200 చొప్పునఁ బంపుచు వచ్చినారు. ఇట్లు కొన్ని నూసములు కడదినవి. అప్పటికి అరణ్యపర్వమువఱకు ముద్రితమైనది. విరాటోద్యోగములు వ్యాతయైనవి. ముద్రింపవలయునని రాజునకు మన కవిరాజెన్నో జాలుటవ్యాసిరికాని వారుపేక్షించి కొంతకాలము నిలిపి పిమ్మట ముద్రింపదొడఁగిరి. మన కవిమానక భీష్మ పర్వము, ద్రోణపర్వములలో సగమునువ్యాసెను.

మ. అతికష్టంబుగ నిట్లుకాలమును ద్రోయంజాలి యున్నవృషభగృథినిర్మాణము మానకెట్లొ యిరుమూడేపర్వముల పూర్తి చేసితి ద్రోణంబుదొడంగి యార్జునివధంబుగ వ్రాయుచున్నపున నుతునించెంద "హతోసిమేనుత" యటంచు ఘాల్గునుండేడిచెగ.

చ. అదిచెలిగించు నామనమునందొక సందియ మాపహిల్లె నయ్యదనున నానురాయనక జానుత! యంచు చెలుంగునేయగా మొదలిడినాడ నానుతుడు పొంతవసింపగ రాగ నవ్వడి వృదమున నుండకంచు నెడఁబాపుచునైన దిగు లృదిం బడెగ.

ఇట్లు సందేహించుచు గ్రంథనిర్మాణము చేయుచుండె. అంతలో హలకులికాది లేఖాచితుండును శ్రీవత్సాంకితుండును నగు మనశాస్త్రిగారి కుమారుడు సువర్చనసుధికిఁ గుడికాలి యెముకలోఁ బోటుపుట్టి దానిపై జ్వరమువచ్చి తెలివితప్పనట్టి గతిపట్టినది. అప్పుడు మనకవి తగినవైద్యము చేయించెఁగాని దానలాభము లేకపోయినది. కుమారుడు మాటలాడుచు మాటలాడుచు రుధిరోద్ధారి సం॥ర శ్రేష్ఠ శు ౨ భానువారము గ్రాతి దివంగతుడైనాడు. అప్పుడు మనకవికిఁగల్గిన దుఃఖ మింతింతయని వ్రాయుశక్యముగాదు. కుమారున కుంజనయనకాలము దాటినదిగావున ఆమరఁదించునపుడు వానికి మనకవిరాజయజ్ఞోపవీతమునేసి చెవిలో గాయత్రి నుపదేశించెనుగాన వాని కంత్యకర్మము యథావిధిగా నిర్వర్తించెను. అది మొదలుకొనియే రాజుగా రొనంగునట్టి ధనము రాకపోయినది. శాస్త్రిగారి కవస్థారోగము పట్టినది. భోజనము మానినారు. కాకిచూచి 'ఇదియేమి' అని యడుగునంత స్థితిలోనికవచ్చినది. తనకుమా

యందు మరల జీవించివచ్చునని బూడిదపూసికొనిచచ్చివ్రేలినివ్యాసిననెంచి పోదను చెప్పవారి నాశ్రయించి యెన్నెన్నో విచ్చిక్షలుచేసినారు. ఆకాలమున అల్లక పరభద్రకవి యను నొక జేవాంగి వీరిని కనిపెట్టుకొనియుండి బలవన్మరణము కలుగకుండ కాపాడినారని తెలిసినది. భారతరచన మాగిపోయినది. ఇంటిలో కానియైనను లేకపోయినది. అట్టి సమయమున నగరముచేతనున్న అప్ప సవలైయను గ్రామమునండి యెప్పుడును కనివినియెటుంగని మైసకురాజు యను అల్లూరి వెంకటవతిరాజుగారు కర్ణాకర్ణికగా నీవృత్తాంతమువిని కొన్ని వందలరూప్యములు తపాలామార్గమున వీరికిఁ బంపించిరి. దానితో కొంత కాలక్షేపము జరుగట కవకాశము చిక్కినది. అట్టిసమయమున మన కవిరాజుగారికిఁ బూర్వ పరిచితులును రాణి నృసింహ చయనులుగారను పూర్వార్థము నామముకలవారును అప్పుడు విరూపాక్ష పీఠాధిపతులు నగు శ్రీశ్రీ బోధానంద భారతీస్వాములవారు. (వీరు జ్యోతిశ్శాస్త్రమందును మంత్రీశాస్త్రమందును సంపూర్ణప్రజ్ఞగలవారు.) దర్శనమిచ్చి మన కవిరాజుతోదార్భ రాజమాతంగియగు శ్యామలా మంత్రీయు నుపదేశించి “దీనిని జపింపుము. నీకు నర్వాధురణ దీగునని చెప్పిపోయిరట. అంత మన కవిరాజు (వీరు చాలకాలము ప్రతిదినమును బాలాత్రిపురనుండరిని, నవానగిగాయత్రిని జపించుచుండువారు. శ్రీ విద్యోపాసకులగుట చేతనే శ్రీపాదవారని ప్రఖ్యాతిగాంచిన వీరివంశస్థులందరును గాయత్రితో బాలామంత్రమును తపదేశమునొంది తదనుగ్రహము సంపాదించికొనియుండురని తెలియుచున్నది. అట్లే మనకవినిం గాకున్న యెడల నిన్నిగ్రంథములు రచించి యింత ప్రఖ్యాతి నొందుటకుఁ గారణముండదు.) శ్యామలామంత్రము కొంతకాలము జపించి శివ్యసహితముగ కట్టపాచలంబునకుఁ జని, అట భద్రకాలియెదుట గూరుచుండి పదునొకండు దినములు నిరశనవ్రతంబువూని జపించి సిద్ధింబడసె. భద్రకాలియెదుట నెవ్వరును లేలునీలిచి తపింపలేరనియు నట్లు తపించినవారెందరో నష్టులైరనియు ప్రతీతికలదు. కొంతకాలముక్రిందట నొకతపస్వివచ్చి నొకరేయి యాజేవియెదుటఁ దపించుచుండగా నిశీధనమయమున జేవి యాతనిఁగొనిపోయి యేదో లంకలో పార్శవైచననియు, అట్లే పోలవరపు వంశానాధీశ్వరులు కామాయమ్యుగారి భర్త జేవియెదుట నుగ్రజవముఁ జేయుచుండ రక్తముగ్రుక్కుకొని మృత్యుమైదెసనియు లోపగు సంగతులు చెప్పుదురు. ఇదియంతయు వినిన మన

కవిసార్వభౌమములకుఁ జూపియై యాశలేపింపఁడగుటంజేసి యొకరాత్రిపూజారు
లకుఁ దెలియఁగొనఁ గునిలోనికిఁబోయి శ్యామలాచంద్రముఁ జపియించుచుండ
గాఁ గొంతవడికిఁ గీచుకనుమని శబ్దముండు విగ్రహముదరిని జనించెనియు దా
నిని నరకుగొనక తఁజేదీక్షతో త్రెప్పవచ్చుక విగ్రహము నిరీక్షించుచుండగా
దేవి నానావిధ రత్న భూషణ భూషితాంగియై దేదీప్యమానముగ వెలుగుచుఁ
జరునగవుతో నేదియో మాటలాడబోవునున్నట్లును, ఆమె వామభుజముపైఁ
దన కుమారుఁడు సుదన్వచుని శీర్షముమాలతోము కానుపించునట్లును తోచెనట.
మనకవి పరమానంద ముగ్ధులరంగుడై మంత్రము జపియించుచు నిరీక్షణముచే
యించుండిరట! అంతలో పూజారులు లోనగువారు మన కవింగానక “ఈతనికే
మియసాయము వచ్చునోయని నడుగురుకలిసి గుడియొద్దకువచ్చి తలుపుఁదట్టి
వెద్దకేకలు వైచుచుఁ బించిరట! అపుడు దేవీవిగ్రహదర్శన ముగ్ధులరంగుడగు
మనకవి మాటుపలికి శలువుఁదీయమింజేసి దానిని బవులఁగొట్టి లోనికివచ్చిమన
కవిరాజు చేతులుపట్టుకొని వెలుపలకు లాగుకొనివచ్చిరట! అట్టివారేకదానబో
విష్ణుముచేయు రాక్షసులు. అట్లు వారు ఇంకనొక కొంతవర కుండినవో దేవి
ప్రత్యక్షమై మన కవికెట్టి వరములిచ్చునోగదా! అట్లు జరిగినదికాదు. ఈశ్వర
సంకల్ప మట్లున్నదని విచారించుచు మనకవి శయన స్థలమునకుఁబోయి రాత్రికే
పంజునుగడపి మరునా డరుణోదయంబున పట్టసాచలంబున కుత్తరముగా నాలు
వైదమైశ్యలో గౌతమీగర్భంబుననున్న చుహానందీశ్వరంబును దేవత్రంబునకుఁ
జని నాటివలయు రాత్రియుఁ గడపెనియు, ఆరాత్రి యాకొందవై ననేకమహా
ద్యుతంబులఁ జూచెననియుఁ దెలియుచున్నది. ఇట్లతికష్టంబున మూఁడువత్సరం
బులు కడపినంతి “భారతరచన నిలువనలద”ని పెక్కురు జాబులువాసిరి. అం
తలో—

క. తొలిబాములాడుఁ నీశ్వరుగొలిచిన ఫలముననునాళ్ళు కొన్నరిగినవై

గలవంటిదనుచు సంస్మృతిగలిగె నివిజ్ఞానలవము కడుబ్రహ్మగణ

ఆ. ఒడలుముఱచి నిడురనొంది గుల్కొనునట్టి జనునెల్లదొంటి పక్షులుజ్జప్తి
వచ్చునట్లునాదు భారతకృతి మునుందుదోపవచ్చె నచ్చెపురుగు.

అట్లు విజ్ఞానము కల్గికనుక శ్రోతపర్యములోని...ద్వితీయాశ్వాసము

ఉ. ఆమొనసంప బంపరుగదా మనవారతడందుజొచ్చి సం
గ్రామవిసోదము నొనరిపి కష్టలచేరికిఁ జిక్కిపోడుగా
కోమలమూర్తికా చిటుతకుఁ మృతిరాదుగదా తలంప నా
దామదిచేయి నెట్టి యనయంబుగలంచిన చందమయ్యెడినో.

ఈపద్యము మొదలుకొని ప్రారంభించి తక్కిన పద్యములన్నియుఁ బూర్తిగాఁ దెనుఁగుజేసిరి. రాజమహేంద్రవరము, నెల్లూరు, బందరు, సామర్లకోట మ్మద్రాసు లోనగు పట్టణములలో శ్రీకృష్ణభారతాభి సందనసభలు పెక్కుజరిగి నవి. అనేకులు మనకవిసార్వభౌములకు యోగ్యతావిత్రములు నమర్పించిరి. అవి యన్నియుఁ గవిసార్వ భౌమాభ్యుదయమను గ్రంథమున ముద్రింపబడినవి. కావున, నిటఁ బేర్కొనబడలేదు.

—౦ పాలకొల్లు సర్కారము ౦—

ఇట్లు శ్రీకృష్ణభారతము పదునెనిమిదిపద్యములు రచియింపబడి మొదటి ౯ పద్యములుమాత్రమే ముద్రింపబడి యున్నప్పుడు మన కవిసార్వభౌములు పాలకొల్లుపురంబున వైశ్యశిఖామణులు దారులున్నారని విని యప్పురంబునకుఁ జొరియియున్నంత నట హైస్కూలునఁ దాండ్రోపాధ్యాయులును సంస్కృతాంధ్ర కవిత్వ తత్వజ్ఞులును పోషకార పరాయణులు నగు పామర్తి సూర్యప్రకాశశర్మ గారు మన కవిసార్వభౌము నాదరించి యటఁ దమకు చిరమిత్రులును కవిత్వాని యులునగు రేపాకనత్యనారాయణమూర్తి చుంహరినారాయణరావుగార్లతోఁ జాప్రీగారివృత్తాంతమంతయుఁ జెప్పి చెరియొకసంపుటమునుముద్రించునట్లుఁ జేసిరి. వారుకృతీతాంబూలమునిచ్చు సందర్భములో నూటపదునారు రూప్యములునొక్కొక్కనవరసువస్త్రములుకాలువలు పెండిపల్కెరములతోఁగూడనొసంగి ముద్రణార్థమురెండినీవేలనొసంగిరి. కృత్తిగహణ సమయమందు గొప్ప బహుమానములుచేసిరి. మొత్తము వారిచ్చినసొమ్ము చదియైదువేలరూప్యములకుమించియేయుండును.

రెండుకృతులు పుచ్చుకొన్నపుడును బౌండు మొదలగు వాద్యములతో సూరేగింపు టుత్తనము గొప్పగా జరిగినది. పాలకొల్లు పొరులేగాక పరసాపురము మొదలగు గ్రామములనుండి పెక్కుమంది వండితులు, న్యాయవాదులు, భూస్వాములు, పర్రతులు లోనగువారు మహోత్సవ దర్శనమునకు వచ్చియున్నారు ధైర్యవకృతి నమర్చణమునకు విశాఖపట్టణముచుండి ప్రభల లక్ష్మీరససింహము

పంతులుగారును రాజమహేంద్రవరమునుండి ఆంధ్రభీష్మ స్వామి సుబ్బారావు పంతులుగారును వచ్చి యాధిపత్యము విహించిరి. మొదట లక్ష్మీనరసింహము పంతులుగారు మన కవికి “గవిసార్వభౌమ” బిరుద మొసంగవలయునని మహా పన్యాసము చేయుచు తీర్మానము వహించిరి. దాని నామోదించుచు సుబ్బారావుపంతులుగారు మొదలగువా రేకగ్రీవముగా నాతీర్మానమును బలపరచిరి. ఆనభలో బంధీతులు మొదలగువారు సుమారొక వేయిమంది దాని కానందించిరి. పిదప నెడవాడలో నాంధ్రసభవాగు కోటిరెడ్డిగారి యాధిపత్యమున మన కవిసార్వభౌమ నాహ్వనిం.....తేదీని ఆంధ్రసభవారే కవిసార్వభౌమ బిరుద మీయదగునని శ్చయించి దానికై యొక తీర్మానముచేసి నన్యాసవత్తముతోను కాశ్మీరశాలువలచ్చి కవిసార్వభౌమ బిరుదము స్థిరీకరించి యభినందించిరి. అట్టి శుభివందనసభలు నెల్లాయ, బందరు, సామర్లకోట, రాజమహేంద్రవరము లోనగు పురములలో మహోన్నతముగా జరిగినవి.

పిదప మరియొక బాలకొల్లులో 11—1—30 తేదీని బురప్రముఖులగు కొందరు మన కవిసార్వభౌములకు స్వర్ణాభిషేకము జేయుటకు సంకల్పించిరి. ఈసంకల్పము తేపాక నత్యనారాయణమూర్తి చుండూరి నారాయణరావుగార్లు విని మేమిగువులము శాస్త్రుగారిచే కృతులనందినవారము మేమే యీ స్వర్ణాభిషేకము జేయుదుము పోలెల్లగుననుగ్రహములకు దోడ్పడినజాలు.ధన మీయకకట్టలేదు. అది నారినొప్పించి చెరివేయి రూప్యములతో స్వర్ణపువ్వుముల జేయించి శుక్ల సువర్ణిర పువ్వు శుద్ధ ౧౧ శీ (ముక్కోటి యేకాదశీ) దినమున శ్రీరామలింగేశ్వర స్వామివారి యాలయమున సప్తమ సమావేశమైన 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

కవిసార్వభౌమ దంపతుల సున్న తాననుబులు గూరుచుండఁబెట్టి యభిషేకించిరి. అప్పుడొక ఛాయాపటము తీయబడెను ఆస్వర్ణముపండితులకుఁ బండిపెట్టబడెను. నాఁడు గోదానాడులకైన ధనమంతయుఁ మన కవిసార్వభౌముల స్వంతమేయని తెలియుచున్నది. ఆనభకు బంధరు లోనగు పురములనుండి పెక్కుమందికపులు వచ్చియున్నారు. ఈ విషయములోగడ జరిగిన కవిసార్వభౌమ బిరుదాభినందనాది సభలవిషయమును అంధ్రవత్తిక లోనగు వత్తికలలో ప్రచురింపబడుటయే కాక కవిసార్వభౌమాభ్యుదయమను గ్రంథములో విస్తరించి వ్రాయబడుటఁ జేసి నేనిచట విపులముగా వ్రాయక సంక్షేపించితిని.

— పెద్దాలాభియోగము —

ఇట్లు స్వర్ణాభిషిక్తులైన మన కవిసార్వభౌములు తమప్రారంభించిన భారతరచనము పరిసమాప్తి నొందుటఁజేసి కొంచెము విశ్రాంతిగలవారై నిజముద్రాణాలయమునందు (తమకు లోగడనున్న కలావతీ ముద్రాయంత్రము శ్రీ శ్రీ శ్రీ దేవాది యను దేవీదీప్తి ప్రాసయిటగుగారగు శ్రీశ్రీశ్రీ కందుకూరి బాలసూర్య ప్రసాదరావు గారయొద్ద విడిచివచ్చినది మొదలుకొని ముద్రాయంత్రము లేని హైదరాబాద్ తాము రచించిన గ్రంథములలో ముద్రాయంత్రములలో ముద్రించుకొనుచుఁ దమ ప్రతికను బ్రచురించుకొనుచుఁ గొన్నికొన్ని నాటకములు, ప్రహసనములు లోనగు చిన్నగ్రంథములు వ్రాయుచు నొక కాలమున మద్రాసునకుం జొరయి యట బటప్రోలు రాజాగారు భద్రాచలము రాజాగారు లోనగువారి యనగ్రహము సంపాదించి ముద్రాయంత్రార్థము కావలసినసాము సంపాదించి దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారి కాఫసమిచ్చి ముద్రాయంత్రము కొనిపెట్టవలయునని కోరగా వారు వీరిచ్చిన ధనముకన్న రెట్టింపు ధనము వ్యయముచేసి యింగ్లాండునుండి ముద్రాయంత్రముం దానికిందగిన యక్షరములు మొదలగునవి తామయిచ్చిరి. అనితెచ్చి రాజుపేదనగ్రహసహాపించి దానికి శ్రీ లలితా ముద్రాపణమని పేరుపెట్టిరి. అందు వజ్రాయుధవత్తికయేకాక శ్రీకృష్ణభారతమందలి భీష్మ, ద్రోణ, కర్ణ, శల్య, సౌప్తిక, శ్రీవర్ణములు లోనగునవి ముద్రింపించిరి.) తత్కార్యములం జూచుకొనుచు గొన్నికొన్ని చిన్నగ్రంథములు వ్రాయుచు నుండుసంతలోఁ బితాపురము హైస్కూలునం దాంధ్రోపాధ్యాయులుగా నున్న పెద్దాల సుబ్రహ్మణ్యకృష్ణగారు

మమదరాసు అయోలాకాలేషిలో నొక నభశేషమున్న తాను రచించిన "మహా భారతచరిత్ర"మను గ్రంథమునుండి కొన్ని విషయములు (ధర్మరాజు, శ్రీకృష్ణుడు, వ్యాసులు లోనగువారు నీచజాతివారనియు, కుంతి ద్రావిడ లోనగువారు వ్యభిచారిణులనియు లోనగు నంగతు) లుపన్యసించుచు మన కవిసార్వభౌమునిం బేర్కొని యేవో యపస్త్రుతపరిశంగములు చేసిరట! అవి మనకవి పత్రికలలో జూచి కొంచెము వెచ్చగిలిన మదితోనున్న కాలమున పెం! ను! శాస్త్రిగారు మహాభారత చరిత్రము వీరికంటఁబడకు తటస్థించిరి. కాని సాంతముగాఁజదివి యందలి విరుద్ధార్థములకు రోయాచు హైందవ మహాధర్మముల కాకతమైన మహాభారతమునిట్లు పరికిమాలిన గ్రంథముగా వక్కాణించి వ్రాసినారనియు, దానందేసి దేశమునకనర్థ మాపాదిల్లుననియు నిశ్చయించి దానిపై నొక విమర్శన గ్రంథమువ్రాసి వభాయిపుష్పత్రికలోఁ ప్రచురించినారు. అది యాస్తికులకానందదాయకమైనది. నాస్తికులకు దుఃఖదాయకమైనది. పెం! ను! శాస్త్రిగారు వైదికవంశముఁ బుట్టినవారయ్యా సంస్కారప్రియులై సంస్కారప్రియులగు బ్రహ్మసామాజికులు లోనగువారికిఁ బ్రియముగా వారి యుగ్రహము నగపాదించుకొనటకై యాగ్రంథమును వ్రాసియున్నారు. వారు మనకవి రాజ తమనిరాకరణగ్రంథములో వ్రాసిన విషయముల కుత్తరము చెప్పఁజాలక వ్యక్తిధూషణము చేయుచు మదరాసునందలి సమదర్శనీపత్రికలో మన కవిగారిని, వారి వంశమును దూషించుచు రెండుమూడువ్యాసములు వ్రాసినారు. అదిజూచిన మనకవి సార్వభౌములకు సమర్థమధికమై రాజయంద్రి నబుకలెత్తరునొద్ద పెం! ను! శాస్త్రిగారిపై నొక యభియోగముంబెట్టిరి. కలెత్తరు దానిందాము విచారింపక రాజయంద్రిలో 1వ క్లాసు హాసరీ మేజిస్ట్రేటుగాఁబయ్యెదమఁ బంపివైదిరి. వారుకేసు కొంత విచారించినవిమ్మటఁ గొన్ని నెలలపై పెం! ను! శాస్త్రిగారు కొందఱు ఫార్మరుల ప్రోత్సహమున మన కవివ్రాసిన నిరాకరణగ్రంథములో నేవో ధూషణవాక్యములున్నవని లేనిపోనివన్నియుఁ బ్రోగుచేసి పెద్దాపురము డెప్యూటీకలెక్టురుకోర్టులో గొంటరుగా మన కవిమీఁద నొక యభియోగముంబెట్టిరి. మన కవిరాజ దానిని రాజయంద్రిలో హాసరీ మేజిస్ట్రేటు కోర్టునకే మార్పునట్లుచేసిరి. (ఈ మేజిస్ట్రేటుగాను, మున్ను డిప్యూటీకలెక్టురుగానుండి యిపు డుపకారవేతన మందుచున్నవారు. వారికి సంస్కృతాధ్యములుందు విశేష విజ్ఞానములే

దు. “సరోవశారాధ్యక్షిం కిరీరం” అను న్యాయమున నుమాదు 80 సంవత్సరముల వయస్సు కల్గినవారయ్యనఁ జూపినచేమునిమిత్రము జీతమునఁ జేసి యీదనికిఁ గుఱుకొనినాడు.) పై రెండుకేసులను సార్వసంవత్సర విడిమింకాలము విచారించి వారికేసునకు వీరికి వీరికేసునకు వారికిఁ జెడియరుపదిరూప్యము లపరాధము నిధించినారు. అప్పుడు మనకవి “అయ్యా నే నప్పీలుచేసికొందును, 50 రూపాయలు జరిమానా నాకు వేయింపుడని యెంతకొరినను ఏకారణముచేతనోగాని తాడుట్లు చేసినవారుకారు. దానిపై మన కవిసార్వభౌములు మోక్షోద్ధృతా రెహ్మాపిటీషను పెట్టినారు. అట విచారణకర్త “ఇది విద్యావిషయమైన దిన్నకేసు. మోక్షోద్ధృతానికిఁ గాలహరణముగా విచారింపఁబడనేర”దనియ విమర్శముగాఁ బిటీషను ద్రోసివేసినాడు. ఈవిషయ మంతయు పత్రికలలోను మఱి కొన్ని గ్రంథములలోను వివరింపఁబడియున్నది. కావున నిట విస్తరింపలేదు. వలయువారు నదరు గ్రంథములు తెచ్చించుకొని చూచి తప్పావృత్త నెఱుంగుదురుగాక.

— మఱి యొక కేసు —

పెండ్యాలకేసునకుఁ బూర్వము కొన్ని సంవత్సరముక్రిందట రాజమహేంద్రవరములో (శ్రీ) కొచ్చెర్లకోట నరసింహారావుగారు (వీరును మన కవిసార్వభౌములును జాలకాలమునుండి మిత్రులు. తిరుమమును బుగమండరముఁకుఁ బోయి యటఁ జవరంగ మూడుగొనుచుండువారు. ఒకనాఁడు వీరీద్దఱుకును జవరంగ ఫేలముఁ వివాదముపడినది ఉభయులు నొకరికొకరు తిట్టుకొన్నారు.) మనశాస్త్రీగారిపై దమ్ము దిట్టిపట్టువారుచార్జిపెట్టినారు. ఫిర్యాదీసాక్ష్యమువల్లనే, యాకేసు కొట్టివేయఁబడినది. వీరీద్దఱు నప్పుడే యొకరిచేయి యొకరుపట్టుకొని నవ్వకొనుచు నిడ్లకువచ్చినారు.

— శ్రీ జ్యములు —

మన కవిసార్వభౌముల జాతికమెప్పుడును బుంజాతకమేకాని ధనజాతకముకాదు. జ్ఞానము వచ్చినది మొదలుకొని యిప్పటికి రెండులక్షలరూపాయలు సంపాదించినారని చెప్పవచ్చును. చేతిలోనికొక రూపాయివచ్చిన నది వ్యయము గుఱుటకును మన కవికి విద్రవట్టదు. వారి ధనమాయము నద్వ్యయము నేసినారు కానిమర్వ్యయము చేయలేదని బాసచేసి చెప్పిగలను. లంకల వ్యవసాయము

చేసినది మొదలుకొని ఋణములలోనే చిక్కిపోయినారు. ఆ ఋణము వీటిని
మరియొక ఋణము పెట్టనే యున్నదనియే గ్రహింపఁదగినది. వారేకార్యము
నను మహారాజులు చేసినట్లు చేయుదురుగాని సామాన్యులుచేసినట్లు చేయ
లేమకుమార్తెలవివాహములకు మూఁడేసివేలు ఖర్చుపెట్టినారు. తమయింట
పప్పుడును బదుగురకుఁ దక్కువగాఁ బైవారుండరని నేనెఱుఁగెనును. భోజనవి
వములందును పెనుదీయక వ్యయము చేయుదురు. అడిగినవారికి లేదనునా
రమీయనకులేరు. కవిసార్యభాషాభ్యుదయములోని కృతజ్ఞతానమర్చణమ
నున్న —

మ. తనతోఁబుట్టువు పట్టుకొమ్మిసయినం దన్నెవ్వఁడు గొల్వకుం

దిన నీకాశికుఁ డెంతచాలదనుచు బీకొటనో నత్తిగ

ల్లినవాఁడంచునొకాని ముల్లెగొనఁగా లేకున్ననాం డ్దా ననఁ

దినఁ బెట్టం దగునట్లుచేయుచు ననుం దేలించు శ్రీ నంచెదన.

ఈవద్యమువలన వీరు ధనికులు గాకున్నను భోజనాదినమన కార్యమ
కును లోపమొన్నడును గలుగలేదని తేటతెల్లంబగుచున్నయది. తనచేతిలోన
కానిలేనప్పుడైనను తాను సంకల్పించిన మహాకార్యములు వేలతో నగునవి
వేర్చినాకని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁగలను. మొన్నఁ బుష్కరములలోఁ దీర్థవి
జేయవలయునని సంకల్పించినాడు. చేతిలో రు 20-0-0 లున్నవి. మరునా
కార్యము, అనఁజూసామ్ముచేతఁబుచ్చుకొని అది యద్వాచ్చుచేసి రు 30-0-
పెట్టిగోవును గొన్నారు. ఆరాత్రి యెవ్వరో రు 300-0-0 లు పంపించినారు. మ
నాటికార్యము మహోన్నతముగా జరిగినది. ఇట్లే యెల్లప్పుడును వీరికిఁ జరు
చున్నది. దరిదుర్గోడనని వీరెప్పుడును భావింపరు. లక్షాధికాకననియే తృప్తిప
డుచుండురు. వీరపై నిద్దఱుమగ్గురు ఋణదారలు వ్యేజ్యములు వేసినారు. కా
మనకవి యొకదానికినిదానభోయి వాదించియొండలేదు, ఎవరిఋణము నగఁ
ట్టియొండలేదు. కాలదోషములు పట్టిన ప్రామిస్సరీసోట్ల ఋణములును వడ్డీ
దీర్చిననారు. మఱియు నిప్పటికిని గొన్ని ఋణములు మనకవిసార్యభాషా
వీడించుచునే యున్నవి.

వీరికి లంకల వ్యయసాయము మొదలుకొని యెండతో వేలకొలది
మృత్యుకాకేపడియున్నారు. కొండఱపై వీరు వ్యేజ్యములువేసి డిక్రీలంబొందినా

కాని వానిసాక్షులమై బ్రతులు వేలములుచేయుచు వారిని బ్రాధింపలేదు. అట్టి సామ్యంతయు వదలుకొనినారు. తమ బంధువుల కందఱుతో బదులని సదులని వేలుగా నిచ్చియున్నారు. కాని వానియొద్ద మరొక స్వీకరింపినట్లు వినియుండలేదు. వీరేశరాజుతో ఆశ్రయించి కృతులిచ్చి మునులిచ్చి భజనం స్వీకరింతురుగాని యన్యులు నూఱులుగా సంభావనలిచ్చినను వీరుపోయి పుచ్చుకొనరు. వారిని నరకుగొనరు. ఇత్యాదులంబట్టి మన కవిసార్వభౌముని భిక్షాధికారియని యనక లక్షాధికారియనియే చెప్పచున్నాను.

—+ నీలాపనింద +—

మనకవిసార్వభౌములు రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చిన కొంత రికములో వారు ముక్కవారి యింటిలో నద్దెకున్నారు. అయింటికింజేరి పైనింగుకాలేజీరైలు కృష్ణమాచార్యులుగారు కాపురముండిరి. వీరిద్దఱుకు మైత్రీకలిగినది. అంతలో కృష్ణమాచార్యులుగారి తమ్ములకూతునకు వివాహమువచ్చినది అప్పుడు మనకవిగారున్న యింటిలో గొంతభాగము పెండ్లివిడిదిగాఁ దీసికొన్నారు. పెండ్లికొడుకు వగైరాలపెట్టెలు మొదలగునవి వీరింట నొకగదిలో పెట్టెబడెను. పెండ్లికొడుకు పెండ్లికూతునకునీ, రివందలకూపాముల నగలు పెట్టుటకు నిర్ణయము. ఇట్లుండగా నాదినములలో నొకనాటి పెండ్లివాడున్నగదితలుపు గొండములాగి నేసినట్లు లోనిపెట్టెలు క్రింది రాళ్ళనులు వేయక తీసియున్నవంట! వానిలోని పెండ్లిపస్త్రులు విలువగలబట్టలు నేలంబడవేయబడియున్నవి. పెండ్లికూతునకుఁ పెట్టుటకుఁ చెచ్చిన నగలన్నియులేవు. దొంగలు హరించిరని నిర్ణయించి పోలీసువారికిరిపొద్దుచేసిరి మనకవిసార్వభౌమునియిట్లు సోపాచేసినారు. మఱియు వారిబంధువులయుఁ న్నేహితులయు గృహములు తనిఖిచేసినారు. ఏమియుఁ గానరాలేదు. కాని యీనీలాపనింద భరింపలేక మనకవి మిక్కిలి కఠింపించినారు. దొంగతనము వారింట కుక్కపిల్లకైన లేదని చెప్పనప్పు డిట్టిసమయమున మనకవి ఇట్లుండునో పాతకులే గ్రహింతురుగాక. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగినదిమ్మట "నిజము నిలుకడమీఁదఁదెలియు" నన్నట్లు అందలి నిజము తెలిసినది. వేలు దొంగలెవ్వరును రాలేదు. ఇటఁ పెండ్లికొడుకే దొంగ. వీరు కి, రివందల నగలు పెట్టవలయునుగదా! అని తెచ్చిపెట్టుటకు వీలుకలిగినది కాదు. తాను నగలు తెచ్చినవియు, అవి దొంగలు హరించినయు నొకతంత్రిము పన్ని యిట్లుచేసినాడు. ఈసంగతి కృష్ణమాచార్యులుగారు లోనకువారికినిజము

తెలిసి వ్యభిచారమున కప్పించుమ్యునట్లు చేసినందులకు తమతోచాము లజ్జించి మనకవిగారి ముఖము చూడతేకపోయినారు. ఒకనమయమునఁ బారసించిన మనకవిగారితో మాటలాడఁజూచి ఛీ! ఛీ! మీమాఖము చూడరాదు. నిరుపరాధి నైన నాకింతవ్యవసము కలిగించినారు. ఇదిమీకు కట్టికుమకపోదు. నాతో మీరెప్పుడును మాటలాడవలదు. పుణ్యమునకుఁ బోవఁ బాపమెదురై నట్లు మీకువకారమున కిట్టిచ్చిన నాకిట్లు మీకు తెచ్చిపెట్టినారని దూషించి వాంతో జీవితకాలములో మాటలాడలేదని యొకవంతనంగతి తెలిసినది. ఇట్టివే నీలాపనిందలు. తొల్లి శ్రీకృష్ణుడుతనపైవచ్చిననీలాపనిందకు నెట్లువరితపించెనో దొంగతనమున్న ననవ్యామునొందెడు మనకవియు సంత వరితపించి యుండుననుట కావంతయు సంభవింపలేదు.

— జటప్రోలు సంస్థానము —

కర్నూలుకుఁ గొన్ని మైళ్ళ దూరములో నైజాము స్కాపునకుంజేరి జటప్రోలు సంస్థానముకలదు. అది యప్పుడు నమీషముననున్న కొల్లాపురమునకు మార్చబడినది. బాని యధీవ్యులు కీ! కే! శ్రీ శ్రీ సురభిరాజు లక్ష్మీరావు బహద్దరుమారు. వారి పాఠశుము మన కవికిఁగలదు. వారు చెన్నపురమునకు దయచేసినప్పుడొక నమయమున మన కవిరాజు వారిపైఁ గొన్ని పద్యములుచెప్పి దర్శనముచేసె. అవియుగలు వారికి మైత్రీ భుజిల్లినది. వారు కొంతోక కాలమునఁ దపి పూర్వమును మారవరాయిణుగారు కదించిన చంద్రీకాపరిణామిను ఏబంధమును కట్టరూఢుగా రచింపుఁడని మనకవి కాజ్ఞయుచ్చును మీభారత బాద్రీణునికుఁగా రెండువేల రూప్యములిత్తుమని వాగ్దానముచేసి కొల్లాపురమునుండి చంద్రీకాపరిణయ గ్రంథము రాజుచుహేద్రాంపరమునకు దపాలుమార్గమునఁ బంపించిరి. అంతఁ గొన్ని దినములలోఁ కొల్లాపురమున నాస్థానపండితులుగానున్న కొండలు కవిరాజుకృత మోహినీ మనోహర నాటకమును విమర్శించి ఇందు రసభావదోష మున్నదని రాజుగారికి విన్నవించిరట! అంతలో రాజుగారు జెల్లాం నవాజునకాశ్రీగారిచే “మేము మరలఁ దెలుపువలకును మానాటక మారంభించవలదని బాబువాయిని మఱి రెండుమూఁడుదినములలోఁ దనుకుం బండితులొంగి విమర్శముఁబంపి. మోహినీ మనోహరములోఁ గథారాసుకుఁబోయి స్త్రీని వరించి యది లభించుని మఱియొకస్త్రీని బొడ్డియైతి. ఇందు రసభావము రాజుపంపిన విమర్శములొంది మనకు

రాజు 'మీ పండితులు చేసిన విమర్శనము చక్కగా నున్నది. వా నాటకములో రసాభాసమైన దనుమాట నిశ్చయమే కాని నొందియైనదివారత సూత్రాధ్యక్షుడు—బేరా కాలమెట్లు మారిపోయినది నియమిభూయిష్ఠములైన మహానాటకము లురచింపక యిపుడు వైచైవన్యే లే పరగజోద్భవవి. నేను నిపుడట్టి నాటక మేర్పూడి యట్టి వారిమది రంజించెదంగాక' అని యున్న రెండుపంక్తులున్న; రెండవపుటలో—నితివృత్తమిది? కవిరాజెవ్వరు? అనువాక్యముల కుత్తరముగా సూత్రాధ్యక్షుడు—'ఇతివృత్తమా, యో!' అనియు కవిరాజెవ్వరనుటకు—

చ. కవికుల శేఖరుడని యఖండయశంబును గొన్న మేల్మీయ

ర్కవివరుఁ డాంగిలేయమునఁ గ్రాలింఁగవ్రాసి పల్వలునెటు నాఁ

దవలిననాటకంబుకథఁ జాఁగొనితెల్లవచ్చాసె భాసుర

ప్రసరుఁడు కృష్ణమూర్తికవిరాజు మహాజ్ఞాన సమృద్ధుగఁగ.

అను నాల్గుపంక్తులు చదివిన విను నాటక నియమములులేదు. ఇది కృతములేదు. ఇంగ్లీషుకవి వ్రాసినదానికనువాదమని తెలిసికొందురు. విమర్శనము వ్రాయుకుందురు. అని కవిరాజు రాజావారికి జూబువ్రాసిరి. మఱియుఁ గొంత కాలములో రాజావారు మనకవిరాజునకు మిదానమలోదర్శనమిచ్చి కడదిన్నదానికి విచారింపక చంద్రికాపరిణయ నాటకమును రచింపుడని సెలవిచ్చిరి. మనకవి గ్రంథమారంభించి రెండంకములు వ్రాయువంతలో శ్రీవారు లోకాంతరగతిం బ్రాపించిరి. ప్రారంభించినది తిత్తవోఁగూడదని నాటకము పరిసమాప్తిన్తోందింది. అంతఁ గొంతకాలమునకు శ్రీవారి స్వీకృత పుత్రునినకు వివాహము హోత్సవమవియు నాటికిఁ గొల్లాపురమునకు రావలయుననియు మన కకు శుభ శేఖము వచ్చినది. ఆనాటకము నివేదించుటకు మంచి సమయవ సదిగదాయని సంతోషించుచు మనకవి గొల్లాపురమునకు శిష్యసహితము బ్రయాణమై హైదరాబాదు మార్గమున చనపల్లిరోడ్డు స్టేషనులోదిగి మోటారు దొరకమింటికి యట 16 గంటలకాలము స్నానము, భోజనములేక పాడుపడినట్లున్న నత్రములోనుండి విడవవచ్చిన మోటారుమీఁదఁ గొల్లాపురమునకును బోయి తమచిరమిత్రముగు శ్రీధర కృష్ణశాస్త్రిగారింట నివసించి మరునాడు దివాగ కే. వేంకటసుబ్బయ్యగారి దర్శనముజేసి తమ కార్యమంతయు నివేదించిన నాయన "చంద్రికాపరిణయ నాటకమునకు శ్రీ రాజావారు మీకు రెండుపేట

రూఢ్యములిత్తుమని చెప్పినమాట నే నెఱుంగుదును శ్రీశ్రీ రాణివారికి మనవి చేయుంతు” నని చెప్పి మనవిచేయించిరి. శ్రీరాణివారు ప్రస్తుతము రెండువేలి య్యజ్ఞాలముగాని వేయిరూఢ్యము లిత్తుమని సెలవుదయచేయించినట్లు దివాన్ గారుమనశాస్త్రిగాఁకిందెలిపి వదిలినములు వివాహము తొందరలుదీటువలయును దుండని సెలవిచ్చుటంజేసి వీరట్లు చేసిరి. ఆకాలములో నొక యుతరాయము కలిగినది. అట నుపాధ్యాయులగానున్న వాజపేయయాజులరామసుబ్బారాయఁ దులి. యే గారు కీర్తిశేషులైన లక్ష్మణరాయ ప్రభువుగవలపై నొకటిన్నగ్రంథమువ్రాసి ముద్రించిరి. అందు దోషములున్నవని శ్రీధర కృష్ణశాస్త్రిగారిొక విమర్శనముం బ్రకటించిరి. వానివిషయము విమర్శించుట కట నొక నభిచేసి యానభకు జడ్జిగా మనకవిసార్వభౌముని నియమించిరి. వారికట్లుండుటకు నిష్టములేకపోయినను నిర్భంధమునంజేన యంగీకరించి వాదప్రతివాదములునిని, సాక్ష్యముగాఁ గొందఱు పండితుల యభిప్రాయములు పుచ్చుకొని వర్ణమును లిఖితముగావించి “శ్లో. పురస్కృత్యనతాం నుధ్యే మహాభారత సహితాం, నత్యమార్గ ముల్లంఘ్యక్రిమితే ధర్మవిల్లయః” అని శ్లోకముచేసి తామొక తీర్పు వ్రాసి నభలోఁ జదివెరి. అపుడు సభ్యులు గానున్నవారును ఆస్థానివిద్వాంసులునగు వనం సీతారామశాస్త్రిగారు అతీర్పు శ్రీధర కృష్ణశాస్త్రిగారికిఁ జనకూలముగాను, రామసుబ్బారాయఁడుగారికిఁ బ్రతికూలముగాను ఉండెనని ప్రమాదమున నిర్ణయించుకొని కృష్ణశాస్త్రిగారిపైఁ గల వైరముం బురస్కరించుకొని “అయ్యా! మాతీర్పులో మాకుఁగొన్ని సందేహములున్నవి. అడిగెదం తెప్పెదరా?” అని ప్రశ్నించిరి. అపుడు మహాశాస్త్రిగారు “వన్నుఁ దీర్చుకొని విడుమించిరి. నేను వాకుఁ దోచివీరితిని దీర్పుచెప్పినాను ఇప్పుడు మీరడుగుటయు నేకుచెప్పటయు నరీకాదని నాభిప్రాయము; అయినను దివాన్ గారి “సెలవైనచోఁతెప్పెదను” అని చెప్పెదట! దివాన్ గారు “జడ్జి మెంటుపై నప్పీలు చేసికొనలసినదియేగాని యిప్పుడు ప్రశ్నింపఁగూడ”దని యాజ్ఞాచేసిరట! అంతలో నభముగిసినది. దివాన్ గారు మీరూపాయాలు రేపు మీరిత్తురు. పుచ్చుకొని రేపుమీరు వెళ్ళవచ్చునని మనక గారితోఁ జెప్పి యానాఁడు హైదరాబాదునకు దయచేసిరి; అంతలో వనంసీతారామశాస్త్రిగారు మనశాస్త్రిగారి విషయము వ్యతిరేకముగా శ్రీరాణిగారికి మనవిచేయించి

రఃట! అదియొకపటకు నిజమో చెప్పజాలముగాని మనకవిసార్వభౌములకు శ్రేష్ఠుడయ్యచేయింతుమనిన రూపాయలిప్పించలేదు. మనవిచేయించుటకు దివాను గారూరలేరుగావున మనకవి రిత్త చేతులతో రావలసినవారైరి. రాజమహేంద్ర నిరమునకువచ్చిన మనకవి తమవజ్రాయుధపతికిలో, దనుతిర్పంతయు బ్రకటిం చిరనియు నవ్వల దానియాథార్థ్యమంతయుం దెలిసికొని నేయిరూపాయలుతపా లుమార్గమున రాజమండ్రికిఁ బంపించిరనియుఁ దెలియుచున్నది. పిమ్మట మన శాస్త్రిగారికిని వనంసీతారాజుశాస్త్రిగారికిని సవాలక్షగ్రంథము జరిగినది. అది యంతయుఁ బుస్తకరూపమునఁ బ్రచురింపఁబడి యున్నదిగావున నిట వివరింప లేదు. నవ్వలఁ గొంతకాలమునకుఁ గొల్లాపురమునకువెళ్ళి మనశాస్త్రిగారు సీతారామశాస్త్రిగారి విరోధమును బాటంపక వారియింటికివెళ్ళి మాటలాడి నట్లు తెలియుచున్నది

—ముక్త్యాలరాజుగారి పునస్సమావేశము—

.....తేదీని శ్రీ చల్లపల్లి రాజుగారికి వివాహము పట్టాభిషేకము అని శుభపత్రికను చల్లపల్లిరాజుగారి మేనమామగారగు శ్రీముక్త్యాలరాజు గారు మనకవిసార్వభౌములకుం బంపగా వీరు వివాహమునకుఁ బోలేరుగాని పట్టాభిషేకమునకుం బోయి యట నాగతులైయున్న శ్రీముక్త్యాలరాజువారి దర్శనముచేసి పట్టాభిషేకసమయమునఁ గొన్నిదృశ్యములు చదివిరి. అటఁబండి తనక్కరిము చేయువారు ముక్త్యాలరాజుగారే. అప్పుడు మనకవిసార్వభౌము నకు రు 116—0—0లే యిచ్చినను గాలాంతరమునఁ జునర్దర్శనముచేసి దా హిత్రీ వివాహమనిచెప్పినప్పుడు రు. 500—0—0 లు శాలువలు లోనగునవి బహుమతిచేసిరి. ముక్త్యాలరాజువారు 1000 రూప్యములు 1000 రూప్యముల వెలగల వస్త్రములు నిచ్చిరి. పట్టాభిషేకమునకుబోయినప్పుడుమనకవిరాజుచేతి లోనచ్చువేయించిన శ్రీకృష్ణభారతమునందలి శాంతిపర్వములోని 10 పాఠము లున్నవి. అవి ముక్త్యాలరాజుగారుకూచి యేమియివయివీగి పుచ్చుకొని నెల పుచ్చుకొనుచున్నాను నాకాగితములిప్పుచి” మనకవిరాజుగారు “ఇవి నావియే మీకిచ్చినవి” రాజుగారు బదులుచెప్పి మామూలువ్రాసినము మీకు నెలకు 116—0—0 లిత్తుము శాంతిపర్వమునుండి నాచేరనే ముద్రింపించుడని బ దులుచెప్పఁగా మనకవి సంతోషించి “నాభారతమాదినుండియుఁ దరుచియే

నడుమ రెండు సంపుటలు లెట్లయినను మరల శాంతినుండి చివరభాగమునకు మీఁదియే మీరిచ్చిన నయ్యకున్న మీపేరనే ముద్రింతునని చెప్పి సెలవుగొని యింటికివచ్చినారు. వారు చెప్పినవృత్తాంతము సామ్యమైనదానితో లేదో తెలియదుగాని శాస్త్రుగారు చెప్పినవృత్తాంతము ముక్త్యాలరాజుగారికి శాంతినుండి యాశీశ్వుతి యిచ్చుటకు కర్తవ్యమనినట్లు వారు నాతోఁ జెప్పియున్నారు. చివరకెట్లు పరిణమించునో తెలియదు.

శ్రీ కృష్ణ కవిజీవితము.

నవమ ప్రకరణము

—• కవిగండపెండేరము •—

సాలకొల్లులో 11-1-30 తేదీన ముక్కోటియేకాదశినాడు స్వస్థాభిషేకమైనకొన్నిసార్లలో రాజమహేంద్రవరమున శ్రీకృష్ణసినీమాహాలులో నొకనాట కవీంద్రునము జరిగినది. అప్పు డటకు మనకవిసార్వభౌములు పోయియున్నప్పుడటఁ బ్రేక్షకులైయున్న ముత్తగిసీతారామయ్యగారు (వీరు రాజమహేంద్రవరమున గొప్పధనవంతులు జమీందారులు) మనకవిసార్వభౌములూ విలిచి 'అయ్యా! గండపెండేరమంటే యేమిటి' అని ప్రశ్నింపగా మనకవి "గండపెండేరమునకు దాయావిద్యలలో నొకటివారికి వామపాదమునకువేయు చిరుదరూపకమైన యొకవిధమైనయందె. అది తొల్లి కృష్ణదేవరాయలు పెద్దన్నకు చెప్పెను." అని చెప్పగా సీతారామయ్యగారు "స్వస్థాభిషిక్తులైన మీకు గండపెండేరము వేయనొప్పు, ననుగా మనకవిసార్వభౌములు నవ్వుకొనుచుఁ దమ స్థానమునకుం బోయి కూసుచుండె అంతరాసీతారామయ్యగారుకొందరుమిత్రులకుఁ బోత్రాహముచేసి గౌరవింపున కాలముపడుమున గండపెండేరము వేయుటకుఁ దీర్మానించి బోడపాటి శివరామశర్మగారి కార్యదర్శిత్వమునఁ గొంతసామ్మ చందాలరూపకముగాఁ బోగించెయింపె. అంతఁ గొంతకాలపారణ మగుటచేఁ దేశకాలపరిస్థితు లగుకూలముగానుండమిచే దాన దాన

నక్కార్యమున కంతరాయము లేటనించినది, అంతలో మనకవిసార్వభౌములు కడపపురంబునకుఁ కావ్యస్ఫుటితర్థ జనమంది శేషాద్రశర్మగారి బ్రహ్మాండపురాణ శృతిననుసరింపఁగల్గవలయున నగ్రాననాధిపతిగా సరిగినప్పుడు తత్పురపా

వైష్ణవులు స్వామివాదులు విద్యాప్రియులు నగు శ్రీ. గుండూరాపుగూరు లోన గువారు కవిగండపెండేరయ కడవలో జయపుదుముని మనకవిగారికిం జెప్పగా వారు స్వదేశమున జరుగుట కభిలషించి కాజోలు గడవవారికి బ్రత్యాఖ్యానముం జేసిరట! అంతలో బెజవాడపురప్రముఖులు కొంతద్రవ్యము సంపాదించి కొంతపనిచేసి దేశమునం గల పెక్కుమంది ప్రముఖుల సమ్మతులను స్వీకరించి ప్రకటించిరి, ఇట్లు గొప్పప్రయత్నము చేసిరి కాని వారిప్రయత్నమును గొనసాగినదికాదు. ఇట్లు రెండుసంవత్సరములు కడచినవిమ్మట నిరుడు అనగా బ్రజోత్పత్తి నామసంగిర ఆశ్వయుజ బ ౬ కవిసాగ్వభౌముల జన్మదినం బగుటం జేసి శ్రీభవిడిపాటి కామేశ్వరశాస్త్రిగారి ప్రోత్సాహమున డాక్టరు బెజవాడ వేంకటస్వామినాయుడు ప్రభృతులు కవిసార్వభౌముని జన్మదినోత్సవము చేయ నెంచి యార్యాపురమునందలి సంస్కృతపాఠశాలలో శేకుమళ్ళ అమృతరావు వంతులు యం. యే. యల్. టి గారి యాధిపత్యమున జెద్దనభగావించిరి. సభముగియులోపల బెజవాడ వేంకటస్వామినాయుడుగారు లేచి 'మనపురంబు నమండి శతాధికగ్రంథములే గాక మహాభారతము మహాలానుసారముగా రచించిన మనకవిసార్వభౌముల కితరపురంబుల గండపెండేర మొనంగుట పోలియుండదు. మనపురములోనే యమృతహోత్సవము బాడగినది. అనివలికి యెల్లరచే నొప్పించిరి. అప్పుడే కార్యవిరూపకవర్గ మేర్పడెను. శేకుమళ్ళ అమృతరావు వంతులుగారు ప్రసిద్ధులుగాను బెజవాడ వేంకటస్వామినాయుడుగారు సెక్రటరీగా నేర్పడి 8—12—31 వ తేదీని యొక పెద్దనోటిను ముద్రించి ప్రకటించిరి. ఇట్లు ప్రకటించి కొంతద్రవ్యము సేకరించి గండపెండేరముం జేయున నెంచునంతలోఁ గలవచర్లగ్రామ నివాసులగు శ్రీమండపాటి సీతారామచంద్రరాజుగారు పెండేరమును నిర్మించుటకై సభనమంతయునొనరిరి. ఇట్లు సర్వమును సిద్ధముచేసికొని తత్సభ క్రగానవాధిపత్యము వహించుటకు శ్రీశ్రీశ్రీ జయపుర సంస్థానాధీశ్వరులగు శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారినికొరిరి వారందులకంగీకరించిరి. కాని యప్పుడు రాజులమనియును ఆశ్వయుజ బహుళములో నెప్పుడెవను వత్తుమనియు వాగ్దానముచేసిరి. ఆవాశ్యముప్రకార మప్పటికి సభవాసి యాశ్వయుజ బ ౬ గురువారము (20—10—33) తేదీని యుక్తము జరుగునని మరల నోటినులు ప్రకటించిరి. పండితులకు, జమీందార్లకు, విత్తల్లజాలకు మత్తరములు వ్రాసిరి. కాని మహా రాజావారు వాగ్దానము చేసినప్రకారము రాజులరైరి.

దీనింజూచి తరువాత నాకుఁదెలిసినవిధమున వ్రాసెదను) మహారాజు రాకున్న ను సర్వము సంసిద్ధమైనదిగావున నుత్సవమాగుట కుత్సహించక పోసిడెంటు లోనగువారు నాఁడే తప్పక జనుగవలయు నని నిశ్చయించి కిందపేద్ర ఘటా వంచాననేత్యాది బిరుదాంకితులు శతావధానులునగు చెళ్ళపిళ్ళ వేంకటశాస్త్రి గారిసభ్యునిగా నెన్నుకొని గౌరవవిగ్రహంబు లయమునకుం తెందినకాల్గిసలము లో గండపెండేరనభం జరిపిరి. ఆనాడు గొప్పయ్యనైనము జరిగినది. 5, 6 వేల మందిప్రేక్షకులువచ్చి స్థలమంతయుఁ గ్రీక్కిరిసిపోవునట్లు నిలిచియుండిరి. కొందఱు గోడలెక్కిరి. కొందఱు చెల్లెక్కిరి. పెక్కుమంది పండితు లుపన్యాసములు చేసిరి. పద్యములు చదివిరి. గండపెండేరమును స్వీకరించినపిమ్మట మునకవిసార్వభౌములు జనులమునులు గరగిసినగునట్లు తమవిషయమంతయు వింతలో నుపన్యసించిరి. సభ రెండుదినములు జరిగినది. మరునాడు సంస్కృతకళాశాలవాదు మునకవిసార్వభౌమునిం దోడుకొనిపోయి తమపాతశాలలో గొప్పసభ చేసి వన్నానపత్రిమొనంగి బహుకరించిరి. మరునాటిసభలోఁ గవిసార్వభౌములు తమకృతజ్ఞతం దెలుపుచు గండపెండేరముం దీసి చేతబట్టుకొని—

‘శా. నాకీరిచ్చిన గండపెండేర మిలక నాచ్యత్వ మేరాటికిం
గాకుండుక వినుఁడేచు బ్రాణములతోఁ గన్నట్టురందాక నా
డాకాల వ్విలిసిల్లు నెప్పు ఁడకుండక దీవి నాథాంబనీ
ప్రీతికామ్యంబగు యోనివరైటి వహించు డెల్ల నత్వంబుగక.’

అని చదివి తనకిచ్చిన గండపెండేరము నాంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమునకు నమర్పించునట్లు వాగ్దానముచేసిరి. ఏతత్సభను బురస్కరించుకొని యొకచక్కని హరికథ కొమ్ముగి బాలబ్రహ్మచర్యదాసు గారు చెప్పిరి. బెంగుళూరి నాగరత్నము సంగీతసభంగావించె. అనంతరము తాళ్ళపూడి లోనగుపురంబులలో నభిరం దనసభలు జరిగినవి. ఈవిషయమంతయు “కవిసార్వభౌమాభ్యుదయ” మను గ్రంథములో వివరముగా విస్తరింపఁబడియున్నదిగావున విట సంక్షేపించి సం దులకుఁ బెద్దలు మన్నింతురుగాక.

—* జయపురసంస్థానము *—

వంగకళింగదేశముల సంధియందు మహేంద్రపర్వతంబునకు నవరదక్షిణ దిక్కునందుఁ దూరుపుకణమునంబడు పర్వతపంక్తులనంటి నందాపురరాజధాని

రమణీయంబగు. ఆనందాపుర రాజధాని యిపుడు తున్నప్పటికి సమీపముననున్న జయపురంబు రాజధానియై విరాట్లుచున్నది. నందాపురము తొల్లి ప్రతాపగంగ జేపను రాజేంద్రుడు పాలించుచుండునతాజ్యమును దనకుమార్తెను జమ్మూపురమునుండి వచ్చిన వినాయకదేవున కొనంగెను. వినాయకదేవుడు రాజై జయపుర రాజులకు మూలపురుషుండయ్యె. ఆనంతరిలో 1825 వ సంరమున రెండవ విక్రమదేవుడు పట్టభద్రుడై రాజ్యపాలనంబుగావించె నతనికి నిర్వహణార్థము వర్ధమభార్యయందు రామచంద్రదేవ విశ్వంభదేవులను నిర్వహణపుత్రులును. రెండవభార్యయందుఁ గృష్ణచంద్రదేవుడును నొక్కపుత్రుండును బుట్టిరి. రామచంద్రదేవు 1860 సంరమున రాజై రాజ్యంబేలె. అతనికి విక్రమదేవను కుమారుడు. అతనిపుత్రుడు రామచంద్రదేవుడు, ఇతఁడే యీశుచునునంగ తుండైన జయపురరాజు. కృష్ణచంద్రదేవునకు శ్రీవిక్రమదేవవర్మ యనుకుమారుడు. రామచంద్రదేవు డపుత్రకుండై పోవుటాజేసి యిపుడు శ్రీవిక్రమదేవ వర్మగారు జయపురాధీశ్వరులై ప్రఖ్యాతిం గాంచుచున్నవారు. వీరు మున్న జయపురమువారినుండి నెలకు 1000—0—0 రూప్యములు తోజపుచ్చుకొనుచు విశాఖపట్టణంబునఁ గాలక్షేపము చేయుచుండువారు. వీరు సంస్కృతాంధ్రములందు నోద్రోబునందును బండితులు. కవులు. అనేకగ్రంథములు రచించినవారు వీరికిని మనకవిసార్వభౌములకును బెక్కిండ్లనుండి పరిచయముకలదు. వీరికలాప వలీషత్రికలో వ్యాపద్యములేగాక వారిని వీరు స్తుతించిన పద్యములును బైవిషయమును విశదీకరించుచున్నవి. అట్టి విక్రమదేవవర్మగారికి జయపుర రాజ్యము సంక్రమించినదని వినినప్పుడు మనకవిసార్వభౌమునకుం గలిగినయానందమునకు మిరియుండలేదని నే నెఱుంగుదును. జయపుర రాజ్యము తనకువచ్చినట్లుగానే సంతసించిరి. పట్టాభిషేకసమయమునం జదువవలయునని శ్రీవారిచరిత్రము, సంస్థానచరిత్రము లొనగు నర్వవిషయములుండే “విజయలక్ష్మీరూపము” “విక్రమాభ్యుదయము” అనుపేరుతో నొక యపూర్వప్రబంధము స్మించిరి. ఈ గ్రంథము నిర్మించినప్పు డెట్టిదిగా నుండవలయునని యాలోచించుచోఁ గీర్తికాంతావ్యయంవరమనునది జ్ఞప్తికి వచ్చెనట! అది మైసూరు మహారాజు నుద్దేశించి వ్రాయఁబడినది. కీర్తిగాంత ప్రసంహమంతయుం దిరిగి యేప్రభువు నాశ్రయింపక మైసూరుమహారాజును వరించెనని యుద్దలికథ. యట్టి వ్రాయవలయునని

మొదటనంకల్పించి 'నాద్యావిప్రళామతి' అనుపట్టు కీర్తికాంతపరిచినదని చెప్పి
 టకన్న దేశములు దిరిగినదని చెప్పటయే మంచిదని నిర్ణయించి, విక్రమదేవవర్మ
 గారి కీర్తికాంత దేశములు దిరిగినదనియు, అతిరుగుటకు లక్ష్మీనరస్వతులు కార
 ణమనియు విక్రమదేవుగారి రాజ్యలక్ష్మి వారి కీర్తిని దేశ దేశములు వోదఱిమెననియు
 విక్రమదేవవర్మ విష్ణ్వంశమునఁ బుట్టెననియు లోనగునంగతులతో సర్వవిషయ
 ములును సంగ్రహించి యామహాగ్రంథము వ్రాయఁబడినది. అందలికథ మహా
 హరము. నారదుఁడు దేశసంచారముచేయుచు భూలోకమునకు వచ్చి యచ్చటి
 దురాచారంబులం జూచి చింతించుచు విష్ణులోకమునకుం జనుట. విష్ణులోకవర్ణ
 నము. విష్ణ్వాదులతో భూలోకమానందలి దుర్గుణంబులు వర్ణించి చెప్పట. విష్ణు
 దేవుఁడా భూలోకదుర్మయం బుడువ విక్రముఁడను పేరుతో రాజవంశంబునం బుట్టు
 దునని చెప్పట. బ్రహ్మదేవుఁడు జయపురరాజవంశము నభివర్ణించి చెప్పట.
 (రాజవంశచరిత్ర మతిచిత్రముగా నుండును) విక్రమదేవవర్మగారి జననము, బా
 ల్యము, విద్యాభ్యాసము, లోనగునవి. విక్రమదేవవర్మగారికి విద్యలు రావలయు
 నని నారదుఁడొంది సరస్వతితో ననేకవిధములం దెలువగా నామెవచ్చి విక్రము
 నావహించుట. సరస్వతి కీర్తికాంతతో భూలోకమునకు వచ్చునప్పుడు హిమవ
 త్సర్వతామల నభివర్ణించుట. సరస్వతి జయపురారణ్యము లనేకరితుల వర్ణించు
 చుఁ గీర్తికాంతకుం జెప్పట. జయపురవర్ణనము, విక్రము విద్యావిశేషము, వి
 వాహాదికము, ధర్మగుణములు, నారదుడు లక్ష్మీకడనుంబోయి తంత్రములుపన్ని
 చెప్పట లక్ష్మీ లోకసంచారము చేయుచువచ్చి విక్రముని పరించుట, విక్రము
 రాజ్యప్రాప్తి, పట్టాభిషేకము, రాజధర్మకథనము, విక్రముని ధర్మకార్యములు,
 రాజ్యలక్ష్మి విక్రముకిర్తికాంతను దేశ దేశములు తిరుగందోలుట, కీర్తికాంత దేశ
 ములు పరిభ్రమించుట, అలక్ష్మీలక్ష్మీసంవాదము, రాజలక్ష్మి నలక్ష్మిం బాటఁ
 దోలి విజయంబుగాంచుట, విక్రముని రాజ్యపాలనము, ఇత్యాది విచిత్రకథా
 కల్పనములతో విజయలక్ష్మీవిలాసము విరాజిల్లుచున్నది. ఇట్లారుల్లాసములగ్గిం
 థము వ్రాసి మనకవిరాజు జయపురంబునకుం బ్రయాణంబై ధూమశకటము
 నెక్కి విజయనగరమునుండిసాలూరునకుంజని యటమోటూరుకారు నెక్కి తూర్పు
 కనుమలనుండి జయపురంబుం జేరిరి. (తూర్పుకనుమలమీఁదిదారి ప్రియాణము
 మిక్కిలి భయంకరము బండిచక్రమింత తప్పియెడ పాతాళలోకమే. సాము మె

లికలవంటి మెలికలు. ఒకసారి క్రింది మొగము మఱియుఁగసారి మీఁది మొగము. ఆవయవమున సోపుచున్నపుడు క్రిందికిఁ జూచినచోఁ గన్నులు తిరుగక మానవు అనమఱుమున నాకాశవిహున మెక్కిపోవుచున్నట్లే యుండును ఈదారి రీతి మైశ్రు దూరము గలిగియుండును) ఇట్లు జయపురంబునకుం జని మహారాజుం దర్శించి గ్రంథము వినిపించి వంశావతారములోఁ గొన్నికొత్త విషయములు వారు చెప్పగా నట్లునవరించి వారి యాజ్ఞానుసారముగా నింటికివచ్చి ముద్రించి మఱినాలుగైదుమాసములలో జయపురంబునకు మరలఁజని ముద్రితగ్రంథము లువారికి నమర్పించి తత్కాస్థానకవింజేయుండని కోరిరి. మహారాజువారు దాని కంగీకారముం దెలుపుచు నట్లే మిమ్ము మా యాస్థానకవిగా స్వీకరింతుమని వా గ్దానము చేయుచు దివానుగారి కెఱిగించిరి. ఉభయములఁ “సామాన్యబంబోలె మిమ్మాస్థానకవిం జేయనొప్పదు. విజయదశమినాటికి మరల మీరు దయచేయు డు. అప్పుడు మీకు బహుమానమిచ్చి యాస్థానకవింజేయుదు”మని చెప్పిరి. మ నకవినాటికి మరల మూడవసారి జయపురంబునకుం బోయిరి. దసరాయుత్స వముతోందరలబో మనకవిసార్వభౌము నాస్థానకవింజేయుట సిద్ధించినది కాదు. అంతలో రాజమహేంద్రవరమున జరుగు గండమెడేరముహూర్తవమున కగ్రా ననాధిపతిగా రావలయుననియు నాశ్వయుజ బల గురువారమున జరుపనెంచితి మనియు మహారాజున కాహ్వానము వచ్చినది. మనకవిసార్వభౌములట నే యు న్నవారుగావున స్వయముగా నావిషయము మాటలాసి, తప్పక షష్ఠినాటికి వత్తుమని నిలవిచ్చిరి. మనకవి రాజమహేంద్రవరమునకు తెలిగొచ్చునిచ్చిరి. అంతలో నీవృత్తాంతము గామియంతయు మోసినది. గునగునలు బయలుదే రినవి. కొందరు మహారాజునకుఁ బోవలదని బోధించిరి. అసికాలమున నగ్రాన నాధిపతిగాఁ గోరినప్పుడు మనకవి వినుచుండ సెట్టి లక్ష్మీనరసింహముగారు “ఒకలొనంగెడు గండమెడేరము మీరిచ్చుటంతపోలియుండదు” అని చెప్పినారు. అప్పుడు మహారాజువారు “కృష్ణ దేవరాయలు పెద్దన్నకిచ్చిన గండమెడేరముం తపోలియుండదు. ఒకరిచ్చినదానికంటె దేశమంతయుం గలిసి యిచ్చినదానియం దేగారఁ. మధికమనియు నొకరిచ్చిన గండమెడేరము స్వీకరింపమనియు మన శాస్త్రీగారు చెప్పుచున్నారు. ఇందెవరిచ్చిననేమి యదిసేసెప్పుట నాకు దోషము గాఁ గనిపింపలేదు. నేనుదప్పక వెళ్ళి యగ్రాననాధిపత్యము వహింతు” నని చెప్పి

యన్నారూ. శారణములచే మహారాజువారు రాకపోయినను గార్యము మహాస్వతముగా జరిగినది. మహారాజుగారిని గొన్ని విషయములలో మహాస్వతుండే యననైన మహాకవివచ్చి యుగ్మసాధివత్వము వహించి గండపెండేరముపైచి నాడు. వ్రజలు సంతోషించినారు. రాజరానికొఱత యావంతయు, బ్రజలకుఁ గానుపింపలేదని ముహూటికిం శివ్యమన్నాను.

గండపెండేరము వేసినందులకును మ. కవిసార్వభౌముడు కొంతయుప వ్యసించి గొన్నిమాటలు చెప్పినారు. కృతజ్ఞతాసమర్పణము వ్రాసినారు. ఆగిష యమంతయుఁ గవిసార్వభౌమా భుదయ మనుగ్రంథములో నమగ్రముగా వ్రా కొంటియన్నదిగావున నే నిట వ్రాయట పిప్తచేయమని వ్రాయకవిరమించు చున్నాను.

—* స్వభావగుణవిశేషములు *—

మనకవిసార్వభౌములకుఁ జిన్నతనమునుండియు సాత్త్వికారవముమొదలు. ఏయింతకంటె యెవరివల్లవచ్చినను సహించునట్టి స్వభావములేదు. దలదండ్రులైనను వృథాగాఁ దన్నొకమాట యన్నం బడి యూరకుండరు. వ్యాకినగినన మాధానము చెప్పదురు. ఈ శారణముచేతనే వీరికెన్నోలాభములు పోయినవి. ముక్త్యాలరాజుగారు తమమీఁదవ్రాయ నాశ్వాసాంతములు తమకుఁ జూపి కాని ముద్రింపవలదనినంతమాత్రముసనేకదా వారికిని వీరికిని గలతవస్థులయు నెలనెలకువచ్చు నూటపదియొండురూప్యములు పోవుటయుం దటస్థించినది

ఈనడుమ శాజమహేంద్రవరములో నొకసభలోఁ బదుగురు కూర్చుండి యుండగ శ్రీకృష్ణభారతముగ్రంథినికత్తివచ్చి మనశాస్త్రీగారిం బిలిచి అయ్యారాజువారలమంతవఱకచ్చెనది యింక యెంతకానలెదు. ఇత్యాదివ్రసంగములగా మనశాస్త్రీగారు అదివరకుఁ బొడలుకొని స్త్రీవర్వమువఱకుఁ బడునొకదా శ్వాసములు 5 సంపుటములుగా ముద్రింపఁబడియున్నది శాంతిమొదలు 7 వ

ర్వములు మూడు సంఘటములుగా ముగిసినవనియున్నది. 4 వేలరూప్యము లగును. నే నెవ్వరినాశ్రయింపలేను. అన్నగానలసిన యోగమున్న నగును లేదా లేదు. అని బదులుచెప్పిరి. ఆమాట యటనున్న ద్వారా బెజవాడపేటకు స్వామి నామయ్యగారు విని మరునాడు శాస్త్రీగారి యింటికివచ్చి 'అయ్యా మీ భారతములోని శాంతిపర్వము నేనచ్చువేయింతును నానికేనానలసిన ధనమిత్తును అని కోరిరి. అప్పుడు మనశాస్త్రీగారు 'మీకు సంసారులుగాని గొప్పజమీందారులుకాదు. రెండువేలరూప్యములు దానిదనచ్చుకగను. మీరింకను బ్రేవేరినవలదు' అని ప్రత్యాఖ్యానముచేసిరి. మరచివారు రాజనుకూలదీపరము త్రైనింగున్నాము హెడ్ మాస్టరుగానున్న శేషబళ్ళ అచ్యుతాచార్యులకును ఎం. ఏ. యల్. టి గారు శ్రీకృష్ణభారతము శేషపర్వముల యచ్చునున్న మొకసంఘమునేర్పఱచి చందాలరూపముగా ధనము సేకరింతుమనిచెప్పి కొంతదానివ్రేయత్నముచేసియున్నప్పుడు మనకనిసార్వభౌములు వారియొక్కసంజని 'నే నొరుల నాశ్రయించి యాచించి ధనము సేకరింపలేదని గండ్లపెండే. . . సభలో జెప్పి యున్నాని, నే నీయుద్దయములో నొరులు యాంపకున్నను మీసంఘము యాచించి తెచ్చునుగదా! దానిచేతనే నాపుస్తకమచ్చుచున్నాను. ఫలభాక్షును నేనగుదును; కావున మీవ్రేయత్నము నాకు సమ్మతముకాదని యంగీకరింప రైతి అంతలో నాకార్యము వారు నిలిపివేసిరి. ఇత్యాదులెన్నో ప్రయోజనములున్నవి గ్రంథవిస్తరణీతిచే నిట వ్రాయఁబూనలేదు. కాని యొక్క పరిణయముమాత్రము వ్రాయుదును. హనుమకొండ పురీవాసులు తుంగతుర్తి నరసింహారావుగారు వీరిచేత భద్రాచలరామచరిత్రము వ్రాయించి కృతినిండి వీరికి సాధము సగుం బాహివనస్తుసాహగ్ని యంతయు నిత్తుమని చెప్పి ముందే. . . అంతలో దా లేద యో తప్ప నరని విని వానితోఁ గలహించి యాభిమానం . . . వరులుకొనివచ్చి రనియు వారు తరువాత నాహ్వానించినను వారికడకు వెళ్ళలేదనియుం చెలియు

చున్నది. వీరికి గోపము, పట్టుదల విస్తారము. ఇవి యెట్టివో విచారించవగు. గోపము సమయములయందు లేనివాడొక జడుడని నాయభిప్రాయము. వీరి గోపము కారణములేక కానంబడదు. అదియును జరగజాలదు. పరవినాశకమున కెన్నడును గాఢోదు. ద్రోహబుద్ధి వీరికుండదు. తప్పుచేసితి నన్నచో వానిపైనున్న తనగోపమును విడిచి వాఁ డెట్టివాఁడైన వానిని దనమిత్రునివలెం జూచును. వాడు తన్నుఁ జూపనెంచియున్నాడని తనకుఁ దెలిసినను నక్కవినయముచూపుచుఁ దన్నాశ్రయించినవాని భయమెంతక కలసిమెలసి వానితో సనుగమించును. అంతయు దైవముమీఁద భారమువైచి యుండును. పట్టుదలయును ఘనమే. కావుననే యిన్నిగ్రంథములు వ్రాయుటకు శక్తిగలవారైరి. మఱియు నీగుణంబులం గూర్చి యెన్నో ప్రమాణములున్నవి. వీరికి జన్మతనము నూడియు 'ఉభయకవిమిత్ర కాన్యవామార్త్యపుత్ర, బుధారాధనవిరాజి తిక్కన సోమయాజి ప్రణీతమైన" ఇట్లు గ్రంథములలో గద్యము వ్రాయవలెనని సంకల్పముపుట్టినది. అది సాధించిరటట సత్యముకదా! మఱియు మహాత్ములదర్శనము చేయవలెననియు నది వీరికి నింద్రద్యున్నమున సిద్ధించినదని యిందు వ్రాసియున్నాను. మఱియుం గొన్ని గామములు సంపాదించవలెనన్న తమసంకల్పమున శిన్నియో ప్రయత్నములు చేసిగారు. అదిమాత్రము ఇప్పటికి సిద్ధిపలేదు.

వీరు నానాతీతములు నేవించియున్నవారు దివ్యతీర్థక్షేత్రములయందు ప్రభావము లేకపోలేదని వీరి నిర్ణయము. ఇదిగాక 'దేశాలనం పండిత మిత్రతాచ' అనుటంబట్టి తీర్థాలనమున మనుష్యునకుఁ గష్టసుఖములు తెలిసి విజ్ఞానము గలుగుటకుఁ గరణమగునని వీరినమ్మకము. వీరు కొంతలు ప్రభువుల నాశ్రయించి ధనము నేకరించిరి కాని దైవ్యముగా వారివాశ్రయించి స్వీకరింపలేదు, వీరు పూర్వాచారపరాయణులైనను జాతిమత ద్వేషము లేనివారు. శంకర రామానుజ మధ్వాచార్యులనేగాక మహమ్మదు, జైన, బుద్ధ, క్రీస్తు లోనగువారిని విక్కిలి ప్రేమించి గౌరవించురు. శ్రీ పునర్వివాహములు శాస్త్రీయములుకావని చెప్పుదురు కాని కులటలై వ్యభిచరించి భౌతికహత్యలు చేయుటకంటె అశాస్త్రీయమైనను పురుషులొక్కని గట్టుకొనుట మంచిదనియు వారు సంఘమునకు దర్పణ సూచకముననియు నీతిభిప్రాయము. ప్రాధానివాహ

ములు, చండాదిసంసర్పము, చండాలజేచాలయప్రవేశములోనగునవి వీరం
గీకరింపరు. స్త్రీవిద్యను వీరంగీకరింతురు. కాని స్త్రీలు తమజ్ఞానోత్పత్తికి దగిన
విద్యలు నేర్చికొనవలెనుగాని బి. యే. లు యం. యే. లు పాఠ్యముచేయుటయు
సామ్యములు నేయుటయు నుపన్యాసవేదిక లెక్కుటయు, స్వేచ్ఛాప్రవర్తన
ముచేయుటయు వీరికష్టములేదు. వీ రాయాజాతుల కేర్పడియున్న నిత్యకర్మము
లన్నియుం జేయవలయుననియే యనియు నన్నికర్మములును బుణ్యమునూట
యటులుండినను సర్వమును శరీరాలోగ్యము నిమిత్తమే యని వీరు చెప్పదురు.
ధర్మశాస్త్రములయు వైద్యశాస్త్రమే యని వీరనేకప్రమాణములు చెప్పదురు.

త్యాగము—వీరిచేతిలోఁగాని లేకపోయినను యాచకుఁడు వచ్చియడిగి
న లేదని వీరనినట్లు నే నెఱుంగను. అప్పు డెవ్వరియొద్దకో బదులు తెచ్చియొక
నియ్యకమాఁడు. వీరిచేతికి 100—0—0 వచ్చినవి మూడుగవ్వలక్రింద నెగి
రిపోవురు. ఆనాఁడు చేతిలోఁ గానిలేదు. తమకు నూతితోఁ బయియున్నది దాని
కైవిచారించుచుండ వైవాన్యగ్రహమున కావలసిన ధన మేపోవ్వుతుండియో వ
చ్చునుగాని దానికై వీరెన్నడును జిక్కుపడినట్లు. నేకు వినలేదు భోగము—
మనకవి ధనములేనివాఁడనునను మహాగాజభోగమునుభవించెనుట నిర్వచనా
శము. బాల్యమునఁ దల్లిదండ్రు లతిప్రేమతో వీరడిగినవన్నియు దెచ్చియిచ్చి
పోషించిరి. పిమ్మటను వీరట్లే యుచుభవించిరి అరిగ్ధ్యములోనైనను వీరికి సౌఖ్య
భోజనమే దొంగినది. ప్రతిదినమును అంగుఁ దరచుగా వీరిటనేతో పొడితంట
చేయుట నే నెఱుంగుచును. మనకవి మంచిపేసిన నేతిముద్దపాత్రములో నుంచు
కొనియే భుజించుచుండురు తాను జేయవలసిన శుభకార్యములు పడుగురు మె
చ్చునట్లు చేయును. ధనము ప్రధానముగా నెంచుకొనక గౌరవమే ప్రధానము
గా నెంచుకొనుస్వభావము వీరికుగ్గుబాలతోఁ బుట్టించియే. తప్పదాని బ్రవర్తన
చిననెట్టివారైనై న వీరుగర్విహంతురు. తనతప్ప తనకుఁ దెలియునప్పుడులు
చెప్పిన దిద్దుకొందురు. వీరి చిత్తముం దహంభావ మెప్పుడునులేదు. తనమీ
దికినచ్చినప్పుడుగాని వీ రెప్పుడు నెవ్వనిమీఁదను భోనినముమము కలవారు.
విమకొన్నిగ్రంథములు విరుద్ధించివారి వారిని గర్వించియున్నవారు. అట్టివారు
మున్ను తనమీద నెవ్వయెవ్వయో వ్రాయుటచేతనే వారిని విమర్శించిగాని
వృథాగా వారిపై నేగలేదని బానచేయఁగలను. కలముపట్టినచోఁ దప్పగుల
వారిపై దాక్షిణ్యములేకవ్రాయుచురు. వీరివ్రాత లెఱుంగనివారు వీరినిగొందఱు

వారంగీకరింపనిచో సాయంతనశబ్దము విశేషముకాదు. విశేషమే చూడుడు లీలాశుకుడు “సాయంతనే ప్రతిదినం పశుబంధనార్థం” అని యున్నది. ఇదిగాక కాళిదాసుఁ డుత్తరకాలామృతములో ‘సాయంతనే హర్మ్యభే’ అని వ్రాసినది మఱికొన్ని ప్రయోగములద్వారా. ఇత్యాదు లెన్నో కలవు.

‘బ్రాహ్మణ్య హృదయం నవనీతం వాచిక్షురోని శితస్తీక్షణధారః’ అనున్యాయము వీరియందుఁ బూర్తిగాఁ బట్టినది. వీరిహృదయము నవనీతమని లోకమునకుఁ దెలియనిదికాదు. వీరికి విద్వాంసులన్నను, ధర్మకార్యములన్నను, పీఠిమెందు. నిత్య నైమిత్తికములందు శ్రద్ధయధికము, శేషెట్లనుమాహా వీరి చిత్తంబునలేదు. వీరిదివఱకు సంపాదించిన ద్రవ్యమంతయు నొకలక్షకు పైగాఁ నేయుండును. వీరికివృద్ధేమున్నది! ఋణమే యుగమున్నది. ప్రభాస్రియున్నది. వీరిధనమంతయు ధర్మకార్యములకు వినియోగింపఁబడినదికాని దుష్కార్యము లకు వినియోగింపఁబడలేదు. వీరిమనమామగారు మృతించినప్పుడు తనకు మూడవనాడు వర్తమానము వచ్చినది. ఆయన యాహితాగ్నిబ్రహ్మమేధము చేయించువారులేక శవదహనము కాలేదు. అప్పుడు తానుపోయి పునరకముచూచి బ్రహ్మమేధము చేయించుటయేగాక అందులకైనసామ్యుసుమారుశిలిలువ్యయముచేసిరి. అవరకర్మములలో దిగుట తప్పని వీరెచరు. “అనాథప్రేతసంస్కారం కోటియజ్ఞఫలం లభేత్” అని వీరి గ్రహింతురు. ఈనడుము వీరిమరదలికొడుకు కాలధర్మము నొండగాఁ దానటకుఁ జని కర్మముచేయు తండ్రికి వీనిలేప్పినప్పుడు వారి జ్ఞాతు లెవ్వరును ‘తిప్పని చేయుటకంగీకరింపనప్పుడు తాను తప్పు గిప్పు నెంచక వారిస్థానమునఁ దానే కర్మకాండము నెరవేర్చెనని తెలిసినది. రాజమ హేంద్రీవరములో మాదిరెడ్డి వేంకటేశ్వరరావుగారను సంపన్నగృహస్థుడొకఁడు మనకవిసార్వభౌమునకుఁ బరమమిత్రుడై కుడిభుజపై యుడువాడు. అట్టి వాడు దైవవశమునఁ గాలధర్మము నొండగా రాజమహేంద్రీవరములో గొప్ప యుత్సవము చేసినారు. మోటారుపై శవము నూరేగించినారు. మనకవి యా మోటారుపైనుండి యటనట నువన్యాసములు చేయుచు శృశానవాటిలో శవముఁజిత్తిపైఁ బెట్టినప్పుడు దానికి ప్రదక్షిణములుచేసి శవముపై బియ్యముజల్లి మరలివచ్చినారు. మఱియు నిట్టివెన్నో కలవు. అవి యన్నియువ్రాసిన నొకభారత మంతయగుననియు నింతమాత్రమే స్థాలీపులాకన్యాయము’గా లోకము గ్రహింపఁగలదని నిర్ణయించి యిట్లు సంతోషించుచున్నాను.

శ్రీ కృష్ణ క వి జీ వి త ము.

ద శ మ ప్ర క రణ ము.

—గ్రంథ వి మ ర్శ న ము—

మనకవిసార్వభౌములు శతాధికగ్రంథములు రచించినట్లు ద్వితీయప్రకరణమునఁ దెలిపియుంటిని. ఆగ్రంథములలోఁ గొన్నిమాత్రమే నాకు లభ్యమైనవి అందును కొన్నిమాత్రమే నాతెలిసినవిధంబున దేశకాలాదులం బేర్కొనుచు నిట విమర్శించి వ్రాయుచున్నాను. ఈ దేశకాలనిర్ణయమున నిచుక వ్యత్యయముపడినను బడవచ్చును. తెలిసినవారు నాతప్పుల మన్నింతురుగాక.

సత్యనారాయణోపాఖ్యానము—ఇది ప్రతీకథనమనరించి వ్రాయఁబడినచిన్నవద్యకావ్యము మనశాస్త్రిగారు చిత్రభానుసంవత్సరాంతమున వ్రాసిన మొదటిగ్రంథము. శైలిసులభము.

ఉ. అక్కట ఏత్తఁజూనియగునంచుఁ దలంచెడు మంచెయన్నముల్
మొక్కక నీరసాన్నములె మెక్కుచు నుప్పుచులేని గంజికిం
దక్కినవానిఁ ద్రావుచు నెదం గడు దస్పియ పోవునేయు నీ
మిక్కిలి తొక్కమెల్ల నిటు మిన్నకపోయె నిఁకేమిసేయుడుకా.

సావిత్రిచరిత్రము—వ్యభానుసంవత్సరమున రచింపఁబడినది. సావిత్రి యందుగలభక్తియే ఈగ్రంథవిర్మితికి కారణము. ఇదిగి ఆఖ్యానములప్రబంధము. నీ. నీరము పూఁబూప చదురుని వెన్నెలతోన్, గారంపుఁ దెలిమినికళ్ళలు నెఱయి బూజినాడెను చిల్కపల్కులు మీటువల్లకి కనుగుణతాళలయలుగాగ నుపనినత్తులు నిత్యముడిగంపుఁ జెలియలై, యిరుచక్కి వీచోపులిడుచునుండ నొండొంట బయ్యుంట నొరయు సంగీతసాహిత్యాత్మకుచముల నెనగవరము లే. లలరు వెలిదమ్మిగద్దియఁ గొలుపుదీరి, భక్తలోకమనోభీష్టఫలదయై జ గంబు లేలెడు శ్రీశారదాంబకరుణ, మొలకలెత్త మదాత్మలో వెలయుఁగాత . పంచ. నదా మదిం దలంతుఁ గాన సత్యవంతుఁ డెట్టి యా పదాన్మకుందునైన నాకు వానితోడి లోకమా

గదా! ముడంబుతోడ నన్యుకాఁతుమంటు దాననే
పదాపదా! ముటొండు మాటవల్కు బాడిగాదుగా.

గౌరవీమాహాత్మ్యము—ఇది 5 ఆశ్వాసములపద్యకావ్యము. పార్థివనం
వత్సరమునఁ పార్థిరంభించి సర్వధారి నంవత్సరముపఱకు రచింపబడినది. ఇక్కా
లమున మనకవిగారికి పెద్దపెద్దనంస్కృతసమానములతో, కఠినపదములతో,
గ్రంథముండవలయునని యభిప్రాయము కలిగియున్నట్లు తెలింబట్టి తెల్లమగు
చున్నది. ఇందుఁ బెక్కుపర్ణములు, కల్పనలు, మున్నవి. 1900 సం॥రమున
యస్. యే. పరిక్షకు నిందలి ప్రథమాశ్వాసము పఠితము.

మ. అకటా యొక్కనిసాత్తుగాని వనమంచావానముం బొంది యొం
డ్లకు కీడెన్నఁడు నేయకాకు లలముల్ భక్షించుచుం గాలమి
ట్లొకచందంబున నెళ్ళఁబుచ్చు మనకమోదయ్య మోర్వంగఁజా
లక యిప్పాటులు సంఘటించెదె వాల్గంటి యిఁకేమందునే.

మ. గగనోర్విధమృగాంక సంఖ్యకకమాగ్న సర్వధార్యబ్రతుం
దగజాజాని పదార్పనారతుఁడు కృష్ణాభిఖ్యుఁడంధ్రావసీ
వ్యగ మద్రాజముపేంద్రపట్టణసమీపగ్రామవాస్తవ్యుఁడ
భగవాన్బార్హముగా వసుంధర దలిర్పితేనె నీగ్రంథముగా.

కాలిదానవీరానమా, తెనాలి రామకృష్ణచరిత్రము, జగన్నాథమాహా
త్మ్యము—ఇవి మూడును పంచసప్రబంధములు. ఇంచుమించు గౌరవీమాహా
త్మ్యము రచించునపుడే రచించి కటావతితోఁ బ్రచురించినారు.

ఏ కావలీరిణయము—ఇది దేవీభాగవతములోనికథ. 6 ఆశ్వాసముల
పద్యకావ్యము. 25 వ సంవత్సరమునరచింపబడినది. గౌరవీమాహాత్మ్యరచనా
కాలమునాటికైలికన్న నీకైలి మృదులము.

చ. కటకట కన్నులం దెఱచి కానగజాలని లేతకూన న
క్కటిక మొకింతలేక బలుకారడవిం బకవైచి పోయిరం
చటు వినినంతనుండి మనమారడి నొందెడు దల్లడిల్లెదమం.
దటతట గుండెకొట్టుకొను దారసోగన్ మెయికిం బ్రకంపముగా.

గజాననవిజయము—ఇదియు 25 సం॥రములలోపుననే వినాయక చతుర్థి
నాడు చదువుట కనుకూలించునట్లు వీరితొడిగారు వేంకటేశమహర్షాశాలుగారు

కథనగ్రహించి గ్రంథమునేయుపేని యాజ్ఞాపించుటంజేరి దీనిని రెండాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచించినారు. దీని నాశీర్వచనకృతిగాఁ గొని పనలపూడి గ్రామవాస్తవ్యులువాడేపు చివకృష్ణంరాజుగారికొమారుడు సూర్యనారాయణ మూర్తిగారు మనకవికి య 1 కి రు 1000ల వెలచేయు రీయకరముల యీనాం భూమియిచ్చిరి, ఇందలి పద్యములు హృద్యములు,

సీ, దారులారా! పాటుఁటెఱులారా! మీరు, గంగోత్తమాంగునిఁ గాంచినారే? పశువులారా! కీరశిశువులారా! మీరు, సత్త పక్షిరు వీక్షించినారే? గట్టులారా! పుట్టఁజెట్టులారా! మీరు, బూచులయెకిమీనిఁ జూచినారే పాములారా! వెనుగాములారా! మీరు, పరభోగిభూషణునరసినారే

తే, మబ్బులారా! వినరుగాలియుబ్బులూ! చుక్కలారా! పువుఁబొదలయిక్కలార వేల్పులారా! పవలురేయుఁ దాల్పులార!, నామనోహరుఁడిలకించినారెమీరు.

కావేరీచరిత్రము—ఇది 30 వ సంతమున రచింపఁబడిన చక్కనిపద్య కావ్యము. ఇందు గావేరీనదీస్వత్తాంతమును, అనేక కథలుం గలవు. దీని నా శీఃకృతిగాఁగొన్న వాడేపు సుబ్బారాయఁడుగారు మనకవిసార్వభౌమునకు య 1 కి రు 1000 నుమారు వెలనోవు రీ యకరములభూమి తమయిన్న సూర్య నారాయణమూర్తి గారివలెనే సమర్పించినారు.

అనందోదయము లేకయానందము—ఇది మూఁడాశ్వాసముల యచ్చ తెలుఁగు ప్రబంధము. కవిసార్వభౌముల యచ్చ తెలుఁగు మిత్ర కావ్యమువలెనుండునుగాని క్లిష్టమై యుండదు. “మాటలనాడిన వడుపునఁ జేటతెలుంగుననుగైత తేలికదారిం, బాటించి కబ్బుమల్లెదఁ, దాటాదూటములు వచ్చుకొనివ్వకుఁడీ” అని ప్రతిజ్ఞ చేసి చక్కని తెలుఁగునుడులతో నీ కావ్యమును రచించిరి. ఇదియును భగవద్విలాసము, పతిప్రతలచరిత్రము, గజాననవిజయము, లోనగు 5, 6 ప్రబంధములు మఃస్వదీనంపత్సరముల వయస్సునం దొక్కమూఁటు ప్రారంభించి తమ కలాపతీవక్రకలోఁ బ్రచురించుచు వచ్చినారు. ఇట్లే కలాపతిలో వీరిగ్రంథములన్నియుఁ బ్రతిసంఘము 5, 6 చొప్పున వెలువడినవి. ఈపత్రికవలసనే వీరిన్ని గ్రంథములు వ్రాయుటకుఁ గారణము గలిగినది.

చ. తలఁకకమమ్ము రేల్పెఱుమదాయక గల్పినవాని చుట్టల

మెలపితిమంటి కొల్పి నున మీరును దొల్లిటి బామానందుమా

తలఁబడినారటంచడుగూఁ దమ్ములనం ది మొక్కవచ్చునో
వెలయుఁగఁ దేట్లనందగిమొవిప్పిక యీనకిసోఁగ చెన్నెరుల.

చ. లలితోకసారెగాంచి మరలఁ బొననడియుఁ గాంచునిచ్చలోఁ
గలుగఁగఁజేయనట్లుదరి కాంచినయంతన తేటతెల్లమై
తెలిసెడునట్లు కబ్బమును దేలికదారిని దేటతెల్లనం
బలికెను గృష్ణమూర్తి కవి వాసిగదుర్బులు శార్తికంబునన్.

కనకగిరి—ఇదియనొక కల్పితవృత్తాంతము. కృష్ణామండలమందలి తిరు
వూరు గంపలగూడెమునకు సమీపమునకున్న కల్లూరను గ్రామమున రావణ
సంహారముచేసి పుష్పకారూఢుడై పోవు శ్రీరాముడటఁ గొండపై నరసింహ
మూర్తిం బ్రతిష్ఠించి పోయెనట! అదియే కనకగిరి. అందు బంగారముకలదని
కింపదంతి. అట నిప్పటికి నైజాముసర్కారువారి భటులు కావలియుండురు. మన
కవిసార్వభౌములేదియో పరిగల్గి యట కేగినప్పుడు తత్ప్రభావమును విని యీ
గ్రంథమురచించి యం. కేశగిరిశాస్త్రిగారి కంకితముచేసిరి. ఇందనేక నీతులు
గలవు.

మ. పరగంజేసిను బాణ్యహేంద్ర సగరిమనుచు శ్రీ వేంకటా
భ్యుదయిన్వెంకట సుబ్బసోది దనుకున్ బాలుండు శ్రీ గౌతమా
చరమాహర్మ్యములు ప్రబంధకృతి, యాశ్రీపాద కృష్ణాఖ్యుడం
బరనేతేభ మృగాంకసంఖ్య తక మొప్పుబొల్పు నడ్డీకృతి.

వేంకటేశ్వరీయము—ఇది పెద్దతిరువతియొక్కయు, ద్వారకాతిరువతియొ
క్కయు మాహాత్మ్యమును చెలుపు పద్యకావ్యము. మన కవిసార్వభౌమునకు లం
కావ్యవసాయమున ముప్పది నల్వదివేలు ఋణమైనప్పుడదరించి, ఋణము త
క్కువపడ్డికిప్పించి యేమేమోచేసి ఋణవిముక్తినిగావించిన నిన్నున జియ్యన్నగా
రికి గృతిజ్ఞతాసూచకముగా నిది యంకితము చేయుబడినది. ఇందలికల్పనయుఁ
బద్యములు సతీమనోహరములు

ఉ. అమృతసమృహ్నికాదలి యునుదయించిన ముద్దుగొమ్మ నె
త్తమ్ములనాడుకొమ్మ ప్రేముడమ్మున మారునిగన్నయమ్మలో
కమ్ములనెమ్మిసేల నిలఁగన్పడునయ్యల మేలుమంగ తా
యమ్మతెలంగుఁగాత మనయమ్మల నిమ్మనవారియింటిలో.

సీ. మారామనగివాడ వారామయనిచేతి, చిల్లారులునొకర్లు వెతికివైడె
కుంగోత్రములులేక, కులగోత్రములనేలు, నెలుక, యనియొకర్లు వెతికికవలు
తలెదండు నెలుంగ కిలబుట్టిననెత్తి, నెమిగియికలనోర్లు వెతికుఁబెట్టి
నొకచోనునీకేలేక సకలభూములమెట్టు మొలుక, యనియొకర్లు నెలులువెట్టి
తే. చేపలందీప్రసీటిలోఁ జేవవగుదు వండులందీప్ర వనులలోఁ బందివగుదు
సింగములనీప్ర గుహలలో సింగమగుదు పెట్టివాడైననగుదువో యెలుక పోర.

కం. కలికొకఁడైననువేలే దుల యిగడలరంగనవ్వు దునినిర్మించెన్
విలనత్కవి రాజాఖ్యుఁడు కలావతీ పత్రికాధికారికడంకెన్.

భగవద్విలాసము—ఇది మూడాశ్వాసముల పద్యకావ్యము. ఇందు బి
హ్మ విష్ణుమహేశ్వరులలో నీశ్వరుని ప్రభావమధికముగా వర్ణింపబడినది.
చ. కలనవమస్తజేవతలఁ గన్మెదలించెడు, నంతలోననే
గలిదితిముజ్జగంబులఁ బ్రకీర్తినిగైకొని, యేలినాడ బు
తులగనినాడ, వైభవముతోఁ దులతూగితినికటాక్షముం
గలుగుతపంబొనర్చి నిమగ్నబితి నెఱుఁగొఱుతనాకికెన్.

ప్రీత్యుమ్నాశాఖ్యానము—ఇది భాగవతాద్యనేక గ్రంథములు పరిశీ
లించి రి ఆశ్వాసములుగాఁ జెంది చేసిన పద్యకావ్యము. 1206వ సంవత్సరమునఁ
బుట్టినది. ఇందు త్రికృష్ణుఁడు బడరికాశీనుంబునకేగి తపముచేసిన కథయు, ది
వ్యస్థలముల వృత్తాంతము, ప్రీత్యుమ్నజనము, శంబరాసురుఁడు హరించుట
చేపలో రతికిప్రీత్యుమ్నుఁడు దోరుకుట, శంబర సంహారము లోనగు కథలతిమ
నోహరముగా వర్ణింపబడియున్నవి. దీనియందు మన కవికిఁ బ్రీతియొందు.

చ. తెలియఁగనంతవాడు నిలఁద్రెళ్ళిర కాని యొకండుమిత్తి క
న్నులమనఁ బ్రామిపొల్పుట కనుంగొనియేవినియేయెలుంగమీ
పొలిసెనునంతయుంగనియు బూమెఱింగి యు నుట్టిగట్టి యు
య్యెలలిటు లూగు మునుమనియెదుట వెట్టికనంబుకాదొకో.

క. భువినిధిదివిశుచివరుసం దవిలినహూనాబ్జమందు ధరణీమరుడా
ర్యవిధిజ్ఞుఁడు కవిమిత్రుఁడు కవిరాజాఖ్యుఁడు దీనిగడఁకరచించెన్.

శుద్ధాద్రవిరోధ్య నిరూప్య నిర్ణయనై కాదశాక్షి—ఇది బభ మువ
కవనములులేని యచ్చ తెలుగు మాటలతో, 'తన జడకరగలవటము' యను 11

అక్షరములు హాసోమే కలుగునట్లు విటాసార్థమురచించిన శ్లోకము. ఇది గౌత
మీమాంసాత్వము వ్రాసిన కొలదికాలములో వ్రాసినట్లూహించు బహుచున్నది
ఆ. కయితఃజదురులేక కడఁగునిటుత నెన్ని యేనిచిక్కుదారు లానునిట్టి

తెలుఁగుఁగడలిసేద దలఁకెదనక్కటిఁకాన నరయనమ్ను గన్నతండ్రి.

క. తలకుం దగదని తలవకక, తెలియఁగనగుకొలది తేటతెలుఁగునఁజేయం

దలకొన్న గ్రుడ్డుకలుఁగలఁ దెలియంజను నెలఁతకతకుఁ దెలుఁగెట్లనినఁ.

అమృతరాజీయము—ఇదియొక కల్పితకథ. ఈకథను మహారాష్ట్రదేశ
ములో హరికథగాఁ జెప్పుచుందురు. ఇందుఁ గొంతరామకథయును, గొంతకృష్ణ
కథయునువర్ణింపఁబడియున్నది. హనుమంతుఁడు రామునివలన బ్రహ్మవదంబుఁ
గోరితపించుచు నొక్కనాఁడు నారదుఁగూడి తిర్థాటనముచేయుచు ద్వారకకు
వచ్చుట, అదివిని శ్రీకృష్ణుఁడు వానినెదిరింప బలరామాదులం బుచ్చుట, వా
రందఱు హనుమంతునికొనుట, గరుశ్యంతునకును బరాజయముకలుగుట, శ్రీ
కృష్ణుఁడు తాను రాముఁడై తనతో నీతగా సత్యభామను నిలుపుకొని హనుమ
కు దర్శనమిచ్చుట, సత్యభామకుఁ బరాధవము గలుగుట, అంత దుక్కిని జానకి
యై కృష్ణునికడకువచ్చిన హనుమంతుఁడు వారి నభివందనముచేయుట లోనగు
చక్కనికథ యుండుఁగలదు.

ప. మునుముని పాడిబాతనుమఱుం నమితో మురవైకియ నా

ఘనకబరీభరంబునను గట్టెనతం దడిగాదె దుఃఖముగా

గొనకొనఁజేసె నీ కపుడు గొల్లుననేడిచి గెల్పితీపు గొ

బ్బుననిపుడుం బ్రతీక్రియకుఁ బూనఁగరాదె విచారమేటికిఁ.

ఆంధ్రవేణీ సంహార విమర్శనము, ఆంధ్రవిక్రమోర్వ
శీయ విమర్శనము ప్రసన్నయాదవనాటక విమర్శనము, ఆం
ధ్రశాకుంతలనాటకవిమర్శనము, కురుపాండవదాయభాగవిమర్శనము, విజయవిలా
సకృతివిమర్శనము ఆంధ్రమేఘసందేశవిమర్శనము, సన్నభట్టారకచారిత్రవిమర్శ
నము, ఆంధ్రభాషామళాననవిమర్శనము—ఇవి యన్నియు నామూగ్రంథములు
విమర్శించి వ్రాయఁబడిన పంచసూపకగ్రంథములు. ఇవి యష్టశతమువ్రాసి
కలావతిలోఁ బ్రకటింపఁబడినవిగావునఁ గాలనిర్ణయము నరిగఁ జేలేదు, ఇట్టి
విమర్శనగ్రంథములులోకోవకారకములని చెప్పటకింత వెనుదీయవలయుగాను

వీనివలననే మన కవిసార్యభామము కొండలకు విరోధి కావలసి వచ్చెను. ఈవిరోధిని గాలంతరమున బరమమిత్రునిగా నెల్లవారును భావించి పూజింపకపోరని నానిశ్చయము.

మాయావతిసాటకము—ఇందు రతిచేవి మాయావతియై శంబరాసురునింట సూదాధికారిణియై యుండి చేపలో దొరికిన ప్రద్యుమ్నుని బెంచి పెద్ద వానింజేసి వానిచే శంబరుని జూపించి యతనిని బెండ్లియాడినకథ విచిత్రముగా వర్ణింపబడికది.

చ. మనకిటు రాక్షసాధముని మందిరమును మునీంద్రులంత వా

నిని బెంగెగోసి వంటలొసరించుచు నూడిగముండుమంచున

వ్యవజభవుండు నెన్నొనట వ్రాసెనుచానికి జింత చేసినం

గనెంబడునే పులివిధుడు కాంగలనాతయుఁ గాకయుండంగె.

లోడారిలుచ్చిగాఁడు, కుక్కకాటువైద్యము, ధాష్టికపంతులు, కాళిదాస ప్రహసనము. ఇవి చిత్రమై ప్రహసనములు. అన్యధావబోధకములై సాతకుల కింపుపుట్టించుననుటకితయోక్తికాదు.

చాణక్యశతకము—చాణక్యుఁడు లోనగువారు చెప్పినసీతులు భారతాదులలోనిసీతులు సంగ్రహించి వ్రాసిన చిన్నిగ్రంథము దీనికాలమును సరిగాఁ జెప్పజాలను.

సావిత్రిసాటకము—మహాకవివీరయగు సావిత్రిచరిత్ర మీసాటకమందు పర్వము ఇదియును యిప్పటికే గొంతవరకయియున్నది.

మ. భువనంబుల్ భువనాధిపాధులును శంభుల్ విష్ణులున్ బ్రహ్మలున్
నవనేశులున్ నవనాశుల్ నరకముల్ స్వర్గంబులుంగోలె న
ర్వవిశేషంబుల వేదవిద్యలేకదా. వాకుచ్చు నాయన్ని నీ
కవురూపంబులు నీవుగా కవియులేకమ్మా త్రిలోకేశ్వరి.

భారతసారసాటకము—భారతములోని ముఖ్యమయినకథ యంతయు పచ్చనట్టాకసాటకము వ్రాయవలయునని కవినొకర్నించి ఇది ప్రారంభించి కొంచెముమాత్రమువ్రాసి విరమించియున్నాడు అందు మొదటిపద్యము.

కా. శ్రీవాక్యార్వకులన్ భుజంతరముఖక్షేత్రంబులన్ దాల్చియే

రేఖేశన్ వహింతురో గము వీరేపింటి స్త్రీపుంసమ్మో

గావిర్యూతశుభస్థితిః కథుః కథిశాఖ్యుల్ త్రివేదాత్మకాః

దేవాధీశులు మువ్వయన్ ముఖ మనన్ దేలింతు మిమ్మెవ్వకున్.

ఇది ప్రారంభించునప్పటికి వీరు సంస్కృత భారతము చదివియున్నట్లు కానిపించదు ఇది నన్నయభట్టారకుని భారతమునుజూచియే వ్రాయబడినది తోచుచున్నది. ఉదాహరణ మొకప్పుడు నన్నయభట్టారకుని భారతముచే యున్నది. తరువాత వ్రాసిన శ్రీకృష్ణ భారతమునందు సంస్కృత ప్రకారము వేరుదనియే వ్రాసియున్నారు.

వీరరుద్ర విజయనాటకము—ఇది మహాభక్తలెలుగు నోరె 703 పురంజన రాజ్యపాలనంబుకేసి ప్రియిద్ధి కెంకిన ప్రితాపదుగ్గరి కథయంతయు సంపూర్ణముగ వర్ణించబడినది. ఇది వీరి అంకితుల వచనాటకము. ఇందు భక్తి కీర్తనకములైన కొన్ని పద్యములుకలవు.

మ. జడబుద్ధి ప్రకృతం బెరింగియును రాజుద్రోహివై మోడులె
తైదు సంతోషమునాగ నిట్లన్వతమూర్తిం బల్కుచే? దిష్టవుం
బడి మాతేజిత్రు డన్వతాత్మకడయినన్ నృస్థానశక్తిం గడున్
గడుదీపించుటకేము ప్రాణము లిడంగానుండ నంజేహమా.

స్వగాజ్యోదయనాటకము—ఇది నామమాత్రావశిష్టముగావింపబడినది వ్రాయుటకు నాకలకు సంబంధించుచున్నది.

బాబ్బిలియుద్ధనాటకము—ఇది యారంకములుగల వీరరస ప్రధానమయిన మహానాటకము. ఇందు బాబ్బిలి స్వేచ్ఛదోరల పరాక్రమమునకము వింతగా వర్ణించబడినది. ఇది ప్రస్తుతము నర్వలేక వ్యాపకమయి రంగస్థలములయందు ప్రదర్శింపబడి ప్రఖ్యాతి గాంచుచున్నది.

మ. కడుపానీయది ఖండవల్లిమడుగా గండ్రొలనుంగంటివా

కొడుకుల్ లేరునీకు రాకొమగుని గోయింపగానెండువా

జడబుద్ధిపరమాపకరివగు నిం జర్పించకానెంతయన్

గడిమి శ్మేదినదె కండకండలుగ నీకాయంబుఖండింపనే.

వేదీనంహారనాటకము—1906 సంవత్సరమున విడి రచించబడినది. భట్ట నాగాయనకృతి వేదీనంహారమునది సోమైరతైదుగు, గాటకములు నెరువూలు చేయుట మన కవిరాజుగారి కష్టములేమన్న ప్రాచీనాంశమున విడి రచించబడినది.

దీనిది. అందలి మొదటిఁద్యము దానికిఁ దెలుగుఁద్యమును మూలము వ్రాయుచున్నాను.

శ్లో! నిషిద్ధైరప్యే భిన్నలితమకరంజోనుధుకైః
కరైరిం దోరంతశ్చరీత ఇవసంభిన్నముకులః
విధత్రాంసిద్ధిన్నోనయన సుభగామన్యవదనః
ప్రకీర్ణఃప్రమాణం హరిచరణయోరంజలిరియం.

ఉ. మానకత్రోయుచుండినను ముత్రిలుపట్టడములగలంచు పూ
దేనియలోన వెన్నెలలు దీచుచునట్లయి విచ్చుమొగ్గలై
మానిలయాంఘ్రులందిను నుమంబులదోయిలి పూజ్యులినభా
నీనులకన్న పండువగు సిద్ధిమాకు నొసర్చుగావునా.

కలభాషిణీనాటకము—పింగళి నూరనార్యకృత కలాపూర్ణోదయము
లోని మొదటి నాటకాశ్వాసములలోనికథ ననుసరించి 7 అంకముల నాటకముగా
రచియింపఁబడినది. ఇందుఁ బాత్రోచితముయిన భావం బ్రయోగించుటయేకా
క నమయోచిత వృత్తములతో నిండియున్నది. ఇది 1902వ సంవత్సరమునందు
మొదటినాటకముగా మన కవికాశాగారిచే రచియింపఁబడి 1909వ సంవత్సరము
ఫి. ఏ. శరీరుకు బహుయగ్రంధమై విరాజిల్లినది. ఇందలి కథ మనోహరమైనది.
శృంగారరస ప్రధానమయిన యీనాటకము, ఎన్ని పాదాలు చదివినను చదువ
వలయుననియే బాధి వోడముచుండును.

దు. గురువులొదిట్టినదిట్టచి విదనలోకుల నవ్వివగ నవ్వచి
చిరకాలార్జితభూరివై భవితపశ్చిమోయినా బోవని
పయిందప్పినదప్పని తెలివితేవలమాననా మాయని
తరుణీరత్నము దీనింకవయకే దాళంగలేనింతయనా.

రాజభక్తి నాటకము—ఇది జార్జిఫిల్లు పట్టాభిషేకమున 1911డి శంబరు
12 వ తేదీని బ్రకటింపబడినది.

మ. నగుఁబుడయ్యును నిరుఁబుడము నుహా, స్వస్వంబు విశ్వంబునం
దుగమంగల్లి స్వతంత్రుఁడయ్యుఁ బరతంత్రుండై మహత్తయ్యు నిం
తగనై యెల్లదనిండి పూర్ణుఁడనుచు, దానంకిలేనట్లయై
తగు నశ్వేక్షగుఁదీప్తికార్థులు సంధానించి మిక్కిలునాగ.

— మోహినీమనోహర నాటకము—ఇది షేక్ స్పియరను హుజురగిరిలో

చిన టైల్ టేట్ అను నాటకకథ ననునరించి వ్రాయబడిన యైదంకముల నాటకము. శృంగారన వృద్ధానము. మోహినియను శాశుత్రి నముద్రమునం బడియు బ్రతికి మనోహరుడను తన ప్రియుని పెండ్లియాడినకథ. మనోహరముగా వర్ణింపబడినది.

భీరనేప విజయనాటకము—ఇదియును షేక్స్పీయరు రచించిన పెరికిల్లు అను నాటకకథ ననునరించి వ్రాయబడిన యైదంకముల నాటకము.

ఇందు—చచ్చినదని నముద్రమున బారవేయబడిన విరసేనునిభార్య బ్రదికి మరియొక చోటనుండుటయు వెనుక వారి నమాగమంబును అత్యద్భుతము గానుండును. ఇది యిప్పటి కహాద్రిగము

నుందోపనుండ నాటకము—ఇందు నుందోపనుండులను రాక్షససోదరులెంతో మైత్రిగానుండి పిదప నొక చేకనస్వరూపన వదితులై యొందొరులు పోరిచచ్చినకథ. వింతగా చమత్కరించి వ్రాయబడినది

అహల్యా నాటకము—ఇం దహల్యను, గౌతముడు, నింద్రుడు పరిణయ మాడగోరగా బ్రహ్మచేవుడొక్క తత్రముపన్ని గౌతమునకిచ్చి వివాహము జేసినకథ యద్భుతకల్పనతో వ్రాయబడియున్నది.

కమలినీపరిణమము—ఇది శింబలెన్ అను నింగ్లీషు నాటకకథ ననునరించి వ్రాయబడిన నాటకము. ఇందలికథయు సత్యంకమనోరము. ఇది యంతవరకు సంపూర్ణముగా వ్రాయబడియుండలేదు.

భోజరాజ విజయము—ధారానగరము రాజధానిగాగల గొడదేశనహితమైన దక్షిణాపథమంతయు నేకచ్ఛత్రముగాఁ బరిపాలించి విద్యభోజుడని ప్రఖ్యాతిగొందిన భోజమహారాజు బాల్యచరిత్రమంతయు నెంతోవింతగ్గవ్రాయబడినది. ఇది యాజంకముల మహానాటకము. ఇందుఁ గథానాయకుఁడు బాలభోజుఁడు. భోజుని పినతండ్రి ముంజుఁడు రాజ్యలుబ్ధుడై భోజుని నటించుటకుం బంపుటయు వత్సరాజును సామంతరాజు వానిం జంపజాలక రహస్యమునం దెచ్చి తనయింటం దాచుటయు, సంతలో వత్సరాజుబోధితుండగు మంత్రి యొక మాంత్రికుని గల్పించుటయు, భోజుఁడు వ్రాసినపిసిన పద్యమును జమవుకొని ముంజుఁడు మరణోన్ముఖుడయి యుండెననియు, అంతలో నా మాంత్రికుఁడు చచ్చివారిని బ్రతికింపగలవని బయకగా ముంజుఁడు నానిగిలిసింది, భోజుని బ్రతికింపుమనుటయు, మాంత్రికుఁడు, మంత్రప్రభావమున, బ్రతికించినట్లుచేసి

భోజనిదెచ్చి యుచ్చుటయు, నలనికట్టాభిషేకంబు నిందు వర్ణింపబడియున్నది.

సీ. వినతంద్రిశాననంబున దివికేగదనమ్మ న్నాకైకోక మందకమ్మ
ముంజభూతియంప జోచుంటిని గురువరనాకుగానీవు పగవకయ్య
రారాజుపంపున థాకుణివిడదనన్న జయంత నన్నాగకయ్య
మనుజేంద్రునాజ్ఞ గైకొనిపోయెదను బుద్ధిసాగరసీమేళు వీగవయ్య.

తే. గురువువలెనన్నభక్తితో గూర్మిహోడ, ననువరించునానహాతులార! మిత్రు
లార! మిమ్మెడ జూసి నేనగుచుంటి గరుణవిడనాడినన్నింక మరువుడయ్య

వేదాద్రిమాహాత్యము—కృష్ణామండలమునందు నందిగాము సీమయని
దు విఖ్యాతిగించియున్న వేదాద్రియందు వెలసియున్న శ్రీరామహర్షామి
వారి మాహాత్య మంతయు ని చైవాశ్వానముల పద్యకావ్యముగా వర్ణింపఁ
బడినది.

చ. కలఁగఁడు వెచ్చసూర్యుఁడు వికారమునొందఁడు బీతుఁడొందఁ డె
వ్వలనను గంటసిర్విడఁడు వాఱఁడుచేరఁడు తంద్రిచెంతకే
యలమటముంగొనం డెడఁడహ పరమేశ్వర! హ రమేళ! హ
నలలితమూర్తి హ సుగుణసాగరయంచు వదించునెంతయుఁ.

మ. ఋతుఁహీన్ భ కళాంకసంఖ్యను శకంబింపొంద నానందము
దితిహానంబులతోడ వేదమహిభృద్వృత్తాంతముంగూర్చి యం
చితరీతి రచియించెదీని గవిరాట్ శ్రీరాదకృష్ణులు, సం
తతముగా నీచక్రపారసంబునకుఁ బాల్గొనై జగద్వల్లభా.

శ్రీరామకుమారవిజయ నాటకము—ఇందు శ్రీరాముడు రాజ్యముచే
య మఁ జాకలివాని మాటలుచుచ్చొని గర్భవతియగు సీత నరణ్యంబులకుఁ బు
చ్చుటయు, ఆమె చాల్మీశ్యాశ్రమమున నుండఁ గుశలపులకు నిర్దురు పుక్కిలు
పుట్టుటయు, వారు రామాశ్వమేధాశ్వమును బంధించుటయు, లక్ష్మణాదులతో
వారికి యుద్ధమున, అనంతరము శ్రీరాముడు కుశలపులతో సీతంగొనిపోయినా
కేరమున సుఖింబుండుటయును మనోహరముగా వ్రాయఁబడియున్నది.

చ. ఖలుండగు పంక్తికంధరుడు కన్క గనఁజాలక నన్నుఁగొంచు బోఁ
దెలిసియితండు శౌర్యమున దిక్కులుపిక్కటిలంగ నాన్పుముఁ

కలనోనరించిరావణుని గండడగించియు మించినాకుఁగా

నిలనిటుతెళ్ళనమ్యునయ్యె యేమనిచెప్పడు దైవనిర్మితఁ.

శారాంగచరిత్రము—ఇది వంగదేశమందు మున్ను ప్రసిద్ధిగాంచిన నిమి
యను శారాంగుని పవిత్రచరిత్ర మంతయుంగల వచనప్రబంధము. ఇది మాన
వసేవప్రతికయందు ముద్రితము.

తిలమహారాజనాటకము—ఇందు బాలగంగాధర తిలకుగారి, జీవిత
మంతయు, ప్రదర్శనోపయోగముగా చేర్చి రచింపబడినది. ఈ పుస్తకము ప్రథ
మముద్రణములో మన కవిసార్వభౌమునకు రూ 3000లు క్రియధనమువచ్చినది.

గాంధీ విజయధ్వజ నాటకము—ఇది కరన్ చంద్ మోహనదాసు గాం
ధీగారి జీవితముతో సలరారుచున్నది.

మహాభారత యుద్ధనాటకము—ఇది 1927 సం॥రమున రచింపబడిన 6
అంకముల మహానాటకము; ఇందు భారతకథ అంతయు, సంగ్రహముగా వ్రా
యబడియున్నది.

ఉ. స్వార్థపరుడువోలెనియి సాహసవృత్తివహించి మిమ్ముయో

వ్యర్థముగాఁగఁబోవ నెటులంపగ నేరుతునయ్య! సర్వలో

కార్థకరీర! నీవు, మనమటులు, తమ్ములునాకునిట్టి మి

మర్థమునందునానమెయి, నక్కటవీడి మెలంగనేర్తునే.

శ్రీనాథకవిరాజీయము—ఇది 1927వ సం॥రమున భారతప్రతికలో బి
కటింపబడినది. ఇందు శ్రీనాథకవి సార్వభౌముని చిత్రచరిత్రమంతయు సంతో
నింతగా వర్ణింపబడినది.

వి. కృతులంగొన్న మహామహాపురుగు పృథ్వీశుల్ పరంబుది రీ

క్షితిజీనిండుట కష్టసాధ్యమగుటం జిత్తంబునందెంచి భూ

పతినిొడ్డిశ్చరువేడి గుత్తగొని నేవ్యంబేమజేయింప నా

ప్రతికూలంబగు దైవమిట్లుతలంచెబాడయ్యెనర్వంబయో.

చంద్రికాపరిణమ నాటకము—ఇది శ్రీమజ్జటప్రోలుసంస్థానాధీశ్వరులగు
సురభీరాజు లక్ష్మీకాయ ప్రభు పుంగవుల యాజ్ఞానుసారము 7 అంకముల
నాటకముగా 1930వ సం॥రమున రచింపబడినది. ఇందలికథ మాధవరాయప్రణీ
తమైన చంద్రికాపరిణయమను ప్రబంధమునుండి స్వీకరింపబడినది.

సీ. కీరమా చటులవాకూర్చమా త్రుళ్ళకు బావురుగాడునా పజ్జగలఁడు
కోకిలంబా! కలుఁమాకులంబా! యొక నోరెత్తకుము వాసకారువచ్చు
భృంగమా! గీతవ్రనంగమా! చాలునీ యెగిరిపాటించు సంపగులుగలవు
కోకమా! పందితలోకమా! యింతలో బొగరేలనీపాలఁ బ్రాద్దుగ్రుంకు
తే. ఎల్లరును నేమిచేసెదరింకనన్ను, మృదులతరవాణి కలకంఠి కృష్ణవేణి

లికుచకుచయైచంద్రిక, నుకృతఫలము గాఁదరిసివాకుజనువీయఁగలదుగాన.
విజయలక్ష్మీ విలాసము—ఇది జయపుర సంస్థానాధీశ్వరులగు శ్రీ విశ్ర
మజేనవర్మ మహారాజులుంగారి చరిత్రమున, సంస్థానచరిత్రమును లోనగు న
న్నోవిషయములు తెలుపు రి ఉల్లాసముల మహాప్రబంధము. 1933 సం॥రమున
రచితము. దీనింగూర్చి విపులముగా, సవమక్రణమందు వ్రాయబడియున్నది.

చ. జలమయపర్వతాగ్రముల సౌరుగఁదీరిన భూరుహంబులన్
గలకుసుమంపుఁ దావులన్దుగైకొని వ్రేకనగాకవాకలం
బలపలనాతరంగముల భాతినటించుచుఁ బిల్లవాయువుల్
నలుగడవచ్చితాఁకెను సనారతమెల్లరు హాయిఁజెందగన్.

మ. సెలయేళ్ళం గనుమల్లవే గిరులలోఁజెన్నారతా చాళ్ళపైఁ
గలగల్గొడుమ, వాకవండులగఱిన్, గన్పట్టిపార్శ్వభులన్
గళముల్వంచి జలంబుటాను మృగముల్ శంఢోయిపైఁ దుంపురుల్
యంబడవిది రౌడీజ్ మొగములంగంటే కురంగేటణా.

కృష్ణభారతము—18 పర్వములు—ఇది వ్యాసకృత శ్రీ మహాభార
తమునందు 15 సం॥రముల కాలము, పాటుబడి, రచించిన మహాగ్రం
థము.

స. సమృగాంక సంఖ్యశక మొప్పారగన్ యూబంబునం
తుచు పప్తిపూర్తిమహామే పుణ్యక్రియంగాని నా
ప్ర, సంబుఁసఫలంబుగా నలుపులిప్పుక, బూనునీభారతో
ల్లనదామ్నా యము మార్తిజేసియిడితిన్ రక్షింపవేరక్షకా.

దీనంజనే మన కవిసార్వభౌమునకు 60వ సం॥రము వచ్చునప్పటికి, కృష్ణ
భారతము పూర్తియైనదని తెలియచున్నది. దీనింగూర్చి పెక్కురు మహాపం
డితులు సదభిప్రాయముల నిచ్చియున్నారు. పెక్కుచోట్లఁ జెక్కు సభలజేసి,
మన కవిగారికి సన్మానవత్క్రియలిద్దినక్కరించియున్నారు. ఈవిషయమంతయుఁ

గవిసార్వ భామాభ్యుదయమును గ్రంథమువలన తేటతెల్లమగుచున్నది. సీగ్రంథ ప్రాశస్త్యమునుగూరించి యితరకంటె హెచ్చుగా వ్రాయక గ్రంథముల వి యొక్క పద్యముమాత్రము వ్రాయుచున్నాను.

ఆరణ్యపర్వములో, దమయంతి బాహుకుడై యున్న తన భర్తయొనలుని తన సౌధమునకు రప్పించి, వానితోనన్న విషయము.

చం. అలసివసంబునం నిదురనందినదానిఁ బరావవాదముం

దలపనిదాని, సాధ్వీయగుదాని, బ్రహ్మతిమైనదాని నే

కలతకుఁగానిదానిఁ గులకాంఠనయో నలుబోలివీడిపో

గలిగినవానినొక్కరుని గంటివోకోయెటనేనిబాహుకా.

మఱియుఁ గవిసార్వభామ ప్రణీతములైన గ్రంథము లెన్నియోగలవు అందు గొన్ని నాకు లభింపమింజేసియుఁ ప్రభుత్వోద్యోగంబుననొకింతయుం దీరమింజేసియు, గ్రంథకస్తర భయంబునంజేసియు, నిట్లు గొన్ని గ్రంథములుమాత్రమే, స్థానీవులక న్యాయముగా నుదాహరించితిని.

శ్రీ కృష్ణ క వి జీ వి త ము.

ఏ కా డ శ ప్త క రణ ము

ఇటీవల కవిసార్వభాముల జీవితములో మిక్కిలి ముఖ్యమైనది గ్రంథకభాషాభిమానము! పండితవివాదమును రెండువిషయముల నైనఁ జెప్పటావశ్యకముగాక పోదని ప్రత్యేకముగా వానినిప్రకటించుచున్నాను.

మన యాంధ్రభాష పెక్కుభాషల సంతోగముననైనఁ గంటి నిర్వివాదాంశము. పెక్కు భాషాపదము లీభాషయందుఁ జేరియున్నవి. ఇది తప్పవలెత్తను, దేశ్య, గ్రామ్యములని నాల్గువిధముల వ్యవహరింపబడుచున్నది. గ్రామ్యము వ్యవహారోపయోగ్యముకాని గ్రామ్యోపయోగ్యము కాదు. అందు బుద్ధి రవకవులు వాడిన కొన్ని పదము లనిండ్యగ్రామ్యములుగా స్వీకరింపఁబడుచున్నవి. అవి తప్పఁ దక్కినవి గ్రామ్యములు చేయనొప్పుదని 'ఆరూపకపర్వములలో'

మాన్యుడు పల్కు తెలుగులవిగాక" అనుకవిరాక్షసాదులు నియమముచేసిరి. ఈ యాచారమునకు భిన్నముగా నిష్పదు కొందఱు గ్రామ్యునియొక్క వ్యావహారిక భాషయనియు వేరువేరు పేర్లుపెట్టి తమగ్రంథములలో నిచ్చవచ్చినట్లు వ్రాయుచు నెల్లవారిచే వ్రాయించునని దేశమున గొప్పచర్యచారము సాగింది తమవత్తునునఁ బెక్కుర నాకర్షించుచున్నారు. వ్యావహారికభాషావాదమున ముఖ్యులు ము. రా. శ్రీ రావుసాహేబు గిడుగు వేంకటరామమూర్తి పంతులుగారు. వీరారంభభాషయందఁగల సర్వగ్రంథములును గూలంకవఱుగాఁ జదివి యఖండ పాండిత్యమును సంపాదించినవారు. వీరితోయఁజూపారందఱును వ్యావహారిక భాషనువయోగింది గ్రంథముల వ్రాసి చిక్కిరించుచున్నారు. ఇదిగాకవీరిశిష్య వ్యావహారికభాషకుభిన్నముగానెల్లిపాఠమునకు నివ్వనిధముల గ్రామ్యమువయోగించుచున్నారు. ఈసూత్రమునఁగొన్ని నమికులేర్పడి భాషవిత్వమునియొకవిధమైన పద్ధతితోగ్రంథములుచున్నారు. ఇట్లున్న కాలమునవిప్పటికైదునంపత్సరములక్రిందటకణుకుపురములోనాంధ్రసాహిత్యవార్షికోత్సవముజరిగినది ఆసభకు ము. రా. రా. శ్రీ ఆచంట వేంకటరాయ సాంఖ్యనశర్యగారధ్యక్షులు ఆసభలో గిడుగువేంకటరామమూర్తి పంతులుగారు తమవ్యావహారికభాషంగూర్చి యుక్తి యుక్తముగా231 గంటలకాలమువన్యసింది యొకదీర్ఘమువపాదించి వోట్లుతీసి చున్నారు. అప్పుడాసభలోనున్న మనకవిసార్వభౌమునివోటుకొరిసారు. 'వ్యావహారికతో గ్రంథములు వ్రాయునొప్పునవి సభవారంగీకరింపవలెను" అను ప్రణయము. దానిపై మనశాస్త్రిగారు 'వారు వ్యావహారికభాషతో వ్రాసికొనుచునుగీరింపుడని కోరినప్పుడు మనకేమిబాధకము? దుమ్ముటకు నమ్మతింపవలె"నని చెప్పిరి. వ్యావహారికవాసులుతమ పురుచ్చిరని సంతోషించిరి. అంతఁ గొన్ని నాళ్ళకు గ్రాంథికవాలు "భారతము వాంఛీకరించు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు తమకు గ్రామ్యవాదము నంగీకరింపరని పత్రికలలో వ్రాసిరి. 'నేకట్లగీకరింపలేదు. మేము నేనొక్కపత్రిక నెంకొల్పుచున్నామని దానివలన నాయభిప్రాయములోక మెటుండుగాక'యని శాస్త్రిగారు గ్రామ్యమునుఖండించుటకై 'వజ్రముధ'మనుమానపత్రికంబెట్టి 3,4 సంకలములు భాషామహాముద్దము చేసినారు.

‘చచ్చికుల్చిన డొక్కలవంటి ప్రాతమాటలనేపట్టుకొని వేలాడక దేశమున శిష్టులుమాటలాడునట్టి మాటలను మనగ్రంథములలో నుపయోగించుకొనుచు భాషనభివృద్ధికిం దీసుకొనిరావలయును మీప్రాతమాటలిప్పుడు ప్రజలకు రుచించుటయు సర్థమగుటయులేదు మీగ్రాంధిక మిప్పటికాలమునకు పనికిరాదు. తిక్కనగ్రాంధికభాషను మీరు వ్రాయునెంచినను వ్రాయలేరు. తవ్వగ్రాంధికము వ్రాయుటకున్న మానుట మంచిది కావున సర్వజనసుబోధకముగా వ్యావహారికభాష నుపయోగించుకొనవలెను’ అని శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారి వాదము ‘ఇట్లుతగదు. మాప్రాతమాటలు శాసించబడి పెక్కువందలసంవత్సరములనుండి గ్రాంధికములై సర్వజనగ్రాహకముగానున్నవి. ఏదేశముననున్న వారికైన గ్రంథస్థభాష యొక్కటిగానే యుండునుగావున సర్థసౌలభ్యమునుబొంది గ్రహింపసాధ్యమగుచున్నది. మీవ్యావహారికము గ్రామమునకొక్కవిధముగా దేశమునకొక్కవిధముగానున్నది. బల్లారివారిమాటలు నెల్లూరివారికి నెల్లూరివారిమాటలు గోదావరివారికిగోదావరివారిమాటలు గంజామువారికి తెలిసికొనశక్యములుగావు. ఇవిగాక యొక్కగ్రామమందేయెన్ని జాతులున్నవో యన్నివిధములైసవ్యవహారమున్నది. గంజాములోనేనీచహూనుల మాటలు సచ్చాదులకు వారివారిమాటలు బ్రాహ్మణాదులకు సర్థముకావు. అట్లే సర్వదేశములందునుండును. మీదేశమందే శిష్టులనుబడువారే గుర్తు సొమ్ము, మరిగంటే, ఉన్నాది, వెళ్ళినోచ్చేళాడు ఇత్యాదులు వాడుకభాషలో గోదావరివారికే తెలియవు. బళ్ళారివైపువారికి మొదలేతెలియవహారికభాషకు హద్దుపద్దులేదు. ఆభాషతో గ్రంథమున చేసినదముగ్రహించుటకు వ్యాకరణము లక్కరలేదుగాని దేశమునకు రె శబ్దవిఘంటువులుండి తీరవలెను, శుద్ధశోక్రియులు అంచావు. 2. మణికము ఇత్యాదులెన్నో పలుకుదురు. ముఠెసకాళేశ్వవ్యవహరించుమాటలువినిన కర్ణకవోరములుగానుండును. వానిఘంటువులు కావలసియుండును. ఇవియన్నియు గ్రంథస్థములు చేస మనుల నరియైనకథముగాను. ఇత్యాదులంబట్టి శిష్టవ్యవహారమని మీరు చుభాష నింద్యగ్రామ్యమనియే వాడుభిప్రాయము. ఈగ్రామ్యమనంతము. ఎటుకులగ్రామ్య తురకలగ్రామ్యము, చెంచు గ్రామ్యము, కోడుగ్రామ్యము, కొండగ్రామ్యము, చచ్చటిగ్రామ్యము, బ్రాహ్మణగ్రామ్యము, వైశ్యగ్రామ్యము, శూద్రగ్రామ్యము, గంజాము

గ్రామ్యముగోదావరిగ్రామ్యము, నెల్లూరిగ్రామ్యము, బళ్ళారిగ్రామ్యము, మంథెనగ్రామ్యము, ఇత్యాదులెన్నో గ్రామ్యభేదములున్నది. ఏశిష్టసాంప్రదాయమును మనము స్వీకరింపవలెనో? ఏదిస్వీకరించిననర్వసుబోధకమగునో నిర్ణయించుటకు శక్యము కాదు. దీనివలన నర్వసుబోధకమగుటకుమాటు పండితుల కేయగమ్యాగోచరమై పోవును. ఇట్లుచేయుట భాషనశింపఁజేయుటయేకాని వృద్ధిచేయుట యెప్పటికిని గాదు. నర్వజనసుబోధకమపేక్షించికదా మీగు వ్యావహారికభాష కావలెననుచున్నారు. నరే నేను 10 పంక్తులు గ్రంథికముతో వ్రాయుచును. మీరు 10 పంక్తులు వ్యావహారికముతో వ్రాయుడు. ఆరెండును భాషాజ్ఞానములేని యొక యాంధ్రునికునియొద్ద చదువునము. ఎవరివ్రాత వానికిఁ దెలియునో దానిని స్వీకరింపము' అని యెన్నో విధములంజేసినది కవిసార్వభౌమునివాదము. ఇట్లు వానికిని వీరికిని కొన్ని సంపత్సరములు హోరాహోరిం బత్తికావాదము నడిచినది 'మనవాదము పండితులననుక్షుచున దీర్చిగాండము దానికొకనభ చేయులము. అందు బళ్ళారి మొదలగు దేశములనుండి దేశమునకిద్దఱు పండితులుండవలెను. వారినుభయమున నావాదము నేనును, మీవాదము మీరును జెప్పదము. వారు చెప్పినప్రకారము మనము ననుచుటకు నీర్తానించుకొంద'మని మనకవిసార్వభౌములుకొరగాశ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు 'దేశ దేశములవారేమిటికిమన దేశము లుదు'రని కొందఱిపేర్లు చెప్పినారు. దానికి మనశాస్త్రిగారంగీకరింప నజగుగలేను. అంతలో మనకవి శాంతిపక ప్రతిగ్రహమునప్రతికయుం యును విరసించుచు నీక్రిందివిధముం బెక్కువ్యాసములువ్రాసినారు

సప్రవాతలు వ్యావహారికములు కానేకావు. తిక్కన్నభాషతోడనే
— నేనే వ్రాయగలనని—

— నోదము తెలిచిగొంటు, భయ్యమును దెల్చిగొంటునిభేయములయి

మిమయారవారులు, మల్లెంమ్మటకాల నోలోల్లలార !

..... మొద్దుగుంకేతల్కె వన్న దద్దుయిడక

గడక చులు బేనడిసిమోవు.....

ఇత్యాదులెన్నో పద్యములు; పాటలు, వ్రాయుటయేకాక "ఒకానొకధాతువున కొకానొకధాతువు పరంబై యొకానొకయర్థంబగు ఉ॥ పెళ్ళిపోయెచ్చాస్తా' వెళ్ళి పోయి, వచ్చి, యేస్తా, ఇరియ్నయ్యుగూ; వచ్చిరాడరని యర్థమున

బోధమగుచుండును" ఇట్లు పరిహాసముగా నొకగ్రామ్యవ్యాకరణమువాని గ్రామ్యవాదమును నిరసించినారు. మనకవిసార్వభౌములు ప్రకృతివత్సయములు పాదు చేసి "వస్తాడు, బొత్తాడు" అనివాడ నలడని చెప్పడు గుగాని భాషాభివృద్ధిగా చేశీయములు, జాతీయములు లోనగుపదములు దేశకాలపాత్రానుసారముగా బ్రయోగించుకొనవలయుననియే చెప్పదురు స్వేచ్ఛ, కుర్చీ, మేజా, తివానీ, మాస్టరు లోనగుపదములు ప్రయోగించి భాషాభివృద్ధి చేయవచ్చునని చెప్పదురు. దీర్ఘసమాసములు, క్లిష్టపదములు వేయక సులభపదములతో తేలికదారిని కవిత్వము చేయవలయుననియు నదినర్వజనసుబోధకమగుననియుమనకవిసార్వభౌమునియభిప్రాయము వీరి యియభిప్రాయమెటుంగక కాబోలువీ భారతములో నెన్నో తప్పులున్నవని రామమూరివంతులుగారు మున్నోకప్పుడు రాజమహేంద్రవరములో నొకపథచేరి యిట్టివి కొన్ని పదములేరి చెప్పి యిట్లు శ్రీనాథాదులు ప్రయోగించినారు. అందఱును బ్రయోగించుచున్నారు. ఇవిమాత్రము పరియైనగ్రాధికములుగావు, ఇట్లుతిక్కనాదులు ప్రయోగించలేరు అని చెప్పదు సుత, కోలెశబ్దములు నాఁడుశబ్దముమొక్క యావనిభక్తిమీదనేనా టంగోలె, నాటిసుతయనియుండును వీరుదానికి వ్యతిరేకముగాప్రయోగించి నారిది తప్పు అని చెప్పగా మనకవిలేచి 'ప్రయోగములన్నిటికి శ్రీనాథాదుగ్రంథములలోనున్నవనిమీరేనమాధానముచెప్పినారుగావున వేరేనేమిప్రకృణలేదు.' సుతకోలెశబ్దములు ప్రభృత్యర్థకములు నాఁడుశబ్దమునందేకాప్రయోగములులేవు' అని మనకు శాసనములేదు. 'నాకోలె' అనితిక్కన సోమయాజి ప్రయోగములు కలవు, దీనికేమిచెప్పకల్లువ్యాకరణముపుట్టునఱకు మీమాటఁ బొటంపవలసిన యనఁ ఇట్లు సమాధానము చెప్పినారు. శ్రీకృష్ణ భారతములోనున్న టము" అనుపదప్రయోగము తప్పని పంతులుగారు వ్రాయ గారివల్ల వింటిని. దీనిపై శాస్త్రిగారు చెప్పినసమాధాన మిదివఱకే నఁ రణమునఁ జూపితిని. మఱియుగొందఱు "సత్యం బానుయితః" గుభాష శ్రీకృష్ణ భారతప్రయోగము పరికాదనియు, సత్యవతికి నత్యయనిప్రయోగము లేకనియు, నిటశాస్త్రిగారు బాధుగోసి పేరుపెట్టినారనియుఁ బరిపాసించిరి. మనకవిసార్వభౌములు దానికిఁ బెక్కుసమాధానములిచ్చి 'తతోనిష్కాంతమాలోక్య

సత్యాపుత్రమధాబ్రహ్మ' అను వ్యాసభారతప్రయోగమున బొడ్డుగోసి చేను పేరుపెట్టలేదు వ్యాసుడే తపతల్లికి బొడ్డుగోసి పేరుపెట్టినాడు అని వ్రాసిరి. ఇత్యాదు లెన్నో యాతేషణలకు సమాధానములిచ్చుచు వజ్రాయుధవత్రికను నిరంతరాయముగా నడిపిరి. మఱియు శామమూర్తిపంతులుగారితోడ కేగాక భాషావిషయమునఁ జెక్కుమంది పండితులతో వివాదపడి విమర్శనములు వ్రాసి సభాముఖంబున నుపన్యాసములుగావించి అహర్నిశామలు తనేకదీక్షతోఁ బని చేసి ధనపంతులుగాకున్నను మిక్కిలిధనవ్యయమునకొర్పి, శాయక్లేశమునొంది పలుమందితో విరోధము సంపాదించి తనపట్టుదలవలన నెన్నియో లాభము లను గోలుపోయి శ్రమపడుచు నాత్మగౌరవమును మూత్రము గాపాడుకొనుచు భాషానేపయే తనప్రాణరక్షణమనెట్లు జీవమూత్రసలిపిరి. అట్టి మనశవిగారి వృద్ధిచుచున్నారో యిండుక గమనింపుడు. లోకములోఁ దనకెప్పుడు శత్రువులు లేనేలేరనియు నొక్కభాషావిషయంబునఁ గొందఱు మాత్రము లేకపోలేదనియు నట్టివారియెడఁగూడ నేడు మైశ్రీనెఱుపఁగోరి నెయ్యదిని మన సూహించు నట్లు వారువారి గండమెడేరమహోత్సవసందర్భమునఁ జేసిన కృతజ్ఞతానయర్పణమున—

‘మృ. ధరణిఁగ వైదులులేరు నాశివకు విద్యాసంప్రదాయపునం

శరణి గల్గినవైరమేరిమెడనేఁ గన్పట్టినన్ వారె నా

*పులే మిత్తులుగాఁ దగుంది చెలిమిఁ గూర్చంగయిత్నించెదన్

గందగు నెల్లవారును నమస్కారంబు లిచ్చిచెదన్.’

చెప్పిరి. దీనింబట్టిచూడ మనశాస్త్రీగారు భాషాసంగ్రామమింతటి

ంచుచున్నట్లును, ఏతత్కృత్యముచున విజయము గాంచియ

గలిగినశత్రువులతో మైశ్రీనెఱకొల్పి శాంతదిత్తులై “దుఃఖ

రంబులు శరీరమునకుకాని యాత్మకులేవను విశాగబుద్ధితో జీవా

నిను జరుపనున్నారవిషయము సూక్ష్మబుద్ధులకు గోచరింపకపోదు.

—స్త్రీగారిజీవితచరిత్ర మొకసూతనవధమున నడచునని తోచు

చ. ఏలయన—

గాషావిషయమున భాగతాంధ్రీకరణముకన్న మిన్నమున శార్యము

లేలేదు. కవితాజీవితమునకవిసార్యభాను బిరుదులాభమునకును, స్వల్ప

భిషేకమునకును, గండపెండేరబహుకృతికిని మిన్నయగు గౌరవము మఱియు క్కటిలేదు. మఱియు నాంధ్రకవిత్వచరిత్రారంభమునుండియు నేటివఱకుం గల మహాకవులు తమతమజీవితములలో నొకఁడొకఁడుగాఁ బొందినస్వానమునన్నింటిని వీరొక్కఁడే తమజీవితములోనొంది ధన్యులైరి. ఇంతకన్నఁ గవితాజీవితమున నెవ్వరైనఁ బొందవలసిన గౌరవములుండఁబోవు. ఇట్టిమహోన్నతగౌరవములం బొందుటంబట్టియుఁ దనజన్మమునకు హేతుభూతమగు మహాభారతాంధీకరణము పూర్తియగుటంబట్టియుఁ, గాఁబోలు నిఁకఁ దమకవితాజీవితమునకు విశ్రాంతియొనంగి ప్రశాంతచిత్తులై భగవదారాధన తత్పరులై జీవితశేషమును గడపుకొనుచు సుఖింబుండునట్లు తెలియుచున్నది. స్వస్తి నమస్తమంగళానిభవంతు.

ఓమ్ శాంతి శాంతి శాంతిః

గ ద్య ము.

ఇది శ్రీపరమేశ్వరకరుణాకటాక్షనమాసాదిత కవితావిచిత్ర,

భార్గవగోత్రపవిత్ర, శ్రీలక్ష్మీదేవీవేంకట సోమేశ్వర

సుపుత్ర సకలసుకవిజనవిధేయ, అనంతపంతుల

రామలింగస్వామినామధేయప్రణీతమైన

శ్రీకృష్ణకవిజీవితమను సుత్తమచరిత్రము

సంపూర్ణము.

శ్రీశ్రీశ్రీ

